

«Drømmen om Vidda»

*Villreinjakt på Hardangervidda som rekreasjon og viltforvaltning
1870-1920*

Elisabet Sveingar Amundsen

Hovedoppgave i etnologi

Institutt for kulturstudier og orientalske språk

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2007

Innhold

Forord	5
Innledning.....	6
Problemstilling	7
Disposisjon.....	7
DEL 1 JAKTA PÅ DEN NORSKE SPORTSJEGEREN	8
Kapittel 1 Bidrag til sportsjaktas historie i Norge.....	9
Tvisyn på norsk sportsjakt.....	10
Å realisere drømmer	12
Individet i fokus	13
Ideologi og praksis	14
Å uttrykke drømmer	15
Individet i kildene	15
Sjanger og retorikk.....	16
Innspill til metode.....	18
Forskningsprosessen.....	19
Alternative syn på sportsjakt: <i>conservation</i> og <i>woodcraft</i>	22
Kapittel 2 En biografisk skisse av et fellesskap.....	27
«Stadig i mark og skog».....	27
«The call of the wild».....	29
Omgivelsene.....	31
I turnhall og friluft.....	33
Utdannelse og yrkesvalg	35
Livsstil og kompetanse.....	35
Konturer av et fellesskap.....	36
Kapittel 3 Jaktlitteratur som kilde.....	38
Omfang og egenart	38
Guldberg: <i>Kringom peisen</i>	39
Lumholtz: <i>Jægerliv</i>	41
Bruun: «Brev fra en høifjelds-jæger».....	43
Blytt: <i>Reinsdyrjakter og friluftsliv</i>	43
Dahl: «Fortellinger om jakt og fiske»	44
Sjangre og sjangertrekk.....	45
Reiseskildring, jaktfortelling og friluftsbok	46
Fortelling og forklaring.....	47
Den gode jakthistorien	48
Opplevelse, erfaring, minne, tekst.....	49
DEL 2 «ET STED DERINNE»	51
Kapittel 4 Fem sportsjegere på Hardangervidda	52
1879: Guldberg.....	52
1896: Bruun.....	54
1900c: Blytt.....	55
1904: Dahl.....	57
1915: Lumholtz	59
Fellestrekk og forskjeller.....	60
Reiseruter og transportmidler.....	60
Tidspunkt og jaktpreferanser	61
Privat eller offentlig innkvartering.....	62
Kontakt med villreinjegere og tamreingjetere.....	63

Kapittel 5 Motiver for å dra til Hardangervidda	64
Guldberg: Et severdig eldorado	64
Bruun: Dyr og rom nok	65
Dahl: I Viddas favntak	65
Lumholtz: Bort fra tomme fjell	66
Fellestrekk og forskjeller	66
Natur- og landskapsopplevelse	67
Store bestander over store områder	67
Fast tilholdssted	68
Motiver for å drive reinjakt	69
Sport og nytte	70
Mestring, mosjon og rekreasjon	71
Jegerfellesskapet	71
En foreløpig konklusjon	72
DEL 3 «VIDDAS EGET LIV»	73
Kapittel 6 Viddelandskapet – opplevd og forestilt	74
En følelse av vidde	74
Endeløst og avgrenset	75
Ensformig og avvekslende	76
Evig og forgjengelig	77
Ensomhet og vidde	78
Landskapsreferanser	79
Bølgende flater	79
Livløse vidder	80
Goldt og jomfruelig	81
Litterære landskaper	82
Landskapsretorikk	83
Kapittel 7 Viddas jegere i fortid og samtid.....	85
Fortidens jeger	85
Kulturminner og kulturlandskap	85
«Viddestemningen»	86
De første nordmennene	87
Den lokale jegeren	88
Viddas liv i blodet	89
Kjentmann og reinjeger	90
Opplært i Viddas skole	91
Læremester i jakta	92
Sportsjegeren	94
En fri mann	94
Ett med naturen	96
«Viddas frie liv»	97
Et stykke flekk	99
Frie menns forbund	100
Ideal og karakterdanning	101
Indianer og hvit	102
Med illusjonen til hjelp	103
Kapittel 8 Reinen på Vidda	104
I «villreinsens hjem»	104
Vakker og veltilpasset	105
Livet i flokken	105
Stolt og fri	107
Det ville og det tamme dyret	107
Et spørsmål om eierskap	108
Fiendskap mellom tamt og vilt	108
Tamt blir vilt	109
En bestand i nedgang	110

DEL 4 REKREASJON OG FORVALTNING.....	111
Kapittel 9 Erfaringer fra jakta	112
«Hvad er grunden til vildrenens avtagen?»	112
«At skyde merket ren»	113
«Dyrekjøpt erfaring»	114
«Jægeren er Vildtets bedste Beskytter».....	115
Kapittel 10 Store landskaper, store vyer.....	117
Forslag til tiltak	117
Beiteregulering.....	118
Arealbasert beskatning.....	119
Bortforpaktning.....	120
Prinsipper og resultater.....	121
Kapittel 11 Drømmer om Vidda	122
Friluftsliv og viltforvaltning.....	122
«Naar de vilde dyr bliver som lam»	124
Konklusjon	128
Sammendrag	130
Biografiske opplysninger	131
Blytt, Johan (1871-1953), agent	132
Publikasjoner	132
Kilder	132
Bruun, Hans (1865-1941), lege	133
Publikasjoner	133
Kilder	134
Dahl, Johannes (1872-1960), major	135
Publikasjoner	135
Kilder	136
Guldberg, Oscar (1848-1905), skoledirektør.....	137
Publikasjoner	137
Kilder	138
Lumholtz, Ludvig (1853-1928), høyesterettsadvokat	139
Publikasjoner	139
Kilder	140
Øvrige personer og sammenslutninger	141
A-C	141
D-G	144
H-M.....	149
N-R	152
S-Å.....	156
Referanser	160
Illustrasjoner	180

Forord

Ideen til hovedoppgaven fikk jeg i 1996 under opphold i Bergen og Sudndalen i øvre Hallingdal. Høsten 1997 gikk jeg i gang. Takk til veilederne mine, Inger Johanne Lyngø og Liv Emma Thorsen, som i tur og orden har bidratt med nyttige innspill og gitt meg tro på at bidraget mitt teller.

Takk for inspirasjon i en tidlig fase: lærere og studenter ved grunnfaget «Kulturvern og kulturformidling» (1996-97) i Bergen og mellomfagsseminaret «Inn i det moderne klassesamfunnet» (høsten 1997) ved historie i Oslo. Takk til alle gode samtalepartnere i årenes løp i etnologmiljøene ved universitetene i Oslo og Bergen.

Fram til 2001 tok jeg imot flere sjanser til å luften prosjektet for andre. Takk til Arne Kalland og Senter for Utvikling og Miljø (SUM) for hovedfagsstipend (1997-98) og tverrfaglig utbytte i to år til ved forskningsprosjektet «Bruk versus vern av naturressurser». En takk går òg til arrangører og deltakere på Fagseminar for etnologi og folkloristikk (2001) og konferansene til International Commission for Ethnological Food Research (1998) og Nature in Legend and Story (NILAS) (2001) for respons på innlegg og seinere artikler.

Mange har kommet med tips til kilder. Billedsamlingen ved Norsk Folkemuseum har velvillig lånt ut bilder. Fotograf Arthur Sand, Universitetet i Oslo, har bistått teknisk underveis. Takk!

Fra høsten 2000 har det vært flere avbrekk i skrivingen. Ål i Hallingdal ble adressen. Det sier seg selv at impulsene har vært andre enn om jeg var blant medstudenter. I stedet har jeg funnet tilhørighet blant historieinteresserte i dalen. Takk til etnolog Bodil Haug for faglig oppfrisking og Ål bibliotek for enestående service!

I oppgavens ulike faser har det vært godt å ha familie og venner – *homes away from home*. Blant dem er Pat Coughlin i Oslo, som dessuten bistår med oversettelser når jeg trenger det. Størst takk til Trond Asle, min tålmodige kjæreste. Ved avslutningen som ved oppstarten går varme tanker til tre søsken fra Skurdalen: Leiv, Magnhild og Tordis, min mor.

Oslo, 10. mai 2007

Elisabet Sveingar Amundsen

Innledning

To, omtrent jevngamle menn satt med førti års mellomrom i hver sin tømmerhytte i utkanten av Hardangervidda for å skrive om det som opptok dem. Den første av de to, Fridtjof Nansen, befant seg på Sørkje i Rollag, «ved fjellvannet, omkranset av den mørke alvorlige nåleskog med bjørkeskogen innimellom og med snaufjellet ovenover».¹ Tidlig i september 1905 jaktet han rype, hvilte ut med familien under unionsforhandlingene og kladdet på talen til sitt 25-årsjubileum som student.² Den andre var pensjonert major, Johannes Dahl. Han slo seg ned i Skurdalen i Hol, i ei hallingstue som hadde vært hytta hans siden 1918. I lyset fra peisen forfattet majoren en takk for førti år som jeger og fisker på Vidda.³

Tilbakeblikk og ettertanke preget de to. Felles er spørsmålet om hvordan drømmer kan realiseres i en omskiftelig tid. Tross ødelagte verdier og tapte idealer var dette «handlingens tid», slik Nansen så det: Nye slekter skal «ubundet av gamle former og overtro [...] tømre nye boliger for mennesker».⁴ Ting som jakt må «op på større vidder», for «hittil er det bare laget lover, hvorav mange er mer eller mindre dårlige, mens den økning av vår nasjonalformue, som et skjønnsomt stell med våre jaktfelter og høifjellstrakter kunde gi, har selvfølgelig ingen politiker tid til å tenke på.»⁵ Høyfjellet trengte spesiell oppmerksomhet. Dahl mente han «hadde den lykke å bli venn med Vidda i en merkelig overgangstid i dens liv».⁶ Det resulterte i fortellingen om eldorado som måtte deles med andre, stillheten som ble brutt av andres børseskudd og motordur, viltet som forsvant.⁷ Riktignok brakte framskrittet forbedringer, også i friluftslivet – men, skriver Dahl, «jeg er en gammel drømmer».⁸

Like etter 1930 var Dahl «'vendt tilbake til naturen'» som fastboende på «Majorstua» i Skurdalen.⁹ Der var han «Viddas granne».¹⁰ «Major'n» ble en del av bygda til besteforeldrene mine, og noen av bøkene hans inngikk i boksamlingen etter dem. Slik ble jeg kjent med *Hardangervidda* (1944) og *Drømmen om Vidda* (1953). Det gjorde meg nysgjerrig på tilreisende jegeres forhold til Vidda.

¹ Fridtjof Nansen i dagboka juli 1899, sitert i Bjørnsrud 1961, s. 7, 11, 34. Se mer om personer omtalt i teksten i vedlegget Biografiske opplysninger.

² Dagboknotat datert 6.9.1905 i Nansen 1955, s. 7; (1905) 1945, bd. 2, s. 353.

³ Framstillingen bygger på J. Dahl 1944, s. 13, 120, 154-155.

⁴ F. Nansen (1905) 1945, bd. 2, s. 354.

⁵ F. Nansen (1909) 1945, bd. 2, s. 386, 388.

⁶ J. Dahl 1944, s. 23.

⁷ J. Dahl 1944, s. 25, 43, 132; 1953, s. 45-46.

⁸ J. Dahl 1953, s. 32.

⁹ J. Dahl i *Studentene fra 1890* (1940, s. 30).

¹⁰ J. Dahl 1944, s. 175, 179, 184.

Problemstilling

I bygdeboka for Hol skriver Lars Reinton at «i 1870-åra byrja *byfolk* å finne vegen upp i fjella.»¹¹ Friluftinteresserte i byene leide eller kjøpte fjelleiendommer med rett til å fiske ørret og jakte villrein og rype. Dette forgikk blant annet i høyfjellet på Hardangervidda fram til fjelloven av 1920 regulerte adgangen til statsallmenningene.

Hva slags forhold til Vidda fikk de som kom dit i denne 50-årsperioden? Målet for arbeidet mitt er å belyse sider ved dette forholdet. Hva motiverte valget av Vidda, hvilke relasjoner og erfaringer sprang ut av oppholdene der? Hva innebar 'drømmen om Vidda' for den enkelte? Var det fellestrekk ved de tilreisende jegernes tilnærming?

Drømmene om høyfjellsjakt rommer elementer som synes å motsi hverandre. Dahls drøm var preget av tilbakeskuende nostalgi, mens Nansen hadde store vyer for framtiden. Dahl beskrev det romantiske, Nansen la vekt på det rasjonelle. Dahl var opptatt av lykke som ikke kan måles i penger, Nansen tenkte på det nasjonaløkonomiske. Dahl ville være fri og i fred, Nansen forlangte ettersyn. Dreide det seg om en form for romantisk eskapisme på den ene siden og forsøk på å realisere et bedre forvaltet samfunn på den andre? Eller gjaldt det to sider av én og samme drøm, basert på idealer innenfor ett og samme fellesskap? Kanskje ligger noen av svarene i bakgrunnen for aktiviteten de utøvde – sportsjakta.

Disposisjon

Framstillingen er delt i fire: I første del, «Jakta på den norske sportsjegeren», tar jeg opp tidligere forskning på feltet og redegjør for mitt ståsted. I denne delen blir vi òg bedre kjent med fem utvalgte sportsjegere, født mellom 1848 og 1872, og kildene de etterlot seg. I andre del, «'Et sted derinne'», følger vi de fem til Hardangervidda. Den første av dem kom dit i 1879, den siste i 1915. Vi får vite hvor de holdt til, litt om hva de gjorde og hvem de hadde kontakt med. I tillegg undersøker jeg hvilke motiver fire av dem oppga for å velge Vidda. Analysen danner grunnlaget for neste del, «'Viddas eget liv'», om de fems opplevelser og verdier knyttet til viddelandskapet, jegeren og reinsdyret. Jakt i fortid og samtid står sentralt, og vi skal se hvordan de fem omtalte sitt eget jegerliv. Villrein og tamrein kommer òg i fokus. Fjerde og siste del handler om erfaringer fra reinjakt i et område med reindrift. Sportsjegere hadde vyer for Vidda og det ville dyret, og tre av de fem foreslo tiltak i villreinforvaltningen. Vi skal følge dette «sporet fra ødemarken» med vekt på perioden 1900-20.¹²

¹¹ Reinton og Reinton 1938-82, bd. 2, s. 192, hans utheving.

¹² Sitatet er hentet fra tittelen på en artikkel av Tor Bomann-Larsen om betydningene vi kan lese ut av Fridtjof Nansens erfaringer fra skisporet (Bomann-Larsen 1996).

DEL 1

JAKTA PÅ DEN NORSKE SPORTSJEGEREN

(1) «Ved Brakarnuten» (1917). Ludvig Lumholtz (t.v.). Foto: A.B. Wilse. Eier: Norsk Folkemuseum (NF.W 19642)

Kapittel 1

Bidrag til sportsjaktas historie i Norge

En gang rundt 1870 begynte jegere i norske byer og tettsteder å reise til Hardangervidda for å drive sportsjakt, en praksis med ideologiske føringer, bestemmende for forholdet jegerne fikk til Vidda. For å forstå dette forholdet må vi òg forstå sportsjakt som fenomen. Da er det verdt å merke seg at sportsjakt er et internasjonalt, kulturelt fenomen som tilsvarer *sport hunting* på engelsk, på norsk også kalt idrettsjakt. Den skiller seg fra jakt som matauk og erverv.

Koplingen mellom jakt, «Idræt», «Sport», «Fornøielse» og «Rekreation» var godt etablert i bestemte jegerkretser i 1870-årene.¹ Ordene hadde hel eller delvis synonym betydning.² 'Idrett' og 'sport' opptrådte synonymt og omfattet jakt og fiske.³ Det fantes jaktstoff i sportsmagasiner som *Norsk Idrætsblad*, *Sport* og engelske *The Field*.⁴ 'Rekreasjon' og 'sport' hadde delvis overlappende betydning. Men sportsjakta gikk lenger enn en jegers atspredelse. I «sportsværdien» lå et næringspotensial om det bare ble innført en «rationel Jagtpleie» på landsplan.⁵ Nansen og Dahl tilhørte begge miljøet som mente dette. Under et møte i Norsk Jæger- og Fisker-Forening skålte Nansen for «udnyttelsen af vore næringskilder og [...] udviklingen af vor nationale sport».⁶ Rekreasjon var forbundet med forvaltning.

Norsk Jæger- og Fisker-Forening (NJFF) ble stiftet 10. februar 1871, en markedshelg i Kristiania.⁷ Formålet var å «fremme en fornuftig Husholdning med de fredede Vildtsorter samt Fiskearter i vort Land».⁸ I 1872 telte foreningen 463 medlemmer.⁹ Lokale lag sluttet seg

¹ Se f.eks. J.B. Barth (1869) 1870, s. 8-12 (idrett, fornøyelse); «Mere om Sport paa Statens Grund» 1875, s. 169-170 (sport, rekreasjon).

² Ordboksdefinisjonene av idrett, sport, fornøyelse og rekreasjon viser hel eller delvis synonym betydning:

- 'idrett' (norr. *íþrótt*), bl.a. legemsøvelse, jf. sport, gymnastikk (Knudsen 1881, s. 335)
- 'sport' (fr. *desport*, it. *disporta*, eng. *disport*, atspredelse, forlystelse (Goksøyr 1988, s. 43; Yttergren 1996, s. 19)), legemsøvelse, turning, jf. gymnastikk (Knudsen 1881, s. 766)
- 'fornøyelse' (lty. *Vergnüen*), bl.a. moro, glede, atspredelse (Knudsen 1881, s. 220)
- 'rekreasjon' (lat. *recreo*, skape igjen, gi nytt liv, nye krefter, styrke (Johansen, Nygaard, Schreiner (1887) 1965, s. 531)), å komme til krefter; hvile, atspredelse; oppfrisking, oppkvikking, moro (Knudsen 1881, s. 654).

Se også 'legemsøvelser', 'kroppsoving', 'gymnastikk', 'turn', 'idrett', 'sport', 'lek' og 'militære øvelser' i Synnestvedt 1994, s. 8-14.

³ Etter hvert tok 'idrett' over for 'sport' (jf. F.O. Guldberg 1881, s. 176; 1891, s. 47) og 'legemsøvelse' (jf. navneendringen i 1893 fra Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug (1861) til Centralforeningen for Udbredelse af Idræt). Se mer om hvordan 'sport' og 'idrett' ble brukt og skilte vei i Goksøyr 1988, s. 47-48, 50-51; 1991, s. 8, 68, 81-82, 164, 309, 317; Yttergren 1996, s. 18-19.

⁴ J.B. Barth 1887, s. 8; «Sporten» 1889, s. 58; «Landsmøtet for sportsjagt og sportsfiske i Bergen» 1910, s. 179; «Sport» 1910, s. 199. Mer om *The Field* i «Mr. J.H. Walsh» 1888, s. 57; Ritvo 1987, s. 252, 254, 255-256, 281.

⁵ J.B. Barth (1869) 1870, s. 8; Bruun 1910a, s. 173.

⁶ «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings generalforsamling» 1888, s. 50.

⁷ Se f.eks. Torgersen 1921, s. 6.

⁸ «Love for Norsk Jæger- og Fisker-Forening» 1872, § 1, s. vi.

⁹ Jf. «Medlemsfortegnelse» 1872, s. 156-166.

til underveis. Rundt 110 000 medlemmer gjør dagens Norges Jeger- og Fiskerforbund til landets største interesseorganisasjon for fritidsjegere- og fiskere, en posisjon den har hatt siden starten. Slik har sportsjegere påvirket samfunnet. Likevel har få forskere studert ideologi og praksis i dette miljøet. Tidligere bidrag gir noen svar, men innbyr òg til nye spørsmål. Sammen med en etnologisk fagtradisjon former det min tilnærming til feltet.

Tvisyn på norsk sportsjakt

For miljøet rundt NJFF var friluftsliv og viltforvaltning to sider av samme sak. Forklaringen er med få unntak overlatt aktørene selv og enkelte biografier.¹⁰ Ett bidrag er *Sportsmenn i veideland* (1995) av historiker Espen Søylen. Ved NJFFs 125-årsjubileum ble organisasjonen for første gang gransket i lys av politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle endringer i samfunnet.¹¹ Vi skal derfor se nærmere på framstillingen. Hvordan beskriver Søylen koplingen mellom friluftsliv og viltforvaltning? Hva sier han om høyfjellsjakt?

Søylen innleder *Sportsmenn i veideland* med å fastslå at «sportsjakt og sportsfiske var en ny måte å omgås naturen på» som førte til «et endret syn på naturen».¹² Stikkord er sport og identitet, romantikk og rasjonalisme. Det nasjonale er fellesnevner. Sporten («en kulturell impuls fra utlandet», først og fremst Storbritannia) fikk norske borgere ut i «villmarken» for å jakte og fiske rundt 1850.¹³ Søylen utpeker 1860-årene til tiåret da høyfjellsjakt ble den fremste jaktformen i Norge.¹⁴ Hvorfor vet han ikke, men «den norske kulturelle eliten» kombinerte de britiske impulsene med nasjonalromantiske idealer og gjorde «jakten på rype og villrein i høyfjellet» til nasjonalsport.¹⁵ Lokale helter viste vei, blant dem Jens Andreas Friis med boka *Tilfelds i Ferierne; eller Jæger- og Fiskerliv i høifjeldene* (1876),¹⁶ seinere også brødrene Nansen med storebror Fridtjof som «sportsmannsidealet» framfor noen.¹⁷

Søylen knytter sportsjakt til nasjonalhelter, rekreasjon og spenning i fritiden. Høyfjellet ble arenaen der romantiske og nasjonalromantiske idealer skulle leves ut i jakt og friluftsliv. Det handlet om nasjonal identitetsbygging, basert på romantikkens landskapsestetikk og

¹⁰ F.eks. Broch 1918; Grieg 1920; Omsted 1921; Torgersen 1921 og bøkene om Peter Christen Asbjørnsen (H. Hansen 1932), Jacob Bøckmann Barth (Skinnemoen 1979, s. 319-399) og Fridtjof Nansen (Solli 2002). Se i tillegg bidrag til villreinforvaltningen, f.eks. Bråtå 2005, s. 38-40.

¹¹ Søylen 1995, forfatterens forord.

¹² Søylen 1995, s. 15.

¹³ Søylen 1995, s. 15. Sml. sst., s. 16.

¹⁴ Søylen 1995, s. 16.

¹⁵ Søylen 1995, s. 22.

¹⁶ Søylen 1995, s. 22.

¹⁷ Søylen 1995, s. 96. Sml. sst., s. 95, 133.

opprinnelige, ekte verdier, definert som bondekultur og et liv i pakt med naturen.¹⁸ Slik følger Søylen skjemaet til tidligere studier av norsk friluftsliv, der det settes likhetstegn mellom friluftsliv og romantikk. Sportsjakt, fotvandring og fjellklatring skyldtes 'kulturelle impulser' utenfra, det vil si 'de romantiske strømningene' i Europa og europeerne som kom til Norge for å drive sport.¹⁹ Deretter overtar nasjonale verdier, noe Nansen får æren for.²⁰

Verdigrunnlaget Søylen fant hos sportsmennene er ikke entydig, verken i forhold til bondekultur eller natur. Bondekultur framstår både som forbilde og trussel: Human, sivilisert jakt stod mot primitiv veidekultur.²¹ Tradisjonell jakt og fangst manglet sportsidealets *fair play* og respekt for byttet.²² Tvetydigheten kommer òg fram i synet på en natur som både skulle etterlignes og herskes over. «Naturkreftene ble utfordret for å gi en bekreftelse på at det siviliserte mennesket var naturen overlegen», skriver Søylen.²³ Han peker videre på at det var nære bånd mellom sport, vitenskap og viltforvaltning på 1800-tallet. Disse båndene illustreres ved Halvor Heyerdahl Rasch, konservator ved Zoologisk museum, som hadde kontakt med utenlandske jegere i 1820-årene og de neste tiårene. Jaktlovene av 1845 og 1863 bygde på hans forslag. Søylen viser til at Rasch var «ivrig jeger, og var som vitenskapsmann opptatt av å få i stand en planmessig *husholdering* med viltressursene» i en tid da det var «trengsel og rovdrift på naturressursene» i landet.²⁴ Fredning ble viktig, «det handlet om å rasjonalisere utnyttelsen av landets disponible ressurser», slik blant andre svenskene gjorde.²⁵

Søylen forklarer forholdet mellom sport og forvaltning som et sammenfall av nasjonale og personlige interesser: «Under arbeidet med å få i stand en rasjonell forvaltning fattet embetsverket og andre fra det høyere sosiale sjikt av befolkningen, interesse for utnyttelsen av ressursene til eget formål: sportsutøvelse.»²⁶ Viltkunnskap ble òg verdsatt.²⁷ Forvaltningen måtte bygge på «biologisk og zoologisk innsikt, koplet sammen med den nasjonaløkonomiske avkastning», der sportsjakt ble definert som «'Luxusgjenstand'».²⁸ Kombinasjonen sport, vitenskap og forvaltning ble siden institusjonalisert med NJFF som faginstans for det såkalte

¹⁸ Søylen 1995, s. 15.

¹⁹ Richardson 1993, s. 18; 1994, s. 10, 38; Berntsen 1994, s. 19, 23-24; Søylen 1995, s. 15-16. Sml. Hodne 1994, s. 32. Se også I.G. Klepp 1998, s. 23.

²⁰ Goksøyr 1991, s. 293; Richardson 1994, s. 50, 57; Søylen 1995, s. 95.

²¹ Søylen 1995, s. 22-23, 50-52, 70, 86, 111, 185, 218-219.

²² Søylen 1995, s. 33.

²³ Søylen 1995, s. 15.

²⁴ Søylen 1995, s. 19, 22, hans kursivering.

²⁵ Søylen 1995, s. 22. Sml. om fredning sst., s. 23, 53, 69, 81.

²⁶ Søylen 1995, s. 13. Sml. sst., s. 22, 35.

²⁷ Søylen 1995, s. 34.

²⁸ Søylen 1995, s. 35, 72 (sitat fra J.B. Barth 1869 (tilsvarende 1870, s. 10, 12)). Sml. sst., s. 13.

Indredepartementet fra 1876 til 1899.²⁹ I løpet av de neste tjue årene skulle imidlertid alliansen mellom organisasjonen, forvaltningen og det vitenskapelige miljøet svekkes. I tiden etter 1. verdenskrig tapte sporten terreng i forvaltningen som i opinionen.³⁰ Samtidig var zoologien i faglig endring, og enkelte zoologer vendte «anvendt zoologi» ryggen.³¹

I *Sportsmenn i veideland* påviser Søylen en sammenheng mellom friluftsliv og viltforvaltning, romantikk og rasjonalisme, uten å poengtere at sportsjakt og sportsfiske like gjerne kan kalles et rasjonalistisk som et romantisk prosjekt. Nyere studier bekrefter denne dualismen, men den utdypes ikke i særlig grad. I stedet ser vi en tendens til å fokusere på konflikter rundt viltforvaltningen. I en hovedoppgave i historie om jaktloven av 1899 har Alf-Petter Jønsson beskrevet en «kulturkamp» mellom veidemann med tradisjonen på sin side og sportsjegere som forfektet forvaltningsteori, naturvitenskap, juss og markedsøkonomi.³² Tilsvarende la Jan Ove Vasaasen vekt på klassekamp i sin hovedoppgave i etnologi om idealet hos norsk sportsfiskerelite og dens syn på demokratiseringen av sportsfisket i perioden 1930-60. Det britiskinspirerte miljøet rundt Norges Sportsfiskerforbund (1937-63) hevdet at «sportsfiske drevet på virkelig sportslig vis tok hensyn til natur og fiskebestand».³³

Disse framstillingene av sportsjakt og -fiske fokuserer på elitistiske organisasjoners virke for et ideal som omfattet opplevelse og viltfredning, inspirert av sport og/eller 'romantiske strømninger'. I likhet med Søylen viser Vasaasen til et britisk sportsideal forent med vitenskap. Søylen og Jønsson peker dessuten på «felleseuropeiske idealer», og Jønsson knytter ideen om et liv i pakt med naturen til den franske filosofen Jean-Jacques Rousseau.³⁴ De forvaltningsmessige inspirasjonskildene er tonet ned.

Å realisere drømmer

Som vi ser kan impulsene til å jakte og forvalte vilt ha kommet fra flere hold. Jeg spør: Korresponderer forskerens skjema med sportsjegerens drømmer? Andre har stilt lignende spørsmål, blant dem idrettshistoriker Matti Goksøyr og en britisk konsumforsker, sosiologen Colin Campbell. Begge har studert kulturuttrykk på 1800-tallet, og begge har funnet at

²⁹ Søylen 1995, s. 40, 45-46, 69-70, 76-78.

³⁰ Søylen 1995, s. 93, 117, 140.

³¹ Søylen 1995, s. 120. Se sst., s. 120-125. Nærmere bestemt var det 'jaktzoologien', «de jaktbara djurens naturhistoria» (*Nordisk familjebok*, bd. 12, s. 1201), som mistet interesse blant zoologer.

³² Jønsson 1999, s. 131. Sml. sst., s. 71-72, 95, 97-98, 130.

³³ Vasaasen 2006, s. 38. Se også sst., s. 5, 11, 44.

³⁴ Jønsson 1999, s. 20. Jf. sst., s. 19. Se mer om Rousseau i omtalen av Daniel Defoes *Robinson Crusoe* (1719) i kapittel 3.

forskerkollegers kategorier og modeller bygger på et spinkelt empirisk grunnlag.³⁵ – «Det er [...] noe utilfredsstillende å kun slå seg til ro med en stemningsbølge som fulgte uvisse europeiske konjunkturer, som forklaring», fastslår Goksøyr.³⁶ De to valgte seg ulike løsninger. Goksøyr rettet blikket mot mottakersamfunnet for å vise «kompleksitet og til dels motstridende utviklingslinjer» i idrettshistorien.³⁷ Campbell tok for seg individet for å finne den subjektive meningen bak bestemte handlingsmønstre.³⁸ Det siste blir også mitt utgangspunkt. Hva motiverte sportsjegeren til å drive jakt på Vidda? Tilnærmingen legger føringer for teoretisk innfallsvinkel og kildevalg. Dette vil jeg nå gjøre rede for.

Individet i fokus

Den enkeltes handlingsmuligheter og aksjonsradius er i stadig endring. Derfor må handling ses i lys av sin historiske kontekst. Campbell foretrekker en fenomenologisk handlingsteori som bygger på den tyske sosiologen Max Webers syn: I moderne tid skjer endring gjennom personer, ikke institusjoner eller sosiale roller.³⁹ En miljøhistoriker som Hilde Ibsen mener det er «viktig å trekke frem enkeltindividers innsats, som igjen påvirker andre».⁴⁰ Individet er analyseenhet i flere fag, blant annet etnologi. «Enhetene i etnologiske studier er [...] individer og deres handlinger, eller sosiale enheter satt sammen av individer. Individet er den minste enheten i slike analyser», konstaterer Cæcilie Stang.⁴¹

Webers perspektiv er humanistisk og politisk, typisk for tiden rundt 1900. Det står godt til to utsagn fra den tre år eldre Fridtjof Nansen. Det ene omfatter individets rolle: «[...] vi kan være overbevist om at det blir [...] individer og ikke nummere i en organisme som vil føre verden frem.»⁴² Det andre omfatter handling: «Selv de høieste drømmer over skyene er av liten verdi, hvis de ikke fører til handling».⁴³ Slik taler en mann med sans for ideologi og et våkent øye for praksis. Nansen la vekt på den enkeltes mulighet til å utvikle samfunnet, og handling ser ut til å ha vært et ideal i seg selv.

³⁵ Campbell (1987) 1995, s. 38; 1990, s. 37-39; Goksøyr 1991, s. 225. Campbell kritiserer blant andre Thorstein Veblen, Ervin Goffman, Pierre Bourdieu og sosiologer generelt (Campbell 1990, s. 37-39, 44; 1996, s. 154).

³⁶ Goksøyr 1991, s. 292.

³⁷ Goksøyr 1991, s. 225. Sml. sst., s. 292. Se også diskusjonen om kultur og historie i Thorsen 1991.

³⁸ Se f.eks. Campbell 1990.

³⁹ Campbell 1990, s. 37, 39; 1996, s. 150, 153. Det er særlig første del av Max Webers (1864-1920) *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriß der verstehenden Soziologie* (1922) i Alexander Morell Henderson og Talcott Parsons' engelsk oversettelse, *The Theory of Social and Economic Organization* (1964), som Campbell bygger på her.

⁴⁰ Ibsen 1997, s. 187. Ibsen støtter seg til den amerikanske historikeren William Cronon, som mener at det komplekse forholdet menneske-natur må studeres i individers handlinger på lokalt plan (sst., s. 14).

⁴¹ Stang 1984, s. 3.

⁴² Nansen (1921) 1945, bd. 3, s. 579.

⁴³ Nansen (1908) 1945, bd. 2, s. 384.

I likhet med andre som har studert europeisk kulturhistorie på 1700- og 1800-tallet, har Campbell merket seg at man i enkelte grupper var opptatt av å skape sin karakter eller oppfylle et karakterideal.⁴⁴ Dette tilsvarer ikke Ervin Goffmans iscenesettelse av selvet.⁴⁵ I stedet foreslår Campbell en «character-action approach».⁴⁶ Mens 'personlighet' slår ut i generell atferd, knyttes 'karakter' til bevisste, moralske handlinger.⁴⁷ Ved å handle i samsvar med karakteridealet, rettfærdiggjøres handlingen.⁴⁸ Karakterdanning ga et handlingsideal med en personlig så vel som en samfunnsmessig side: «Indeed [‘building their character’] was widely regarded not only as the primary means through which individuals could realize their own dreams but also as the means through which society itself could be improved.»⁴⁹

Sportsjakt kan ha vært knyttet til karakterdanning og drømmen om et bedre samfunn. Stemmer dette, kaster det lys over sammenfallet mellom nasjonale og personlige interesser på jaktfeltet i det aktuelle tidsrommet. Og fordi de realiserte drømmene sine, fikk tilreisende jegere kunnskap, erfaring og et forhold til Vidda.

Ideologi og praksis

Hva var så sportsjegeres drømmer laget av? «Tidens natursyn og friluftsliv var selvsagt sterkt preget av dens moter og verdier ellers», skriver statsviter Bredo Berntsen om sportsjegerens samtid.⁵⁰ Et natursyn, kort definert som bestemte oppfatninger av hva natur er og hvordan man omgås den, vil være preget av kulturelle verdier.⁵¹ Ifølge antropolog Fredrik Barth er kulturelle verdier «formulerte begreper som dirigerer følelser, orienterer valg og motiverer handling».⁵² Når slike verdier inngår i bevisste, artikulerte argumenter og handlingsidealer satt i system innenfor et kulturelt eller politisk fellesskap, velger jeg å definere dem som del av en ideologi i tråd med sosiolog Gudmund Hernes' definisjon:

Med ideologi forstås gjerne systematiserte oppfatninger om hvordan verden er, hvordan den bør bli, og hvordan den kan endres. En ideologi gir retningslinjer for handling og rettfærdiggjør beslutninger – også de som bidrar til å opprettholde status quo. Ideologier påvirker altså beslutninger på flere måter. De avgjør hvilke spørsmål som legitimt kan reises, hvilke løsninger som kan godtas, hvilke begrunnelser og data som kan benyttes, og endelig hvilke begrep eller kategorier som er akseptable.⁵³

⁴⁴ Campbell 1996, s. 149-150. Dette knyttes gjerne til et borgerlig dannelsesideal (se f.eks. Lyngø 1993, s. 35).

⁴⁵ Campbell 1990, s. 44. Campbell omtaler her Goffmans forskning med utgangspunkt i *The Presentation of Self in Everyday Life* (1971).

⁴⁶ Campbell 1990, s. 41. Sml. Campbell 1996, s. 149-150.

⁴⁷ Campbell 1996, s. 153, 156.

⁴⁸ Campbell 1990, s. 41, 44.

⁴⁹ Campbell 1996, s. 150.

⁵⁰ Berntsen 1977, s. 10.

⁵¹ Se en grundigere redegjørelse i Sörlin 1991, s. 26-27, 248-249.

⁵² F. Barth (1993) 1994, s. 142.

⁵³ Hernes (1975) 1983, s. 113. Se også Pedersen 1995, s. 269-270.

Ideologi er intensjonell og inngår som element i de andre intensjonelle fenomenene vi har hatt oppe så langt. Rekreasjon, viltforvaltning og karakterdanning borger for ideologisk bestemte handlingsidealer. Når disse handlingsidealene virkeliggjøres kan vi snakke om praksis. Over tid tilpasses ideologi og praksis nye erfaringer, kunnskaper og handlingsvilkår.

Praksis oppdages lettest som et distinkt handlingsmønster, av og til sanksjonert ved lov. Det må tilføyes at ikke alle handlingsmønstre er ideologisk motivert praksis, og ingen enkeltstående handling eller lovparagraf definerer ideologi eller praksis. Tilsynelatende lik praksis kan dessuten ha rot i ulik ideologi eller være resultat av forhandlinger. Både friluftsliv og viltfredning kan ha ulik ideologisk motivasjon. Derfor må ideologi og praksis ses under ett og i relasjon til aktører og handlingsvilkår for å forstå bakgrunnen for handlingsmønsteret. Da sportsjegeres drøm om høyfjellsjakt ble omsatt i handling, var det resultat av en prosess, et situasjonsbetenget samspill mellom individer og vilkår, ideologi og praksis. Kulturhistorisk forskning med fokus på individet kan bidra til å forstå dette samspillet.

Å uttrykke drømmer

Analysen av sportsjegeres forhold til Vidda må bygge på kildene den enkelte etterlot seg. Spørsmålet blir: Hvilke tilgjengelige kilder uttrykker sportsjegeres drømmer? Campbell ser etter motiver i verbalt materiale der mennesker har vært bevisst det de gjør. Det er i de til en hver tid gjeldende språklige vokabularer at premissene for mening, motiver, og dermed handling, ligger.⁵⁴ Dette teoretiske grunnlaget bestemmer valget av kilder.

Individet i kildene

I skriftlig materiale som brev, dagbøker, selvbiografier, historier, romaner og ordbøker finner Campbell meninger og intensjoner sammen med de språklige forutsetningene som formet dem.⁵⁵ Lista kan utvides med sportsjegeres jakthistorier, forelesninger, debattinnlegg, møtereferater, lovforslag osv. Dette er sakprosa etter litteraturviter Ottar Grepstads definisjon:

Sakprosa er føremålsretta og situasjonsprega saksframstillingar av individuelle eller kollektive forfattarar som styrer lesinga av tekstane i retning av deira intensjonar. Framstillinga er prega av etterlikning av etablerte skrivemåtar og sjangrar, dominert av tekstsamspel og autorisert gjennom tekstar som alt ligg føre. Tekstane har

⁵⁴ Campbell 1990, s. 41, 42. Campbell bygger her på artikkelen «Situating Actions and Vocabularies of Motive» (1940, s. 904-913) av den amerikanske sosiologen C. Wright Mills.

⁵⁵ Campbell 1990, s. 41-42.

ein relativ litterær kvalitet som varierer med brukssituasjonen. Tekstane blir publiserte i aviser, periodika, småtrykk eller bøker, og fungerer som underholdning, opplysning eller nytte.⁵⁶

Selv om menneskers kunnskap og erfaring er etnologers hovedkilde, tok det tid før «frie nedtegnelser» ble tatt i bruk som kilde.⁵⁷ Etnologer har nærmet seg sakprosaen de siste tretti årene. Biografier og memoarer inngikk i en nyorientering i tema og studieobjekt som fant sted i svensk etnologi i 1970-årene.⁵⁸ Det kom kulturanalytiske bidrag fra Orvar Löfgren om borgerskapets forhold til landskap, etter hvert også dyr.⁵⁹ Rundt 1990 fastslo kollegaen Jonas Frykman at «på gott och ont har den biografiska berättelsen kommit att bli ett av etnologins viktigaste primärmaterial då man analyserar kulturella mönster».⁶⁰ Den eldre etnologen Nils-Arvid Bringéus omtalte memoarer som kilde til «faktaopplysningar», «värderingar och hållningar».⁶¹ De yngre var opptatt av hvordan mennesket forholder seg til verden, men de la mest vekt på å analysere kulturelt viktig kognitiv, ikke-uttalt mening i begreper og verdier.⁶²

Den lave interessen for kulturprodukters intensjonelle side kan ha flere årsaker. Én er skepsis til kildeverdien. Bringéus advarte mot ukritisk bruk av memoarer – «eftersom de ofte har tilkommit med direkt hänseende till en läsekrets bör de dock användas varsamt».⁶³ Jeg ser det intensjonelle som en fordel, især når materialet er publisert. Produsert for en målgruppe vil det være preget av forfatterens selvrefleksjon, selvrepresentasjon og intensjon tilpasset aktuelle orienteringer og uttrykksmåter innenfor gruppen. I mange tilfeller utgjør sakprosa den tekstuelle siden av karakterdanningen. Og ettersom sakprosapublikasjoner ofte er tilgjengelige for oss i dag som de var det i sportsjegernes samtid, blir sakprosa vår beste kilde til drømmer, kunnskap, verdier og erfaringer blant skrivende sportsjegere som arbeidet for et felles mål. Det gjelder ikke minst et organisasjonstidsskrift, som i seg selv er resultat av en ideologisk fundert praksis, og som formidler ideologi og praksis mellom medlemmene.

Sjanger og retorikk

Fredrik Barth leter etter mening i «forbindelsen mellom en uttrykksform og personen som anvender formen», og «ved å vektlegge mening som en relasjon blir man [...] ledet til å gi

⁵⁶ Grepstad 1997, s. 500. Grepstad har vært tilknyttet prosjektet «Norsk sakprosa» (1994-1998), der han skrev *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk* (1997) og «Sakprosaens linjer» i tobindsverket *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995* (1998) av Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen (red.).

⁵⁷ A. Klepp 1988, s. 12. Jf. Bringéus (1976) 1990, s. 195, 205.

⁵⁸ Löfgren 1981, s. 28-29. Prosjektet «Kulturgränser och klassgränser» ved Lunds universitet resulterte bl.a. i *Den kultiverade människan* (1979) av Jonas Frykman og Orvar Löfgren.

⁵⁹ Frykman og Löfgren (1979) 1988, s. 45-73 (1994, s. 43-72); Löfgren 1985. Se også Löfgren 1981, s. 33.

⁶⁰ Frykman (1989) 1992, s. 241. Se omtale i Grepstad 1997, s. 280.

⁶¹ Bringéus (1976) 1990, s. 205. Avsnittet er uforandret i yngre utgaver.

⁶² Löfgren 1981, s. 27; Ehn og Löfgren 1982, s. 96, 104.

større oppmerksomhet til kontekst og praksis.»⁶⁴ Med sakprosa som kilde blir forbindelsen mellom uttrykksform, intensjon og kontekst desto viktigere. Grepstad begrunner hvorfor:

Sakprosaforfatteren ønsker at lesaren skal oppfatte teksten på ein bestemt måte; tenkje, meine eller handle på ein bestemt måte. Forfattarens intensjon er difor eit berande element i sakprosaen. Utan ei historisk forståing av skrive- og publiseringssituasjonen blir det vanskelig å gripe denne intensjonen.⁶⁵

Forfatteren styrer lesingen blant annet ved valg av sjanger. – «Sjangeren er sakprosaens lovverk», hevder Grepstad.⁶⁶ Det er flere måter å nærme seg sjangre på. Grepstad studerer sakprosa, mens den amerikanske retorikkforskeren Carolyn Miller går til dagligtale, hvor typifisert handling ligger nedfelt ifølge den østerrikske sosiologen Alfred Schutz.⁶⁷ I begge tilfeller er sjangeren intensjonal i en kulturell kontekst. «As a recurrent, significant action, a genre embodies an aspect of cultural rationality», fastslår Miller.⁶⁸ Hun ser sjangeren som 'typifisert retorisk handling', det vil si retorisk praksis i tilbakevendende situasjoner, der funksjon («the action it is used to accomplish») er viktigere enn form eller innhold.⁶⁹ Sjangeren inngår i praksis som gjør det mulig for den enkelte å få fram meningene sine overfor et kulturelt fellesskap på et gitt tidspunkt.⁷⁰ Det siste er også Grepstads utgangspunkt:

Ein *sjanger* er ei føremålsretta ordning av stoffet, forma i pakt med sosiale normer for skrivning og lesing. Måten stoffet blir ordna på, er forskjellig frå sjanger til sjanger. Som historisk fenomen er ein sjanger tidsavgrensa, men tidsrommet kan vere svært langt. Forholdet mellom tekst og kontekst verkar altså inn på utviklinga av ein sjanger. [...] For forfatteren fungerer ein sjanger som ein modell, for lesaren som ein forventningshorisont.⁷¹

Sjangeren hjelper forfatteren å formulere seg, leseren å tolke budskapet. Sjangeranalyse hjelper forskere å vurdere vilkårene og dermed kildeverdien for materialet. Ifølge Miller kan sjangeranalyse bidra til få fram viktige sosiale og historiske sider ved retorikk.⁷²

⁶³ Bringéus (1976) 1990, s. 205. Avsnittet er uforandret i yngre utgaver.

⁶⁴ F. Barth (1989) 1994, s. 121. Sml. Ehn og Löfgren 1982, s. 96.

⁶⁵ Grepstad 1997 s. 503.

⁶⁶ Grepstad 1997, s. 508.

⁶⁷ Miller (1984) 1994a, s. 27, 29. Miller viser her til *The Structures of the Life-Worlds* (1973, s. 231, 234), etterlatte notater av Alfred Schutz (eg. Schütz) (1899-1959), sterkt bearbeidet av den tyske sosiologen Thomas Luckmann. Den finske folkloristen Lauri Honko har pekt på at sjangre kan være «reelle» (folkelige) og/eller «idealtypiske» (vitenskapelige) (Honko 1981, s. 24, 30). Grepstad utgår fra det siste og skisserer en sjangerkatalog for sakprosa, 14 sjangre og 53 undersjangre, gruppert etter fire ahistoriske teksttyper (redegjørende/argumenterende, fortellende/skildrende, pedagogiske og veiledende tekster) (Grepstad 1997, s. 161-164, 504, 508-522). Jaktlitteratur er ikke blant undersjangrene i sjangerkatalogen.

⁶⁸ Miller (1984) 1994a, s. 39. Miller finner støtte for sitt syn i introduksjonen til *Form and Genre. Shaping Rhetorical Action* (1978) av Karlyn Kohrs Campbell og Kathleen Hall Jamieson (sst., s. 23). Om Millers eget bidrag har litteraturviter Kjell Lars Berge konstatert følgende: «Hun plasserte studiet av genre innenfor rammene av kulturstudiet. Genrer var eksempler på typifiserte, semiotisk medierte handlinger. Den teoretiske referanserammen for studiet fant Miller i den sosiologiske skolen som kalles etnometodologi. Ertetida har gitt Miller rett. Genreforskning slik den foregår i dag, følger stort sett Millers anvisninger» (Berge 2001, s. 17).

⁶⁹ Miller (1984) 1994a, s. 24. Sml. sst., s. 27, 31, 36-37. Se òg diskusjonen i Miller 1994b.

⁷⁰ Miller (1984) 1994a, s. 30, 31, 36, 37, 39.

⁷¹ Grepstad 1997, s. 508, hans kursivering.

⁷² Miller (1984) 1994a, s. 23-24.

Jeg velger å forstå retorikk i sakprosa som strategi og som talemåte basert på en todelt referanse til sak og diskurs. Retorikken er intensjonell, forbundet med handlingsidealer og kulturelle verdier. Den må tolkes i lys av kulturelle prosesser, ikke minst fordi budskap ofte uttrykkes med lån fra eldre retorikk. Dette er en del av det Grepstad kaller 'tekstsamspillet' (intertekstualiteten) i sakprosaen.⁷³ Over tid blir fraser til klisjeer som i nye kontekster tilføres delvis nytt meningsinnhold, mens noe av det gamle stadig henger ved. Ekkoet fra fortiden kan forvirre, men bør interessere kulturforskere både fordi verdier er i spill i tekstene og for at vi skal unngå å produsere og reprodusere myter i våre egne framstillinger.⁷⁴

Innspill til metode

Valget av individet og sakprosaen som innfallsvinkel er et metodevalg. Men, mens kildekritikken er tydelig i etnologi, er metoden mindre utviklet. Iblant er perspektivvalg prioritert framfor analyse, og tekstanalyse handler mest om sjangerbestemmelse. Jeg vil nærme meg sportsjegeres forhold til Vidda ved å analysere motiver og uttrykksmåter i tekster, blant annet med referanse til ideologi og praksis, sjanger og retorikk. Spørsmålet blir hvordan.

Utgangspunktet er individet som handler i forhold til et kulturelt fellesskap. «For å oppdage mening i andres verden må vi [...] alltid knytte sammen en bit av kultur og en aktør som bærer med seg sine spesielle erfaringskonstellasjoner, kunnskaper og orienteringer», skriver antropologen Barth.⁷⁵ En etnolog kan beskrive det som «å binde sammen synspunktet til den enkelte kulturbærer med kulturen i stort», slik Stang gjør.⁷⁶ Handlingsmønstre – i mitt tilfelle sportsjakt – foreslår hun å analysere via individers særtrekk, sosiale relasjoner og «forstås ut fra sin samtid, både de rådende samfunnsforhold, typer kunnskap, lover og regler m.v.».⁷⁷ Stang viser til slike analyser som kontekstuelle forklaringer.⁷⁸

«Våre data må betraktes innen den spesielle konteksten av begreper og praksiser som aktørene selv er posisjonert i», fastslår Barth.⁷⁹ Jeg avgrensner konteksten til det som gjorde sportsjakta mulig og ga den mening. Aktiviteten blir i denne sammenhengen viktigere enn at aktøren representerte en sosial gruppe, borgerskap eller middelklasse. Avgrensningen kan synes snever, men som vi så innledningsvis omfattet sportsjakt både rekreasjon, vitenskap og forvaltning. For å forstå begreper i sportsjegerens tekster bedre har jeg som Campbell gått til

⁷³ Grepstad 1997, s. 68, 424-427, 500-502, 523.

⁷⁴ Se også Amundsen 2001a; 2007, s. 124-125.

⁷⁵ F. Barth (1989) 1994, s. 120, hans kursivering.

⁷⁶ Stang 1984, s. 11.

⁷⁷ Bråtå 2005, s. 37.

⁷⁸ Stang 1984, s. 11. Stang viser her til «On the Scope og Micro-History» (1976, s. 22) av Sivert Langholm.

samtidige ordbøker, og jeg har hatt et sideblikk på tekster skrevet av samtidige forskere innen naturvitenskap, økonomi og kunst. Noen av disse forskerne er utenlandske: den amerikanske geografen George Perkins Marsh, den franske sosialøkonomen Charles Gide og den tyske litteraturkritikeren Walter Benjamin.⁸⁰ Det gir en idé om viten og aktuelle kunnskapsidealer på tvers av landegrenser. Jo bedre vi kjenner den tilgjengelige litteraturen, desto lettere kan vi gjenkjenne intertekstuelle referanser, skjult i parafraaser og metaforer. Det skjerper tolkningen av intensjonen i den aktuelle retorikken. Men det gjør avgrensning til et vanskelig dilemma.

Representativitet blir her et spørsmål om konformitet blant sportsjegere. Og nettopp konformiteten utgjør premisset for metoden: å analysere felles praksis og fellestrekk i motiver for å jakte på Hardangervidda. Innspill som retter oppmerksomheten mot kulturelle verdier, handlingsidealer og -vilkår gir en velegnet innfallsvinkel til motivene bak drømmene om høyfjellsjakt. Erfaring står øg sentralt. Sportsjegere kom med forslag til forvaltningstiltak bygd på erfaringer fra Vidda og ideologi. Deres forståelse av forholdet mellom praksis og lov kan ha satt sitt preg på forholdet de fikk til Vidda. Videre er det fellestrekk i sportsjegerens emnevalg og/eller måten de har gitt opplevelser og erfaringer et uttrykk. Det indikerer felles orientering, sjangerforståelse og retorikk. Da blir også forskjellene interessante.

Forskningsprosessen

En forskningsprosess deles gjerne inn i stadiene dataetablering, tematisering og forklaring.⁸¹ Min erfaring er at resultatene oppstår i vekslingen mellom stadiene og i brytningen mellom kildene, tidligere forskning og egen analyse. Avgrensning blir et dilemma, ikke minst når jeg som forsker føler meg på bar bakke i forhold til emnet for undersøkelsen: Jeg ble født hundre år etter 1870. Jeg har aldri jaktet. Jeg har aldri vært på Storvidda.

For å lære mer om metode og for å sammenligne fenomener og funn, har jeg lest nyere forskning om menneskets forhold natur, landskap og dyr i sportsjegerens samtid. Jeg har forsøkt å holde meg orientert om forskning innen sportsjakt, først og fremst i Norge, men det er sportsjegerens eget materiale jeg har brukt mest tid på. Min inngangsport til jaktfeltet ble

⁷⁹ F. Barth (1993) 1994, s. 142.

⁸⁰ I *Man and Nature; or, Physical Geography as Modified by Human Action* (1864) kommer det fram at George Perkins Marsh (1801-82) leste norsk faglitteratur. *Principes d'Économie politique* (1884) av Charles Gide (1847-1932) ble oversatt til svensk i 1899. Boka skal ha blitt godt mottatt i Norge (Gide (1884) 1902, s. III). «L'œuvre d'art à l'époque de sa reproduction mécanisée» (1936), «Kunstverket i reproduksjonsalderen», av Walter Benjamin (1892-1940) har ingen virkningshistorie i den aktuelle perioden, men omtaler sportsjegerens samtid.

⁸¹ Se f.eks. Stang 1984, s. 4-5.

sakprosa om sportsjakt og viltforvaltning, særlig tidsskriftet til NJFF (1872-).⁸² Tidsskriftet inneholder det meste som kunne interessere en norsk sportsjeger. Der vises også organisasjonens forhold til den offisielle viltforvaltningen. I årgangene fram til 1920 konsentrerte jeg meg om ni emner med ideologisk og praktisk tilsnitt:

1. Viltbestanden (rein, rype, rovvilt)
2. Viltpleie og begrunnelser for jakt
3. Praktiske forhold (transport, proviant, bekledning, våpen og annet utstyr, hunder, jaktmetode, orienteringstips, innkvartering, oppbevaring, fotografering, trofeer)
4. Økonomi og juss (eiendomsforhold, lovverk, jaktbevillinger, oppsyn, avkastning, forsikringer)
5. Jaktforhold i andre land (Sverige, Finland, Skottland, England, Tyskland, Frankrike, Canada, USA)
6. Litteratur (tidsskrifter, bøker)
7. Foreningsarbeidet (erklæringer, årsberetninger, medlemslister, møter, utstillinger, fond)
8. Personopplysninger (biografier, nekrologer)
9. Historikk

Lesingen av de neste ti årgangene ble begrenset til bokmeldinger, nekrologer og historikk.

Bokmeldinger, forord og registre er kilder til diskursen rundt teksten og sjangeren den tilhørte. For å få vite mer om lover om vilt og jakt gikk jeg til *Stortingsforhandlingene* fram til 1924. Publiserte kilder har vært et poeng, men disse ble supplert med arkivmateriale om villreinforvaltning og juridiske forhold på Vidda.⁸³ Forholdet mellom praksis og lov viser seg i private betraktninger, men òg i stortingsforhandlingene og NJFFs behandling av lovforslag, i møtereferater, årsberetninger og årsoversikter over viltbestanden. Det er først og fremst her koplingene mellom jakt, rekreasjon og viltforvaltning viser seg.

Slik kom jeg over aktuelle debatter og aktører, blant dem 1800-tallets jaktautoriteter som Halvor Rasch, Bernhard Herre, Peter Christen Asbjørnsen, Jacob Bøckmann Barth og Jens Andreas Friis. Disse ble fulgt opp. Dernest gjaldt det å finne Nansens og Dahls likesinnete. NJFF og Bergens Jæger- og Fiskerforening (BJFF) har trykket rapporter og statistikker om viltbestanden på Hardangervidda. I tillegg kommer sportsjegeres beskrivelser av hvorfor de dro til Vidda og hva de gjorde under oppholdet der.

I første runde samlet jeg stoff om alt vilt. Andre runde ble avgrenset til matnyttig vilt, for til slutt å stå igjen med én art – villreinen – og villreinjegeren. Etter hvert kunne jeg sirkle

⁸² Tidsskriftsårgangene 1872-1920 utgjør nærmere 13 800 sider, årgangene 1921-1930, nye ca. 4 000 sider. Fra 1882 gikk *Meddelelse fra Norsk Jæger- og Fisker-Forening* over til å hete *Norsk Jæger- og Fisker-Forenings Tidsskrift*. Se også Søilen 1995, s. 54-56.

inn personer som i likhet med Dahl hadde skrevet om jaktturen på Vidda. Valget falt på seks, siden fem, født i perioden 1848-72.⁸⁴ Materialet dekker reinjakt i årene 1879-1926, samt en sesong i siste halvdel av 1940-årene.

Nye runder ble nødvendig for å supplere eller utdype ytterligere. Informasjon om menneskene bak signaturene fant jeg i NJFFs medlemslister, årsberetninger, nekrologer og tidsskriftsregistre. Det samme gjaldt årboka til Den Norske Turistforening (DNT). Det har vært stor hjelp i konversasjons- og biografiske leksikon, publikasjoner om lokalhistorie, slekter, yrker og fagdisipliner, samt offentlige registre som folketellinger, eiendomsmatrikler, adressebøker, immatrikuleringsregistre og *Norges statskalender*.⁸⁵ I *Norsk Bokfortegnelse*, bibliografier, biblioteker og antikvarier fant jeg stoff som ikke var publisert i tidsskriftet eller anmeldt der.⁸⁶ Bibliografiene antyder dessuten omfang og faglig bredde i jaktlitteraturen. Flere tidsskrifter og årbøker har relevant stoff, men jeg leste kun DNTs årbøker og *Naturen. Et illustreret Maanedsskrift for populær Naturvidenskab*. Videre ga kart, reisebeskrivelser og -håndbøker et innblikk i en reisende jegers situasjon.⁸⁷ Jeg samlet dessuten øyeblikksbilder – fotografier og andre illustrasjoner – fra publikasjoner og samlinger.⁸⁸ Bare fire kom med her.

Den tematiske, individorienterte tilnærmingen har vært tidkrevende. Materialet er ikke databehandlet. Aktuelt stoff fra stortingsforhandlingene og NJFFs tidsskrift ble registrert i et hjelperegister, og forfatterskapene ble samlet kronologisk for seg. Det store kildetilfanget har medført mye lesing, og enkelte avbrekk har ført til at samme stykke er lest gjentatte ganger. Men det er i denne prosessen at fellestrekkene i materialet trer fram sammen med sosiale relasjoner som etter hvert omfattet Vidda. Med fokus på fem sportsjegere kommer bånd til syne mellom foreningsmedlemmer, familier, kolleger og samfunnsaktører. Noen av disse båndene kommer jeg tilbake til, særlig i neste kapittel, mens flere opplysninger er samlet i vedlegget Biografiske opplysninger. Nansen og andre kjente jegere inngikk i dette nettverket.

⁸³ Arkivmateriale fra Statsarkivet i Bergen (arkivet etter Fylkesmannen i Hordaland) [besøksdato: 19.9.1997, 19.12.1997] og Riksarkivet (avleveringer fra Direktoratet for vilt og ferksvannsfisk, Høyfjellskommisjonens kjennelser) [besøksdato: 13.8.1997, 26.8.1997]].

⁸⁴ Knut Dahl (Johannes Dahls bror) ble biperson fordi jeg manglet kilder som forbandt han med villreinjakt direkte.

⁸⁵ Botten-Hansen 1893 og I. Lie 1940 har vært gode hjelperegistre for å finne immatrikulerte ved universitetet.

⁸⁶ Bibliografier og bokkataloger: Andresen 1939; Tunold 1943; Halvorsen 1949; Haugen 1992; 1996. Det har ikke vært mulig å få tak i *Norsk jagtlitteratur* (1913) av Sigurd Hesselberg, omtalt i Andresen 1939, s. 122-123. *Bibliografi over jagtlitteratur 1960-1971* (1973) av Toril Isaksen kan ha informasjon om antologier og nytugivelser, men heller ikke den er med i mitt materiale.

Biblioteker og bokbaser (forfattersøk, emneord: 'jakt', Dewey-nummer: 799 og 799.2): Bergen Offentlige Bibliotek, Universitetsbiblioteket i Bergen, Deichmanske bibliotek, Universitetsbiblioteket i Oslo, Nasjonalbiblioteket i Oslo, Norsk Skogbruksmuseum.

⁸⁷ Kartsamlingen ved Nasjonalbiblioteket har kartmateriale for Hardangervidda [besøksdato: 28.5.1999].

For meg har de fungert som veivisere, ikke minst fordi andre har studert dem. Tekstene danner en vev på sin måte. Jeg har dokumentert de kollektive trekkene i de individuelle uttrykkene ved å sitere eksempler i teksten, mens jeg refererer til tilsvarende eksempler i fotnotene. Sportsjegerens skrivepraksis er tema i kapittel 3 med vekt på sjangervalg, sjangertrekk og intensjoner i kildene om jakt på Vidda. Motivene for å jakte danner grunnlaget for den videre analysen etter disposisjonen jeg skisserte innledningsvis.

Langt fra alt jeg har lest eller skrevet har blitt med videre. Noe ligger igjen i artiklene «'15de August'. En jusstudents høstjakt» (1999), «Nature – a pantry for the bourgeoisie? Hunting policies in Norway 1850–1900» (2000) om borgerskapets forhold til vilt i kosten, «Krypskytteri i 'Rypejægerens Ager'. Om å gripe ideologier gjennom tekst» (2001), «Vilt fjell – fritt vilt? Paradokser i debattene om den landsomfattende totalfredningen av villreinen 1902-06» (2001) og «Wild Animals in a Free Man's World? North American References in Norwegian Sportsmen's Descriptions of Reindeer, 1850-1950» (2007). Felles for artiklene og hovedoppgaven er ønsket om å se norsk kulturhistorie med nye øyne.

Alternative syn på sportsjakt: *conservation* og *woodcraft*

Analyser på mikronivå er ikke uproblematisk i kulturforskningen. De kan komme i konflikt med behovet for å syntetisere generelle trekk og kulturelle mønstre.⁸⁹ Like fullt er analysene viktige for å forstå kulturelle fenomener – og de gjør det mulig å presisere, utdype og korrigere syntetiserte framstillinger. Kan hende vil vi som Goksøyr finne komplekse, tilsynelatende motstridende elementer, noe gjennomgangen så langt også antyder.

Vi skal ta et nytt blikk på impulsene til å jakte og forvalte vilt, denne gang med vekt på viltfredning. Flere forskere har bemerket at sportsjegere drev naturvern, blant annet ved å gå inn for å totalfredet truete dyrearter.⁹⁰ Sportsjegerne støttet fredning som ett av flere tiltak. Sølens stikkord for dette er *fair play* og 'husholdering'. Forfølger vi en sportsmann som Nansen inn i naturvernet, finner vi mer nyanserte framstillinger av inspirasjonskildene.⁹¹

⁸⁸ Følgende fotosamlinger ble gjennomgått med 'jakt', 'rein' og 'Hardangervidda' som stikkord: Billedsamlingen ved Norsk Folkemuseum [besøksdato: 21.4.1999], Galleri Nor [første lesedato: 22.4.1999; siste lesedato: 28.8.2006], Fridtjof Nansen bildearkiv ved Nasjonalbiblioteket [lesedato: 9.5.2006].

⁸⁹ Sml. Löfgren 1981, s. 28. Se kritikk av arbeidene til den amerikanske antropologen Clifford Geertz i Biersack 1989, s. 79-80. Geertz' kulturanalyse, særlig *The Interpretation of Cultures* (1973), er en av inspirasjonskildene for den svenske kulturanalysen (jf. Ehn og Löfgren 1982, s. 9-10).

⁹⁰ Sml. Berntsen 1977, s. 16, 40, 60, 80; Gundersen 1991, s. 14.

⁹¹ Historiker Bodil Stenseth mener Nansen bygde sin naturfilosofi på tankene til tyske Ernst Haeckel (1834-1919), amerikanske Ralph Waldo Emerson (1803-82) og sannsynligvis britiske John Ruskin (1819-1900) (Stenseth 1993, s. 116-117). Se også Stryken 1994, s. 128-135; 1996, s. 214.

Bredo Berntsen har konsentrert seg om ulike natursyn og knytter det han kaller «det klassiske naturvernet» til naturforskerne på 1800-tallet.⁹² Natursynet skilte dem fra politikere og kunstnere. Liberalistiske politikere hadde en praktisk tilnærming. Fra 1840-årene var økonomisk vekst målet. Staten måtte «*styre* bruken av naturressursene på en rasjonell måte.»⁹³ Kunstnere representerte romantikkens verdiorienterte, emosjonelle natursyn: Vill natur hadde «overordnet verdi».⁹⁴ Naturforskerne stod for en kulturell tilnærming og kombinerte naturvitenskap med en «verdikonserverende etikk» som vektla «ansvaret for å beskytte og verne sjeldne verdier» for fremtiden.⁹⁵ Berntsen plasserer NJFF i denne leiren, da organisasjonen i 1890-årene ville totalfredre beveren.⁹⁶ Dit regnes også Landsforeningen for Naturfredning i Norge, der Nansen òg var aktiv.⁹⁷

Sosiolog Frode Gundersen og historiker Hilde Ibsen har hver for seg studert verdisynet i 'det klassiske naturvernet', der estetisk-kulturelle vurderinger bygde på en antroposentrisk tilnærming til naturen.⁹⁸ Det førte til kulturbasert, 'verdirasjonelt' vern: Et landskap ble vernet dersom det visualiserte natur- eller kulturhistorisk evolusjon.⁹⁹ Verneideologien hadde ikke bare europeiske røtter. Forbildene var ifølge Ibsen amerikanske, tyske, britiske, sveitsiske og svenske.¹⁰⁰ Forløperne lå i to hundreår før, da naturforskere formidlet erfaringer fra fortidige og samtidige naturinngrep hjemme og ute i koloniene, og enkelte ble inspirert av kinesisk og hinduistisk tankegods.¹⁰¹ I naturhistoriske miljøer i Tyskland og Skandinavia fant Gundersen spor av to amerikanske retninger – den ene romantisk og sivilisasjonskritisk, den andre rasjonalistisk. Begge retningene var tilsvar på den puritanske *frontier spirit* og rovdriften den førte til. Den første, *wilderness preservation*, gikk inn for å fredre naturressurser.¹⁰² Den andre, *resource conservation*, foreslo å forvalte dem basert på fornuftig bruk.¹⁰³

Idéhistoriker Karin Johannisson, har antatt at *conservation* påvirket svensk naturvern en gang etter 1900.¹⁰⁴ Da var imidlertid nordiske sportsmenn godt i gang med vernearbeidet

⁹² Berntsen 1977, s. 7.

⁹³ Berntsen 1994, s. 27, hans kursivering.

⁹⁴ Berntsen 1994, s. 19, 20.

⁹⁵ Berntsen 1977, s. 86.

⁹⁶ Berntsen 1977, s. 15-17, 60.

⁹⁷ Gundersen 1991, s. 16.

⁹⁸ Ibsen 1997, s. 190.

⁹⁹ Gundersen 1991, s. 15.

¹⁰⁰ Ibsen 1997, s. 190.

¹⁰¹ Ibsen 1997, s. 179-184.

¹⁰² Gundersen 1991, s. 13-14. Sml. Ibsen 1997, s. 184-186. Retningen *wilderness preservation* omtales som tysk naturmystikk overført til amerikansk villmark (Gundersen 1991, s. 13). Den svenske idéhistorikeren Sverker Sörlin mener *preservationists* tilsvarer «bevarare» (Sörlin 1991, s. 170).

¹⁰³ Gundersen 1991, s. 12-13. Sml. Ibsen 1997, s. 184-186. *Conservationists*, på svensk «hushållare» (Sörlin 1991, s. 170).

¹⁰⁴ Johannisson 1984, s. 64.

sitt, og det er grunn til å tro at dette internasjonalt orienterte miljøet visste hva som rørte seg i Amerika. En amerikansk historiker, John Reiger, mener dessuten at *conservation*-bevegelsen startet blant sportsmenn. Ut i fra sin posisjon som en elitistisk subkultur ledet de an kampen for å innføre viltlover i Amerika før 1900.¹⁰⁵ Men *conservation*-bevegelsen er ikke tema i de nevnte studiene av norsk sportsjakt og -fiske. Skyldes dette at retningen manglet tilslutning blant norske sportsmenn? Likhetsstrekkene med NJFFs formål om 'en fornuftig husholdning' med fredet vilt er store. Er *conservation* oversatt i det norske materialet? Hva går vi glipp av?

I første omgang får Reiger oss til å tone ned romantikkens betydning. Han fokuserer på hvordan vern og bruk ble forent i et forvaltningsprogram der dikotomien *preservation*–*conservation* er uviktig, «in the end, it is all 'conservation'»:

[...] one had to be both an 'aesthetic conservationist' and a 'utilitarian conservationist', depending on the issue involved. The 'wise use of natural resources' [...] ment that every unit in the conservation program – from national forests to national wildlife refuges – benefited from a continuous, systematic management.¹⁰⁶

Reiger er blant dem som peker på at det lå en forvaltningsideologi i sportsidealet, «the code of the sportsman», som påla et etisk ansvar for å behandle viltet humant, samt bevare det for framtiden.¹⁰⁷ Sportsmenn forente kunnskap, vitenskap og etikk med kjærlighet til naturen. Det gjorde ikke romantikerne, ifølge Reiger.¹⁰⁸ Riktig nok påvirket romantiske ideer friluftslivet, men sport hadde røtter i en britisk før-romantisk overklasse på 1600-tallet, ja kanskje før. I de stadig viltfattigere skogene nordøst i USA fikk sporten sin demokratiserte amerikanske form. Reiger beskriver prosessen fra de forvaltningsideologiske elementene begynte å falle på plass i 1830-årene, til organiseringen skjøt fart med nasjonale sportsaviser som talerør i 1870-årene (tiåret etter borgerkrigen), til arbeidet kuliminerte da Boone and Crocket Club-medlem Theodore Roosevelt ble president i 1901 og innførte *wise use*-regimet.¹⁰⁹ Slik kan vi spore naturforvaltningens røtter til vekselvirkningen mellom sportsmenns idealer og erfaringer av overbeskattet vilt i kjølvannet etter *frontier spirit*.

I neste omgang kan vi rette blikket mot Europa. For, om *conservation* fant sin form på amerikansk jord, legger ikke Reiger skjul på at europeiske kolleger ble konsultert underveis, blant annet om fransk fiskekultivering og tysk skogforvaltning.¹¹⁰ Til disse kollegene vil jeg tilføye to forstmenn utdannet i Tyskland, begge sentrale norske sportsjegere: Peter Christen

¹⁰⁵ Reiger (1975) 2001, s. ix, xi, 3, 6, 40, 49

¹⁰⁶ Reiger (1975) 2001, s. 143-144, 184. Sml. sst., s. 5, 31, 77.

¹⁰⁷ Reiger (1975) 2001, s. x, 6, 15, 20, 48, 75-78. Sml. sst., s. 3, 7, 9. *Conservation* er ideologi og praksis knyttet til en bevegelse, ingen vitenskap slik økologi er det (sst., s. 1).

¹⁰⁸ Reiger (1975) 2001, s. 55, 70.

¹⁰⁹ Framstillingen i dette avsnittet bygger på Reiger (1975) 2001, s. x, 1-4, 6, 7, 12, 15, 20, 29, 33, 38, 48-49, 54, 74-75, 174, 156. Se mer om Boone and Crocket Club i vedlegget Biografiske opplysninger.

Asbjørnsen og Jacob Bøckmann Barth.¹¹¹ I miljøet de tilhørte hadde det britiske sportsidealet selskap av tysk *Forst- und Jagdwissenschaft*.¹¹² Derfor var det naturlig for Barth i 1887 å sitere en tysk kollega om hvorfor forstmannen ofte var jeger:

«Som jeger bliver man ikke blot skovvant, men fatter også en sand hengivenhed og kjærlighed til skoven. [...] Han betragter den som sit sande hjem [...]. Han lærer på det nøjeste at kjende ethvert sted i samme, fordi jagten fører ham overalt omkring [...]; thi han betragter alt med opmærksomhed allerede blot for at kunne orientere sig på jagten. [...] Alle forstmænd, som virkelig er jægere og forstår jagten, har også sands for skoven og praktisk skjøn og hylder aldrig tomme teorier, men griber tingene an, som de må angribes [...]»¹¹³

Jegeren ble 'skogvant', han kjente seg hjemme i skogen. Han fikk et eget blikk for naturen, gjorde sine erfaringer og bygde på dem i forvaltningen. Dette har en amerikansk parallell i *woodcraft*. Det omfatter jakt og kunnskaper som gjør det mulig å overleve i skogen.¹¹⁴ Ifølge historiker James Morton Turner ble *woodcraft* kjernen i det enkle friluftslivet blant enkelte amerikanere i perioden 1890-1930.¹¹⁵ Samtidig inngikk *woodcraft* i viltforvaltningen.¹¹⁶ Disse eksemplene viser at sportsmenn hadde flere måter å forene friluftsliv med viltforvaltning, og de utvekslet erfaringer med hverandre på tvers av landegrenser og kontinenter.

Forstmannens kontaktflate kan sidestilles med naturvitenskapsmannens, men åpner opp for alternative innfallsvinkler til sportsjakt. Med Rasch og Nansen i tankene går vi til den amerikanske historikeren Daniel Justin Herman, som mener det var typisk for jegere å bli naturvitenskapsmenn. Naturglede og kunnskapstørst drev dem. Ikke minst var de tiltrukket av naturhistorie, fordi det ga dem makt over naturen. Videre ga jakt og naturviten amerikanere identitet og rettigheter i det nye samfunnet. De ble 'amerikanske innfødte', som jakthelten Daniel Boone og romanfiguren Natty Bumpoo:

The hunter-naturalist took possession of the American continent by employing the canons of science to comprehend, catalog, and worship its natural productions. He, as much as Boone or Bumpoo, became an American Native, a man who seemed to have both a scientific and a spiritual propriety over American nature.¹¹⁷

¹¹⁰ Se f.eks. Reiger (1975) 2001, s. 73, 88-89, 90, 107, 108, 109-110, 112, 113-115.

¹¹¹ Den amerikanske geografen Marsh refererte til *Om Skovene og om et ordnet Skovbrug i Norge* (1855, s. 101) av Asbjørnsen, samt *Om Skovene i deres Forhold til Nationaloecnomien* (1857, s. 106, 131-133) av Barth (Marsh (1864) 1965, s. 156, 163-164; Sörlin 1991, s. 118). En framtreddende person i amerikansk skogforvaltning fra 1870-årene, forstmannen Franklin Benjamin Hough (1822-85), hadde faglig kontakt med Asbjørnsen (H. Hansen 1932, s. 377). Se mer om Hough i Reiger (1975) 2001, s. 64-65, 107-108, 110; ANB, bd. 11, s. 251-253.

¹¹² Sml. Reiger (1975) 2001, s. 110.

¹¹³ *Kritische Blätter für Forst- und Jagdwissenschaft in Verbindung mit mehreren Forstmännern und Gelehrten* (1822-59, bd. 27, hefte 1, s. 157) av F.W.L. Pfeil (1783-1859), sitert i J.B. Barth 1887, s. 151-152. Se òg omtalen av tyske og amerikanske forstmenn som jaktet i Reiger (1975), s. 4, 109-110.

¹¹⁴ Jf. *Compact OED* 1971, bd. 2, s. 3813.

¹¹⁵ Turner 2002, s. 464.

¹¹⁶ I 1922 ble det undervist i viltforvaltning ved College of Natural Resources i Colorado under overskriften Economic Forest Zoology and Woodcraft (jf. Historical Timeline 1904-2005).

¹¹⁷ Herman 2001, s. 9. Sml. s. 8-10.

Herman har studert forholdet mellom jakt, jordbruk, manndom og imperium i perioden 1600-1900, knyttet til forestillingen om at jakt formet amerikansk identitet.¹¹⁸ Historiker Harriet Ritvo har funnet lignende koplinger blant britiske storviltjegere i Afrika på 1800-tallet: Symbolske bånd går mellom jegeren, byttet og terrenget, akkurat som det er bånd mellom nasjonen og individet.¹¹⁹ Nasjonen og individet er i fokus i alle de fem sportsjaktstudiene vi har vært innom til nå. Briter demonstrerte imperiets storhet ved å jakte farlig storvilt i koloniene. I Norge som i Amerika ble jaktrett symbol på demokratiske rettigheter.¹²⁰

Tilbake til naturvernet venter et siste tvisynt blick på sportsmennene, for friluftsliv, jakt og fiske ledet til medlemskap i to typer organisasjoner, de forvaltningsorienterte jeger- og fiskerforeningene på den ene siden og klassiske verneorganisasjoner på den andre. I 1860-årene gikk Asbjørnsen inn for å frede småfugler fordi de var «nyttige og viktige [...] i Naturhusholdningen».¹²¹ Da gjorde han seg fortjent til medlemskap i svenske Småfoglarnes Vänner.¹²² Orvar Löfgren har antydnet at sportsjegere var like pasjonerte småfuglvernere som de var jegere på grunn av de hadde et mer hverdagslig forhold til dyr enn det urbane borgerskapet ellers hadde.¹²³ Dette stemmer for så vidt, men først og fremst hadde sportsjegere et aktivt forhold til dyr, fordi forvaltningsideologien tok utgangspunkt i jegeren. Dette er ifølge Herman et eksempel på *stewardship*, et viktig begrep i miljøhistorien.¹²⁴

Den danske litteraturviteren Klaus Mortensen peker på et viktig poeng når han skriver at: «Den rationelle, kalkulerende og u-følsomme udnyttelse af ressourcerne bliver til samtidig med sit eget modbillede, den sentimentale borgerlige drøm om den uberørte, oprindelige natur. Profaneringen og helliggjørelsen af naturen er to sider af samme sag.»¹²⁵ Likevel er dette bare én side av saken. Drømmene Nansen og Dahl bar på, rommet både naturglede, nostalgi og framtidstro, romantikk og rasjonalisme, bevaring og bruk. Ulike retninger innen rekreasjon og forvaltningsteori møttes i sportsjakt og -fiske og utviklet seg i samspill med hverandre. Om det britiske sportsidealet lå til grunn for amerikansk *conservation*, kan det ha kommet i retur i amerikanisert form. Men bare europeiske impulser vektlegges i de nevnte studiene av norsk sportsjakt og -fiske. Det gjenstår å se hvilke retninger som satte spor blant reinjegere på Vidda og ga næring til drømmene deres.

¹¹⁸ Herman 2001, s. x.

¹¹⁹ Ritvo 1987, s. 243-288.

¹²⁰ Herman 2001, s. 10, s. 78; Søilen 1995 (om allemannsretten), s. 24, 72, 78, 79, 83, 87, 195.

¹²¹ Asbjørnsen 1865, s. 4. Sml. *The American Shooter's Manual* (1827), trolig skrevet av Jesse Y. Kester, omtalt i Reiger (1975) 2001, s. 10.

¹²² H. Hansen 1932, s. 354.

¹²³ Löfgren 1985, s. 209.

¹²⁴ Herman 2001, s. 278-280.

¹²⁵ Mortensen 1993, s. 282. Sml. sst., s. 249-250.

Kapittel 2

En biografisk skisse av et fellesskap

I løpet av NJFFs første to år ble to kommende sportsjegere født.¹ Én kom til verden i en bergensk kjøpmannsfamilie og fikk navnet Johan Nicolay Lieske Blytt, mens Johannes var sønn av agronom Dahl i Ullensaker. Hans var gammel nok til å huske at faren, agronom Olsen ved Gaustad Asyl ble NJFF-medlem. En prestesønn fra Nannestad, Fredrik Oscar, kalt Oscar Guldberg, og offisersønnen Ludvig Lumholtz fra Lillehammer var enda eldre. De ble selv medlemmer litt før 1880, siden fulgte Hans og Johannes. Alle leverte stoff til NJFFs tidsskrift.

Disse fem er utvalgt for den videre analysen. De tilhørte ikke samme jaktparti, men noen av dem kom til å møtes på Hardangervidda. Ludvig fikk hjelp av Hans da han trengte det på Sandhaug under reinjakta i 1920.² Johannes og Johan var sammen noen få ganger i fjellet. For Johannes var dette «lyse og kjære minner».³ Alle fem ble en del av det norske sportsjegermiljøet, og de fortalte om jakt og fiske på Vidda. Forfatterskapene deres er tema i neste kapittel. I dette skal vi bli bedre kjent med dem gjennom oppvekst, inspirasjonskilder, interesser og yrkesvalg. Kildene jeg bygger på er folketellinger, lokalhistorisk og biografisk litteratur. Målet er å få fram konturene av fellesskapet de fem tok del i.

«Stadig i mark og skog»

Både sportsjegerne selv og andre som har omtalt dem har lagt vekt på en barndom preget av fysisk aktivitet og fri lek i oppvekstmiljøet. Dette har de fem til felles, enten de vokste opp i Nannestad, Lillehammer, Vestre Aker, Hakadal eller Bergen.

Oscar Guldberg og brødrene hans var i 1850-årene «stadig i mark og skog vogtende paa dyrelivet».⁴ Kanskje var de oppmuntret av en far, som på denne tiden mente at «en større Indsigt i Naturens Særsyn» måtte begynne «saa tidlig, at der allerede findes en tilstrækkelig Grundvold lagt til at bygge videre paa under senere Livsforholde».⁵ Naturen ble i dette tilfellet hamnehagene rundt gårdene og skogene i Nannestad allmenning mot Romeriksåsene og Hakadal. Intet dyr var trygt, etter det Guldberg selv forteller:

¹ Vedlegget Biografiske opplysninger inneholder mer informasjon om personene nevnt i teksten.

² Lumholtz 1926, s. 159-160.

³ J. Dahl 1941. Opplysningen om at Blytt og Dahl møttes i fjellet har jeg bare herfra. Det kommer ikke tydelig fram hvor disse møtene fant sted og om det dreide seg om jakt. Ingen av jaktfortellingene som er brukt i denne framstillingen viser at de jaktet sammen på Hardangervidda.

⁴ Torup 1931b, s. 85.

⁵ C.A. Guldberg 1848, s. III.

Da barndomsaarene med bue og pil og glæden over, at «jeg næsten havde skudt en fugl», var forbi, kom slyngelaarene med messingpistoler og rustne kanoner. Jeg gjorde ende paa en kat og en ekorn [...], indtil gutten endelig fik en ordentlig dobbeltløbet bøsse med ladstok.⁶

Geværet var beregnet på bekkasinjakt, «men maatte nu finde sig i at lades med rævehagl til en trostejagt og bæres omkring i fæhagen, naar donerne [snarene] skulde eftersees.»⁷ Han skjød en orrfugl, noen duer, skjærer og kråker, før det ble på tide å ta fatt på «den høieste af al jagt», harejakta.⁸ Faren var ikke læremesteren, derimot en klokker og en gårdbruker.⁹

Ludvig Lumholtz var òg blant dem som oppsøkte naturen tidlig i livet:

Fra barndommens dage og i min første ungdom havde jeg den lykke at kunne færdes ute i den herlige natur, som omgir den idylliske by Lillehammer, hvor veier og stier førte like op i skogen ved byen og hvor skolens gutter streifet om sent og tidlig, lekte krig med grankongler som ammunition, samlet fugleeg, insekter og planter.¹⁰

Slik passerte gutteårene for Guldberg og Lumholtz, og slik fortsatte 1860-årene for gutter i Vestre Aker, dit byen ennå ikke var kommet:

Dengang saa det ikke ud paa Hægdehaugen som nu; faa eller ingen Huse, og Haven til Jomfru Andersen ligeoverfor Vestre Arbeidersamfund var Jagtpark. Det var ikke rigtig trygt at gaa der, thi P. Chr. Asbjørnsen boede i 2den Etage, og han var jeg ræd. Engang havde jeg ham ogsaa efter mig, efterat have affyret et Skud mod en Flok Trost, som sat i et Rognebærtre udenfor hans Vinduer. [...] Paa den anden Side af Kirkeveialléen – plantet af Fru Nansen paa Frøen og Fru Andersen paa Tuengen – var ubetinget det beste Jagtfeldt; der skjød jeg hver Vaar Heilo og ud paa Forsommeren Beccasiner og Akerrix, saaledes en Eftermiddag 5 Akerrix og 3 Dobbeltbeccasiner – og i Kreaturdammene paa Storefrøen, hvorav nu ingen er igjen, skjød jeg ret som det var Stokænder.¹¹

Her minnes Fritz Huitfeldt en tid med fuglejakt ved Froms løkke og nordover. Ikke langt unna bodde hans yngre bekjente, brødrepærene Nansen og Olsen.¹² Fra Hegdehaugen, Frøen og Gaustad dro de til Sørkedalen og innover Nordmarka, året rundt. Dette ble Hans' første jaktterreng, der han felte første hare som 9-åring.¹³ Nordmarka var også brødrene Knut og Johannes Dahls første jaktterreng, nærmere bestemt den nordøstlige delen med Hakadal og Hadelandsskogen. Da familien kom til Hakedals Verk i 1873, hadde jernverksdriften vært nedlagt i fire år. I stedet ble det satset på landbruk med agronom Dahl som ny forvalter.

⁶ F.O. Guldberg 1891, s. 1.

⁷ F.O. Guldberg 1891, s. 1.

⁸ F.O. Guldberg 1891, s. 4.

⁹ F.O. Guldberg 1891, s. 4-5. Harejeger «Jens Holt» kan ha kommet fra Hakadal og bosatt seg på et bruk i Nannestad. Guldberg skriver at Holt var en bekjent av Nils Bakken fra Hakadal, «skjønt de nu boede i hver sin bygd» (sst., s. 11). «Klokker Arnesen» er trolig Christen E.H. Andersen (se Kirkeby 1962-71, bd. 2, s. 162; bd. 4, s. 676).

¹⁰ Lumholtz 1926, s. [5].

¹¹ Huitfeldt 1921, s. 118. Folketellingen for 1865 viser at familien Huitfeldt og Peter Christian Asbjørnsen leide rom hos huseier Mathilde Anderson på eiendommen «Frydenlund» i Vestre Aker. De andre personene i sitatet er mor til Fridtjof Nansen på «Nansen-Frøen» og Charlotte Louise Andersen, f. Kraft, på Tuengen under Borgen. Se H. Hansen 1932, s. 315-321, 341, 402; Tvedt (red.) 2000 om Borgen (s. 74), Froms løkke (s. 146), Frøen (s. 147).

¹² I alt tre brødrepar: Axel og Fritz Huitfeldt, Fridtjof og Alexander Nansen, Carl Peter og Hans Olsen. Om vennskap dem i mellom, se Huitfeldt 1952; Brun 1985, s. 163; Lappegard 1997, s. 6; Solli 2002, s. 18-21.

I dette miljøet lå alt til rette for friluftsliv, og brødrene begynte med trostefangst og fiske.¹⁴

Hakedalen var den gang en [...] ensom liten bygd med milelange skogstrekninger til alle kanter. [...] Vi barn var mest henvist til oss selv. Utendørs hadde vi ingen atspredelser uten dem vi selv skaffet oss. Skogen, som vi hadde like innpå, ble derfor vår lekeplass. Der spilte vi rollene som Uncas og Falkøye, der satte vi våre doner og feller, og der gikk vi på jakt med bue og pil. Ennå mens vi var barn, ble buen avløst av munnladningsbørsa. Og fra vi var ganske små, gikk vi lenger og lenger turer med fiskestanga.¹⁵

Forbildene var hentet fra James Fenimore Coopers roman, *Den siste mohikaner*, men lokale skogs- og verksarbeiderne hadde òg en plass i guttenes liv. Én var med søsknene og faren og fisket, skogvokteren lærte brødrene å tenne bål og overnatte ute i skogen åtte og ni år gamle, en annen lærte dem å jakte hare, fugl og elg.¹⁶ Det var tradisjon for harejakt i verksmiljøet, og guttene lånte geværer av både av lensmann og husmann. Johannes skjøt harer før tenårene.¹⁷

I Bergen så Johan Blytt en ny bydel ta form på Nygård. Gatene, fjorden og byfjellene ble hans tumleplass.¹⁸ I 1880-årene jaktet han alker «som en yndet sport» med kamerater.¹⁹ I sommerferiene seilte de med færingen «Skarv» til farens handelssted, Smørhavn i Bremanger. Hjemturen kunne like gjerne skje til fots med hagle i bagasjen.²⁰ – «Jeg [...] hadde allerede fra 10-årsalderen levet et friluftsliv som få, på fjell og hav, både vinter og sommer.»²¹

«The call of the wild»

De var nærmest født jegere, som følte en dragning mot natur og friluftsliv. Dahl beskrev det siden som «the call of the wild».²² Uttrykket knyttes til stemmer fra Yukon som amerikanske Jack London og britiske Robert Service. Blytt hørte ‘ropet fra villmarka’ under hjemlige forhold: «Fjellet og elvesusen kaller på mig. Som en søvngjenger følger jeg viddens rop.»²³ Han ble en av mange som fant glede i det enkle livet ute i naturen. Lumholtz siterte en av dem, briten Lionel Rundall, som jaktet i Himalaya før 1. verdenskrig: «Shouldn't every man be glad to rough it out and test his power of endurance and harden himself and sharpen his

¹³ Opplysning fra barnebarnet Jan Pahle i Lappegard 1997, s. 6.

¹⁴ J. Dahl 1942, s. 43.

¹⁵ J. Dahl 1942, s. 15. Se mer om *The Last of the Mohicans* (1826) av James Fenimore Cooper i vedlegget.

¹⁶ J. Dahl 1940, s. 103-104; 1942, s. 24, 54. Tømmerhogger Iver Eriksen Kjøpstadtangen (f. 1826) (jf. folketellingen for 1875) var med til Fjellsjøen og fisket. «Gustav Bakken» lærte Knut og Johannes Dahl å jakte. Læremesteren i friluftsliv var skogvokter Carl Fredrik Hansen (f. 1840), Hakadal. Mer om han i Kirkeby 1965-68, bd. 2, s. 165.

¹⁷ J. Dahl 1942, s. 54.

¹⁸ B. Blytt 1984, s. 211-213; Goksøyr 1991, s. 109-118, 132-133, 215, 288-289, 295; Hartvedt 1994, s. 349.

¹⁹ Flood 1941c, s. 49.

²⁰ J.N.L. Blytt 1939, s. 85-87.

²¹ J.N.L. Blytt 1939, s. 76. Jf. Flood 1941c, s. 49.

²² J. Dahl 1942, s. 46.

²³ J.N.L. Blytt 1935, s. 107.

animal wits in the keen mountain wind and silence of the forests?»²⁴ Dahl knyttet kunnskapen om dette friluftslivet til *woodcraft*.²⁵ I omtalen av en turkamerat, Mr. Stevens, er det tydelig at Dahl forbandt *woodcraft* med området for handlingen i *Den siste mohikaner*:

[Han] har lært sin «woodcraft» i New Hampshires og Vermonts og Maines uhyre skoger hvor for lenge, lenge siden en Uncas og en Falkøye listet seg i de dystre granliene mot Lake Champlain, mens månelysset sitret over White Mountains' evige snø. Han er derfor god med øksen og kan gjøre opp en varme. Hans glede er like intens som min når fredspipen tennes.²⁶

New Englands nordlige skogstater på østkysten av Nord-Amerika framstår her som arnestedet for det enkle friluftslivet. Vi har allerede sett at fortellingene om Natty Bumppo alias Falkøye og hans indianske venn Uncas var en del av leken til brødrene Dahl. Det er ikke usannsynlig at unge Guldbergs trapperliv med doner i Nannestads hamnehager var inspirert av samme lektyre. Cooper-referanser dukker opp i forfatterskapet hans, slik de gjør det hos brødrene Dahl, mens Blytt brukte indianere som sammenligning i noen av sine beskrivelser.²⁷

Om heltestatusen var stor for romanheltene, gjaldt det samme de levende. To britiske storviltjegere, Gordon Cumming og Frederick Selous, hadde et entusiastisk publikum.²⁸ Spenningen som Cumming opplevde på de afrikanske jaktmarkene nådde norske barn via bladet *Barnevennen*.²⁹ Blant forbildene er også fire eldre norske sportsjegere: kopist Bernhard Herre, forstmestrene Peter Christen Asbjørnsen og Jacob Bøckmann Barth, og språkprofessor Jens Andreas Friis. Klassikerne i den norske jaktlitteraturen som disse fire utga, inspirerte de yngre til å drive friluftsliv. Dahl tilskrev Herres *En jægers erindringer* og Asbjørnsens huldreeventyr at byfolk fikk «øynene opp for tiltrekningen ved å ferdes i skogen», men, påpekte han, mange manglet «trangen til å leve seg sammen med skogen» og stemningene Asbjørnsen formidlet, blant annet i innledningen til «Kvernsagn» i 1845.³⁰ Ellers var Friis' *Tilfelds i Ferierne* lesestoff hos brødrene på Hakedals Verk. – «Jeg misunte ham dengang og tenkte: slik opplever du aldri», skriver Dahl om Friis.³¹ I *Tilfelds i Ferierne* er Aasdalsjæger-Kompagni utgangspunktet, en kameratflokk på seks som jaktet i Ringebufjellet fra 1850-årene. Friis, Barth og Rasch var blant disse seks.

²⁴ Rundalls *The Ibex of Shâ-Ping and Other Himalayan Studies* (1915), sitert i Lumholtz 1926, s. [5].

²⁵ Se omtale av *woodcraft* i kapittel 1.

²⁶ J. Dahl 1940, s. 48. Se eller sst., s. 103. Det har under arbeidet ikke vært mulig å identifisere Stevens.

²⁷ Se Guldberg 1891, s. 187 (sml. J.F. Cooper (1827) 1999, s. 187-188); K. Dahl 1943, s. 75; J.N.L. Blytt 1935, s. 55. Se også Einar Olsen J.N.L. Blytt (1939) 1943, s. 10.

²⁸ Ritvo 1987, s. 249-285. Se J. Dahl 1947, s. 20, 21, 24, 48, 126, 141, 145, 149.

²⁹ J. Dahl 1947, s. 145. *Barnevennen* kan være *Børnevennen* (1843-52) ved Nils Andreas Biørn (1807-87) (Skjøsberg 1998, s. 284-285) eller *Børnevennen* ved Hallvard G. Heggtveit (1850-1924) (*NBF* 1883-90, s. 54).

³⁰ J. Dahl 1942, s. 144. Sml. sst., s. 33.

³¹ J. Dahl 1944, s. 17.

Lumholtz kalte Friis og Barth «pionerer paa høifjeldjagtens felter».³² 'Pionerene' hadde òg sine forbilder. Da Barth skulle beskrive Jotunheimens Jo Gjende i 1870-årene, kom heller ikke han utenom Falkøye, her forstått som jegeridealet Cooper formidlet gjennom romanfiguren sin:

Hvad der isærdeleshed har vakt min Interesse for denne Mand [John Gjendin], og det en langt større, end hans blotte Renomme som Landets første Renjæger vilde kunnet give ham i mine Øine, er den Lighed, jeg ved mit nærmere Kjendskab til ham alt mere og mere har fundet hos ham med Coopers bekjendte Jægerideal, Falkeøie eller Leatherstocking, naar man herved ser bort fra den tilfældige og uvæsentlige Forskjel i ydre Forholde og Omstændigheder, og fæster sig ved den egentlige væsentlige Lighed. Ligheden i Karakter og Tænkemaade.³³

Utsagnet bekrefter at Coopers *Leatherstocking Tales* hadde en plass i norske sportsjegeres tilnærming til jegerrollen. Det understreker forbindelsen mellom friluftsliv i Norge og *woodcraft* i New Englands skoger som Dahl antydte. Men det var ikke bøker alene som brakte 'ropet fra villmarka' til nye generasjoner. Mens den unge Guldberg øvde seg i harejakt, hørte han eldre jegere på besøk fortelle om det han beskriver «som eventyr fra et fremmed land»:

Jeg lyttede som et barn til de reisendes ord om de dybe, fiskerige vande paa fjeldet, om, hvor let det var at skyde de fløitende heiloer, om, hvorledes flokke af ryer fløi op foran vandrers ben, og tilsidst saa jeg store vidder med bræer og tinder og hundrede ren komme jagende forbi mig. Denne kveld gik jeg til sengs med nye længsler og vaagnede med nyt haab, der langt om længe skulde blive virkelighed.³⁴

Omgivelsene

Lumholtz hadde god grunn til å trekke fram Barth: «Friluftslivet i min fødeby Lillehammer og berøring med den landskjendte jæger, forstmester Barth, som var bosat der, gjorde sit til at jeg altid med sterk interesse har færdes paa Dianas marker».³⁵ Guldbergs første ordentlige våpen knyttet han til en annen pioner: «Det lette, elegante gevær havde [...] været brugt paa klassiske marker og var kjendt og rost af en at de største navne i vor unge jagtlitteratur.»³⁶ Navnet var Asbjørnsen, en av farens kontakter.³⁷ Slik påvirket eldre sportsjegere de yngre gjennom sitt nærvær. Asbjørnsen var like tydelig til stede på Romerike, Hegdehaugen og i Nordmarka, som Barth var det på Lillehammer.

Selv om de to gamle forstmesterne bodde i byområder, var det ingenting å si på jaktmulighetene. Jaktterrenget lå i umiddelbar nærhet. «Lillehammer ligger som bekjent

³² Lumholtz 1926, s. [7].

³³ J.B. Barth 1873, s. 34-35 (1899, s. 138). Se mer om Barth og Jo Gjende i Skinnemoen 1979, s. 268.

³⁴ Guldberg 1891, s. 16-17.

³⁵ Lumholtz i With 1916, s. 557. Se også Lumholtz 1927.

³⁶ F.O. Guldberg 1891, s. 1.

³⁷ Fra 1836 skrev Asbjørnsen for Norges første illustrerte ukeblad, *Skillings-Magazin*, som Carl August Guldberg redigerte (H. Hansen 1932, s. 58-59, 70, 106-109; T. Lie 1998a, s. 339). I en periode bodde

omgitt av skog, især i byens søndre del. Om vinteren er her et ægte oplandsklima, adskillig sne, med nogen kulde og stadig veir. Det var godt om harer i omegnen i 60 aarene, og der var gode jægere i byen,» skriver Lumholtz.³⁸ Ved Oslofjorden var klimaet mildere. Også her fantes vilt i bynære områder, i dyrket mark og våtmark – biotoper til fugler som trost, åkerrikse, heilo, bekkasin og stokkand. I 1870-årene fulgte Kristianias grenser Kirkeveien og Frognerelva i nord og vest.³⁹ Utenfor lå Aker-gårdene med flere reformivrige proprietærer i et aktivt jegermiljø, som fra første stund utgjorde en betydelig andel av medlemmene i NJFF.

Bygdene nordøst for Kristiania hadde et større innslag av skogsvilt. I Nordmarka, Romeriksåsene og utkanten av Romerikssletta levde elg, hare, jerpe, orrfugl og tiur, i tillegg til trost, due, rapphøne, rugde og stokkand.⁴⁰ Dahl har beskrevet viltrikdommen slik:

Vi hørte århanen spille overalt i liene, langt borte og nær ved. Rugda trakk over oss uavlatelig, og måltrosten sang utrettelig omkring oss. [...] [A]llslags vilt trivdes godt. Røyene flakset i holtene langs skigarden. Det vrimlet av hare i bjørkesnar og på bråter. [...] For det meste var skogen tett på begge sider, en hørte duren av jerpa, som flyttet seg fra sted til sted like ved uten at en så den. [...] Mens vi var lengst nord i Ingvaldsflaten, kom en veldig tiurflake og slo seg ned i furuene omkring oss. Det måtte være mye over 100 fugl.⁴¹

Dette var «vel vedlikeholdte skoger, hvor tørrved er sjelden og må letes etter».⁴² Nordmarka og deler av Hadeland og Romerike var skogbrukslandskap i nærheten av storgårder og verksmiljøer. Folk tilknyttet skogen og verket lærte brødrene Dahl om jakt og friluftsliv. De to hadde sin egen 'forstmester' i den lokale skogvokteren – og jakttillatelse fra skogeierne.⁴³ I tillegg til jaktmulighetene i omegnen, lå Aker, Romerike og Lillehammer på veien mellom Kristiania og 'de klassiske markene' – det vil si Rondane, der Asbjørnsen hadde jaktet rein i 1840-årene.⁴⁴ Og like ved Rondane, Ringebufjellet, der Barth jaktet med Aasdalsjæger-Kompagni fra slutten av 1850-årene. I 1870-årene dro Guldberg selv til området og lærte å jakte rype i av Friis, en av storebroren Catos kamerater.⁴⁵ Koplingene til 'pionerene' og deres jaktterreng, i samspill med jaktinteresse og øvelsesmuligheter lokalt, kan ha vært et springbrett videre inn i høyfjellsjakta for Guldberg, Lumholtz, Olsen og Dahl.

I Bergen fantes jaktinteresserte i miljøet rundt Bergens Museum. Noen av dem var blant de 15-20 medlemmene i Bergens Jagtklub som forsøkte å legge til rette for 'klassisk'

Asbjørnsen i Guldberg-familiens bygård i Christiania (H. Hansen 1932, s. 144). Kontakten fortsatte trolig. Asbjørnsen jaktet på Romerike (H. Hansen 1932, s. 60).

³⁸ Lumholtz 1927, s. 172.

³⁹ Jf. kart i Hammer 1923, s. 583.

⁴⁰ F.O. Guldberg 1891, s. 1-3; J. Dahl 1942, s. 48, 88, 116.

⁴¹ J. Dahl 1942, s. 48, 88, 116.

⁴² J. Dahl 1940, s. 48.

⁴³ J. Dahl 1942, s. 23, 138.

⁴⁴ F.O. Guldberg 1891, s. 19; Mørkhagen 1997, s. 45-75.

⁴⁵ «Professor Cato Maximilian Guldberg» 1902, s. 59; F.O. Guldberg 1903, s. 71.

jakt ved å innføre hare, rapphøne og skotsk rype i vestlandsfaunaen.⁴⁶ Tross lite hell i arbeidet, vokste det bergenske jegermiljøet, og i 1895 ble Bergens Jæger- og Fiskerforening stiftet med 94 medlemmer det første året.⁴⁷ Et nytt forsøk på å sette ut hare på øyene utenfor byen lyktes, og den lokale bestanden av hjort, rugde og sjøfugl ga flere jaktmuligheter.⁴⁸ Bergen hadde dessuten et fortrinn som høvfjellsjegere kunne sette pris på: nærheten til fjell med rype og reinsdyr. Alt dette nøt Blytt godt av.

Lumholtz' og Huitfeldts beskrivelser minner oss om at byfolk og byjegere hadde natur og dyreliv like innpå seg. Ser vi etter, fantes dyr både innenfor og utenfor bygrensene. Tamme dyr – fra husdyr til hunder og burfugl – inngikk i oppvekstmiljøene til de fem. Prestegården, asyllet og verket hadde store husdyrbesetninger, hester inkludert.⁴⁹ For agronomene Olsen og Dahl var nettopp jordbruket hovedsaken. Også offiserfamilien Lumholtz hadde husdyr – éi ku og én gris.⁵⁰ Om Blytt levde i urbane omgivelser, var han helst på landet om somrene.

I turnhall og friluft

De fem vokste opp i miljøer som oppmuntret til friluftsliv og fysisk aktivitet. Idretten er en viktig fellesnevner. Kroppsøving hadde vært et skolefag for gutter siden 1848,⁵¹ året da Guldberg ble født. Utover 1800-tallet tok utøverne opp stadig flere idrettsgreiner. Lystbetont lek og konkurranse hadde uttalte ideologiske mål.

Kort etter oppstarten i 1860 hadde Bergens Turnforening rundt 300 medlemmer, blant dem Albert Blytt.⁵² Om sønnen Johan er det sagt at «helt fra guttedagene var han den ivrigste forkjemper for all sport» – turn, fotball, friidrett, orientering, svømming, boksing, bryting, roing, seiling, skyting, langrenn og hopp – både sommer- og vinteridrett var representert, innendørs som ute i friluft.⁵³ Idrettsinteressen holdt seg livet ut. Den aldrende Blytt turnet fremdeles. I et foredrag tok han for seg gevinstene som lå i aktiv idrett:

Den rasjonelle gode gymnastikk og idrett gir altså sine dyrkere sunnhet og arbeidslyst, disiplin og snarrådighet, mot, skjønnhet og harmoni i legemsformene. Den utvikler kameratskap og klasselikhhet, gir godt humør, utvikler selvtillit og sikkerheten på egne krefter.⁵⁴

⁴⁶ Lilleheim (red.) 1945, s. 16; «Bergens Jæger- og Fisker-Forening» 1895. Se vedlegget Biografiske opplysninger.

⁴⁷ Lilleheim (red.) 1945, s. 15; «Bergens Jæger- og Fisker-Forening» 1895; Grieg 1920, s. 1, 30, 41.

⁴⁸ Lilleheim (red.) 1945, s. 17.

⁴⁹ Folketellingene for 1865 og 1875.

⁵⁰ Folketellingen for 1865.

⁵¹ Lov om Almueskolevæsenet i Kjøbstæderne av 1848 gjorde kroppsøving til et frivillig skolefag for gutter (Synnestvedt 1994, s. 78).

⁵² B. Blytt 1984, s. 205.

⁵³ «Kjøbmann Joh. N.L. Blytt» 1941. Jf. B. Blytt 1984, s. 211-213. Se mer om Blytts rolle i idrettsmiljøet i Flood 1941a; 1941c; Goksøyr 1991, 189, 193, 197, 198, 242, 270, 279, 285, 292, note s. 361.

⁵⁴ J.N.L. Blytt sitert i *Ulriken* 1941, s. 57. Sml. J. Dahl (1906) 1907, 1-4, 15.

Gjennom personlig utprøving fant ideene sin form, og resultatet av «målbevisst og rasjonell trening» ble en «atletisk og harmonisk bygget kropp», skriver Einar Flood om Blytt.⁵⁵ Turn hadde òg en forkjemper i Dahl, omtalt som «vor første autoritet paa omraadet».⁵⁶ I vervet som turninspektør ville han nå ut til alle for å «øge folkets sundhed og lykke» ved allsidig trening og lek.⁵⁷ Norske turnere utmerket seg internasjonalt.⁵⁸ Grunnlaget lå i ‘målbevisst, rasjonell trening’ i årene før, og trolig har utelivet i oppveksten spilt inn.

I 1890-årene befant Hans Olsens barndomshjem seg i et jordbrukslandskap med de skogdekte åsene like ved.⁵⁹ Disse fysiske omgivelsene fikk en engelsk venn av familien Nansen til å uttale at det neppe fantes bedre områder enn Aker og Nordmarka når det gjaldt å utvikle musklene til unge idrettsmenn – «a district better suited to develop the muscle of a young athlete could not be found».⁶⁰ «Idrettens Nordmarka», skriver Dahl, «er arnestedet for den glød som har grepet ungdommen. Trangen til friluftslivet er – for Oslo-ungdommens vedkommende – skapt av Nordmarka selv».⁶¹ Marka hadde skiterreng «for enhver smak».⁶² Rundt 1890 glødet skiinteressen flere steder i landet. Bergenserne strømmet til Byfjellene, og i 1901 hadde Gravehalsens skilag 40 medlemmer blant arbeidere og funksjonærer på Bergensbanen.⁶³ Gravahalsanlegget ga en sjelden sjanse til høyfjellsliv. Minst én av dem som drev skisport der hadde bakgrunn fra Nordmarka. Hans Olsen, nå med etternavnet Bruun, ble ansatt som lege ved anlegget i 1896, fordi han var god på ski.⁶⁴

Bruun beskrives som selve «idealet av ein jaktkamerat og friluftsmann».⁶⁵ Han var òg idrettsmann, som Blytt og Dahl. Lumholtz døde under en skitur – i Nordmarka – i en alder av 75 år.⁶⁶ Han ble husket som «den rendyrkede friluftsmann og varme naturven, utrættelige fjeldmand, jæger og skiløper».⁶⁷ Da Guldberg døde ble han omtalt som «et friluftsmenneske med liv og sjel», en «jæger og naturven».⁶⁸ Idretten, friluftslivet og naturinteressen fikk

⁵⁵ Flood 1941c, s. 49, 53. Blytt dro bl.a. på treningsturer i byfjellene (J.N.L. Blytt 1939, s. 9).

⁵⁶ C.F.B. Schøyen i Dahl (1906) 1907, utgivers forord.

⁵⁷ J. Dahl (1906) 1907, s. 1. Se også Goksøyr 1991, s. 187, note s. 360.

⁵⁸ F.eks. OL-troppen i Athen 1906 (se 'turn' i *SNL*, bd. 14, s. 46).

⁵⁹ Bain [1897], s. 3.

⁶⁰ Bain [1897], s. 3. Sml. 'Nansen, Fridtjof' i *Studenterne fra 1880* (1905, s. 222).

⁶¹ J. Dahl 1942, s. 143, 151, 156. Sml. Løvland 1943, s. 392-393.

⁶² J. Dahl 1942, s. 154.

⁶³ Goksøyr 1991, s. 290; 1999, s. 72. I 1896 var anleggsveien Voss–Upsete ferdig. Jernbanestrekningen Upsete–Myrdal stod for tur. Stortinget gikk inn for Gravahalsalternativet gjennom Vossefjella og forberedelsene til sprengningen av datidens lengste tunnel i Norge var i gang. Se *Bergensbanen med de nærmeste omgivelser*, s. 27; Heber 1924, s. 34, 36, 39. Ved Bergens skilags Finsestevne (1910-13) var Bruun med å arrangere prøverenn i 1909, mens Dahl var dommer i 1912-13 («Midsommerskistevnet paa Finse» 1918, s. 31, 37).

⁶⁴ Bruun 1897a, s. 8. Se mer om Bruun som idrettsmann i Lappgard 1997, s. 13.

⁶⁵ Ellingsgard 1941, s. 38.

⁶⁶ «Advokat Ludv. Lumholtz» 1928; Olafson 1929; Bødtker 1988, s. 43.

⁶⁷ Finne-Grønn 1940, s. 138.

⁶⁸ «F.O. Guldberg» 1905, s. 159.

samlet utløp i jakta. Dyrkingen av disse aktivitetene forbundet med fritid, var ikke uten betydning for en annen viktig side av livet – arbeidet.

Utdannelse og yrkesvalg

Teologi og juss var ledende universitetsfag. Filologi og realfag tok seg opp etter 1850, uten at de gamle fagene mistet aktualitet.⁶⁹ Ludvig Lumholtz studerte juss i tidlig i 1870-årene samtidig med Axel Huitfeldt, broren til Fritz, og noen år før Alexander Nansen, broren til Fridtjof. Prestesønnen Oscar Guldberg tenkte å følge i sin fars fotspor, og var i likhet med Carl Lumholtz, broren til Ludvig, utdannet teolog i 1870-årene. Begge valgte andre veier: Lumholtz ble verdenskjent zoolog og etnograf, Guldberg ble skolemann, opptatt av biologi. Han var en av flere i familien som fulgte opp farens interesser for undervisning og naturvitenskap. Gjennom flere av brødrene og svogeren Peter Waage kom han i kontakt med det naturvitenskapelige miljøet ved universitet i Kristiania. Det gjaldt òg Fridtjof Nansen, som i 1880-årene samarbeidet med Gustav Guldberg om hvalforskning.⁷⁰ Knut Dahl, Johannes' storebror, ble fiskeribiolog. I nærmere femti år var han sentral i arbeidet med ferskvannsfisk og vilt, både ved de zoologiske institusjonene og i NJFF. Han føyer seg inn i rekken av jaktinteresserte naturvitenskapsmenn som Rasch, Asbjørnsen og Robert Collett.

Andre yrker peker seg også ut. Mange sportsjegere har vært tilknyttet militæret, som offiserer og militærleger. I 1890-årene gikk Johannes Dahl gradene som offiser sammen med Carl Olsen,⁷¹ broren til Hans. Selv var Hans en god skytter og skiløper, men valgte legeyrket i det sivile. Han studerte medisin samtidig med Johannes Guldberg. Johan Blytt representerer en annen stor gruppe blant sportsjegerne, nemlig kjøpmennene – grosserere, konsulere og agenter. Han hadde handelsskole og arbeidet først med fiskeeksport hos faren, før han startet eget agentur innen margarin og forsikring.

Livsstil og kompetanse

Koloniseringen av nye kontinenter lokket eventyrlystne. I to år arbeidet Johannes Dahl som landmåler i Transvaal i det sørlige Afrika – et «flersidig og avvekslende» arbeid, ifølge han selv.⁷² Akkurat ferdig med Krigsskolen, nøt han «det fri livet på hesteryggen», både som landmåler og soldat – i fotsporene til Cumming.⁷³ Andre øynet sjansen til å kombinere yrke og friluftsliv hjemme. Mens Dahl red under Afrikas sol i 1896, reiste som kjent Hans Bruun

⁶⁹ Det Kongelige norske Frederiks Universitet 1911, bd. 1, s. 263.

⁷⁰ Sakshaug (red.) 1976, s. 214. Oseanografi var «praktisk talt ensbetydende med marin zoologi, og den marine zoologien var igjen den dominerende forskningsgren innenfor zoologien i Norge» (sst., s. 207).

⁷¹ I likhet med broren Hans tok Carl Olsen etternavnet Bruun i 1896.

⁷² J. Dahl 1947, s. 67.

⁷³ J. Dahl 1947, s. 81.

til snøen i høyfjellet ved Bergensbanen. Tjue år tidligere ankom Lumholtz Nordland som sorenskriverfullmekting, og på «Hadseløens klassiske jaktmarker», i fotsporene til Barth, engelske og franske jegere, begynte han å jakte 23 år gammel.⁷⁴

Alle de fem kunne kombinere yrke og friluftsliv, særlig gjennom reisevirksomhet. Offiseren tilbrakte tid i felt. Legen måtte på sykebesøk. Skolemannen dro på møter. Juristen og handelsmannen la ut på tjenestereiser i forbindelse med besiktigelser, kjøp og salg. Det resulterte i kortere og lengre opphold utendørs. Friluftslivet var dermed ikke bare tilknyttet fritiden. Friluftsliv ble livsstil. Jakt var en del av denne livsstilen. Også på dette feltet kunne utdanning og interesse kombineres. NJFF hadde bruk for jusskunnskaper i arbeidet sitt. Det ga Lumholtz mulighet til å være med på å påvirke jaktlovgivningen. Men det var ikke bare utdanning og yrkeserfaring som gjorde sportsjegere til autoriteter i viltforvaltningen. Lokalkunnskap og erfaringer fra jakta telte også, som da Bruun i 1910 fikk permisjon for å avgi skjønn om jaktforholdene på Hardangervidda på oppdrag fra Fjeldbeitekomiteen.⁷⁵

Konturer av et fellesskap

‘Ropet fra villmarka’, dragingen mot jakt og friluftsliv, ble følt av flere generasjoner på flere kontinenter. Rasch var blant de eldste norske i dette selskapet, tett fulgt av Asbjørnsen og Herre. Friis og Barth var på alder med Gordon Cumming. De ble etterfulgt av Waage og Gustav Guldberg, deretter Collett. Huitfeldt-brødrene, Lumholtz-brødrene, Oscar og Cato Guldberg ble født rundt 1850 sammen med Selous. Nansen- og Olsen-brødrene tilhører 1860-årene, mens Blytt, Dahl-brødrene, Robert Service og Jack London ble født i tiåret etter. Her fantes fedre som delte interessen for natur og friluftsliv med sønnene, men våre fem hadde òg andre forbilder og forbundsfeller. De leste og hørte om jakt, mens det gjerne var eldre venner og enkelte arbeidsfolk i nærmiljøet som lærte dem å jakte.

Det sosiale fellesskapet rundt jakta ble utvidet til foreningslivet og tidsskriftene. Jegeren var et ideal i samtiden, jaktfortellinger underholdning. Litteratur, både fiksjon og sakprosa, formidlet idealet i dette fellesskapet i et samspill mellom tekst og liv. Coopers fortellinger om Natty Bumppo alias Falkøye inspirerte norske gutter, slik tilfellet var for generasjoner av amerikanske sportsjegere.⁷⁶ Johannes Dahl er ikke alene om å tillegge Coopers helter en viktig rolle i framveksten av friluftslivet. Daniel Justin Herman viser til en

⁷⁴ Lumholtz 1926, s. [5]. Se sst., s. 9, 37-39.

⁷⁵ Bruun 1911a; Lappegard 1997, s. 14. Bruun var én av flere informanter for Fjeldbeitekomiteen, men kun han og fiskeribiologen Hartvig Huitfeldt-Kaas (1867-1941) fikk innberetningene sine lagt ved innstillingen.

⁷⁶ Jf. Nøding 2001, s. 8; Herman 2001, s. 118.

kommentar fra 1889 i det amerikanske magasinet *Forest and Stream*, der Natty Bumppo utpekes til den som hadde inspirert amerikanske gutter og menn til å gi seg i kast med friluftslivet i skogene.⁷⁷ 8-10 år gamle startet det for alvor for fire av våre fem med fugle- og harejakt som fellesnevner. Det fortsatte med utforskning av stadig nye områder.

Sportsjakt hadde grobunn i miljøer som befant seg i rommet mellom det urbane og det rurale, der viltrike områder lå rundt øyer av mer tettbygde strøk. Rikdom i artsmangfold og individtall gjorde jakt mulig. Variasjonen mellom intensivt utnyttet kulturlandskap og mer urørt natur ga variasjon i viltet og la grunnlaget for ulike naturopplevelser. Samtidig fantes en uttalt naturinteresse nettopp der. For Guldberg-familiens del blir den omtalt som en del av «slegtstraditionen».⁷⁸ Interessen går igjen i familier med agronomens ansvar for landbruk og handelsmannens forhold til kjøtt og fisk. Naturglede lå ikke til hinder for at kultiveringstiltak og ressursforvaltning forbundet med dyrehold og skogsdrift hadde en plass i jakt og fiske.

Oppdragelsen guttene fikk uttrykker et lignende samspill mellom natur og samfunn i ideologi og praksis. Vi får inntrykk av at guttene gikk på selvstyr, helt i overensstemmelse med 1700-tallets tanker om barneoppdragelse: «Fri Selvvirksomhed beforder baade Sjelens og Legemets Styrke og Vext.»⁷⁹ En barndom i skog og mark bød på naturopplevelser, fysisk aktivitet og friluftsliv. Tidlig fikk de kunnskap om levevilkårene for viltet, dessuten innsikt i et liv i naturen – det nærmeste de kom menneskets naturtilstand. De ble uredde gutter med god fysikk og flere av dem hevdet seg godt i idrett – et godt utgangspunkt for en soldat. Ved å jakte ble skyteferdighetene holdt ved like, og både våpenbruk og skiløping inngikk i landets krigsberedskap. Sterke, selvstendige, deltakende individer var også et godt utgangspunkt for en nasjonalstat som skulle bygge på demokratiske prinsipper.

Familiebakgrunnen, oppvekstforhold og interessen for natur og friluftsliv har vært med på å avgjøre yrkesvalg og samfunnsarenaer. De fem valgte veier som ga avveksling og faglig utveksling. Ressursforvaltning er stikkord, her, og for to av universitetsdisiplinene som tiltrakk flere av de fem – juss og zoologi. Ressursforvaltning er også stikkord for jaktfeltet, der zoologene etablerte fakta som juristene kunne bygge jaktlovgivningen på. Forvaltning og kunnskapsformidling, i tillegg til frihet, selvstendighet, disiplin og ferdighet, er noen stikkord som kjennetegner viktige verdier i fellesskapet de fem var en del av. Gleden ved jakt og friluftsliv hører også med. Det samme gjør skrivepraksisen som er tema i neste kapittel.

⁷⁷ Herman 2001, s. 118.

⁷⁸ Torup 1931a, s. 76; 1931b, s. 85.

⁷⁹ *Veiledning til at opdrage en sund, fornuftig, duelig og lykkelig Afkom* (1792) av Frederik Julius Bech (1758-1822), sitert i Skjønberg 1998, s. 279.

Kapittel 3

Jaktlitteratur som kilde

Sportsjegerens skrivepraksis gjør studien min mulig. Den norske jaktlitteraturen sprang ut av fortellerglede, men òg behovet for å formidle zoologiske observasjoner og erfaringer fra jakta. Jaktlitteraturen er omtalt i bibliografier, kataloger, bokmeldinger og litteraturhistoriske verk, men få har brukt denne delen av norsk sakprosa som kulturhistorisk kilde. Sjangeranalysen mangler. Grepstad har notert seg at «bokmengdene frå livet i naturen er svær, men lite drøfta som litteratur».¹ Dette gjelder spesielt utgivelser etter 1960. Eldre jaktlitteratur har òg fått langt mindre oppmerksomhet enn for eksempel reiseskildringer, selv om både forfattere og emner kan sammenfalle. Det er derfor på sin plass å skissere noen hovedtrekk, før vi ser hvor bidragene fra Guldberg, Lumholtz, Bruun, Blytt og Dahl plasserer seg i bildet.

Omfang og egenart

To bibliografier, *Norsk jaktlitteratur inntil 1939* (1939) av Harald Andresen og oppfølgeren *Norsk jaktlitteratur 1939-1990* (1996) av Morten Haugen, oppgir til sammen 1235 bidrag i årene 1656-1990.² Omfanget blir større når vi legger til jaktrelatert stoff i topografisk og naturfaglig litteratur, presse og utgivelser fra jakthundklubbene, jeger- og fiskerforeningene, Den norske Forstforening, turistforeningene, samt naturvern- og idrettsmiljøet.

De eldste bidragene hadde ett formål: ressursforvaltning, økonomisk selvstendighet og vekst for landet.³ I 1800-tallets jaktlitteratur som i annen sakprosa koples nasjonaløkonomi og populærvitenskap.⁴ Lovtekster og observasjoner fikk så selskap av opplevelser. Fortellingene brøt gjennom idet rekreasjon ble et uttalt aspekt ved jakta. Rundt 1850 hadde den norske jaktlitteraturen fått den tematiske spennvidden som den fremdeles har, kort oppsummert i stikkordene forvaltning og underholdning. Rasch hadde utgitt *Jagten i Norge* (1845) og ny jaktlov fulgte i kjølvannet.⁵ Artikkelen «Vildrenen» (1852) i *Illustreret Nyhetsblad* er et av

¹ Grepstad 1997, s. 296. Se også Jønsson 1999, s. 4-5.

² 481 titler ble utgitt før 1939, 754 stammer fra 50-årsperioden 1939-90. Tallene er omtrentlige. Nye utgaver av eldre utgivelser er medregnet, i tillegg til bøker oversatt fra andre språk. I materialet før 1939 er det enkelte tidsskriftsartikler, fortellinger om opphold i utlandet og noe skjønnlitteratur, mens dette ellers er utelatt.

³ Jf. Lie 1998a, s. 328, 332. De eldste bidragene er Arent Berntsens (1610-80) *Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed* (1656), *Det første Forsøg paa Norges naturlige Historie* (1752-53) av Erik Pontoppidan (1698-1764), samt diverse råd for rovdyrutryddelse og enkelte fredningsbestemmelser for mer matnyttig vilt (Andresen 1939, s. 118, 120, 126, 127). Jeg kan òg nevne *Topographisk Journal for Norge* (1792-1808) med stoff om zoologi, jakt og fiske (jf. Lie 1998a, s. 328).

⁴ Sml. Lie 1998a, s. 338.

⁵ Rasch omtaltes som «en av foregangsmennene innen anvendt vitenskap» (Lie 1998a, s. 336).

Asbjørnsens vitenskapelige bidrag,⁶ mens fortelleren var på ferde i 1840-årene med «Tiurleg i Holleia» og «Rensdyrjagt ved Ronderne» – begge omtalt som «Mesterværker i den norske Jagtliteratur».⁷ Asbjørnsen hadde også en hånd med i nytgivelsen av *En Jægers Erindringer* (1850), Herres jaktfortellinger fra 1841.⁸ Barth bidro etter hvert med sine erindringer.⁹

I perioden 1850-1960 utga 66 norske forfattere rundt 110 bøker om sitt jegerliv.¹⁰ Fortellingene hadde stor publikumsappell, men sjangeren utgjør bare bortimot 15 % av jaktmonografiene. Kun et fåtall er omtalt i litteraturhistorien. I *Norsk Litteraturhistorie* nevner Andreas Hofgaard Winsnes ni forfattere fra 1880- og 90-årene under overskriften «Jegere og fot-turister», blant dem Nansen, i tillegg til Asbjørnsen, Barth og Friis.¹¹ Publiseringsen gikk i bølger. Tendensen er neppe tilfeldig. Etter en forsiktig start i 1840-årene, hadde 1890-årene i overkant av ti monografier. Antallet var nærmest fordoblet fra tiåret i tråd med en trend i samtiden: «Naturskildringer i forbindelse med sport og friluftsliv i det hele skyter sterk vekst i nittiårene,» skriver Winsnes.¹² Fram til 1950 holdt produksjonen seg på et forholdsvis høyt nivå. 1920- og 40-årene topper statistikken med rundt 20 titler hver. I disse tiårene finner vi bokserien *Bruns jeger og fiskerbibliotek* fra Bruns forlag i Trondheim, i 1940-årene også *Jakt og fiske. Et norsk klassikerbibliotek* med nytgivelser fra Tanum i Oslo. Toppene i 1890- og 1920-årene gjelder også reiseskildringer på det norske bokmarkedet.¹³

Guldberg: Kringom peisen

Oscar Guldbergs forfatterskap kan dateres 1869-1903. Dyreatferd, fuglehold og jakt går som en rød tråd gjennom mesteparten. I NJFFs tidsskrift publiserte F.O. Guldberg jakthistorier, rapporter, nekrologer og en vitenskapelig avhandling. – «Desuden en mængde notiser etc.

⁶ Asbjørnsen var i gang som «Pontoppidans etterfølger» (Lie 1998b, s. 237). Han gjorde selv sammenligningen i forordet til *Naturhistorie for ungdommen* (se ndf.) (jf. H. Hansen 1932, s. 107). Han hadde dessuten nære bånd til mannen som ga feltzoologien et oppsving rundt 1830, bergenseren Michael Sars (1805-69), Nansens svigerfar (se H. Hansen 1932, s. 166, 180, 223-231; Sakshaug (red.) 1976, s. 212-213; T. Lie 1998a, s. 334).

⁷ «Peter Christen Asbjørnsen» 1885, s. 2. Sml. F.O. Guldberg 1891, s. 1. «Tiurleg i Holleia» (først publisert i bladet *Den Constitutionelle* i 1846) og «Rensdyrjagt ved Ronderne» ble utgitt i andre samling av *Norske Huldre-Eventyr og Folkesagn* (1848).

⁸ Bull 1966.

⁹ I 1877 var Barth kommet til tredje bok i en serie om sitt jegerliv: *Den norske Natur skildret i Billeder fra Jagtlivet* (1856), *Optegnelser fra mit Jægerliv* (1865) og *Naturskildringer og Optegnelser fra mit Jæger- og Reiseliv* (1877). I tillegg regnet han med *Erfaringer fra Jagten paa det mindre Vildt i Norge* (1874) (Barth 1877, forordet).

¹⁰ Tallmaterialet i dette avsnittet bygger på titlene i Andresen 1939 og Haugen 1996. Nye opplag og utgaver er ikke med tatt med. I perioden 1951-70 ble det utgitt få monografier, i 70- og 80-årene nådde de samme høyder.

¹¹ Jf. A.H. Winsnes 1961, s. 386-391. De andre fem var Kristian Gløersen (1838-1916), Sophus Aars (1841-1931), Kristofer Randers (1851-1917) og Ole Wilhelm Fasting (1852-1915), Theodor Caspari (1853-1948) (sst., s. 286-387).

¹² A.H. Winsnes 1961, s. 386.

¹³ Sørum 1998, s. 230.

som redaktør av tidsskriftet.»¹⁴ Han hadde også en stor produksjon på egen hånd: diktsamling, oversettelse, tekstsamlinger, håndbøker, i tillegg til den vitenskaplige avhandlingen. Noe ble utgitt på nytt, også oversatt. Ett stykke kom med i en lærebok for barn.¹⁵ Guldberg har størst sjangermessig spennvidde av de fem. Både skjønnlitteratur og vitenskapsprosa er representert.

Alt tyder på at det trykte ord stod høyt i kurs i Guldberg-familien. Barna hadde tilgang på lærebøker og underholdningslitteratur hjemme. I tillegg kom allmuebiblioteket.¹⁶ Fra 1835 og i nærmere ti år drev Carl August Guldberg drev trykkeri og bokhandlerfirma sammen med polske Adam Dzwonkowski. Fire stikkord oppsummerer virksomheten: religion, vitenskap, pedagogikk og underholdning. Kontakten med Asbjørnsen er alt nevnt. Den resulterte blant annet i første del av *Naturhistorie for Ungdommen*.¹⁷ Biolog Thore Lie har omtalt det ferdige verket som «en milepæl innen vår populærvitenskapelige litteratur».¹⁸ Barn var en målgruppe for Guldberg & Dzwonkowski, blant annet med *Billed-Magazin for Børn* (1838-). Oversatt litteratur stod òg på listene. Firmaet utga Daniel Defoes *Robinson Crusoe* (1719) for første gang på norsk i 1839.¹⁹ Da Oscar ble født, hadde faren avviklet eierskapet i firmaet. Like før arbeidet han med 1846-utgaven av Herslebs *Lærebog i Bibelhistorie* og sin egen *Indledning til Naturvidenskabene* (1848), begge til undervisningsbruk.²⁰ Guldberg-barna fulgte opp med tekstarbeid etter hvert som de vokste opp.

1869 er trolig Oscar Guldbergs debutår med diktsamling og håndboka *Kanarifuglens Behandling og Pleie*. Han var 21 år og student. Med familienavnet Stillaug som pseudonym ga han ut *Digte*, seksti romantiske dikt om sorg, kjærlighet og natur, skrevet 1866-69. Fugler, blomster og trær fikk stor plass, ikke minst grantrærne: Skogene hugges, fjellet er fristed. Kun indirekte nevnes jakt i beskrivelsen av en gammel gran: «Din Dragt som Jægerens er grøn.»²¹ Ennå skulle det gå rundt ti år før jaktfortellingene kom på trykk. I mellomtiden oversatte Guldberg oppdagerlitteratur, Julius von Payers samlede tyske tekster om ferder til Grønland

¹⁴ *Hovedregister* 1872-1906, s. 49.

¹⁵ «F.O. Guldberg» 1905, s. 160. Stykket het «Maaltrøsten», men jeg har ikke undersøkt referansen nærmere.

¹⁶ Se Kirkeby 1962-71, bd. 4, s. 684-686; Lie 1998c, s. 195.

¹⁷ Første halvdel av den illustrerte *Naturhistorie for Ungdommen* bestod av «Pattedyrene» (1838), «Fuglene» (1840) og «Krybdyrene og Fiskene» (1844). Innholdet hadde mye til felles med lesestykkene Asbjørnsen hadde fått på trykk i *Skilling-Magazin*. Se omtale i H. Hansen 1932, s. 107-108.

¹⁸ Lie 1998b, s. 239. Se også Lie 1998a, s. 340.

¹⁹ *NBF* 1814-47, s. 122 (*Robinson Crusoes mærkværdige Hændelser, Reiser og Eventyr* (1839)). Alt på 1700-tallet fattet pedagoger interesse for historien Daniel Defoe (1660-1731) skrev om Robinson Crusoe, fra Jean-Jacques Rousseau (1712-78) til Joachim Heinrich Campe (1746-1818). Sistnevnte var anerkjent i miljøet rundt *Billed-Magazin for Børn*. Se Skjøsberg 1998, s. 278, 284. Robinson ble bl.a. et bilde på å klare seg med minst mulig: «Jeg likte ikke å ha noen utrustning til turen. [...] Jeg elsket å leve som en Robinson Crusoe oppe i villmarken», dvs. Sørkedalen (Nansen (1893) 1945, bd. 1, s. 220).

²⁰ Svend Borchmann Hersleb (1874-1836) og hans *Bibelhistorie* omtales i Lie 1998c, s. 204; *SNL*, bd. 6, s. 563.

²¹ F.O. Guldberg 1869, s. 141.

og Ishavet. Dette verket var skrevet «for Alle».²² Nitten år seinere tok Guldberg steget inn i vitenskapen fullt ut med en avhandling der han la fram «ringbevægelsens lov» etter forsøk og observasjoner, slik naturvitenskapsmenn gjerne gjør.²³ Avhandlingen ble utgitt i Tyskland i 1896, året etter i norsk utgave og omarbeidet til tidsskriftartikkelen «Det jagtbare vildts «ture» og menneskets uvilkaarlige ringvandringer, deres aarsag og betydning».

Fra 1880 til 1903 kombinerte Guldberg poesi og vitenskap i beskrivelser av fugler og jaktopplevelser. Han leverte jaktfortellingene til *Norsk Idrætsblad* i tillegg til NJFFs tidsskrift, der minst tretten bidrag i ulike sjangre ble publisert, fire av dem under eget navn mens han var redaktør 1884-90. «En Renjagt paa Hardangervidden, Sommeren 1879» (1881), er den første fortellingen om sportsjakt på Vidda i *Meddelelser fra Norsk Jæger- og Fisker-Forening* og sannsynligvis den eneste om Guldbergs egen reinjakt. Teksten er også å finne i *Kringom Peisen. Jagtminder fra det søndenfjeldske Norge* (1891) hos Jacob Dybwad i Kristiania. På tittelbladet omtales forfatteren som æresmedlem av NJFF. Samlingen var myntet på jegere og friluftinteresserte lesere, noe undertittelen òg indikerer. I 1948 ble deler av boka utgitt i serien *Jakt og fiske. Et norsk klassikerbibliotek* på Tanum forlag i Oslo. Originalens 288 sider er fordelt på ti uillustrede fortellinger om barndom og voksenliv i jaktterrengene Romerike, Hobøl, Hadeland, Hurdal, Atna, Rondane og Hardangervidda. De gamle tidsskriftsstykkene har modernisert ortografi, noen små endringer og tilføyelser. Tre av fortellingene finner sted på Hardangervidda eller i tilgrensende områder i øst, tre somre rundt 1880: «Renjagt paa Hardangervidden», «Pionerarbeide sommeren 1881» og «Tilsjøs, tilfjelds og paa jagt sommeren 1883». Den første var som nevnt tidligere publisert i *Meddelelser* (1881), den andre i *Tidsskrift* (1883). Disse tre er hovedkildene til Guldbergs forhold til Vidda, mens han i stykker som «De første læreaar» og «Fuglesang og rugdetræk» utdypet sitt forhold til jakt.

Lumholtz: Jægerliv

I 1880 fikk den 27-årige Ludvig Lumholtz sitt første bidrag på trykk i NJFFs tidsskrift. Det siste kom i 1927, året før han døde. Under signaturene Ludv. Lumholtz, L. L-z. eller L. Ltz. utga han fortellinger, fagartikler, ytringer, referater og foredrag. Fem fortellinger ble «til dels noget omskrevet» brukt i boka *Jægerliv* (1926) på Johannes Bjørnstads Forlag i Oslo.²⁴

²² F.O. Guldberg i Payer 1877, s. IX.

²³ F.O. Guldberg 1897a, s. 30. Guldberg hadde et utkast ferdig i 1888 og involverte da en av brødrene, Gustav Guldberg, som ble medarbeider i prosjektet (sst., s. 3). Carl og Hans Olsen (Bruun) var blant dem som bidro med kart og opplysninger (sst., s. 23-24).

²⁴ Lumholtz 1926, s. [7].

Lumholtz' forfatterskap vitner om sterk interesse for viltbestand, jakt og jaktlover. Allerede året etter stiftelsen så NJFF behov for å formidle «en Del Meddelelser om Jagt- og Fiskeriforholdene her tillands».²⁵ Medlemmene ble med jevne mellomrom oppfordret til å sende inn opplysninger om viltbestanden. Lumholtz fulgte opp, blant annet med «Renjagten i østre Jotunheimen» (1900), som inngikk i foreningsrapporten «Vildtaaret 1900». Han bidro dessuten som jurist og pekte på problemer ved viltforvaltningen i artiklene «At skyde merket ren» (1893), «Etpar jagtspørgsmaal» (1901), «Jagtloven og Forfølgingsretten» (1903) og «Åpent brev til norske jægere» (1909), en kritisk bemerkning til rovviltbekjempelse forfattet sammen med N.I. Gregersen.²⁶ Lovgivning var også hovedsak i foredragene «Grundeierens eneret til jagt» (1893) og «Forfølgingsretten efter norsk lov» (1895). Disse betraktningene rundt juss og moral står i kontrast til jaktopplevelsene som han skrev om parallelt.

Jægerliv er en 171 siders monografi over Lumholtz' liv som jeger i Nordland og Jotunheimen, på Hardangervidda og Østlandet. Boka er illustrert med tegninger (14), fotografier (16) og «Kart over mine renjagter i Jotunheimen». Flere av fotografiene er Anders Beer Wilses, blant annet fra en tur til Hardangervidda i 1917. Wilse ville fotografere villrein, dessuten Lumholtz og fuglehunden hans – for en «rypejæger med staande hund manglet han i sine rikholdige albums».²⁷ Boka har jaktzoologisk interesse, især med tanke på villreinen. Et gullpreget reinsdyr med hodet høyt hevet pryder også forsiden av boka. Supplert med tidsskriftsbidragene «At skyde merket ren», «Renjagten i østre Jotunheimen» og «Etpar jagtspørgsmaal» står Lumholtz for minst 130 sider om villreinbestand, -jakt og -forvaltning.

Boka åpner med en fortale og fortsetter med jaktfortellinger ordnet kronologisk. De første 32 sidene er dedisert jakt og hundehold i Nordland 1879-89. Deretter introduseres reinjakta i kapitler om reinsdyret, jaktterrengene i Jotunheimen og Hardangervidda, og de lokalkjente mennene som førte Lumholtz i disse områdene. Siden følger tjue fortellinger, femten om opplevelser fra reinjakt: «Min første ren» (1891), «Fra Spitsbergen» I og II (1896), «Gjende og Gjendesheim», «Storbukkene i Leirungsdalen» (1897), «En dag paa Skarflyen», «Hinaataakjønn» (1899), «Storjagt ved Gjende» (1907), «Min sidste rensbuk i Jotunheimen» (1910), «En heldig rensjagt paa vidden» (1915), «Storflokken på Storemyr» (1916), «Frants» (1917), «Saa nær var det», «En uheldig dag» (1922) og «Ved Kvænna med Vetle-Nils» (1922). De siste seks handler om jakt på Vidda i sjuårsperioden 1915-22.

²⁵ «Forord» 1872, s. 1.

²⁶ Oberst Nils Jørgen Gregersen (1840-1924), oppr. fra Kristiania, var aktiv i NJFF og skrev flere bøker om jakt (NBL, bd 4, s. 576-578).

²⁷ Lumholtz 1926, s. 151. Fotografier fra turen i 1917 ligger i Wilsesamlingen, Norsk Folkemuseum (NF.W. 19629-19669). Se Galleri NOR.

Bruun: «Brev fra en høifjelds-jæger»

Fra 1892 til 1939, sendte Hans Bruun (H. Olsen, H. Bruun, H.B.) en rekke bidrag til NJFFs tidsskrift: rapporter, ytringer og bokmeldinger. Resultatet fra befaringen høsten 1910 ble publisert som «Indberetning til Fjeldbeitekomiteen», et 6-siders bilag til *Indstilling fra Fjeldbeitekomiteen om Harangviddens utnyttelse* (1911). Bruun holdt foredrag og skrev i aviser.²⁸ Produksjon ble stor, selv om egne bokutgivelser mangler. Oversikt, detaljer, humor og sterke meninger ble formidlet i spennet mellom populærvitenskap og vitenskapsprosa.

Bruun bygde i stor grad på egne observasjoner, nedtegnet og publisert kort tid etter hendelsene. Det var situasjonsbeskrivelser og årsoversikter som inneholdt informasjon om temperaturer, viltmengde og jaktresultater fra Vossefjella, Nordfjella og Hardangervidda. Redaksjonen i NJFF fikk opplysningene, slik den hadde oppfordret til. Bortsett fra en uformell tone har arbeidsformen mye til felles med journal- og rapportskrivningen som hørte til legeyrket. Også de årlige «Medicinalberetningene» inneholdt opplysninger om været.²⁹

Rein, -jakt og -forvaltning er emne i nærmere halvparten av bidragene: «Brev fra en høifjelds-jæger» (1897), «Dyregrave i høifjeldet» (1897), «Brev fra Vossefjeldene» (1897), «Vildtaaret. Vosse- Sogne- Hardangerfjeldene» (1898), «Vildrenjagten paa Hardangerviddan» (1899), «Tamrenkompagnierne og vildrenen» (1899), «Tamrenskompanierne og vildrenen» (1910), «Revision av jagtloven» (1911), «Vildtaaret i Aal og Hol» (1911), «Indberetning til Fjeldbeitekomiteen» (1911), «Vildtaaret i Øvre Hallingdal. Aarsoversigt 1912» (1912), «Aarsoversigt over vildtaaret i øvre Hallingdal 1913» (1913), «Rens-sak» (1914), «Vildtaaret i Øvre Hallingdal. Aarsoversigt» (1914), «Vildrenjagten» (1916), «Parringstiden for ren» (1917), «Norges viltbestand minker. Rationering» (1919), i tillegg til foredragene «Renjagten og lovgivningen» (1910), «Vildrens jagten» (1918) og «Retningslinjer i rationel jagthusholdning» (1924). Foredragene ble holdt for NJFF, etterfulgt av debatter der medlemmenes ulike synspunkt på forvaltningen av villreinbestanden kom til uttrykk.

Blytt: Reinsdyrjakter og friluftsliv

I 1918 leverte Johan Blytt (Joh. N.L. Blytt) tre dagsaktuelle ytringer til NJFFs tidsskrift om villreinbestanden på Vidda: «Hvad er grunden til vildrenens avtagen?», «Hvorfor forsvinder renen fra den nordlige del av Hardangerviddan?» og oppfølgeren «Hvorfor forsvinder renen

²⁸ Lumholtz 1901, s. 117.

²⁹ Fra 1803 leverte norske distriktsleger medisinalberetninger, dvs. skriftlige innberetninger om helsetilstanden og sykdommer i distriktet, skrevet etter en bestemt mal og offentliggjort, jf. Larsen og Nylenna 1998, s. 311-312. Se eksempler på Bruuns medisinalberetninger for årene 1905-26 i Lappegard 1997, s. 17-19, 23-26, 33, 36, 41, 53, 57, 59, 63-64, 70, 75, 76, 79, 81, 83, 87, 88, 92, 93, 97-98, 109, 115.

fra den nordlige Hardangervidde?»). I 1930-årene kom bøkene *Reinsdyrjakter og friluftsliv* (1935) og *Fra Vidde og Hav* (1939). I tillegg holdt han foredrag, skrev artikler og dikt.³⁰

Reinsdyrjakter og friluftsliv kom ut på Gyldendal i Oslo. Med diktet «Jeg elsker dig vidde. / Du gav min sjel vinger / mot uendeligheten.» introduserte Blytt sin 122 sider lange monografi om jakt og fiske på Hardangervidda.³¹ Jaktopplevelsene er illustrert med private fotografier. Ingen kapitteloverskrifter skiller sesongene fra hverandre, men disposisjonen ser ut til å bygge kronologisk på sesongvise glimt, fra tiden rundt 1900 til like etter 1920. Fire år seinere hadde Blytt byttet forlag. Fra *Vidde og Hav* ble utgitt på John Griegs forlag i Bergen. Her forteller han om lofotfiske, jakt og friluftsliv i båt eller på ski. Innholdet er mer variert enn i den første boka, og kronologien er borte. Av i alt sju fortellinger handler tre om jakt og fiske på Vidda: «Reinsdyrjakt (1907)», «Efter reinsdyr (1902)» og «Viddeliv og jakt». Også denne boka var illustrert med fotografier. I tillegg til egne bøker leverte Blytt stykker til antologier, blant annet «Høst- og reinsdyrjakt» (1939) «Viddeliv og renjagt» (1920)³² og «Fra mitt viddeliv» (1945) ved jubileer i Bergens Jæger- og Fiskerforening. Sammen med ytringene, *Reinsdyrjakter og friluftsliv* og de tre fortellingene i *Vidde og Hav*, er dette kilder om Blytt som reinjeger på Hardangervidda.

Dahl: «Fortellinger om jakt og fiske»

Tematikken i Johannes Dahls forfatterskap er kroppøving og friluftsliv. Med forbehold om eldre tidsskriftsmateriale debuterte han med *Den norske turner* (1907). Denne første innføringen i «Det norske Turnsystem» utkom som andre bok i håndbokserien i Norsk Illustreret Idræts Bibliothek.³³ Tyngden i forfatterskapet ligger på fem egne utgivelser 1940-53. Tidligere hadde han publisert bidrag i DNTs årbok og NJFFs tidsskrift. Selv redigerte han ukebladet *Sport* rundt 1910.³⁴ Dessuten er han representert i antologier, seinest i 2005.

Rundt 1940 innledet Dahl et 13 år langt samarbeid med Tanum forlag som resulterte i *Den fri manns bål* (1940), *Nordmarka. Eventyr og eldorado* (1942), *Hardangervidda. Viddas eget liv* (1944), *Sør-Afrika. Solskinnets land* (1947) og *Drømmen om Vidde. Fortellinger om fiske og jakt på Hardangervidda* (1953). Mens *Den fri manns bål* er en tekstsamling, er de fire

³⁰ J.N.L. Blytt 1918a; B. Blytt 1984, s. 214; Flood 1941c, s. 47-48; 1941b.

³¹ J.N.L. Blytt 1935, s. 5.

³² Teksten inngår med noen endringer i J.N.L. Blytt 1935, s. 24-33.

³³ C.F.B. Schøyen i Dahl (1906) 1907, utgivers forord. *Den norske turner* bygde på Dahls veiledning i turnarbeid, utarbeidet for Norges Turn- og Idræts Forbund som ledd i landsplanen for 1906, og boka ble utdelt til alle turnforeningene i landet. Like mye som en oppslagsbok for øvelser, var dette en lærebok i begrunnelsene for hvorfor turn var viktig.

andre monografier over uteliv i Nordmarka, Sør-Afrika og på Vidda. *Den fri manns bål* består av seksten korte, uillustrerte fortellinger og skisser, dedisert Karl Roll. Minst én av disse var publisert tidligere. Vidda er åsted i flere fortellinger, men reinjakt er ikke tema. I stedet åpner Dahl dørene til sitt eget friluftsliv med fortellinger som «Min første tur på Vidda», «Min første posetur» og «En tur i Nordmarka i 1880», om første gang han lå ute. Vintersport med ski og hundeslede er like framtrædende som jakt og fiske.

Hardangervidda handler mest om jakt og fiske, selv om Dahl i forordet antyder en mer generell tilnærming: «Denne boken behandler mine opplevelser og inntrykk gjennom 40 år – på den østlandske delen av Hardangervidda. Mine mer tilfeldige besøk i Viddas vestlige del har jeg utelatt.»³⁵ Et kart viser Hardangerviddas østlige del. Boka er illustrert med 18 fotografier, over halvparten tatt av Andreas Backer.³⁶ Gjennom ti kapitler forteller Dahl om sitt forhold til Hardangervidda fra 1904 til 1944. Villreinen har fått sitt eget kapittel, i tillegg til spredte beskrivelser, men det er ingen reinjeger som skriver.³⁷ Ni år etter kom oppfølgeren. Med undertittelen «Fortellinger om fiske og jakt på Hardangervidda» er det ingen tvil om hva de elleve kapitlene i *Drømmen om Vidda* handler om. Ett av dem er «Min første reinsjakt».³⁸ På tittelbladet, en tegning av mann med kløvhest i fjellandskap, etterfulgt av to menn. En geværkolbe stikker opp bakom ryggen på den ene. Boka er ellers uten illustrasjoner. I artikler som «Laagelidberget» (1910), «Høljabu» (1940) og bøkene *Hardangervidda* og *Drømmen om Vidda* har Dahl fortalt om naturen, dyrelivet og folkelivet på Vidda som han opplevde fra 1904 fram til utgivelse. I tillegg har han vært opptatt av linjene i lokalhistorien.

Sjangre og sjangertrekk

Guldberg, Lumholtz, Bruun, Blytt og Dahl publiserte stoff om rein og -jakt på Vidda som til sammen dekker perioden 1879-1950. Det dreier seg om fortellinger, rapporter, innlegg og foredrag i tidsskrifter, monografier og antologier. Noe av materialet er siden brukt i biologiske, jakthistoriske, biografiske og lokalhistoriske framstillinger. Den tematiske bredden er et kjennetegn ved jaktlitteraturen. Ett bidrag kan inneholde flere typer beskrivelser, noe som gjør det vanskelig å kategorisere tekstene. Barth mente at Guldberg i *Kringom Peisen* opptrådte

³⁴ I 1915 ble *Sport* (1. årgang 1908) og *Norsk Idrætsblad* (tidligere *Norsk Skytter- og Jæbertidende*, 1878-80) slått sammen til *Norsk Idrætsblad og Sport*. Se BIBSYS; Norper.

³⁵ J. Dahl 1944, s. 3.

³⁶ Fotografene er Andreas Backer (10), Jørgen Wright Cappelen (1), Alf Diesen (1), Martha Digranes (1), Einar Johansen (1), A. Julsrud (1), Th. Kolberg (1), Normann (1) og Sv. Riis (1).

³⁷ J. Dahl 1944, s. 81-94.

³⁸ J. Dahl 1953, s. 60-70.

både som «folkeliivsskildreren, turisten, topografen og jægeren» i en og samme person.³⁹ Selv skrev Guldberg det han kalte «en jægers reiseskildring» for en hver «berejst Sportsmand».⁴⁰ Det kan derfor være verdt å sammenligne jaktfortellingen med den mer omtalte sjangeren reiseskildring, før vi går videre med sjangertrekkene i jaktlitteraturen.

Reiseskildring, jaktfortelling og friluftsbok

Fellestrekkene mellom reiseskildringer og jaktfortellinger er åpenbare. Én og samme forfatter kan skrive innen begge sjangrene, og publikumet er det samme. Antropolog Arve Sørum mener at norske reiseskildringer primært har vært et maskulint prosjekt. «En mulig årsak er [...] hovedfokus på villmark og 'villmenn', på den ekstreme fysiske bragd, alt sammen elementer i menns virkelige eller snarere drømte verden», forklarer Sørum.⁴¹ Gunvor Risa kaller reiseskildringen en typisk gutteboksjanger om å oppdage nye landområder – Afrika og Nordpolen – og mannens kamp mot naturkreftene.⁴² Tilsvarende utgjør jaktfortellingene et reindyrket, ikke-fiktivt bidrag til dette maskuline fellesskapet.⁴³

Fellestrekkene fortsetter. Ifølge Grepstad er natur- og reiseskildringer undersjangre av den topografiske framstillingen, en sjanger innen empiriske, beskrivende og fortellende tekster.⁴⁴ Reiseskildringen er en blandingssjanger for ferder i friluft, ofte med innslag av jakt og fiske. Grenseoppgangen mellom reiseskildring og jaktfortelling vanskeliggjøres ved at emnene overlapper og bygger på selvpoplevd materiale. I jaktfortellingen smelter natur- og reiseskildring sammen til litteratur om jakt, fiske og friluftsliv. Dette har fått bibliografene til å klassifisere bidragene fra våre fem aktører som 'friluftsliv', 'jakt', 'sportsfiske', 'jakt- og fiskefortellinger' og 'jaktfortellinger'.⁴⁵ Samlebetegnelsen «friluftsbøker», det vil si bøker om «fiske, jakt og annen sport», løste problemet for Dahls forlag, Tanum.⁴⁶

³⁹ Barth 1892, s. 49.

⁴⁰ F.O. Guldberg 1881, s. 176 (1891, s. 47); 1891, s. 206. I 1891-utgaven endret til «bereist idrætsmand».

⁴¹ Sørum 1998, s. 236.

⁴² Risa 1998, s. 617.

⁴³ Skal vi tro bibliografiene, er kvinner fram til 1990 involvert som tegnere, forskere og eksperter på mat, hunder og jakt. Kvinner jakter, men de skriver sjelden om egne jaktturer. Jf. Andresen 1939; Haugen 1996.

⁴⁴ Grepstad 1997, s. 247-248, 515. Grepstad klassifiserer *Paa ski over Grønland. En skildring af den norske Grønlands-ekspedition 1888-89* (1890) av Fridtjof Nansen og Helge Ingstads (1899-2001) *Pelsjegerliv blandt Nord-Kanadas indianere* (1931) som reiseskildringer, men nevner andre muligheter (Grepstad 1997, s. 25, 26, 297, 298, 367). *Pelsjegerliv* er med i Andresens liste over norsk jaktlitteratur (Andresen 1939, s. 123). Av Nansens utgivelser er *Blandt sel og bjørn* (1924) og *Friluftsliv* (1923) kommet med (sst., s. 125). Se også kapittel 1.

⁴⁵ Andresen 1939, s. 118, 119, 121, 124; Halvorsen 1949, s. 4, 6, 16, 18 (gjelder Guldberg, Dahl og Blytt (i antologi)); Haugen 1996, s. 40-45. Birger Halvorsen delte materialet i tre: jakt, hunder, sportsfiske. Morten Haugen opererte med flere kategorier: jaktzoologi, jakthunder, foreningsliv, instruksjonsbøker, jakthistorie, viltforvaltning og jaktlover, våpen, og fortellinger, med underkategoriene friluftsliv, jakt- og fiskefortellinger, og jaktfortellinger. Han bygde på klassifikasjonssystemet Universell Desimal-Klassifikasjon (Haugen 1996, s. 5-6).

Fortelling og forklaring

Blant alternativene til kategorisering etter tema finner vi funksjon. I en tidligere litteraturliste tok Haugen utgangspunkt i jegeres kunnskapsbehov.⁴⁷ Hovedskillet gikk mellom håndbøker og fortellinger. Instruktiv litteratur ble skilt fra den episke. Tidsskriftsregistrene tyder på at sportsjegerne forholdt seg funksjonelt til stoffet, både da det ble produsert og etterpå sortert.⁴⁸ I registrene står materialet fra Guldberg, Lumholtz, Bruun, Blytt og Dahl under 'jaktforhold', 'jaktlovgivning', 'viltbestand', 'jaktnotiser om pattedyr', samt 'jaktskildringer'.⁴⁹ Kategoriene har tydelige sjangertrekk. Stikkordene er observasjoner, forklaringer og juridiske tiltak på den ene siden og fortellinger om hendelser og opplevelser på den andre.

Av de fem er det Lumholtz og Bruun som har levert flest innspill til forvaltningen, blant annet feltobservasjoner og analyser som kan settes i system. Slike elementer finnes også i fortellingene. Der beskrives egne og andres opplevelser, gjerne supplert med diktsitater og vitenskapelige resultater. Fortellingene skildrer ofte ett eller flere saksfelt, samtidig som de underholder. Barth mente Guldberg fikk til dette i fortellingene fra Hardangervidda. Guldberg ga «en ligeså anskuelig som underholdende beskrivelse» av landskap og livsvilkår.⁵⁰ Leseren ble opplyst, blant annet om topografiske forhold: «Da, såvidt vides, ingen så nøjagtig beskrivelse af dette vidtløftige fjeldparti tidligere foreligger, har forfatterens nøjagtige beskrivelse af samme en ikke liden topografisk interesse,» skriver Barth.⁵¹ Guldberg merket seg denne koplingen mellom opplysning og underholdning i Barths «jagtzoologiske» og «belletristiske» (det vil si skjønnlitterære, kunstneriske eller underholdende, mots. faglige) arbeider, og han trakk fram «det egne ved alle de nævnte arbejder, at der altid er nogen at lære af dem, samtidig som mange af dem er bårne av naturvennens, jægerens og den egte digters

Mens Dahls *Hardangervidda* tilhører 'friluftsliv', er *Drømmen om Vidda* plassert blant 'jakt- og fiskefortellinger' eller bare under overskriften 'sportsfiske'. Se Haugen 1996, s. 40, 41; Halvorsen 1949, s. 16.

⁴⁶ Tunold 1943, s. 37-39. Forleggeren Johan Grundt Tanum skriver dette om bakgrunnen for kategorien 'friluftsbøker': «Med den økende fritid, som følge av kortere arbeidstid, ble det bruk for litteratur for fritidsinteresser og hobbier og således oppsto den gruppe bøker som forlaget kaller 'friluftsbøker' [...]» (sst., forordet). Tanum utga 25 slike bøker i løpet av de ti første driftsårene, 1933-43.

⁴⁷ Haugen 1992, s. 4-5.

⁴⁸ *Hovedregister* 1872-1906; *Hovedregister* 1907-41. Inndelingen i de to registrene er ikke identiske, men forskjellene er for små til at de er vesentlige. Registrene behandles derfor under ett. Materialet er sortert i grupper etter saker og materialtyper med en liste over forfatternavn som hjelperegister. På sakskartet finner vi jaktforhold, vekslinger i bestanden av småvilt, viltbestanden og jaktutsikter, jaktens og fiskets økonomiske betydning, jaktlovgivning, jaktpleie og viltpleie, fangst- og fangstapparater, rovdyr og rovfugler, fugler, fisk og fiskeri, pattedyr, utrustning, geværer og bruken av dem, hunder og hundevl, foreninger og foreningsanlegg. Materialtypene er gruppert som korrespondanse og jaktbrev, diverse artikler eller skildringer eller notiser, jaktskildringer i Norge, jaktskildringer i utenlandet, ornitologiske skisser eller notiser og avhandlinger, biografier, nekrologer, bokanmeldelser, foredrag, erklæringer.

⁴⁹ *Hovedregister* 1872-1906; *Hovedregister* 1907-41. Friluftsliv- og fiskefortellinger er ikke egne kategorier her.

⁵⁰ J.B. Barth 1892, s. 49.

⁵¹ J.B. Barth 1892, s. 49.

sande og varme stemning».⁵² Gjennom enkeltopplysninger eller avsnitt og kapitler beskriver og forklarer forfatteren natur- og kulturforhold i det aktuelle jaktområdet.

Vekslingen mellom fortelling og forklaring er spesielt tydelig i Lumholtz' *Jægerliv* og Dahls bøker. Grepstad finner denne tendensen i Nansens *Paa ski over Grønland* (1890) og beskriver det slik: «Den memorerende reiseskildringa har alt på denne tida fått eit preg av å vere kunnskapsformidlande» – «reiseskildring og vitskapleg framstilling i eitt».⁵³ Ved å formidle saksopplysninger får forfatteren mulighet til å introdusere og utdype et emne, eller underbygge en påstand. Der det er snakk om historiske framstillinger, skapes en forbindelse mellom fortid og samtid. Forfatteren framstår som kunnskapsrik formidler og tradisjonsbærer for sine lesere. Samtidig gir han oss en kilde til preferanser innen kunnskap og underholdning, og han viser hvordan observasjoner og opplevelser ble formidlet.

Den gode jakthistorien

Tittelen *Kringom Peisen* refererer til kveldsstunden der man etter endt dag utvekslet gode historier. Lite indikerer at Guldbergs fortellinger skulle ha levd et muntlig liv før de ble til tekst og gikk i trykken. Publikum kan likevel ha sagt sitt om framstillingene. Salgstall og lånetall, opptrykk og nyttegivelser, bokmeldinger og henvisninger antyder hvordan hver enkelt utgivelse ble mottatt. Bokanmelderne vurderte om sjangerkravene ble innfridd. Derfor kan en anmeldelsene av for eksempel *Kringom Peisen* være kilde til hva som kjennetegnet en godt skrevet jakthistorie. Tidsskriftsredaksjonen introduserte boka på denne måten: «Vi kjender jo alle så godt fra før til forfatterens livlige fortellinger fra skov og fjeld og hans stemningsfulde, farverige skildringer af naturens herlige liv, at nye fortællinger og nye skildringer fra denne dygtige pen særlig hilses velkommen af os jægere».⁵⁴ Barth fulgte opp og utropte *Kringom Peisen* til det beste i sjangeren siden bidragene til Asbjørnsen og Herre.⁵⁵

‘Livlig’ var ett av kjennetegnene på Guldbergs fortellinger. Guldberg selv brukte adjektivene «kvik og tiltrækkende» om Halfdan Cock-Jensens dyrelivsskildringer i *Fra Dyrenes Verden. Naturhistoriske skisser* (1894) og påpekte at «det belivende element» hadde en viktig funksjon, som «en uundværlig betingelse for, at sådanne skildringer skal kunne fængsle publikum».⁵⁶ Guldberg nådde fram til leserne, blant annet ved hjelp av humor. Barth

⁵² F.O. Guldberg 1892, s. 66.

⁵³ Grepstad 1997, s. 117, 367 (nederst). Ingstad brukte samme virkemiddel i *Pelsjegerliv* (sst., s. 117).

⁵⁴ «Kringom Peisen» 1891, s. 248.

⁵⁵ J.B. Barth 1892, s. 48.

⁵⁶ «Fra Dyrenes Verden» 1894. Se mer om Halfdan Cock-Jensen (1865-1923) i *NBL*, bd. 3, s. 48.

fant «et vist elskværdigt humor, der, ret som det er, krydrer fremstillingen og vækker læserens sympathy for forfatteren».⁵⁷ Boka fikk også ros for et «rigt og afvekslende» innhold.⁵⁸

Guldberg kjedet med andre ord ikke leserne sine. Dessuten lyktes han med å formidle gjenkjennelige stemninger. Barth trakk fram «Fuglesang og rugdetræk», der våren blir beskrevet på en «så fængslende og stemningsvækkende måde at enhver jæger og naturven må føle sig ham i høj grad forbunden, fordi han har forstået at give de stemninger, våren i forbindelse med rugdejagten vækker hos jægeren, et så tiltalende udtryk» – framstillingen var «ligeså poetisk som virkelighedstro».⁵⁹ En lignende dobbelnatur kjennetegnet fortellingene om Hardangervidda: opplysning og underholdning. Grunnlaget for en realistisk framstilling var nettopp nøyaktige beskrivelser. Dette trekket går igjen i de andres fortellinger. Samtaler gjengis på dialekt. Personer gjøres identifiserbare med fullt navn eller initialer.

Ettersom hendelsene fra jakta ble gjenfortalt realistisk og stemningsskapende, mente Barth at Guldberg oppnådde å formidle hele jegerlivet:

Når man fortæller som han, således nemlig, at jagtskildringen ikke blot bliver en beskrivelse af selve jagtens gang og udfald, men en gjengivelse af hele jægerens liv og samvirken med naturen og dens stemninger såvelsom med de personer, men hvem han kommer i berørelse, får selv de mindste begivenheder på jagten sin særegne interesse, hvorved det lidet kommer an på, om det er stort eller småt vildt, mange eller få fugle eller harer, der bliver jægerens bytte.⁶⁰

Forsøk på å formidle hele jegerlivet har også gitt boktitler som Lumholtz' *Jægerliv* og Dahls *Hardangervidda. Viddas eget liv*. Disse utgivelsene innholder de samme momentene: beskrivelser av jakt og gjøremål i samspill med naturen, naturopplevelser og personmøter. Dette innholdet er det fremste kjennetegnet på den skriftelige jaktfortellingen. Tross detaljerte beskrivelser kunne ikke alt komme med. I stedet la forfatterne vekt på det mest karakteristiske ved jegerlivet, landskap, dyr og folk. Essensen ble formidlet, slik forfatterne og leserne oppfattet og gjenkjente den. Beskrivelsene spilte på en felles referanseramme der opplevelser og erfaringer fra jakta inngikk sammen med selve beskrivelsesmåten.

Opplevelse, erfaring, minne, tekst

I fortalen til *Jægerliv* skrev Lumholtz at han ønsket å formidle «oplevelser og erfaringer», og mye tyder på dette er kjernen i jaktlitteraturen.⁶¹ Utspringet er den kognitive prosessen der

⁵⁷ J.B. Barth 1892, s. 48.

⁵⁸ J.B. Barth 1892, s. 49.

⁵⁹ J.B. Barth 1892, s. 49.

⁶⁰ J.B. Barth 1892, s. 48.

⁶¹ Lumholtz 1926, s. 5. Tittelen på Barths *Erfaringer fra Jagten paa det mindre Vildt i Norge* (1874) (inspirert av *Erfahrungen aus dem Gebiete der Niederjagd* (1849) av Carl Emil Diezel (1779-1860)), var betegnende for

iakttakelser oppfattes og sammenlignes med tidligere iakttakelser. I likhet med memoarer og reiseskildringer bygger jaktfortellinger på et «subjektivt-biografisk grunnlag», de er 'memorerende'.⁶² Undertittelen til *Kringom Peisen*, «Jagtminder fra det søndenfjeldske Norge», gjør det klart at det her er snakk om kommunikasjon av minner.⁶³

Det ligger i fortellingens natur at den er retrospektiv. Tidsrommet mellom hendelse og fikseringstidspunkt har betydning for kildeverdien. Minneforskyvning kan finne sted, noe som svekker presisjonsnivået og påliteligheten. Samtidig kan den kulturelle kildeverdien øke ved at fortellerens fokus og ståsted ved fikseringen gjenspeiles i materialet. Tidsskriftmaterialet er ofte fiksert og publisert kort tid etter hendelsen. Situasjonen er mer uklar for bokutgivelsene. Detaljrikdommen i beskrivelsene til de fem tyder på at de bygde både på hukommelsen og dagboknotater. Blytt og Dahl gjorde det.⁶⁴ Mens dagbøkene inneholdt dagligdagse detaljer, var det de usedvanlige hendelsene som festet seg i hukommelsen.⁶⁵ Barth skriver at Guldbergs fortellinger handlet om de minneverdigste episodene – «idet hans erindring med forkjærlighet har heftet sig ved disse».⁶⁶ Minnet gir ingen fullstendig rekonstruksjon, men et fortolket konsentrat av iakttakelser og hendelser ut i fra kulturelle referanser og personlige preferanser.

Når minnet blir fortalt, gis det en narrativ struktur og et retorisk uttrykk ispedd 'det belivende element', alt etter hensikten med formidlingen. Sportsjegerens intensjoner faller innunder fire kategorier: memento, monument, manifest og testament. Han skrev for å bli påminnet om noe – for eksempel viltmengden, en erfaring eller en stemning. Eller han skrev til minne om noe – «som en fattig takk til Vidda».⁶⁷ Han ønsket å overbevise noen med kunnskap og erfaringer. Eller han ville etterlate seg erfaringer og fortellinger som kunne inspirere andre til å la Vidda bli en del av deres liv.

bokas «forskjelligartede Indhold», som spente fra avhandling til fortelling, og som «heltigjennem grunder sig paa Forfatterens egne lagttagelser og Erfaringer fra hans mangeaarige Jægerpraxis» (J.B. Barth 1874, forordet).

⁶² Grepstad 1997, s. 98, 117. Både *Pelsjegerliv* og *Paa ski over Grønland* tilhører «den memorerande reiseskildringa», ifølge Grepstad (sst., s. 117, 425-426).

⁶³ Typiske boktitler og undertitler fra jaktlitteraturen indikerer at det dreier seg om 'fortellinger' (sml. J. Dahl 1953) og 'minner' (sml. F.O. Guldberg 1891) fra 'jegerliv' (sml. Lumholtz 1926) og 'friluftsliv' (sml. J.N.L. Blytt 1935). Ifølge titlene oppgitt i Andresen 1939 og Haugen 1996 ble det utgitt om lag 110 bøker 1850-1960. Av rundt 50 utgivelser der kildetyper antydes i tittelen, forekommer 'fortellinger' (10), 'skildringer' (5) og 'minner'/'erindringer' (12) flest ganger. Mer enn 40 titler antyder at utgivelsen handler om natur. Rundt 30 titler dreier seg om 'ferder'/'tur'/'streiftog' (5) eller 'jegerliv'/'fiskerliv'/'friluftsliv'/'skogsliv' (24) ute i naturen. Under 20 titler angir hva slags jakt det dreier seg om. «Jagtminder» i undertittelen på Guldbergs *Kringom Peisen*, har mye til felles med tittelen *En jægers erindringer* av Herre. Tittelen *Jægerliv* av Lumholtz har en forløper i Barths *Optægnelser fra mitt jægerliv*, akkurat som Nansens *Friluftsliv* (1916) og Blytts *Reinsdyrjakter og friluftsliv* er varianter av *Fra mit friluftsliv* (1881) av Kristian Gløersen (se note i kapittel 1).

⁶⁴ J.N.L. Blytt 1935, s. 97; 1945, s. 66; J. Dahl (1940) 1943, s. 172; 1953, s. 54. Jeg har ikke hatt mulighet til å sammenligne disse to kildetyperne dagboksnotater og publiserte fortellinger.

⁶⁵ Jf. J. Dahl 1953, s. 54. Sml. sst., s. 126.

⁶⁶ J.B. Barth 1892, s. 49.

⁶⁷ J. Dahl 1944, s. 154. Sml. sst., s. 13.

DEL 2 «ET STED DERINNE»

(2) Kart over Hardangervidda. Tegning: Berg. (Kilde: Backer 1944, s. 63)

Kapittel 4

Fem sportsjegere på Hardangervidda

Hardangervidda skiller Østlandet og Vestlandet, og er Nord-Europas største høyfjellsplatå.¹ Med sine om lag 8 000 km² 1 100-1 400 moh. har Vidda livnært den største villreinbestanden i Norge i historisk tid. Villreinen tiltrakk seg oppmerksomhet innenlands som utenlands, men sportsjegerne skal ha vært i mindretall blant jegerne på Vidda: «Vildrenjagten drives omtrent utelukkende av bygdernes befolkning; kun et faatal av byjægere – sportsjægere – underkaster sig de med renjagt forbundne strabadser; av utlændinger er det et yterst faatal, som driver vildrenjagt paa Vidda», skriver Bruun i 1910.²

I dette kapittelet skal vi følge fem av de norske sportsjegerne til Vidda. Jeg vil ta for meg fellestrekk og forskjeller i reisemåte, tidsbruk, livsfase, ressursutnyttelse, innkvartering og kontaktpersoner. Disse faktorene inngår i rammen for de fems viddebesøk og er dermed bestemmende for forholdet de fikk til Vidda. Hovedkilden er fortellinger som sier noe om når sportsjegerne kom til Vidda, hvilke områder de oppsøkte og hvem de jaktet sammen med. Innledningvis blir hver enkelt presentert kronologisk etter ankomståret. Først ut er Guldberg.

1879: Guldberg

Oscar Guldberg kom til Hardangervidda første gang fra sørøst. Året var 1879. To år seinere kom han fra nordøst. I 1883 gikk han Vidda på tvers, fra sørvest til kjente strøk i nordøst. Han jaktet rein på den første turen, mens andre jaktformer dominerte turene ellers.

Den som lokket Guldberg til Hardangervidda i 1879 var hans yngre venn, «Student R.».³ Fjellpartiet bak Raulandsfjellene i Telemark var målet. Der skulle de leve et «Fisker- og Jægerliv» i seks uker.⁴ Turen startet i juli. Med bagasje og tre fuglehunder tok de toget Kristiania–Skien og hesteskysst Norsjø–Kviteseid–Bandak–Rauland til «en liden Fjeldgaard» ved Møsvatn.⁵ Der fisket de ørret, skjøt bekkasiner, heiloer og ender, før hundene ble parkert 1.-5. august og reinjakta førte dem innover mot Argehovd og Mogen, der de fikk båtskyss tilbake til Møsstrand. Fem reinsdyr ble resultatet. «Lensmand K.», Svein Knutsson, var med

¹ Se f.eks. forordet i NOU 1974:30B.

² Bruun 1911a, s. 101.

³ F.O. Guldberg 1881, s. 176 (1891, s. 46). Det har under dette arbeidet ikke vært mulig å verifisere identiteten til studenten. Det kan ha vært Ragnvald Henrichsen.

⁴ F.O. Guldberg 1881, s. 176 (1891, s. 47).

⁵ F.O. Guldberg 1881, s. 176 (1891, s. 46).

som «Kjendtmann».⁶ Hjemveien gikk mot nordøst til Rjukan. De tok dampbåt over Tinnsjø og skyss Heddal–Meheia–Kongsberg, før de igjen satte seg på toget.

I 1881 dro Guldberg avsted med jaktkamerater, fuglehunder, harehunder og utrustning for nye seks uker. De reiste med tog til Krøderen, båt til Gulsvik og skyss til Nes. Amtskartet for Buskerud var veiviser og gode råd fra kjenninger i Nes hadde de med på veien.⁷ I følget var «Doktoren» – sannsynligvis Axel Guldberg – og professor Peter Waage med hver sin sønn.⁸ Målet var å finne et velegnet sted for ei «Jagthytte».⁹ Alene og sammen med lokalkjente vurderte de områdene ved Tunhovd, Dagali, Skurdalen, Sangefjellet, Rødungen, Seterdalen og Reinsjøfjell. Dette ble Guldbergs første møte med ytterkantene av det nordøstlige Hardangervidda og fjelltraktene i Hallingdal og Numedal.

I 1883 fikk Guldberg se Vidda i all sin prakt og velde, fra Røldal til Dagali.¹⁰ Det var under en fottur med Waage. Torbjørn Maurset var fører. Turen fortsatte med jakt i Tunhovd. Der holdt de til i «Bjørnlien», jakthytta som Waage og dr. Guldberg hadde skaffet seg ved sørenden av Rødungen. Dit kom også en yngre bror, «J.», brorsønnen «A.» og «Anders» fra Romerike, som hadde hånd om hundene til Guldberg.¹¹

Under disse tre turene var Guldberg i kontakt med bønder og embetsmenn. Blant bøndene fantes jegere, fiskere, driftekarer og budeier. Flere var tilknyttet reiselivet, som skyssfolk og fjellførere. Noen eide grunn i fjellet. Enkelte falt innenfor begge kategoriene. I Tunhovd hadde Guldberg hjelp av «Gunleik» og sønnen «Hellek» på Megaren.¹² I 1880-årene eide Gullik Megaren to gårder, støl og skog i Tunhovd, og trolig ble jakthytta ført opp på hans grunn. I Dagali tok Guldberg inn på den øverste gården i bygda – «uforlignelige Aasberg».¹³ Dit kom han igjen etter fotturen i 1883.¹⁴ Hermund Aasberg var i likhet med Megaren grunneier og lokalpolitiker. I Nore overnattet Guldberg hos «Øistein» på gården Råen.¹⁵ Østen Raaen fristet med reinjakt ved Lågeros, men om Guldberg noen gang kom tilbake til disse områdene forteller de publiserte kildene intet.

⁶ F.O. Guldberg 1881, s. 179 (1891, s. 52).

⁷ F.O. Guldberg 1883 (1891, s. 122-154).

⁸ Axel Guldberg ble tildelt doktorgraden i 1867. «Doktoren» er trolig identisk med «dr. A.» (jf. F.O. Guldberg 1891, s. 156). Sønnen Alf og Waages eldste gutt fylte 15 og 17 år i 1881.

⁹ F.O. Guldberg 1883, 14 (1891, s. 141).

¹⁰ F.O. Guldberg 1891, s. 177-196.

¹¹ F.O. Guldberg 1891, s. 200, 203, 221. Brorsønnen er trolig Alf Viktor Emanuel Guldberg. Den yngre broren kan være Johannes Guldberg, men under arbeidet har jeg ikke lyktes i å verifisere identiteten til jaktfølget.

¹² F.O. Guldberg 1883, s. 4 (1891, s. 126). Navnet er stavet «Gunlejk» i 1883-utgaven.

¹³ F.O. Guldberg 1883, s. 9 (1891, s. 134). Sml. sst., s. 15-16 (1891, s. 144-145).

¹⁴ F.O. Guldberg 1891, s. 196-198.

¹⁵ F.O. Guldberg 1883, s. 15 (1891, s. 143). Navnet er stavet «Øjstejn» i 1883-utgaven.

1896: Bruun

Fra 1896 var Han Bruun, født Olsen, ofte på farten gjennom Ustedalen. Geilo og Haugastøl var inngangen hans til Hardangervidda. Det er usikkert når han kom til mer sentrale strøk av Vidda første gang, men kilder viser at han var der på reinjakt med jevne mellomrom fra 1910. Fra 1897 fram til totalfredningen hadde han ellers jaktet rein i Vossefjella.

Etter fire år i skogene ved svenskegrensa, ble fjellene nord for Hardangerjøkulen Bruuns' nye jaktmarker. I 1896 flyttet Bruun til Upsete som nyansatt lege ved Bergensbanen. Kona Kaja, to barn og jakthundene fulgte med. Reinjakta gikk han glipp av dette året. Den var overstått i midten av september. Men ennå skulle det komme fem sesonger og tre barn til, før familien i 1903 flyttet til Ål i Hallingdal.¹⁶ Fra sitt nye legedistrikt, Ål og Hol, jaktet Bruun småvilt, samt rein på Vidda og i Nordfjella, nærmere bestemt fjellstrøket Hemsedal–Filefjell–Lærdalsveien–Sognefjorden–Hallingskarvet, som han forpaktet sammen med venner.¹⁷ Holdt reinen seg borte i Nordfjella, kunne jakta fortsette på Vidda.¹⁸ Slik gikk sesongene. I 1913 lå Bruun på den nye turisthytta i Bjoreidalen, året etter på Sandhaug.¹⁹ Ruta gikk over Haugastøl og Krækkja. I 1920 var Bruun igjen på Sandhaug. Da fikk 67-årige Lumholtz hjelp med et vondt kne – han var en bekjent, men trolig ingen jaktkamerat.²⁰

I rapportene Bruun sendte inn til NJFF kommer det sjelden fram hvem han jaktet sammen med. På et møte viste han til en tur med Fridtjof Nansen.²¹ Seks fotografier datert høsten 1915 vitner om dette.²² Bruun inviterte Nansen til reinjakt i Hol på strekningen Strandavatn–Iungsdalen nord for Hallingskarvet, og de fortsatte sammen til Sandhaug inne på Vidda.²³ Opplegget ga mersmak. Året etter ville Bruun ha med seg Nansen på strekningen Tinnhølen–Sandhaug og i Geitvassdalen, som Buskerud Amts Landhusholdningsselskab eide.²⁴ Bruun leide jakta i Geitvassdalen fra 1910.²⁵

¹⁶ Lappegard 1997, s. 8.

¹⁷ Bruun 1911c, s. 229. I et av Bruuns brev til NJFF avgrensner han jaktfeltet sitt til Flæen (Bruun 1913, s. 263).

¹⁸ Bruun 1913, s. 263.

¹⁹ Bruun 1913, s. 263; 1914b, s. 311.

²⁰ Lumholtz 1926, s. 159-160.

²¹ Bruun 1918, s. 109.

²² Med på turen var også direktøren i Norsk Hotelkompagnie Andreas Klem og kløvkaren Anders Molstein (jeg mangler biografiske opplysninger på begge). Norsk Hotelcompagnie drev hoteller (tidligere statens fjellstuer) på Finse og Haugastøl (Lauritzen 1998, s. 19-20). Ifølge opplysninger fra Fridtjof Nansen bildearkiv, Nasjonalbiblioteket (bildenr. 7b146-7b151) sendte Klem seks fotoer til Nansen i oktober 1915 (sml. Solli 2002, s. 192). Bruun hadde fotoer fra turen i et album sammen med noen Wilse-bilder fra Bjoreidalen (jf. Brun 1985, s. 164-165).

²³ Solli 2002, s. 191-192.

²⁴ Solli 2002, s. 192; Brun 1985, s. 163-165. Brevet er datert 30. juni 1916. Johan Brun knytter de seks fotoene til denne turen, men ifølge Svein Solli reiste ikke Nansen (Solli 2002, s. 192).

²⁵ J. Dahl 1944, s. 70, 107.

Bruun fikk mange kontakter blant bønder og folk i fjellet, blant dem Sylfest Sæbø på Sandhaug. Ola Garen – gårdbruker i Sysendalen, fjellfører, tamreineier, lokalpolitiker og mannen bak Fossli hotel ved Vøringsfossen – kom stadig innom anlegget.²⁶ Selv reiste Bruun over store strekninger. I «Indberetning til Fjeldbeitekomiteen» gir han oversikt over området han befarte i siste halvdel av august 1910. Enkelte strekninger kjente han godt fra før:

Mansbuheia vestover til Bergsmulfjeld med skraaning ned til Ustekveikas dalføre er kjendt fra tidligere færder. Likeledes er fjeldene fra Bergsmuln under jøkelen fremover til Finse–Taugevand – og videre mot vest like til Bergensbanen vel kjendte fra mit 7-aarige ophold ved Bergensbanen.²⁷

Med Geilo som utgangspunkt gikk befaringen «mellem Laagendalføret og Ustekveikja i syd-nordlig retning – og mellem Numedal (Dagalien) og Skurdalen i øst til jøkelen i vest».²⁸ Han stoppet ved Krækkjahytta, Lågeliberget og den øverste gården i Skurdalen. Regnvær gjorde at han nøyde seg med området nord for Lågen. Siden ble det mange besøk til Storvidda i sør.

1900c: Blytt

Johan Blytt kom til Hardangervidda fra nordvest en gang rundt 1900. I flere sesonger var han ved Skaupsjøen og Tinnhølen, nord for Bjornesfjorden og Sandhaug. Der fisket han og jaktet på fugl og rein. Han reiste fra Bergen med rutebåt til Vik i Eidfjord eller han tok toget til Finse eller Haugastøl.²⁹ Kløvkarer fra Sysendalen i Øvre Eidfjord fraktet bagasjen inn i fjellet og tok med seg kjøtt og saltet fisk ut.³⁰ Gården Garen stod sentralt i Blytts friluftsliv, enten det gjaldt skiturer, påske og pinse, reingjeting eller høstjakt.

I 1896 hadde Blytts tilkomne svigerfar, Klaus Hanssen, og en annen lege fra Bergen, Søren Lorentz Grieg, kjøpt ei steinbu på nordvestsiden av Hardangervidda, like innenfor grensene til Eidfjord.³¹ Hestoslægret lå ved Hestoset der elva Snero renner ut i Tinnhølen. Selgeren var Ola Garen – «viddekongen» – Blytts «første og ældste jagtkamerat».³² Han hadde satt opp bua i 1886. I 1910 overtok Blytt, og i 1920 fikk bua navnet Blyttsbu.

Blytt kunne fulgt i fotsporene til Hanssen og Grieg i 1890-årene. Likevel var det ikke ved Tinnhølen, men trolig i terrenget rundt Skaupsjøen i nordøst at Blytt jaktet de første årene på Vidda. Ola Garen hadde tilgang på ei bu også der – han hadde leid Skaupsjølægret og

²⁶ Bruun 1918, s. 111; Heber 1924, s. 26.

²⁷ Bruun 1911a, s. 99.

²⁸ Bruun 1911a, s. 99.

²⁹ J.N.L. Blytt 1935, s. 94; 1945, s. 59.

³⁰ J.N.L. Blytt 1935, s. 36, 106, 111; 1939, s. 120.

³¹ J.N.L. Blytt 1935, s. 47-48.

³² J.N.L. Blytt 1918a; (1939) 1943, s. 23.

fisket i Skaupsjøen av numedøler.³³ Bua lå på tangen mellom vannet og Storholmmutene.³⁴ Blytt brukte bua flere sesonger før og like etter totalfredningen. Mye tyder på at dette skjedde som gjest hos Garen.³⁵ Seinere kunne han tenke seg å leie stedet, men prisen var for høy.³⁶

De første turene til Skaupsjølægregret varte i fjorten dagers tid.³⁷ Blytt fisket, jaktet rype og skjøt flere reinsdyr. Ola Garen var med. John Milne Grieg, en slektning av Hestoslægrets medeier, var med på minst én tur, selv om Blytt mente at «3 er for mange i et jaktlag».³⁸ «Hverken Grieg eller jeg var øvet den gang», skriver Blytt, og framhever Garens ledende rolle i jakta og etterarbeidet.³⁹

I 1907, første sesong etter totalfredningen, var Blytt i Skaupsjølægregret, denne gang på en åttedagerstur med en ingeniør Gullachsen.⁴⁰ De tok toget til Finse, der Lars Garen, sønnen til Ola, ventet. De spiste middag på Finse, men dro videre til Krækkjahytta, sov over der og fortsatte til Skaupsjølægregret neste dag.⁴¹ Derfra fisket og jaktet de i skiftende høstvær. På hjemveien var de innom stølen Storlien før de kom til Garen, godt fornøyd med jaktresultatet. Få år etter jaktet Blytt med Einar Olsen i samme område i følge med blant andre Ola Garen.⁴²

Blytt overtok Hestoslægregret det året han fylte 39. Dermed fortsatte han fisket og jakta litt lenger inn på Vidda. Blytt jaktet gjerne alene,⁴³ men òg sammen med sønnene, venner og naboer i fjellet. Lars Garen og Olmod⁴⁴ Sæbø var Blytts kløvkarer og jaktkamerater. Rundt åtte dager ble avsatt til høstjakta, og det ble mange turer. 1916-sesongen skilte seg ut med et forferdelig vær – vind, regn og snø – og ikke ett reinsdyr fikk jegeren, men litt fugl og fisk ble det.⁴⁵ I 1917 var Blytt heldigere.⁴⁶ Turen gikk fra Haugastøl gjennom Ørterdalen til Krækkjahytta, der han sov over. Han stakk innom gamle tomter ved Skaupsjøen, før han dro

³³ J.N.L. Blytt 1935, s. 9; (1939) 1943, s. 5.

³⁴ J.N.L. Blytt 1939, s. 12.

³⁵ J.N.L. Blytt 1939, s. 65; (1939) 1943, s. 5.

³⁶ J.N.L. Blytt 1945, s. 60.

³⁷ J.N.L. Blytt 1935, s. 9-23; 1939, s. 63-75.

³⁸ J.N.L. Blytt 1939, s. 13. Stykket «Efter reinsdyr», som forteller om en av jaktturene til Blytt og Grieg, er datert 1902, men turen kan ha funnet sted før. (Blytt skrev, trolig i 1919: «Da jeg for snart 20 aar siden blev en passioneret renskytter [...]» (J.N.L. Blytt 1920, s. 172, se også 1935, s. 11)). De to hadde løst jaktkort for sesongen (Blytt 1939, s. 65). Dette skulle ikke være mulig under totalfredningen, da lensmennene fikk inndratt jaktkortene (jf. «Rundskrivelse fra Landbrugsdepartementet» 20.6.1902). Avleveringer fra Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk viser likevel at enkelte kort alt var solgt. Garen mente for øvrig at de jaktet på hans grunn, og at jaktkort derfor var overflødig (Blytt 1939, s. 65).

³⁹ J.N.L. Blytt 1939, s. 68-69.

⁴⁰ J.N.L. Blytt 1939, s. 10-27. Det har ikke vært mulig å identifisere ingeniør Gullachsen.

⁴¹ Det var hos Alice Fangen at Blytt og følget fikk «en herlig middag» (J.N.L. Blytt 1939, s. 11). Jeg mangler biografiske opplysninger om henne.

⁴² J.N.L. Blytt (1939) 1943. Blytt jaktet også sammen med «Hakastad» (så langt uidentifisert) på denne turen.

⁴³ J.N.L. Blytt 1939, s. 73.

⁴⁴ Blytt bruker skrivemåten Olmo.

⁴⁵ J.N.L. Blytt 1935, s. 92-94.

⁴⁶ J.N.L. Blytt 1935, s. 91-111.

til Inga og Oddmund Sæbø på stølen Rinden i Bjoreidalen, dit Olmod og Lars fraktet bagasjen med kløvhest fra Garen. Derfra gikk de til Hestoslægret, og Olmod ble igjen for å jakte med Blytt. En lignende tur gikk fra Haugastøl til Krækkjahytta, Skulevikslægret, Skaupsjølægret, Kolvebua, over Bakketjønnsmyrene til Tinnhølen og Hestoset, der Lars hadde levert kløven.⁴⁷

Et fotografi i *Reinsdyrjakter og friluftsliv* viser Blytt, sønnen Finn, Egill Reimers og Olmod Sæbø på reinjakt ved Blyttsbu i 1923. I teksten kan vi lese: «Den siste rein, som blev kikret fra buen, blev skutt på Eidet mellem Tinnhølen og Bakkekjønnene i 1923 av arkitekt Reimers. Reinsdyrflokkene var da nesten forsvunnet fra viddens nordre og midtre del.»⁴⁸ Det kan likevel tenkes at Blytt var på reinjakt også etter dette, selv om det ble så som så med utfallet, for «hundre ryper kommer ikke op mot, – selv en bom på en rein».⁴⁹

1904: Dahl

«I 1904, det første året jeg var på Vidda, lå en kamerat og jeg i Imingseterdalen om høsten. Vi kom helt inn til Mår på våre streiftog og jagde hvor vi ville uten å treffe andre jegere», skriver Johannes Dahl.⁵⁰ Villreinen var totalfredet, så det var annet vilt de var ute etter. Først etter 2. verdenskrig begynte Dahl å jakte rein, i områdene like nord for Møsvatn og Kvenna.⁵¹ I mellomtiden var det blitt mange sesonger med reinobservasjoner, fuglejakt og fiske på Vidda.

I perioden 1907-27 lå Dahl mellom Hølen og Langevatn i øst og tok turer til Djupa.⁵² Etterpå ble det mer tilfeldige opphold i fjellet.⁵³ I 1936 og flere ganger siden gikk han Vidda på langs, fra Skurdalen til Rauland og tilbake.⁵⁴ I 1925 hadde han trappet ned rypejakta, men fortsatte fisket.⁵⁵ I 1944 fisket han i Skaupsjøen for første gang.⁵⁶

Uvdal og Dagali var de første inngangene til Vidda. Etter hvert reiste Dahl inn fra Geilo og Haugastøl (via Bergensbanen eller bilveien) i nord, siden Møsstrand i sør.⁵⁷ Det var

⁴⁷ J.N.L. Blytt 1945, s. 59-68.

⁴⁸ J.N.L. Blytt 1935, 49, motsatt s. 105. Sml. B. Blytt 1984, s. 214.

⁴⁹ J.N.L. Blytt 1939, s. 122.

⁵⁰ J. Dahl 1944, s. 9. Jf. 1940, s. 14-20.

⁵¹ Dahl oppgir at han jaktet villrein første gang i 1949, 74 år gammel, men ettersom han var født i 1872 kan det ha vært snakk om 1946 (jf. J. Dahl 1953, s. 60, 66). 2. verdenskrig hadde lagt en demper på norsk jakt med nye ordninger. Villreinen var totalfredet. Det var forbudt å oppbevare våpen uten lov, og ikke alle jegere fikk baretillatelse. Ca. 140 000 jaktvåpen var levert inn. Da freden kom, måtte villreinjegere ha tillatelse fra Landbruksdepartementet. Se Søilen 1995, s. 166, 174, 175, 182, 183.

⁵² J. Dahl (1940) 1943, s. 167; 1944, s. 20, 25, 130, 141.

⁵³ J. Dahl 1944, s. 130-131.

⁵⁴ J. Dahl 1944, s. 136-154.

⁵⁵ J. Dahl 1944, s. 49.

⁵⁶ J. Dahl 1944, s. 179-183.

⁵⁷ J. Dahl (1940) 1943, s. 170; 1944, s. 10, 25, 64; 1953, s. 78.

sjelden snakk om å komme fortest mulig fram, snarere tvert imot.⁵⁸ I 1904 syklet Dahl og Fredrik Hirsch opp Numedal fra Kongsberg, satte syklene ved Ståland bru og gikk innover Imingdalen med hundene. I ei lita bu ved Vikstul slo de seg ned. Fjorten dager varte turen.⁵⁹ To år seinere gikk turen til Solheimstulen i enden av Jøndalen litt lenger nord, med hjemvei gjennom Hallingdal, denne gang i følge med kona, Malvina:

Etter råd fra min seinere gode venn, Gunnar Garathun på Kongsberg, som vi reiste innom, kjørte vi like til Viersjorden i Uvdal. Jo, Tore ga oss villig lov til å jage og bo på Solheimstulen, som da bare var et lite seterbruk. [...] Det vrimlet av rype, og jakten gikk svært heldig. Dengang var alt liksom tilrettelagt for én, så alle turer var nødt til å bli vellykket. [...] Ennå hadde jeg bare sett utkanten av Vidda. Lenger inne måtte det være ennå herligere.⁶⁰

Eidfjordingen Gunnar Garathun – handelskar, industrimann og lokalpolitiker – hadde slått seg ned på Kongsberg i 1890-årene og var godt kjent med bønder i Numedal. Han interesserte seg for næringsutvikling på Hardangervidda: reindrift, jakt og fiske. I 1904 stod han som eier av flere jakt- og fiskeretter – og oppkjøpet fortsatte. Dahl ble en av mange som fikk glede av Garathuns tiltakslust. Det første møtet hadde funnet sted i 1903.⁶¹

I september 1907 var utgangspunktet Lågeliberget ved Lågen innenfor Sæterdalen. Dit kom Dahl i følge med Garathun og offiserene Karl Roll, Finn Qvale og Michael Haffner. De skulle jakte fugl og hare og se på jaktterreng til seg selv og andre.⁶² Garathun hadde lånt nøkkelen til stølsbua.⁶³ Et stykke lenger inn på Vidda lå ei trebu som lokket mer: «[...] en uanselig liten bu, som jeg ikke så før jeg kom temmelig nær innpå den. Den lå ved stryken mellom Langevatn og Hølen og måtte etter beskrivelsen være Høljabu.»⁶⁴ Dahl hadde hørt om bua året før, da eieren, uvdølen Halvor Brøsterud, skyssset han og kona fra Uvdal til Dagali. I 21 sesonger framover var Høljabu stedet for Dahl, Roll, Hirsch, Hjalmar Schilling og Sigmund Smitt, deres familier og venner.⁶⁵ De innredet trebua og satte i stand ei eldre steinbu.⁶⁶ De hadde jaktrett i Heigeitelen, Hyttebu og Jensebu, og Bruun overlot rypejakta i Geitvassdalen til dem, mens han selv konsentrerte seg om reinen.⁶⁷

⁵⁸ J. Dahl 1944, s. 64, 66.

⁵⁹ J. Dahl 1940, s. 14-20; 1944, s. 9, 28.

⁶⁰ J. Dahl 1944, s. 9. Sml. sst., s. 89.

⁶¹ J. Dahl 1944, s. 55.

⁶² Kong Haakon var blant oppdragsgiverne, men det ble med forsøket (J. Dahl 1910, s. 107; 1944, s. 20-21; Enerstvedt 1993, s. 157-160).

⁶³ J. Dahl 1944, s. 13.

⁶⁴ J. Dahl 1944, s. 20.

⁶⁵ Qvale og Haffner ble ikke med på avtalen om å leie Høljabu. Leietakerne var Dahl, Hirsch, Roll, Schilling og Smitt. Dahl brukte Høljabu hvert år, gjerne to ganger om sommeren, kun én gang var han der om vinteren (J. Dahl (1940) 1943, s. 168, 181; 1944, s. 20, 123, 128). Fra 1915 var Dahls to sønner med til Høljabu, i 1918 den eldste datteren (Dahl (1940) 1943, s. 181; 1944, s. 112-113, 126).

⁶⁶ J. Dahl (1940) 1943, s. 169, 170-172; 1944, s. 35.

⁶⁷ J. Dahl (1940) 1943, s. 168; 1944, s. 70.

Oppholdet i fjellet varte 1-2 uker og ble som regel startet og avsluttet med jakt på skogsfugl og hare i lavereliggende strøk, de første årene i Dagali, siden i Skurdalen.⁶⁸ Anne og Magnus Åsberg var fast vertskap i Dagali.⁶⁹ Dahl hadde òg venner med hytter ved Ossjøen og Pålbufjorden.⁷⁰ I 1913 skaffet broren seg hytte i Skurdalen.⁷¹ Og i 1918 fikk Dahl si egen hytte i området,⁷² der han kom til å tilbringe store deler av alderdommen.

Gjennom en mannsalder ble Dahl kjent med Vidda og folk i fjellet. Grunneiere hjalp han til rette. Den første av dem var trolig Ola Tandberg i Uvdal.⁷³ Deretter Tore Viersjorden og Halvor Brøsterud. Det var Viersjorden som satte opp trebua ved Hølen i 1880-årene.⁷⁴ Brøsterud overtok og leide ut bua på åremål. Ola Liverud ordnet med kløvhest for å få proviant og ammunisjon inn til Høljabu, fisk og ryper ut, inntil Dahl lærte kunsten selv.⁷⁵ En av de siste som hjalp Dahl til rette på Vidda, Einar Poulsson, fikk han med på reinjakt.⁷⁶

Direktør Poulsson disponerte flere hytter i Rauland. Sommeren 1936 lånte Roll ei som lå ved Vesle Saure, sørøst for Mogen. Dit kom Dahl etter å ha gått Vidda på langs fra hytta i Skurdalen.⁷⁷ De to fikk også glede av Skarbu på eiendommen Østre Vollane, mellom Kvenna og Bjornesfjorden, første gang i 1937.⁷⁸ Krigen startet og turene fortsatte, blant annet til Sandhaug.⁷⁹ Med freden begynte reinjakta for Dahl.⁸⁰

1915: Lumholtz

Ludvig Lumholtz ankom Hardangervidda sist av de fem, høsten 1915. Det var ingen uerfaren jeger som dukket opp på Sandhaug turisthytte for å jakte rein. I 60-årsalderen kvitterte Lumholtz for 50 reinsdyr, ca. 6000 ryper og annet vilt.⁸¹ Han skjøt sin første rein i Sikkilsdalen 1891, men besluttet at 1910-sesongen måtte bli den siste i Jotunheimen.⁸²

Fra 1915 og sannsynligvis mer enn ti sesonger til, lå Lumholtz på Sandhaug. Etter dette kunne minst ti reinsdyr og flere ryper legges til lista. Han dro inn til Vidda fra Haugastøl

⁶⁸ J. Dahl (1940) 1943, s. 170; 1944, s. 94, 119, 122. Jf. 1940, s. 21-26.

⁶⁹ J. Dahl 1944, s. 12, 44, 60-61, 66.

⁷⁰ Advokat Georg Lous (f. 1878) lå ved Kolsfæt (Dahl 1944, s. 54), konsul Haldor Larsen (f. 1866) på Åstveit (Dahl 1944, s. 10, 62). Fra 1909 feiret Dahl og Roll noen påsker og nyttår på Fossetra, Rukkedalen (sst., s. 95).

⁷¹ J. Dahl 1944, s. 120. Før 1913 drev Knut Dahl faglige fiskeundersøkelser i Skurdalen (sst., s. 99).

⁷² J. Dahl 1944, s. 120, 128.

⁷³ J. Dahl 1940, s. 14, 19.

⁷⁴ J. Dahl 1944, s. 35.

⁷⁵ J. Dahl (1940) 1943, s. 168; 1944, s. 28-32, 47, 94, 122-127, 130; 1953, s. 25-27.

⁷⁶ J. Dahl 1953, s. 60-70.

⁷⁷ J. Dahl 1944, s. 136.

⁷⁸ J. Dahl 1944, s. 156-174.

⁷⁹ J. Dahl 1944, s. 173; 1953, s. 75.

⁸⁰ J. Dahl 1953, s. 60-70, 85-95.

⁸¹ Lumholtz i With 1916, s. 557.

i nord – via Bjoreidalen – og Mogen i sør over Skarbu.⁸³ Fuglehund var med til rypejakt. Som den eneste av de fem brukte han hund på reinjakt.⁸⁴ Fiske stod ikke på programmet.

På turisthytta møtte Lumholtz mange andre sportsjegere, deriblant Bruun, men han forteller ikke om andre jaktkamerater enn de lokale førerne, alle med tilhold i Eidfjord. Sylfest Sæbø på Sandhaug anbefalte sambygdingen Ivar Lægreid som fører på den første turen.⁸⁵ Selv ordnet han med kløven.⁸⁶ Seinere var broren Ola Sæbø og de svenske samene Frantz Andersson og Nils Burgström førere.⁸⁷ De tre hadde vært tilknyttet tamreindriften på Vidda. I 1917 var Peder Garen fører for Lumholtz og fotograf Wilse fra Mogen til Sandhaug. Lumholtz ble godt kjent på Vidda, og enkelte dager drev han reinjakt på egen hånd.⁸⁸

Fellestrekk og forskjeller

36 år skiller første- og sistemann til Hardangervidda. Mye hadde endret seg mellom Guldbergs ankomst i 1879 og Lumholtz' i 1915: samferdsel, innkvartering, utstyr og jaktlovgivningen. Ulike vilkår kan ha gitt seg utslag i forskjellig reisemåte, innkvartering, tidsbruk og ressursutnyttelse. Desto mer interessant er derfor fellestrekkene. De antyder en felles tilnærming til jakta på Vidda.

Reiseruter og transportmidler

De fem sportsjegerne tok utgangspunkt i etablerte reiseruter fra jernbanestasjoner eller båtanløp som hadde Hardangervidda innen rekkevidde. De mest brukte stoppene var Kongsberg, Gulsvik og Vik i Eidfjord. Derfra fortsatte reisen med hest og vogn, sykkel eller til fots i retning fjellbygdene Møsstrand, Uvdal, Dagali og Sysendalen. Kløvhester fraktet bagasjen det siste stykket inn i høyfjellet. Tilretteleggelsen av reiselivet i høyfjellet var i gang. Reiselivet hadde røtter i en pålagt skyssplikt, men ble òg hjulpet fram av bygdefolk selv, ofte i samarbeid med DNT.

Jernbane og nye veier revolusjonerte atkomsten til Vidda. Det fikk fire av de fem oppleve. Med Bergensbanen ble Finse, Haugastøl og Geilo i Ustedalen tre av de viktigste

⁸² Lumholtz 1926, s. 61-65, 139.

⁸³ Lumholtz 1926, s. 151-152, 160.

⁸⁴ Under villreinjakt i Jotunheimen brukte Lumholtz «dyrehund av Namdalstypen» (Lumholtz 1926, s. 90, jf. s. 124), mens føreres hunder gjorde nytten på Hardangervidda (sst., s. 153). Se også Asbjørnsen 1852, s. 23; Friis (1876) 1971, s. 140-142.

⁸⁵ Lumholtz 1926, s. 60, 142.

⁸⁶ Lumholtz 1926, s. 146.

⁸⁷ Lumholtz fornorsket navnene deres: Frants Andersen og Nils Burgstrøm. Sistnevnte er så langt uidentifisert.

⁸⁸ Lumholtz 1926, s. 158-159, 162-164.

inngangsportene til Vidda. «Fra Kristiania kan de nu reise kl. 7 morgen og være ved Haugastøl eller Finse eller Hallingskeid, Myrdalen eller Opset inden kvelden,» opplyste Bruun i 1910.⁸⁹ Dahls raskeste reise fra Kristiania til Høljabu skjedde i 1912 med nattog til Geilo og rutebil til Åsberg i Dagali – han var framme før solnedgang.⁹⁰ Tid var en faktor jegerne ikke kom utenom: Mens reisetiden ble kortere, gikk antall lovlige jakt dager ned.

Tidspunkt og jaktpreferanser

Jaktlovgivningen bestemte at jakt fortrinnsvis skulle foregå om høsten. Det la føringer for sportsjegerens møte med lokal natur og kultur. Høstjakt i fjellet kunne bety dårlig vær, men hadde sine fordeler. Det vanket melk og stølskost fram til midten av september.⁹¹ Sportsjegere og bygdefolk levde side om side i fjellet. Varigheten varierte, for jakttiden ble endret flere ganger mellom 1879 og 1915. Da Guldberg kom til Vidda, startet reinjakta 1. august og varte ca. to måneder.⁹² I femårsperioden 1902-06 var villreinen totalfredet.⁹³ Da det ble Lumholtz' tur, var jakttiden forkortet til to uker fra 1. september. Tross forkortelsen hendte det at jakttiden ikke ble utnyttet fullt ut. Det skyldtes blant annet jegerens arbeidssituasjon.

Guldberg, Blytt og Dahl var rundt 30 år første gangen de kom til Vidda. Det samme var Bruun da han ankom Gravahalsanlegget. I likhet med Blytt og Dahl var han yrkesaktiv småbarnsfar da han startet høyfjellsjakta for fullt. Årsaken til forholdsvis høy debutalder kan ligge i privatøkonomiske forhold, i tillegg til innføringen av ferieordninger.⁹⁴ Legen og offiseren tok seg 8-14 dager fri på høsten. Siden skulle Hærordningen av 1911 frata Dahl muligheten: Regimentsøvelsene varte fra midt i august til ut i september. Han prioriterte derfor fisket i tidlig i august så lenge han var yrkesaktiv, men det hendte at han rakk rypejakta.⁹⁵ Dahl fikk dessuten permisjon når han ville. – Hans overordnede «hadde nok full forståelse av hva mitt friluftsliv betydde for meg», antyder han.»⁹⁶ Skolemannen Guldberg la opp til 6-ukersturer og var ute minst en måneds tid. Blytt stod friere som selvstendig næringsdrivende og var i fjellet så ofte han kunne.

Tre av de fem – Bruun, Blytt og Dahl – oppsøkte Hardangervidda gjennom hele sitt voksenaliv. For Dahls del tilhørte reinjakta siste kapittel i et langt jegerliv. Han og Lumholtz

⁸⁹ Bruun 1910c, s. 225.

⁹⁰ Dahl (1940) 1943, s. 177; 1944, s. 101-102.

⁹¹ Blytt 1939, s. 10.

⁹² F.O. Guldberg 1881, s. 179 (1891, s. 52).

⁹³ Se mer om bakgrunnen for den landsomfattende totalfredningen av villreinen 1902-06 i Amundsen 2001b.

⁹⁴ Ferieordninger var innført for enkelte yrkesgrupper rundt 1900 (jf. 'ferieloven' i *SNL*, bd. 4, s. 637).

⁹⁵ J. Dahl 1944, s. 96, 122, 126.

⁹⁶ J. Dahl 1944, s. 96.

beviser at alder er ingen hindring så lenge fysikken er god. På Vidda foretrakk fire av de fem den krevende stillingsjakta, framfor ledhundjakt eller posteringsjakt.⁹⁷

Lumholtz, Bruun og Blytt merket totalfredningen i hvert sitt jaktterreng, men turene til høyfjellet opphørte nok ikke. Reinen var ikke det eneste viltet de jaktet på. Felles for alle fem er at de kombinerte reinjakt med jakt på småvilt, først og fremst rype. Fire av dem var opptatt av fiske. Fisk var spesielt viktig for dem som drev selvhusholdning i fjellet: Guldberg, Blytt og Dahl. Bruun var nok i samme situasjon når han teltet, men i likhet med Lumholtz hadde han kost og losji på turisthyttene, uavhengig av jakt- og fiskelykke.

Privat eller offentlig innkvartering

Fra slutten av 1870-årene og i tiårene som fulgte åpnet turisthytter, eldre buer ble satt i stand og nye kom til. Sportsjegerne kan deles i to grupper etter om de valgte private eller offentlige overnatting som standkvarter. I den ene gruppen finner vi dem som stelte seg selv i leide eller eide buer: Blytt og Dahl. I den andre, dem som hovedsakelig brukte turisthyttene: Bruun og Lumholtz. Da Guldberg var på Vidda, stod kun én turisthytte klar til å ta imot gjester. Han måtte nøye seg med alternative løsninger.

DNT-hyttene på Hardangervidda hadde en sped start med Krækkjahytta i 1878.⁹⁸ I 1890 stod turisthytta på Sandhaug klar, i 1912 turisthytta i Bjoreidalen.⁹⁹ Blytt omtaler Krækkjahytta anno 1907 som «liten og uanseelig [...], men Ola Aaker gjør sitt beste for å hygge oss».¹⁰⁰ Krækkja lå ikke på Guldbergs rute i 1883. Nettene ble tilbrakt i to støler, et felæger, ei steinur og i friluft.¹⁰¹ Turisthyttene gjorde utvilsomt både jakt og fotturer mer behagelig. I 1916 hadde Krækkja 30 sengeplasser, Bjoreidalshytta 20, Sandhaug 24.¹⁰²

DNT-hyttene lå strategisk plassert for en reinjeger. Med Krækkja og Bjoreidalen som mellomstasjoner på vei fra Haugastøl, ble Sandhaug et godt utgangspunkt for reinjakt, ikke minst fordi det var stabil tilgang på villrein i området. Bruun beskriver det slik:

Jeg laa nogen dage i rensjagten iaar [1914] paa Sandhaug, hvor Sylfest Sæbø driver denne turisthytte for turistforeningen, og jeg vil specielt anbefale dette sted. Fra Haugastøl gaar man paa ca. 7 timer til

⁹⁷ Lumholtz drev av og til ledhundjakt (se ovf.). Mer om jaktmetodene i Lier-Hansen 1994, s. 118-132.

⁹⁸ Eirik Tufte, Geilo, bygde Krækkjahytta på oppdrag av DNT. Ola Aaker, Geilo, var bestyrer 1880-1924. Familien Aaker drev hytta fram til 1940. Se «Årsberetning» 1878, s. 108-109; «Årsberetning» 1879, s. 108-109; «Årsberetning» 1880, s. 126-127; Lauritzen 1998, s. 36-39.

⁹⁹ Turisthytta på Sandhaug ble bygget av Sylfest Kvammen, Eidfjord, i 1890 etter initiativ fra DNT. Siden 1893 har den vært i DNTs eie. Sylfest Sæbø var bestyrer 1904-18. I 1920 hadde Nils Høel overtatt. Sæbø fikk i stand turisthytta i Bjoreidalen. Se Bruun 1913, s. 263; Lumholtz 1926, s. 60, 157; Lauritzen 1998, s. 34, 36-39.

¹⁰⁰ J.N.L. Blytt 1939, s. 12.

¹⁰¹ F.O. Guldberg 1891, s. 178, 179, 181, 185, 190, 195.

¹⁰² *Bergensbanen med de nærmeste omgivelser. Hardangervidda* 1916, s. 46-47.

Bjoreidalshytten om Krækje og kan overnatte der. Fra Bjoreidalen har man ca. 4 à 5 timer til Sandhaug og «dyravon» hele veien. Det er godt stel – selv øl er at faa! Ved Sandhaug er man i kanten av selve storvidda og omtrent i centrum av vildrenens vei.¹⁰³

Kontakt med villreinjegere og tamreingjetere

De fem møtte folk som hadde dyr på fjellbeite, drev jakt, fiske, handel og turisme. Enkelte hadde kunnskap om reinsdyr fra jakt og tamreindrift, noe sportsjegerne dro nytte av. Jakta fordret detaljkunnskaper om dyret og terrenget som bare lokalkjente kunne bidra med. De tilreisende hadde personlige kontakter, eller bestyrerne på turisthyttene formidlet førere. Flere av disse var tilknyttet reindrift: Ola Garen, Gunnar Garathun, Tore Viersjorden, Halvor Brøsterud, Ola Sæbø, Frantz Andersson og Nils Burgström.

I enkelte lokale familier hadde tamreinhold lang tradisjon, noe ikke alle sportsjegere visste. I 1893 skrev Lumholtz at «tamreinhold i det søndenfjeldske Norge [...] er af ny dato, måske over 20 år gammel».¹⁰⁴ Garen-familien var med fra starten i 1779. Ola Garen gjette rein som ung og ble selv reineier, men trappet ned i 1913.¹⁰⁵ – «Det blev saa mange dyr borte».¹⁰⁶ For å hjelpe Ola og Lars Garen for sin «fornøielses skyld», var Blytt med på å samle og føre en tamreinsflokk på 400 dyr fra Vidda i retning Voss vinteren 1907.¹⁰⁷

Reindriften på Vidda ble drevet av aksjeselskap og enkelteiere, stort sett lokale bønder og innflyttete samer. Reindrift og reinjakt var ingen motsetning for dem som håpet å tilføre høyfjellet nye verdier. I 1890-årene fantes minst ti tamreinlag i bygdene rundt Vidda.¹⁰⁸ Samenes dyr kom i tillegg. I 1897 skal det ha vært 2 000 tamrein på strekningen Finsedal–Hallingskarvet, i 1910 16 000 på Vidda.¹⁰⁹ Ti år seinere var rundt 1 800 dyr igjen, fordelt på to tamreinlag.¹¹⁰ Denne avviklingstendensen ble godt mottatt av flere sportsjeger som uttrykte antipati mot tamreinhold. Konflikten de opplevde mellom reindrift og reinjakt viser seg å være ett av hovedtemaene for sportsjegeres forhold til Vidda. Neste kapittel gir en pekepinn om den sterke motivasjonen de hadde for å jakte villrein, og i de neste delene blir det klart hvorfor sportsjegere ønsket tamreinen bort fra Vidda.

¹⁰³ Bruun 1914b, s. 311.

¹⁰⁴ Lumholtz 1893a, s. 202.

¹⁰⁵ Heber 1924, s. 27; Bruun 1914a, s. 112-114.

¹⁰⁶ Bruun 1914a, s. 114.

¹⁰⁷ J.N.L. Blytt 1918a; 1935, s. 51-90.

¹⁰⁸ Se Hirsch, Aasberg og Læg Reid 1911, s. 40-43; Enerstvedt 1993, s. 42.

¹⁰⁹ Bruun 1911a, s. 101. Tallene er usikre og kan ha vært lavere (se Hirsch, Aasberg og Læg Reid 1911, s. 16, 42-43). I 1891 fantes ca. 170 000 tamrein i Norge (Helland 1896, s. 5).

¹¹⁰ J.N.L. Blytt 1920, s. 172.

Kapittel 5

Motiver for å dra til Hardangervidda

Hva motiverte norske sportsjegere til å oppsøke Hardangervidda? Spørsmålet skal besvares ved å se nærmere på motivene til fire av de fem. Guldberg, Bruun, Dahl og Lumholtz har oppgitt grunner for å jakte på Vidda som sikkert flere kunne kjenne seg igjen i.

Guldberg: Et severdig eldorado

I åpningsavsnittet av «En Renjagt paa Hardangervidda, Sommeren 1879» redegjorde Guldberg for formålet med turen og hvilke forventninger han hadde til utfallet:

Som mine Venner ved, er jeg som Bjørnen noget tungere om Vaaren end om Høsten. For at miste lidt av Fedtet – hvilket lykkedes over Forventning – og for at se lidt af, hvad de nærmeste Bygdelag kalder «Vidda», og for – om mulig – at kunne sige, at jeg havde skudt en Ren, bestemte jeg mig Sommeren 79 til en Tur sammen med min Ven, Student R. gennem Thelemarken op til Mjøs Vandet, hvor vort Standkvarter skulde være en liden Fjeldgaard paa Vestsiden af Fjorden. Min unge Ven havde beskrevet mig dette Sted som et sandt Eldorado. Her skulde findes Ryper og Bekkasiner i Overflod, Ren i Nærheden og dertil et udmærket Logi; men for ikke at narre Læseren vil jeg paa Forhaand fortælle, at det altsammen bare var Fantasi. I enkelte Aar var der vistnok ikke saa faa Ryper deroppe, og engang i Tiden havde vistnok Renen gaaet ned til Husene; men det var længe siden, og 1879 hørte til de magre Aar, baade hvad Ryper og Bekkasiner angaar, i disse periodiske Vildtmarker. For ikke at blive alt for meget skuffet talte jeg ogsaa med en ældre Jæger om Forholdene deroppe, og han reducirte betydelig min unge Vens Fantasier.¹

Guldberg oppgir fem grunner for å bli med til øvre Telemark. For det første ville han slanke seg. For det andre ønsket han oppleve å det spesielle viddelandskapet. For det tredje skulle han skyte sin første rein. Tidligere forsøk andre steder hadde mislyktes.² To momenter til er med: utsikter til viltrikdom og gode boforhold. Av de fem var landskapet og viltrikdommen Viddas fortrinn. Kanskje ventet Eldorado for den som ville være pioner. Kanskje fantes ei hyttetomt, et «passende Midtpunkt for et fremtidig Jagt- og Fiskeselskab».³ I «Pionerarbejde Sommeren 1881» avga Guldberg rapport fra Tunhovd:

Her var Skove nok og Fjeld nok og Vand nok; det var de «store, stille Søer», og de «evige Jagtmarker», som laa foran os og lokkede min Fantasi til at udmale mig Jagtens Paradis som en lang, uendelig Rypemark med dystre Storfugllier og dybe, fiskerige Vande under sig og hvide, kuplede Renfjeld over Himmelbrynet.⁴

¹ F.O. Guldberg 1881, s. 175-176 (1891, s. 46-47).

² F.O. Guldberg 1881, s. 183 (1891, s. 57).

³ F.O. Guldberg 1883, s. 4-5, 14 (1891, s. 127, 141).

⁴ F.O. Guldberg 1883, s. 3-4 (1891, s. 126).

Bruun: Dyr og rom nok

Med bopel i Vossefjella, siden i Hallingdal, kunne Bruun veksle mellom flere villreinterreng i sesongen. Vidda kan framstå som et andrevalg, men garanterte vellykket jakt:

Hardangervidden er jo største renterræng i Norge. [...] Der er mange rensjægere paa Vidda; men der er og nok dyr og rom nok for jægerne. [...] Der er overflod av flokker, som man i ro og mag kan faa stille paa og vælge sig sit dyr. Tar man sig en ukes tid derind kan man indrette sin jagt, som man vil. [...] der hænder nok iblandt, at kulerne fra et jagtparti kan suse temmelig nær et andet parti, naar flokken er imellem. Men jeg har dog aldri hørt noget ulykkestilfælde der indefra.⁵

Bruun hadde mye godt å si om Vidda. For det første var villreinbestanden stor. For det andre var det plass til å drive stillingsjakt uforstyrret. For det tredje var turisthyttene komfortable.

Alt tyder på at Bruun foretrakk kort reise til fjellet, og motivet for å søke seg stilling ved Bergensbanen i 1896 synes klar: Han ville kombinere lønnsarbeid med skigåing, jakt og fiske. Slik oppsummerte han skiftet av navn og miljø for leserne av tidsskriftet til NJFF:

De lurar vel lidt paa adressen og stemplet, tænker jeg! Og saa ser De kanske en underskrift, De ikke kjender. Nu! Jeg har jo ombyttet navnet og øvre Hølands sletter og granskoge med «Gravehalsen», hvor jeg har været siden 15de oktober som læge for «Bergensbanen». Hvad jeg vilde did, siger De! Jo, ser De – statsbanerne averterede efter læge, der kunde bruge ski; da alle reiser her fra 1/10–15/6 foregaar paa ski, syntes jeg dette kunde passe for mig, især da jeg fik vide, at min bopæl blev 2 700 fod tilveirs. Det bliver jo en slags «Nansentur» tænkte jeg – søgte posten og fik den! Bare der nu var rype og ørret – muligens en ren – dette var min eneste bekymring!⁶

800-900 moh. var det arktisk klima og skiføre store deler av året. Vennen Nansen var nettopp ferdig med sin polekspedisjon. Nå så Bruun fram til 'en slags Nansen-tur' og rapporterte at «vi lever saadan omtrent som paa en «polarfærd»». ⁷ Det var fysisk aktivitet i arbeidstid og fritid. Ekteparet Bruun tok «aftenturer en ca. 12 km. hver dag nedover dalen». ⁸ Jakt og fiske ble det òg tid til. Tre år seinere omtalte Bruun reinjakta som «dette herlige liv høit oppe i fjeldene i guds frie natur». ⁹ Siden ble Vidda «hans livs tomleplass» med 'dyr og rom nok'. ¹⁰

Dahl: I Viddas favntak

«Vidda var dengang ennå forholdsvis ukjent for den store mengde», skriver Dahl om tiden rundt 1900. ¹¹ Men litteratur hjalp den vitelystne. «Alt i mine guttedager leste jeg med stille undring om Nordmannslågen og Hårteigen, navn som jeg ennå nevner med stor ærefrykt». ¹²

⁵ Bruun 1914b, s. 310-311.

⁶ Bruun 1897a, s. 8.

⁷ Bruun 1897a, s. 8; 1897b, s. 259.

⁸ Bruun 1897b, s. 258.

⁹ Bruun 1899b, s. 126.

¹⁰ Kjølstad 1941, s. 3.

¹¹ J. Dahl 1944, s. 17. Sml. sst., s. 9.

¹² J. Dahl 1953, s. 7. Nordmannslågen og Hårteigen er omtalt i beretningen fra Christopher Hansteens forskningsferd juli 1821 (Hansteen (1859) 1969, s. 63-76). Dahl viser til beretningen flere ganger (J. Dahl 1944, s. 15; 1953, s. 8, 10-11).

Hardangervidda stod «i et eget gåtefullt lys».¹³ Samtidig tyder mye på at bekjente påvirket valget av jaktterreng. Hirsch hadde vært på Vidda før 1904.¹⁴ To venner fisket og jaktet ved Bjornesfjorden i 1887.¹⁵ Alt Dahl leste, hørte og så munnet ut i et «forsett om å få et sted derinne hvor en kunne holde til fast».¹⁶ Gjennombruddet kom med Høljabu i 1907 – «turen som ble avgjørende for min høyfjellsjakt for lange tider, jeg kan si for resten av mitt liv».¹⁷

Allerede etter de to første turene konstaterte Dahl at: «Jeg begynte å kjenne det faste taket høyfjellet tok i meg, og som det siden har holdt».¹⁸ «Viren og dvergbjørken binder, intet vann smaker meg som Lågens, aldri føler jeg meg friere enn når jeg ferdes langs dens bredder.»¹⁹ Dahl ble en som «længes til de mosgrodde flyer, hvor renen traakker, til de skummende strømkast, hvor ørretten slaar, og til de vireklædte lier, hvor rypesteggen bor».²⁰

Lumholtz: Bort fra tomme fjell

For Lumholtz' del skjedde noe i tidsrommet mellom hendelsene i «Min første ren (1891)» og «Min sidste rensbuk i Jotunheimen (1910)», som i boka *Jægerliv* etterfølges av «En heldig rensjagt paa Vidden (1915)». I den første fortellingen nevnes ingen andre jegere. Rundt 1910, «hundreder av skyttere».²¹ Lumholtz mente det bar galt avsted: «[...] jeg forstod bl. a. at myndigheternes slaphet og mangel paa virkelig interesse for at bevare vildrenen i Jotunheimen, vilde hurtig gjøre det av med renstammen deroppe, saa jeg, just ikke med let hjerte, besluttet indtil videre at indstille jagten i disse for mig saa kjære trakter [...]»²² «Det er en ynke at se, hvordan vildrenjagten er gaat tilbake omtrent overalt undtagen paa Hardangerviddetraktene.»²³ Men Lumholtz ville ikke gi opp jakta. Han dro til Vidda.

Fellestrekk og forskjeller

Sportsjegernes motiver for å dra til Hardangervidda er sammensatte, delvis overlappende og forskjellige ut i fra personlige preferanser. Enkelte hadde forholdsvis like motiver. Selv om

¹³ J. Dahl 1944, s. 17.

¹⁴ J. Dahl 1940, s. 17.

¹⁵ J. Dahl 1944, s. 52-53. De to vennene var Thorkil Aschehoug (f. 1868) (se *Studenterne fra 1887* (1912, s. 23-24, 1937, s. 22); Fangø 1930, s. 143-144) og Ingjald Andreas Eriksen (1868-1946) (se *Studenterne fra 1886* (1911, s. 106; 1926, s. 39, 1936, s. 44); Larsen 1996, bd. 2, s. 78).

¹⁶ J. Dahl 1944, s. 10.

¹⁷ J. Dahl 1944, s. 10.

¹⁸ J. Dahl 1944, s. 9.

¹⁹ J. Dahl 1940, s. 15.

²⁰ J. Dahl 1910, s. 107.

²¹ Lumholtz 1926, s. 139.

²² Lumholtz 1926, s. 141. Jf. Lumholtz 1918, s. 53-54. Lumholtz viser her sannsynligvis til en beskrivelse av nordre Gudbrandsdalen fra 1775 av Gerhard Schøning (1722-80). Se Friis (1876) 1971, s. 125; *SNL*, bd. 12, s. 120; Hodne 1994, s. 34.

²³ Lumholtz 1918, s. 53.

det skilte nærmere tretti år, hadde Guldberg og Dahl mye til felles. Begge oppsøkte steder de hadde lest eller hørt om, og de satte pris på å oppleve det særegne landskapet på Vidda. Sammen med kamerater lette de etter et jaktterreng som oppfylte bestemte ønsker. Fant de dét, ville de slå seg til. Vi finner kontraster mellom jegere av samme generasjon. Mens Guldberg ønsket seg nye jaktmarker, var Lumholtz på flukt fra tomme fjell. Situasjonen var endret fra 1879 til 1915 og at den enkelte tilpasset seg endringene. Vi skal først se nærmere på det som gjelder forholdet til natur og landskap, jaktterreng og viltbestand, samt målet om et fast tilholdssted på Vidda. Deretter utvides analysen til å gjelde motivene for å drive reinjakt.

Natur- og landskapsopplevelse

Det er ingen tvil om at sportsjegerne trivdes i naturen. For Guldberg og Dahl var dessuten landskapet viktig. Guldberg ville se viddelandskapet. Dahl ville oppleve steder og leve et jegerliv han hadde lest og hørt om. Han la vekt på landskapsdetaljer – flyer, elver, vegetasjon og dyreliv. I tillegg beskrev han en følelse av undring, ærefrykt og frihet.

Hardangervidda var etablert som severdighet før Guldberg kom dit. Fotturistene hadde alt inntatt Telemark og deler av Vidda, fordi landskapet var verdt å få med seg.²⁴ Guldberg hadde kjente i DNT.²⁵ Han leste reisehåndbøker og oppsøkte gjerne severdige landskaper, som vannene i Telemark og Folgefonni.²⁶ I 1879 var turen kommet til 'hva de nærmeste bygdelag kaller Vidda'. Viddelandskapet var også i fokus i 1883: «Næste morgen begynte den egentlige marsch over Viddas fjeldmark, der i sin helhed er saa eiendommelig, at jeg intet heller skulde ville end hver sommer at kunne tilbringe nogle uger paa denne Norges største høifjeldsslette.»²⁷ Det karakteristiske viddelandskapet hadde stor appell.

Store bestander over store områder

Sportsjegerne var naturligvis opptatt av viltet på Hardangervidda. Artsmangfoldet og kombinasjonen reinsdyr, rype og ørret interesserte. Helst skulle bestandene være store. For Lumholtz var tilgangen på reinsdyr i landets største villreinterreng hovedgrunnen til at han kom til Vidda. Guldberg og Bruun ønsket også å være sikret en vellykket reinjakt, men de to

²⁴ Se f.eks. Nielsen 1879, s. III, 167, 189-190, 198.

²⁵ Cato Guldberg hadde vært medlem av DNT siden 1869, året etter stiftelsen («Fortegnelse over Turistforeningens Medlemmer 1ste December 1869», s. 124). I 1879 var både han og Ragnvald Henrichsen medlemmer («Fortegnelse over turistforeningens medlemmer for året 1879», s. 139).

²⁶ F.O. Guldberg 1881, s. 176 (1891, s. 47); 1891, s. 175-176.

²⁷ F.O. Guldberg 1891, s. 178-179.

hadde ulike utgangspunkt. Den ene hadde forhåpninger om vilt i 'overflod' og ble skuffet. Den andre mente at Vidda hadde rein i 'overflod' – først og fremst var det dyr 'nok'.

Viltrikdom inngikk som en viktig del av 'eldoradoet' eller 'jaktens paradiset', slik Guldberg omtalte det. Han drømte om å ta i bruk ubrukte ressurser. Det kommer til uttrykk i «Pionerarbejde Sommeren 1881», som handler om rypejakt. Hvorfor dra nordover når «alle Norges Rypemarker søndenfor Valdres ligger saa godt som ubenyttede»?²⁸

Norge er et stort Land, og det meste af Landet skal jo være Rypelænder. Desuagtet lægger den ene Jæger sig tæt ind paa den anden og jager i den samme Mark. [...] Hvorfor skal man saa gaa i Hælene paa indanden som en Flok Sauer? Lad os heller komme ud – ud paa nye Marker, hvor ingen Hund har staaet og ingen Børse bommet.²⁹

Det var ikke tanken på overbeskatning som fikk Guldberg til å se seg om etter et nytt terreng. Han ville være den første, i fred for andre. Tretti år etter kulene kunne suse rundt ørene på jegerne i statsallmenningen på Vidda. Bruun mente på sin side at det var plass 'nok'.

Fast tilholdssted

Guldberg og Dahl tenkte langsiktig. De ønsket seg et fast tilholdssted i høyfjellet. Den ene lyktes, den andre ikke. Guldberg ville bygge jakthytte. Komforten i et selveid nybygg med kontrollerte hygieniske forhold var nok bakgrunnen for planene. Det var spesielt loppeplagen som fikk han til å konkludere: «[...] skal man drive Jagt eller Fiske i længere Tid end et Par Dage i disse Høifjeldstrakter, maa man have sin egen hytte.»³⁰

Guldbergs kamerat Waage bygde sin hytte, «Bjørnlien», ved sørenden av Rødungen i Tunhovd, 980 moh. Guldberg kalte hytta «vort nye Jagthjem».³¹ Der sov de «i sine egne gode senge».³² Men plasseringen oppfylte ikke hans «Ideal af et Jagtsted;»

der var for meget Skov, til at man kunde skyde noget større Antal Ryper paa en Dag, for langt fra de store, dybe Naaleskove, til at man kunde vente en aarvis Storfugljagt, ingen høje Tinder til Fjeldrypen og for langt fra Vidda, til at man kunde udnytte Renjagten [...].³³

«Renens Hjem» var det rette stedet for «en Renhytte».³⁴ Møruvatnet, Lågeros, Skaupsjøen og Sæterdalen var blant alternativene. Guldbergs turer bar preg av rekognosering. Jaktterrengets beskaffenhet hadde selvfølgelig størst betydning for hvor jegeren ønsket å slå seg ned.

Tilgjengelighet var en annen faktor. Skaupsjøen ble droppet, da Waage mente at proviant og

²⁸ F.O. Guldberg 1883, s. 12 (1891, s. 139).

²⁹ F.O. Guldberg 1883, s. 1 (1891, s. 122-123).

³⁰ F.O. Guldberg 1883, s. 12 (1891, s. 139).

³¹ F.O. Guldberg 1883, s. 14 (1891, s. 142).

³² F.O. Guldberg 1891, s. 199.

³³ F.O. Guldberg 1883, s. 14 (1891, s. 141-142).

³⁴ F.O. Guldberg 1881, s. 186, 189 (1891, s. 61, 66). Jf. 1883, s. 16 (1891, s. 145).

utstyr måtte fraktes inn fra vest, med atkomst fra kysten.³⁵ – «[Vi] fant turen lovelig lang og opgav dette luftslet som saa mange andre, vi havde bygget sammen paa vore reiser og jagtture.»³⁶ Om lag tretti år seinere fikk Dahl seg et fast tilholdssted i høyfjellet ved å leie Høljabu sammen med venner. I mellomtiden var også kommunikasjonene forbedret.

Motiver for å drive reinjakt

Guldberg, Lumholtz, Bruun og Blytt hadde reinjakt på programmet da de kom til Vidda første gang. Begrunnelsene for å jakte rein sier sannsynligvis også noe om hvorfor sportsjegere dro til Vidda. Bruun mente at det først og fremst var «sterk jagtlyst, som driver folk tilfjelds».³⁷ «Rensdyrjagten er [...] baade en besværlig og lite lønsom jagt nu. Det er lang vei op til rensmarkerne, og det er tungt at faa kjøtet ned fra fjeldet.»³⁸ Likevel omtalte han reinjakta som et 'herlig liv'. Jakta ga etterlengtet avkopling fra hverdagslivet: «14 dager i fjeldet fri for alt overhæng kan jo faa hjertet til at slaa fortere paa en», skriver Bruun.³⁹ I tillegg fantes minst tre gode grunner til å jakte villrein – sport og mestring, kombinert med nytte:

Av al den jagt, som vort herlige land kan by os, er det ingen som kan maale sig med vildrenjagten. Jeg kjender ingen jagt, som mere forener i sig sporten og nytten, og jeg kjender ingen jagt, som stiller større fordringer til jægerens personlige færdigheder og egenskaper.⁴⁰

Mestring, nærhet til naturen, landskapsopplevelse og møtet med lokale jegere utgjør fire momenter som ga Lumholtz stor glede. For han var reinjakt

en jagt, som altid har tiltalt mig ved sin intimitet med stor natur, ved sine skiftende scenerier, og ved de strenge krav den stiller til utøverens utholdighet og styrke, som og til hans intelligens og jægerfærdighet. Samværet med vore raske jægere fra fjeldbygderne har ogsaa spillet ind, disse troværdige, hjælpsomme karer, som man kommer til at holde mere og mere av, jo mere man lærer dem at kjende.⁴¹

Lumholtz satte pris på jegerfellesskapet som bandt bygdejegere og byjegere sammen. Dahl stod utenfor dette fellesskapet de første årene. Det tok tid å bli motivert for å drive reinjakt:

Jeg har aldri gått på reinjakt og har heller aldri hatt noen egentlig lyst til det. Det var nok spennende å lese om, da Friis skjøt Kongsbukken, og jeg lyttet begjærlig til Andris Varaldruds fortellinger om vinterjakten på rein herinne i Dagfisknutan. Men jeg har aldri tatt noe skritt for å komme på reinsjakt. Mon det er fordi dyret finnes i slike mengder i tam tilstand?⁴²

³⁵ F.O. Guldberg 1891, s. 194.

³⁶ F.O. Guldberg 1891, s. 194.

³⁷ Bruun 1911a, s. 102.

³⁸ Bruun 1911a, s. 101.

³⁹ Bruun 1911c, s. 229.

⁴⁰ Bruun 1918, s. 42.

⁴¹ Lumholtz 1926, s. 66.

⁴² J. Dahl 1944, s. 93-94. «Kongsbukken» er med i *Tilfjelds i Ferierne* (Friis (1876) 1971, s. 84-93). Andris Varaldrud kan være Andres Veraldrud fra Uvdal, se vedlegget Biografiske opplysninger.

Etter krigens slutt har jeg deltatt i jakt på villrein i flere høster, i Vest-Telemarken, i fjelltraktene nord for Mjøsvatn og Kvenna. [...] Jeg er glad og takknemlig for at jeg fikk prøve jakten på villreinen, Viddas stolte og særegne vilt. Jeg har fått øynene opp for at den er en urgammel side av Viddas liv, som en må ha prøvd for å forstå Vidda helt. Ikke bare det. Den har gitt meg mektige inntrykk, som jeg ellers vanskelig ville fått. Den har ført meg vidt omkring, høyt og lavt, til steder dit jeg neppe ellers ville kommet. Inntrykk som aldri kommer til den som bare følger fjellets vanlige veier.⁴³

Gjennom reinjakta fikk Dahl oppleve steder utenfor allfarvei. Jegerlivet fikk en ny dimensjon: det forhistoriske aspektet. Dahl framhevet villreinen som det 'stolte og særegne' viltet på Vidda, slik også reinjakta var en vesentlig del av jegerlivet.

Momentene tegner bildet av en aktivitet med et sammensatt meningsinnhold. Reinjakt appellerte til friluftsinnteressen – et 'herlig liv' 'i guds frie natur'. Der kunne man føle nærhet til naturen og oppleve landskap på nye måter. En fascinasjon for det ville dyret kommer også til uttrykk. Reinjakt stod i kontrast til hverdagens mas, mens jakta og livet i høyfjellet bød på nye utfordringer som måtte mestres. Til gjengjeld fikk jegeren mosjon, erfaring, gode minner og inngangsbillett til et jegerfellesskap med forhistoriske røtter. Var han heldig kom han hjem med reinskjøtt. Alt i alt kombinerte reinjakt sport med nytte. Vi skal nå se nærmere på dette momentet, i tillegg til det som gjelder kropp og fellesskap.

Sport og nytte

Nytten ved reinjakta lå nødvendigvis ikke i kjøttet den skaffet. I 1910 var det billigere for en sportsjeger å kjøpe kjøtt enn å jakte.⁴⁴ Med regler som fulgte jaktloven av 1899 hadde jegere fra 1900 rett til å felle tre dyr i statsallmenningene mot å løse jaktkort.⁴⁵ Guldberg, Lumholtz og Bruun opplevde tiden før kvotebegrensningene, men kjøttmengden var likevel begrenset. Da Guldberg jaktet rundt 1880, holdt tungene lenge som trofeer. Av de fem dyrene som jaktfølget felte i Telemark, ble én skrott gitt bort til driftekarar inne i fjellet, lensmannen fikk to skrotter og fire skinn, mens de to sportsjegerne tok med seg i alt ti steiker i hver sine kasser. Hodene og hornene lå igjen i fjellet.⁴⁶ Flere av steikene endte nok opp som middag hos slekt og venner.⁴⁷ Blytt tok derimot vare på skinn, tunger, hjerter og mer av kjøttet.⁴⁸ Det skyldtes gode lagringsforhold i buene, men òg at han ville nyttiggjøre seg dyret bedre. Det siste opptok Bruun. Han hadde lite til overs for dem etterlot alt annet enn bøger og lår i fjellet. Han forstod likevel at det ble dyrt å frakte ut hele skrotter av kvoten på tre dyr. Én kløvhest

⁴³ J. Dahl 1953, s. 60.

⁴⁴ Bruun 1911a, s. 102.

⁴⁵ Jf. lov av 20.5.1899, § 7; regler av 14.7.1900, § 2.

⁴⁶ F.O. Guldberg 1881, s. 193 (1891, s. 72).

⁴⁷ Sml. F.O. Guldberg 1891, s. 206, 216.

⁴⁸ J.N.L. Blytt 1935, s. 12, 36; 1939, s. 23.

bar ett stort dyr.⁴⁹ Om reinjaktas verdi ikke lå i kjøttet, så lå den i sporten: «Bygdelagene har hittil blot delvis nyttet vildrenens kjøtværdi – dens sportsværdi er mangedobbelt stor», mente Bruun.⁵⁰ Han så for seg at med «rationel utnyttelse» kunne reinjakt få bedre økonomisk avkastning.⁵¹

Mestring, mosjon og rekreasjon

Stillingsjakt på villrein appellerte til idrettsmennene. Bruun påpekte at jaktformen satte krav til bestemte egenskaper og ferdigheter hos jegeren. Lumholtz la vekt på egenskaper som utholdenhet, styrke, intelligens, i tillegg til 'jegerferdighet', noe Dahl også sluttet seg til:

Det er blitt sagt av mange, og jeg trodde det en gang selv, at reinsjakten er en lett jakt. At den kan være det motsatte, at den krever stor erfaring, utholdenhet, forsiktighet, alle en primitiv jegers beste egenskaper, alt dette fikk jeg en gang se her i Mjågehallet.⁵²

Dahl viser til 'en primitiv jegers beste egenskaper', men dette er også idrettsmennesenes tilnærming til jakt. Det lå aldri så lite sport og prestisje i å mestre stillingsjakt. I tillegg kom «de mange gjenvordigheder, som kan møde vor tids rensdyrjægere paa høifjeldet».⁵³ Mosjon, uvant mat, kulde og søvnunderskudd førte til vekttap for Guldberg. – En tøff kur. Enkelte stilte mer forberedt enn andre. Blytt var blant dem som trente regelmessig og «herdet» kroppen, blant annet ved «vinterbadning», men siden skulle forfrysninger gjøre at han ikke tålte «sterk kulde og væte».⁵⁴ Tross påkjenningen skulle jakta ha gunstig, rekreasjonsvirkning på kropp og sinn. «Man vil altid vende hjem forfrisket paa legeme og sjæl», ifølge Lumholtz.⁵⁵ For Guldberg handlet det om at «legemlig bevægelse» kunne gjøre de «slappede muskler friske og spænstige og frembringe jagthvilens ubeskrivelige velvære».⁵⁶

Jegerfellesskapet

Sportsjegere oppsøkte lokale reinjegere og gledet seg over samværet med dem. Gleden var nok i mange tilfeller gjensidig. Guldberg forteller at Østen Raaen «aabner alle Døre, først og fremst sit eget Hjertes, naar han møder en af sine Aandsfrænder, en Jæger og Kammerat».⁵⁷

⁴⁹ Bruun 1911a, s. 101-102.

⁵⁰ Bruun 1911a, s. 102.

⁵¹ Bruun 1918, s. 50.

⁵² J. Dahl 1953, s. 85.

⁵³ Lumholtz 1895, s. 118-119.

⁵⁴ J.N.L. Blytt 1939, s. 73; 1945, s. 66.

⁵⁵ Lumholtz 1926, s. 7.

⁵⁶ F.O. Guldberg 1891, s. 216, 254. Sml. J. Dahl 1944, s. 26, 103, 154.

⁵⁷ F.O. Guldberg 1883, s. 15 (1891, s. 143).

Det var et fellesskap mellom jegere, på tvers av sosiale skillelinjer. Det handlet om jaktlyst, egenskaper, kunnskaper og ferdigheter en reinjeger burde besitte. Enkelte trakk linjene bakover i tid, til de første jegerne på Vidda. Jakt på reinsdyr tilhørte 'en urgammel side av Viddas liv', slik Dahl formulerte det. Gjennom reinjakta knyttet den moderne sportsjegeren seg til forhistorien og et fellesskap med fortidens reinjegere.

Fellesskapet mellom reinjegere kom òg til uttrykk når sportsjegere møttes. De fortalte om jegerlivet sitt i bøker, tidsskrifter og på møter. Det var tema for jakthistorier, foredrag, diskusjoner og faglige uttalelser. Sportsjegerne delte gleder, sorger og erfaringer som fulgte med reinjakta, og de håpet å kunne jakte villrein i framtiden. Bruun høstet «sterkt bifald» da han avsluttet et foredrag med følgende oppfordring: «[...] vi maa staa ryg mot ryg for at faa fremmet en rationel utnyttning av jagten saa godt vi kan.»⁵⁸

En foreløpig konklusjon

Hardangervidda rundt 1900 framstår som et velegnet sted å realisere sportsjegeres drøm om et jegerliv i høyfjellet. Der var det utsikter til en vellykket jakt, og tilreisende jegere ble tatt vel imot, enten de foretrakk sitt eget tilholdssted eller turisthyttene.

Vi finner både romantiske og mer rasjonalistiske motiver for å drive jakt på Vidda. I likhet med romantikerne verdsatte sportsjegeren landskapsopplevelser og han følte undring, ærefrykt og frihet i møte med naturen og det ville dyret. Urtilstanden hos dyr og mennesker fascinerte – inkludert jaktlyst, primitive egenskaper og aktiviteter med forhistoriske røtter. I tillegg har vi sett eksempler på sjargong fra amerikansk romantisk litteratur ('eldorado', 'pionerer', 'de store, stille sjøer', 'evige jaktmarker'). Det rasjonalistiske idealet kommer til uttrykk i ønsket om å ta i bruk landets viltressurser og legge til rette for rasjonell utnyttelse ved å kombinere sport og nytte. Reinjakt bød på opplevelser og utfordringer som ingen annen jakt og ble forbundet med mosjon, mestring, karakterdanning og kameratskap. Slik handlet rekreasjon om mer enn å unnsnippe hverdagens mas. Til sammen utgjør momentene en helhet som oppsummeres i jegerlivet. Jeg velger å konsentrere den videre analysen om det de fem har skrevet om viddelandskapet, jegeren og reinen. Disse tre elementene hører sammen og må anses å være vesentlige for forholdet tilreisende reinjegere fikk til Vidda.

⁵⁸ Bruun 1918, s. 50.

DEL 3
«VIDDAS EGET LIV»

(3) «Bjoreidalshytten gamle og nye» (1914). Foto: A.B. Wilse. Eier: Norsk Folkemuseum (NF.W 16799)

Kapittel 6

Viddelandskapet – opplevd og forestilt

Natur- og landskapsopplevelse var blant motivene som fikk sportsjegeren til å dra til Hardangervidda. Forventningene rettet seg mot et severdig viddelandskap «som kun faa kjender i sin helhet».¹ Barth fant viktig topografisk informasjon i Guldbergs *Kringom Peisen*. Han hadde ikke sett Vidda selv, men forestilte seg et ‘vidtløftig’ landskap, her forstått som noe omfangsrikt, «en vidtløftig Strækning», som fortjener å bli kalt «vidde».²

Guldberg tok for seg de mest iøyenfallende topografiske elementene i landskapet: flotter, nuter og vann.³ Oppmerksomheten var rettet mot ‘den egentlige slette’. Det gjaldt å fange Viddas karakter: «Naar man kommer op paa høiderne nordenfor ‘Vierflotta’, begynder Hardangerviddens for alvor, det vil sige: her begynder dens centrale karakter, den egentlige slette, som i en eneste bølgende flade strækker sig nord mod Skaupsjønuten og Halnevatnet».⁴ Fra Skaupsjønuten så han «Hardangerviddens største, jevneste og eiendommeligste slette med alle de store vand».⁵ «Lendet får efterhvert preg av storvidde», skriver Blytt om området ved Skaupsjøen.⁶ Dahl forklarte at «det flate, åpne lendet» fra Tuva og sørover stod i kontrast til «sterkt kupert, forrevet fjell» sør for Bjornesfjorden.⁷

Enkelte av sportsjegerne på Vidda brukte tid på detaljerte topografiske beskrivelser. I tillegg forestilte de seg også andre landskaper som viddelandskapet ble sammenlignet med, blant annet ‘de store, stille sjøer’ og ‘evige jaktmarker’. Utgangspunktet for dette kapittelet er beskrivelser av rom, tid og den sosiale dimensjonen ved det opplevde og forestilte landskapet.

En følelse av vidde

Det mest typiske viddelandskapet lå i ‘hertet’ av Vidda: «Det er denne slette, som er Hardangerviddens hjerte», skriver Guldberg om området sør for Skaupsjønuten.⁸ Metaforen gjenfinnes i andres beskrivelser av Tinnhølen, Sandhaug, Bjornesfjorden og Langesjøen. «Storviddens centrum» og «hertet av Hardangerviddens» blir ringet inn til et område «så flatt,

¹ Lumholtz 1926, s. 54. Sml. J.N.L. Blytt 1939, s. 26; J. Dahl 1944, s. 9, 17.

² I eldre ordbøker: ‘vidde’ (gno. *vidáttá*), stort rom, en vidtløftig strekning; ‘vidgjengd’/ ‘vidtløftig’ (ty. *weiltäufig*), omfangsrikt, store landskaper (Knudsen 1881, s. -949-950; Aasen (1873) 1918, s. 929).

³ Sml. Lumholtz 1926, s. 53. ‘Flott’, «fjellvidd, særleg med myr og beitestrekningar» (Botolv Helleland i NOU 1974:30B, s. 15); ‘nut’, «Bjergtop, Bjergknold, fremragende Klippe» (Aasen (1873) 1918, s. 542).

⁴ F.O. Guldberg 1891, s. 185-186.

⁵ F.O. Guldberg 1891, s. 191.

⁶ J.N.L. Blytt 1939, s. 12.

⁷ J. Dahl 1944, s. 150, sml. 1953, s. 115; F.O. Guldberg 1881, s. 186 (1891, s. 62); 1891, s. 179, 180.

at det somme steder ikke er lett å se til hvilken kant vannet renner», «midt imellem flere eller færre ringer af nuter og dalsøk, som et eller andet sted fører ned i de hoveddale, der fra øst, syd og vest fører ind paa Vidda».⁹ Kjernen i landskapsformen er også geografisk midtpunkt.

Det åpne landskapet tiltrakk sportsjegeren. Dahl beskrev det slik: «Utsynet er så vidt at høydene jevnes ut. Det hele virker som en veldig, litt ujevn slette».¹⁰ Vidda kunne med fordel studeres fra nutene. Guldberg kåret utsikten fra Skaupsjønuten til «den største og skjønneste, man kan faa over Hardangervidden», fordi at «man derfra har et baade vidt og centralt syn» som ga «det rette indtryk» av Vidda.¹¹ 1414 moh. oppfattet han omfanget av viddelandskapet: «Hvor længe vi gik og sad og laa paa Skaupsjønuten, ved jeg ikke; men det var en lang tid; for det var næsten ikke muligt at rive sig løs fra dette eiendommelige bildet af Norges største høifjeldsslette.»¹² Dahl antydte lignende opplevelser: «Gaar man op paa ryggen av Gjeitsjøhøgda, har man for sig hele Vidden. Man ser langt, langt ut over Norges herlige land. Er veiret fint og solen varm, vil man nødigg gaa herfra.»¹³ Det vide utsynet fenget og fengslet.

Tilskuerne lovpriste Viddas sletter og vann som det største, det skjønneste og herligste, det eiendommeligste, det jevneste og videste i norsk natur. Viddelandskapet påvirket sansene. Viddeopplevelsen kom til uttrykk i flere, nærmest motsatte elementer. Først skal vi se på elementene knyttet til ulike sider ved Viddas fysiske struktur: det endeløse og det avgrensede, det ensformige og det avvekslende, det evige og det forgjengelige. Deretter skal det handle om den sosiale dimensjonen ved landskapet, noe som også ligger i ordet 'vidde': «ubeboede Marker», «de store ubeboelige Marker omkring høifjeldene inderst i Landet».¹⁴

Endeløst og avgrenset

Fra Grasnuten, 1510 moh., skuet Guldberg «Sauerflots endeløse Slette».¹⁵ Til tross for det endeløse, stanset øyet mot noe: Gausta, Hårteigen, Hallingskarvet og Hardangerjøkulen.

Gausta bak Fliseggen havde mistet hele sin imponerende Skikkelse; det var mod Vest [...]. Langt borte i Vest steg Haarteigen, blaa som Eventyrets Fjelde, op fra de ubestemte Taager fra Atlanterhavet; længere i Syd bølgede Nuter og Egger med svære Manker af Sne, og et koldt Solskin lyste nordover mod Hallingskarven [...], indtil Øiet standser mod en mørk Mur, hvorfra Sneen reiser sig som et gjennemskaaret, frosset Hav. Det er Viddas Jøkel.¹⁶

⁸ F.O. Guldberg 1891, s. 186.

⁹ F.O. Guldberg 1891, s. 186; Lumholtz 1926, s. 142; J. Dahl 1944, s. 69.

¹⁰ J. Dahl 1944, s. 73.

¹¹ F.O. Guldberg 1891, s. 191.

¹² F.O. Guldberg 1891, s. 192.

¹³ J. Dahl 1910, s. 102.

¹⁴ Aasen (1873) 1918, s. 929.

¹⁵ F.O. Guldberg 1881, s. 188 (1891, s. 65).

¹⁶ F.O. Guldberg 1881, s. 188-189 (1891, s. 65-66).

Beskrivelsen ligner den Christopher Hansteen hadde gitt i *Til fots til Bergen anno 1821* (1859). Der hever Hallingskarvet og jøkulen seg «som ruinene av en lang, loddrett mur, hvis øverste flate likeledes er bedekket kanskje med hundre fot dyp sne og blåaktig is».¹⁷ I sportsjegernes beskrivelser bytter de to fjellformasjonene på å bli sammenlignet med murer som stenger for utsikten. Blytt skriver: «Hallingskarvene syner sig kvite og ruvende. De ligger som en mur og stenger mot nord».¹⁸ Lumholtz gir et bilde av «alle storfjeld», «som kjæmpemæssige grænseskjel i horisonten».¹⁹ Fjellformasjonene i ytterkantene av Vidda rammer inn viddelandskapet. Visuelle grenselinjer trekkes opp der øyet finner feste i et ellers så endeløst viddelandskap under en stor himmel. Slettekarakteren avgrenses og forsterkes. De fire fjellformasjonene er med på å strukturere den visuelle opplevelsen av landskapet. De ordner også landskapsbeskrivelsen etter himmelretningene: Gausta i sørøst, Hårteigen i vest, Hardangerjøkulen i nordvest og Hallingskarvet i nord. I tillegg hører det med metaforer og adjektiver til hver fjellformasjon.

Mens det fantes strukturerende elementer i landskapet, hadde helheten en frigjørende effekt på observatøren. Blytt utdyper denne opplevelsen: «Stillheten og storheten, elvesurl og kakling av ryper tar sinn og fantasi fangen. I siksak løper dyreslep mellem stein og moselag. Jeg har glemt tid og sted.»²⁰

Ensformig og avvekslende

Det var ikke bare dimensjonene ved viddelandskapet som fengslet. Det 'uendelig ensformige' var iøyenfallende for tilskueren på Skaupsjønuten:

[...] der var noget dragende og lokkende i synet, og aldrig blev vi trætte af at skue udover den graa, uendelig ensformige flot, som uden en eneste hvælving og uden forandring i farven gik over i vand og atter vand, i Tinhølen og Langesjøen og Bjørnesfjorden, der ved en liden kuling løfter sine bølger høiere end den graa slette foran den; saa syntes det.²¹

Monotonien av jevne flotter og vann i den grå fargeskalaen var ikke kjedelig, men hadde en magnetisk tiltrekningskraft og representerte noe unikt. Inntrykket av viddelandskapet var «Graat i Graat», «Mil efter Mil», men om noen skulle mene at «Renmosen kan være trist», la Guldberg vekt på at «den blir dog mild og levende mod Hardangerviddens døde Sten og Grus.»²² Utsagnet kan tolkes som en kommentar til Hansteen, som i sin beskrivelse hadde

¹⁷ Hansteen (1859) 1969, s. 75.

¹⁸ J.N.L. Blytt 1939, s. 12.

¹⁹ Lumholtz 1926, s. 53.

²⁰ J.N.L. Blytt 1939, s. 15.

²¹ F.O. Guldberg 1891, s. 192.

²² F.O. Guldberg 1881, s. 189 (1891, s. 66).

fokusert på den «sørgelige livløshet» i viddelandskapet.²³ Slik Guldberg så det seksti år seinere, var viddelandskapet ensformig, men det kunne òg by på variasjon, her eksemplifisert i kontrasten mellom levende mose og stein.

Kontrasten mellom det levende og døde i viddelandskapet er spesielt synlig når høsten setter sitt preg på vegetasjonen. Under høstjakta er fjellet «kledd i høstens overdådige farger», «en uendelighet av farver» – «rødt og brunt og graat og grønt og gult, disse Høstens vidunderlige Farver, som straalers friskere end Vaarens, naar den vaagner, rigere end Sommerens, naar den aabner alle Fjeldets Blomsterkroner, og dog er denne Pragt just Dødens Klædning, det er Højfjeldlivets Solnedgang».²⁴ Dette fargerike naturfenomenet er en vesentlig opplevelsesdimensjon ved et høyfjellslandskap og har sin plass i beskrivelsene, men var likevel kun en del av opplevelsen. Det 'milde' og 'døde' hørte med. Dahl forklarer det slik: «Det er blandingen av det barske og det blide, som gjør naturen stor og skjønn. Den som gjerne vil ferdes ute, vil ikke ha bare et smilende land med livlige farger om seg. Han vil også se det som er hardt og øde».²⁵

Opplevelsen av den store, ensformige, men kontrastrike og stadig skiftende høyfjellsnaturen, hadde en dragende virkning på sportsjegeren. I spennet mellom kontrastene ble naturen «stor og skjønn» og skapte en lengsel «fra lavlandet mot fjellbygda, og derfra igjen mot Vidda».²⁶ Ukene under høstjakta fylte denne lengselen. En som oppholdt seg i høyfjellslandskapet over lengere tid, kunne det føle savnet den andre veien. Dette tydeliggjør at viddelandskapet var motsatt det landskapet sportsjegeren var vant til. For, som Bruun beskrev det etter ett år i høyfjellet, «man længter efter granskog, naar man, som jeg, er opvokset lige i kanten af skogen».²⁷ Det gjaldt å finne en balanse. Bare på den måten kunne opplevelsen av begge landskapene forsterkes i vekslingen mellom dem og virke avvekslende.

Evig og forgjengelig

«Heroppe er ingenting forandret, så langt vår viten går», skriver Dahl.²⁸ Det kan handle om gammelt fjell, der de karakteristiske fjellformasjonene framstår som et permanent innslag i

²³ Hansteen (1859) 1969, s. 65. Hansteen skriver: «Intet kan tenkes mer melankolsk enn det syn som her frembyr seg for øyet. Det hele fjell utgjør en ensformig og uoverseelig flate hvor intet spor av vegetasjon finnes, unntagen et par grå og gule mosearter (formodentlig rensdyrmose og islandsk-mose), som dog på avstand aldeles faller sammen med fjellets naturlige farve; og et slags sortaktig ris [...]. Den eneste avveksling øyet undertiden støter på er store snefonner av mer enn hundre alen i lengde og bredde og flere alen i dybde» (sst., s. 64).

²⁴ F.O. Guldberg 1883, s. 18 (1891, s. 148); J.N.L. Blytt 1939, s. 70; J. Dahl 1944, s. 17.

²⁵ J. Dahl 1944, s. 122.

²⁶ J. Dahl 1944, s. 122.

²⁷ Bruun 1897b, s. 260.

²⁸ J. Dahl 1944, s. 74.

landskapet. Nutene forandrer seg ikke. De bærer noe evig ved seg. Slik representerer nutene en tidløs verden. Det kommer blant annet til uttrykk som noe stille og kjølig, understreket av små og store isbreer, med Hardangerjøkulen som den største. Den visuelle effekten av evig, hvit snø mot en blå himmel, var slående.²⁹ Det var som om tiden var frosset fast. Landskapet ga sportsjegeren en opplevelse av fortiden, en samtidighet med istiden. «Jeg lever for femti årtusener siden og hører isen komme skurende ut dalen fra Fjellsjø», skriver Dahl.³⁰ Sanden på Vidda var «levninger fra istiden».³¹

Til disse framstillingene av noe evig finnes også et motstykke – det forgjengelige. Vann og is former viddelandskapet. Stein forvitrer. Høstfarger er et tegn på at noe er på hell. Men naturkrefter og årsyklus var ikke alene om landskapsendringene. Mennesker hadde også bidratt. Funn av trerøtter i fjellmyrene tydet på at landskapet hadde vært skogkledt etter istiden.³² Skogen ble hugget ned og kom ikke tilbake. Bevisstheten om naturhistoriske og biologiske prosesser, der også mennesket har en plass, hører med til viddeopplevelsen.

Ensomhet og vidde

På Vidda ble sportsjegeren møtt av et landskap som fikk Dahl til å utbryte: «Så stort, så fritt, så uendelig ensomt!»³³ «For en storslått skjønnhet jeg er omgitt av! Og for en stillhet! En kan fråtse i den gleden som heter ensomhet.»³⁴ Slik konkluderte også Guldberg: «Intet sted har man saaledes følelsen af *ensomhet* og *vidde* som netop her.»³⁵ «Og hele denne store vidde hadde ikke et eneste synligt levende væsen at opvise; bare jord og vand. Hvilken ensomhed laa der ikke i dette billede!»³⁶

Det fantes ingen helårsbosetning på Vidda. «Til Viddas Karakter hører ogsaa at den er sætertomm», skriver Guldberg.³⁷ Folketomt var det likevel ikke, men ikke særlig folksomt. Den sosiale dimensjonen ved ordet 'vidde' – 'ubebodde' og 'ubeboelige' områder i høyfjellet – kom til uttrykk i ensomhet, en ny side ved Viddas 'hjerne'. Storvidda befinner seg like langt fra bosetningene ved Haugastøl, Dagali, Møsstrand, Litlos og Eidfjord. «En føler det også slik, at her er en i hjertet av fjellet», skriver Dahl.³⁸

²⁹ Lumholtz 1926, s. 53-54; J. Dahl 1944, s. 32, sml. (1940) 1943, s. 170.

³⁰ J. Dahl 1953, s. 16, sml. 1944, s. 18, 40.

³¹ Lumholtz 1926, s. 142.

³² F.O. Guldberg 1891, s. 185; J. Dahl 1944, s. 76-80.

³³ J. Dahl 1944, s. 18, 74.

³⁴ J. Dahl 1944, s. 74.

³⁵ F.O. Guldberg 1891, s. 186, hans uthevning.

³⁶ F.O. Guldberg 1891, s. 192.

³⁷ F.O. Guldberg 1881, s. 182 (1891, s. 56).

³⁸ J. Dahl 1944, s. 73.

Beskrivelsene av ensomhet er ambivalente. Mens sportsjegerens egen ensomhet var selvvalgt og framstår som noe positivt, forbindes fjellbondens ensomhet med et hardt, slitsomt arbeidsliv. – «Hele skikkelsen [var] preget av det ensomme slitet på Vidda», skriver Dahl om uvdølen Andris Varaldsrud som lå i ei bu og fisket.³⁹ Fjellbonden ønsket selskap: «Fækarene [...] kom anstigende med Miner, som tyded paa, at det at træffe Folk var for dem det samme som at træffe Venner for andre. Derfor speider ogsaa deres Øine efter Mennesker, som en Renjæger efter Dyr; thi Ensomheden maa være næsten forfærdelig her paa Vidda.»⁴⁰ Men sportsjegeren fant på sin side størst glede i å være alene: «Det var ingen som jagde så langt inn på fjellet som vi, vi hørte aldri skudd uten våre egne. Besøk hadde vi svært sjelden, det kunne være en og annen bygdefisker, som kom forbi. Det er ikke til å undres over, at for oss som opplevde dette, står disse årene som eventyrlige.»⁴¹

Landskapsreferanser

Så langt har vi sett at sportsjegeren bygget Viddas karakter på topografiske, naturhistoriske og kulturelle forhold i ett, avgrenset område. Trolig var Viddas karakter også i fokus da han refererte til andre landskaper. Direkte eller indirekte sammenlignes Vidda med andre steder, enten de er opplevd eller forestilt, virkelige eller imaginære.

«En ser ikke ville fantastiske fjell, men rolige nuter, ikke dype, forrevne daler, men mektige vidder, som løfter og senker seg i lange bølger. Åpne, vierkledd hall faller fra brøt og nuter i slakke buer ned mot svære sjøer og vide myrer, der hundrer av småtjønn glimter i sola.»⁴² Viddelandskapet er dét alpelandskapet ikke er: rolig, mektig, bølgende, åpent, stort og vidt. – «Vidt forskjellig fra Jotunheimen er Hardangervidden.»⁴³ I andre eksempler har Vidda kvaliteter som forener det med andre landskaper: heder, prærier, ørkener, isøder og hav. Flere av disse landskapene er knyttet til bøkens verden.

Bølgende flater

Vidder som 'løfter og senker seg i lange bølger' inngikk i Dahls beskrivelse. 'Bølger' hadde òg en plass hos Guldberg. Hjertet av Vidda er 'en eneste bølgende flate', men «ikke mere bølget end markerne i Danmark» – «man faar uvilkaarlig det indtryk at sænkedes denne flate

³⁹ J. Dahl 1944, s. 43.

⁴⁰ F.O. Guldberg 1881, s. 188 (1891, s. 64).

⁴¹ J. Dahl 1944, s. 25, sml. s. 9; F.O. Guldberg 1883, s. 17-18 (1891, s. 147); J.N.L. Blytt 1939, s. 69.

⁴² J. Dahl 1944, s. 17.

⁴³ Lumholtz 1926, s. 53.

tilstrækkelig, saa havet gled ind i dalstrækningerne som i bugterne paa østsiden af Jylland, saa havde man et nyt lavland.»⁴⁴ Den bølgende kvaliteten forener Vidda med heden.

Havet er neste referanse: «Fra Lægardokkarn strakte de sig ind over 'Vidda', som et graagrønt Hav, hvorover Jægeren kunde vandre i timesvis uden at se andet end Hundene krydsende frem og tilbake over Sletten.»⁴⁵ Dette 'grågrønne' området mellom Skurdalen og Dagali leder til en tredje landskapsreferanse, nemlig prærien: «Da vi kom en halv Mils Vej – eller vel saa det – inover Vidden, fikk vi øje paa Prærierne, som vi kaldte dem; store, ja endeløse Vidjeflotter, som kunde bringe en Rypejægers Tænder til at løbe i Vand.»⁴⁶ Vidda, heden og prærien er tre landskaper som 'løfter og senker seg'. Vinden i lave busker og gress forsterker bølgeillusjonen. Havet er et felles bilde på disse landskapene.

Livløse vidder

Havet har kvaliteter som samler landskaper. På den andre siden finnes kvaliteter som skiller dem ad. Vi har sett Guldberg omtale Hardangerjøkulen 'som et gjennomskåret, frosset hav'. De tjukke lagene av evig snø er det nærmeste østlendingen kommer isødet. Høyden gjør det mulig – «smaaklatter af is og enkelte snestriber minder om, at man har 5000 fod høie fjelde omkring sig», «saa høit, at hverken træ eller busk kan vokse der», «for høit for Skoven og for tørt for Vidjerne og Græsset».⁴⁷ Jøkulens «snehvide flade [...] negter jorden, vandet og luften alt det, vi kalder liv».⁴⁸ Søkelyset er rettet mot det harde klimaet og «triste, livløse Vidder».⁴⁹ Dette nærmer seg Hansteens 'melankolske' viddebeskrivelse.

Bildet av dette frosne, tørre og livløse viddelandskapet glir over i et annet tørt landskap: ørkenen. Vidda var eneste sted i Norge hvor Guldberg hadde sett «ørkenen og intet andet», «en evig ørken uten livets fremtid».⁵⁰ Det livløse inntrykket forsterkes av grus og sand som ligger åpent i dagen: «sauren» i sør, «sandmeler» ved Tinnhølen, og «muld- og sandjordhauger» ved Sandhaug.⁵¹ Sandmelene var for Blytt «nesten som et stykke Sahara».⁵²

Sammenligningene viser til fellestrekk ved det visuelle helhetsinntrykket av de store, åpne landskapene. Det er også fellestrekk i enkeltdeler, slik som lav vegetasjon, is og sand, og

⁴⁴ F.O. Guldberg 1891, s. 186.

⁴⁵ F.O. Guldberg 1883, s. 16-17 (1891, s. 146).

⁴⁶ F.O. Guldberg 1883, s. 16 (1891, s. 145-146).

⁴⁷ F.O. Guldberg 1883, s. 11 (1891, s. 137); 1891, s. 179.

⁴⁸ F.O. Guldberg 1891, s. 191.

⁴⁹ F.O. Guldberg 1881, s. 187 (1891, s. 64).

⁵⁰ F.O. Guldberg 1891, s. 192.

⁵¹ F.O. Guldberg 1881, s. 190 (1891, s. 68); Blytt 1939, s. 122; Lumholtz 1926, s. 142. Ordforklaring: 'saur' (gno. *saurr*) skitt, søle (Bottolv Helleland i NOU 1974:30B, s. 15). Se også 'saur' i Aasen (1873) 1918, s. 636.

⁵² J.N.L. Blytt 1939, s. 122.

fargenyansene i disse. Ekstreme naturtilstander, kulde og tørke, høydeforhold og klima, legger begrensninger på livsutfoldelsen. Dette forener Vidda, isødet og ørkenen, men skiller dem fra heden og prærien.

Goldt og jomfruelig

Vidda ble plassert blant de gylde landskapene, der dyrking er utelukket på grunn av uegnet klima eller også fordi naturgrunnet er ødelagt. Trerøttene i myrene fortalte at Vidda hadde vært gjennom store endringer. På den andre siden kan det dreie seg om et landskap der potensialet er uoppdaget. Mens det første landskapet er forlatt, er det siste ukjent. Det er ikke lett å skille de to fra hverandre, for i begge tilfellene er fravær av aktivitet et stikkord, noe Guldberg og Dahl får fram i sine beskrivelser: «[...] desto mere tiltalende var Ensomheden heroppe; det var jomfruelige Marker, vi vandrede over [...]»⁵³ «Fordi Vidda lå så øde og forlatt virket den helt uberørt, da vi kom derinn.»⁵⁴

Beskrivelsene tar utgangspunkt i viddelandskapet som jaktterreng, men berører også muligheten for andre aktiviteter. Mens Guldberg i det ene øyeblikket antydte at 'Vidda er en evig ørken uten livets framtid', var den i det neste «det fortryllede land, som hemmelige krefter i fremtidens kultur kanskje skal forvandle til grønne enge med smilende villaer ved de fiskerige vande».⁵⁵ Det «vilde Hardangerviddan», urørt natur, settes opp mot kultivering⁵⁶ Utsikten fra Erikseggen fikk Guldberg inn på tanken om jordbruk:

Det eiendommelige ved denne del af Vidda er nemlig ogsaa, hvad vi ofte iagttog, at bunden bestaar af dyb, stenblandet jord, hvori fjeldræven graver sine lange gange akkurat som rødreven nede i lavlandet. Og naar bare denne jord gjødsles, vokser her det deiligste græs, saaledes omkring fælægrene, hvor man ofte kunde se græs saa høit, at det vilde lønne sig at slaa det.⁵⁷

Noe egentlig nybrottsarbeid var det ikke snakk om. Dette var gamle felægre og stølsvoller, der «gras og alle slags fjellblomster vokser frodig i en jord som nå ikke mer er til nytte for noen, men som før har vært hevdet gjennom århundrer», slik Dahl forklarer det.⁵⁸ Blikket var rettet mot naturen som ny eller gjenoppdaget ressurs.

⁵³ F.O. Guldberg 1883, s. 17 (1891, s. 147).

⁵⁴ J. Dahl 1944, s. 24.

⁵⁵ F.O. Guldberg 1891, s. 192.

⁵⁶ F.O. Guldberg 1883, s. 17 (1891, s. 147).

⁵⁷ F.O. Guldberg 1891, s. 186-187.

⁵⁸ J. Dahl 1944, s. 27.

Litterære landskaper

Sportsjegeren brukte ulike litterære metaforer for å beskrive urørt, uoppdaget jaktterreng: 'forjettet land', 'paradis', 'eldorado', 'evige jaktmarker' og 'eventyrlandet'.

Det sentrale ved *Tilfelds i Ferierne*, Friis' klassiker om medlemmene i Aasdalsjæger-Kompagni var ifølge NJFF-mannen Arne Omsted, «skildringene av disses oppdagelsesreise inn i det forjettede land (i 1854) og deres jegerliv [...] gjennom en rekke år». ⁵⁹ Vi finner de samme metaforene i Guldbergs omtale av sitt eget reisefølge og gode serveringssteder: I «karavane [...] mod det fremmede Land», «trygge som araberer paa kamelen» med «alle de Muligheder, et Opdagelsesselskab har i vente» på vei til «Kanaans land, der flød med melk og – lefse», en «oase i ørkenen». ⁶⁰

Vi har også sett jaktterreng bli beskrevet som 'paradis' og 'eldorado'. ⁶¹ Ordet paradis betegnet opprinnelig persernes jaktmarker, mens eldorado kan bety paradis og forjettet land. ⁶² Eldorado inngikk i vokabularet i Coopers *Leatherstocking Tales*, nærmere bestemt i *The Prairie* (1827), der nybyggere – pionerer – lette etter «the Eldorado of their desires». ⁶³ For norske sportsjegere var eldorado først og fremst et jaktterreng med rikelig vilt. ⁶⁴ Da Guldberg skulle beskrive letingen etter et slikt terreng, tok han utgangspunkt i pioneren: «[...] vi skulde ut at pionere paa et større Felt», det vil si «undersøge Feltet saa vidt som mulig» ⁶⁵. – «Paa slige Vandringer kan man [...] ikke vente at gjøre nogen stor Jagt; thi Pioneren har vel et haardt og sinkt Arbejde, men Lønnen er som oftest liden.» ⁶⁶ Det var «et ægte pionerliv, [...] vi drak og vi aad, saa længe vi havde noget». ⁶⁷

Om pionerarbeid og eldorado kan knyttes til Coopers litteratur, gjelder det ikke minst 'de store, stille sjøer' og 'de evige jaktmarker'. ⁶⁸ I kapittel 5 så vi eksempler på slike referanser hos Guldberg. Dahl ordla seg på lignende måte:

⁵⁹ Omsted 1935.

⁶⁰ F.O. Guldberg 1883, s. 2 (1891, s. 123-124); 1891, s. 190, 196, 198. Sml. F.O. Guldberg 1891, s. 177.

⁶¹ F.O. Guldberg 1883, s. 3-4 (1891, s. 126); J. Dahl 1944, s. 17.

⁶² Se 'paradise' i *Compact OED* 1971, bd. 2, s. 2072; Coon i Reiger (1975) 2001, s. 122; 'eldorado' (eg. det forgylte landet, gulllandet, dvs. Sør-Amerika), mønsterland, idealt land, jf. det forjettede land, paradis, Edens hage (Knudsen 1881, s. 150), «lykkelig fantasiland, paradis» (Berulfsen 1940, s. 80).

⁶³ 'eldorado' i *Compact OED* 1971, bd. 1, s. 841. Ordet 'pioner' har flere betydninger, bl.a. «nybygger som slår seg ned i udyrkede strøk (spesielt i tidligere tid i Nord-Amerika)» ('pioner' i *SNL*, bd. 11, s. 112). Sml. *Pioneers* (1823) i J.F. Coopers *Leatherstocking Tales*.

⁶⁴ Jf. F.O. Guldberg 1881, s. 176 (1891, s. 46); 1891, s. 27; Lumholtz 1926, s. 18.

⁶⁵ F.O. Guldberg 1883, s. 7 (1891, s. 131), 9 (1891, s. 134).

⁶⁶ F.O. Guldberg 1883, s. 18 (1891, s. 148).

⁶⁷ F.O. Guldberg 1883, s. 20 (1891, s. 151).

⁶⁸ 'evige jaktmarker', «indianer-betegnelse for tilværelsen etter døden, særlig kjent fra J.F. Coopers (1789-1851) romaner» (Evensberget og Gundersen 1995, s. 231).

[...] her lå det for meg et eldgammelt rike, som var så å si uberørt. De svære sjøene og elvene mellom dem, alle småtjønnene utover flakene, var fulle av fisk. I vierbeltene lå rypekullene tett i tett overalt hvor jeg så. Over flyer, fjellsider og myrer streifet villreinen i flokker på tusener.⁶⁹

Også Dahl fokuserer på store sjøer og viltrikdom i et gammelt, nærmest urørt landskap. Bildet er det samme, selv om Cooper-sjargongen mangler. Det 'eldgamle', 'urørte' landskapet har òg en parallell i eventyrenes verden.⁷⁰ Hadde hender rørt dette landskapet, tilhørte de 'kjemper', 'troll' eller 'jötner'.⁷¹ I møtet med naturkrefter og fantastiske fjellformasjoner, bygget sportsjegerne videre på den norske fjellmytologien fra 1860-årene.⁷² Tydeligst blir det i omtalen av Hallingskarvet som «en mektig jotunborg».⁷³ Trollene hørte til i fjellet – fjellet var deres. Men som vi har sett, konkurrerte den norske fjellmytologien med amerikanismer.

Mens pioner- og oppdagerlitteratur kan ha vært lett å ty til for å beskrive det første besøket på Vidda, var det mer å hente hos norske diktere i neste fase. Og i «det evige brusset fra stryken» og ved synet av «de gamle nutene»,⁷⁴ foretok sportsjegeren en tidsreise, omtalt som om det skulle være en reise hjem. Landskapet virket «intimt og liksom hjemlig» for Dahl.⁷⁵ Blytt skriver: «Vidunderlig var det efter hvert som det bar opover å se de gamle kjære nutene komme frem i synsranden. Ja – «dei er alltid eins å sjå!» Fagre og kjære! Friskere og lettere føles fot og bør jo høiere og lengere inn på vidden du kommer.»⁷⁶ Her siteter Blytt fra åpningverset av «Dei Gamle Fjelli», Aasen-diktet om fjell som et fast og trygt holdepunkt gjennom tusenårene.⁷⁷

Landskapsretorikk

I sportsjegerens beskrivelser framstår Hardangervidda som endeløst og avgrenset, ensforming og avvekslende, evig og forgjengelig, goldt og jomfruelig, mytisk og virkelig – alt på én gang. Det store, jevne og vide landskapet åpner opp for følelser av rom, skjønnhet, tid og tidløshet, villhet og potensial. Det virker forløsende på fantasien. Når de fantastiske opplevelsene får en språklig form, skjer det gjennom retorikk som både visualiserer landskapet og formidler

⁶⁹ J. Dahl 1944, s. 18.

⁷⁰ Lumholtz 1926, s. 144; J.N.L. Blytt 1939, s. 62, 69, 128; J. Dahl 1944, s. 19 (sml. s. 73), 118, 121, 156, 166; 1953, s. 117.

⁷¹ J. Dahl 1940, s. 7, 8, 13; 1944, s. 85; 1953, s. 123.

⁷² Etnolog Oddlaug Reiakvam knyttet det hun kalte «'jotne'-vokabularet» til miljøet rundt DNT, Aasmund Olavsson Vinje (1818-70) og navnettingen av Jotunheimen (Reiakvam 1997, s. 71, se sst., s. 104-105, 114-115).

⁷³ J. Dahl 1944, s. 121.

⁷⁴ J.N.L. Blytt 1939, s. 74; J. Dahl 1944, s. 42.

⁷⁵ J. Dahl 1953, s. 15.

⁷⁶ J.N.L. Blytt 1935, s. 112, sml. J. Dahl 1944, s. 102.

⁷⁷ «Dei Gamle Fjelli» av Ivar Aasen (1813-96) har i alt fem vers. De første to linjene lyder slik: «Dei gamle Fjell i Syningom / er altid eins at sjaa» (Aasen (1863) 1998, s. 202). Blytt spiller òg på de to siste linjene i diktet: «Ja dei gode gamle Nutarne / dei gjera Hugen glad» (sst.).

verdier knyttet til landskapet. Dahls beskrivelse av Vidda som et 'nytt', 'uberørt' rike, er retorisk. Han forklarer selv hvorfor:

Når jeg i det foregående har omtalt Vidda som et «nytt rike», som var «så å si uberørt», er det for å gi et personlig inntrykk en form. Det var ikke så, jeg bare følte det slik. Denne følelsen fikk jeg fordi jeg hadde den lykke å bli venn med Vidda i en merkelig overgangstid i dens liv.⁷⁸

Landskaper settes i sammenheng. Viddelandskapet ble sammenlignet med hverdagens omgivelser og landskaper sportsjegeren hadde opplevd eller lest om. Visuelle, metaforiske og historiske likheter og forskjeller trer fram. Stikkord er landskaper i endring. Tilsynelatende urørt natur ble beskrevet med lån fra amerikansk villmarksromantikk.

Ensomheten stod sentralt i Coopers *Leatherstocking Tales*, om Natty Bumppo som litt før 1750 ga opp livet ved fronten og søkte naturen. I *The Prairie* sovnet han inn som en gammel fellejeger blant sine venner indianerne etter over seksti år i villmarka. Helst ville han leve i fred for nybyggere, og i pakt med naturen, men villmarka krympet stadig rundt han:

And it will not be long afore an accursed band of choppers and loggers will be following on their heels to humble the wilderness which lies so broad and rich on the western banks of the Mississippi, and then the land will be a peopled desert from the shores of the Maine sea to the foot of the Rocky Mountains, fill'd with all the abominations and craft of man and stript of the comfort and loveliness it received from the hand of the Lord.⁷⁹

Også denne beskrivelsen bærer bud om en overgangstid for landskapet, og den urørte naturen gis mer verdi enn den kultiverte. I sportsjegerens landskapsbeskrivelser er dette skillet mindre uttalt. Her rager det 'jomfruelige' forstått som potensial høyere enn urørt natur.

I forlengelsen av dette kan vi forstå det ikke-kultiverte landskapet som 'fri natur', et ingenmannsland knyttet til «dengang ingen jaktlov ennå rådde» og «Vidda var ennå mer uberørt enn nå», slik Dahl omtaler situasjonen før han kom til Vidda.⁸⁰ Cooper formidlet også denne siden av sivilisasjonshistorien med jegeren som den første aktøren i landskapet, siden innhentet av samfunnet. Retorikken om det forjette land harmonerer med dette, enten den er hentet fra Bibelen eller litteraturen om den pågående kolonitiden. Enten deltakerne var som Guldbergs 'oppdagelsesselskap' i karavane på vei til oasen i ørkenen eller 'pionerer' med 'eldorado' foran seg, er målet et frodig, nærmest mytisk sted. Men i motsetning til Moses skulle sportsjegerne ikke bare se Kanaan. I likhet med Natty Bumppo skulle de ta det i bruk.

⁷⁸ J. Dahl 1944, s. 23.

⁷⁹ J.F. Cooper (1827) 1999, s. 187-188.

⁸⁰ J. Dahl 1944, s. 43. Se også Asbjørnsen 1852, s. 24.

Kapittel 7

Viddas jegere i fortid og samtid

I dette kapittelet skal vi utdype sportsjegerens forhold til Viddas jegere. Jegerfellesskapet var ett av motivene for å jakte rein. Som vi alt har sett, inkluderte dette fellesskapet både bymann og fjellbonde. Det pekte også tilbake i tid og knyttet den moderne reinjegeren til tidligere tiders jegere. Slik later det til at jakta, i likhet med viddelandskapet, ga mulighet til å oppleve ulike tidsdimensjoner. Slike opplevelser forutsatte både kunnskap om historiske forhold på Vidda og kontakt med lokale jegere. Vi begynner med beskrivelsene av sporene etter fortidens jeger, før vi går videre til den lokale jegeren og sportsjegernes eget viddeliv.

Fortidens jeger

Sportsjegeren var opptatt av fortidens jeger. Dette kom til uttrykk i flere sammenhenger. Tre av dem handler om former for tilstedeværelse, identifikasjon og kontinuitet. For det første fantes spor som minnet om tidligere tiders liv på Vidda. For det andre fornemmet den enkelte sportsjeger et nærvær av fortidens jegere – i kulturminner og felles aktiviteter. For det tredje skapte sportsjegeren seg et bilde av Viddas forhistorie basert på forskningsresultater og innlevelse, og han knyttet tråder til historisk tid.

Kulturminner og kulturlandskap

Livet på Vidda hadde satt synlige spor i landskapet. Det rommet avfallsdunger, fangstgraver, bogastiller, buer og vardete sleper som fortalte noe om fortidens jegere. Dahl merket seg at kulturminnene fra historisk tid var i forfall: «Legrene lå forlatte. Takåsene i steinbuene var råtnet, steiner fra vegger og røst var rast utover vollen. De slitte slepene begynte å gro igjen. Oppleggene sto som gravmeler over gammel tid.»¹ «Legrene ligger der som monumenter over Viddas storhetstid, da svære bølinger gikk og vadde i vieren og fråtset i fjellgraset.»² De gamle buene ble for Dahl «et lite bilde av Viddas ensomhet og øde».³ «For mange av oss kan minnet om en steinbu være et klenodie.»⁴ – Den «gjemmer herlige minder for mange 'frie mænd', der har levet her som jægere og fiskere».⁵ Jaktterrenget var i seg selv et kulturminne,

¹ J. Dahl 1944, s. 24.

² J. Dahl 1944, s. 142.

³ J. Dahl 1944, s. 87.

⁴ J. Dahl 1944, s. 15.

⁵ J. Dahl 1910, s. 101. Eksempelet her er Lågeligberget. Sml. Dahl 1944, s. 21.

et kulturlandskap, som sportsjegeren satte pris på: «Ganske betagende kan det være at vandre over de gamle jagtmarker paa Hardangervidden, hvor levninger av fortidens fangstmaater og stenhytter saa ofte er at se», uttalte Lumholtz.⁶ Sportsjegeren var opptatt av fangst og jakt, historisk som forhistorisk. Dahl seg hvordan steinalderjegerne jaktet:

Ennå vet vi visst ikke sikkert om boplassene på Vidda har huset folk året rundt. Men iallfall hele sommeren og høsten lå jegere heroppe. Det som lokket dem hit var jakten på villrein. Det foregikk for en stor del – kanskje mest – på landjorden. Dyrene ble felt med bue og pil fra «bogastiller», når de rekte eller ble drevet forbi. Eller de ble tatt i dyregraver. Men det er ingen grunn til å tro, at jegerne var avskåret fra å nå dyrene, om de la på svøm. De måtte ha midler til å komme ut på vannet, flåter eller kanskje primitive båter, hult ut (ved brenning) av en stamme, slik vi kjenner dem fra funn fra senere tider. Vi må anta at de stengte den svømmende reinen med snorer i vass-skorpen for så å drepe dem med spyd.⁷

Funn fra arkeologiske utgravninger ga næring til hans egne teorier.⁸

Fangstgravene vakte spesiell interesse og var tidsskriftstema. I 1897 ble det trykt tegninger av to graver – «minder om fortidens jagtmetoder» – i fjellene rundt Hemsedal.⁹ Redaksjonen oppfordret leserne om å sende inn flere observasjoner. Bruun svarte med å beskrive fem fangstgraver med steingjerder ved Hallingskarvet, samt to ved Gravahalsen, og han gjorde sine tanker om bruken av dem:

Naar man ser hen til beliggenheden af gravene, er det utvilsomt, at de netop er placerede i rensdyrenes alfarveie; enten man nu har forsøgt at jene dyrene til gravene, eller de paa sine vandringer har kommet i nærheden af disse, har stengjærderne bidraget til at faa et dyr til at gaa i graven.¹⁰

Fangstgraver fra nyere tid ble tildekket med tynne kvister og mose. Etter påbud skulle de vært kastet igjen, men noen var fortsatt åpne da sportsjegerne kom forbi, blant annet i områder ved Skrykken, Langevatn og Hølen.¹¹

«Viddestemningen»

Ved Langesjøen hadde det bodd folk «fra uminnelige tider».¹² Dahl fornemmet en slags tilstedeværelse: «En kjenner at her står en ved et gammelt 'kultursentrum'. [...] Alt første gangen jeg var her, kan jeg huske jeg hadde den bestemte følelsen som kan komme over en på

⁶ Lumholtz 1926, s. 55.

⁷ J. Dahl 1944, s. 79-80.

⁸ J. Dahl 1944, s. 75, 76. Dahl bygde på flere kilder, bl.a. «Har det vokset skog på Hardangervidden» (1911) av Olaf Olafsen; undersøkelsene til Hjalmar Neegård og James A. Grieg 1909-11; *Ferd og fest. Reiseliv i norsk sagatid og middelalder* (ny utg. 1942) av Sverre Steen; *Til høgfjellets forhistorie. Boplassen på Sumtangen ved Finsevatt på Hardangervidda* (1942) av Johannes Bøe (Dahl 1944, s. 75, 77). I tillegg til å sammenligne med funn fra andre steder i Norge, mente forskere at det var fellesstrekk mellom fangstmetodene til steinalderbefolkning og eskimoer (se Grieg 1910, s. 208).

⁹ Reusch 1897, s. 1.

¹⁰ Bruun 1897c, s. 180. Sml. Lumholtz 1926, s. 55-56; Blytt 1939, s. 70; J. Dahl 1944, s. 132, 173. Se også Asbjørnsen 1852, s. 18-19.

¹¹ Lumholtz 1903, s. 121; J. Dahl (1940) 1943, s. 180; 1953, s. 14. Se også Grieg 1910, s. 208-211; Bakke 1984.

enkelte steder og ikke på andre, – at jeg ikke var alene.»¹³ Blytt opplevde det samme: «Vi synes ikke vi er alene heroppe. Steinene fører sin tause tale, det hvisker og lister om oss. Som nu idag, så satt her for tusen år siden skinnklædde reinsdyrjegere på de samme steinene.»¹⁴

Dahl døpte følelsen «Viddestemningen»: «Jeg føler meg omgitt av gamle dager. Jeg føler skyggene omkring meg.»¹⁵ Stemningen kunne komme over dem i det de satt på de samme steinene, stod ved de samme fangstanleggene og de gamle buene eller beveget seg etter de samme slepene som andre før dem. Med ett var trehundreårige kløvkarer og steinalderens tusenårige veidemenn tilstede. «Selv ved høylys dag vandrer det her ved siden av en gjenferd fra fjerne tider, av dem som engang levde sitt slitsomme liv mellom disse grå og tause steinrabbene», skriver Dahl.¹⁶

De første nordmennene

Viddas første jegere har en plass i beskrivelsene, både som fortellerteknisk grep og historisk bakteppe. Blytt åpnet *Reinsdyrjakter og friluftsliv* med noe som ligner en skapelsesberetning:

Da isen trakk sig unda, kom villdyrene og laget de første slep langs med elven og op over fjellsidene. – Siden kom menneskene og ryddet og bygget. Tiden gikk og sterke, solbrente karer drog med hester og kløvjer inn over Hardangervidda på jakt og fiske efter reinsdyr og rype og fet ørret. Også storvilt som bjørn og elg ble veidet.¹⁷

'Villdyrene' som 'laget de første slepene' må ha vært reinen. I fotsporene fulgte de første menneskene. Denne framstillingen finner vi igjen i eldre litteratur, som Asbjørnsens artikkel «Vildrenen». Her forklarer han hvordan «Norges første lappiske Befolkning» etter istiden fulgte reinen på vandring vestover fra Mellom-Asia, mens «den gothiske Stamme» på et seinere tidspunkt fulgte «Reensterne fra Fjordene ind over Fjeldene, [...] da den vandrede op fra Havet og bebyggede Indlandets Bygder».¹⁸

Innvandringsteori hadde stått på dagsorden til norske historikere siden andre halvdel av 1700-tallet.¹⁹ Gamle boplasser ved Finsevatn ga Hardangervidda en plass i debatten. I 1840

¹² J. Dahl 1944, s. 75.

¹³ J. Dahl 1944, s. 74-75, sml. sst., s. 27, 42, 72, 76, 80, 88, 114, 132-134, 148, 151, 158; 1953, s. 15.

¹⁴ J.N.L. Blytt 1939, s. 74.

¹⁵ J. Dahl 1953, s. 15, 83.

¹⁶ J. Dahl 1944, s. 27-28.

¹⁷ Blytt 1935, s. 7-8.

¹⁸ Asbjørnsen 1852, s. 2.

¹⁹ Hovedteorien tilsa at den nordiske stammen vandret inn fra nord og la under seg goterne (tyske germanere) i Sverige og Danmark, jf. *Afhandling om de norskes og endeel andre nordiske Folkes Oprindelse* (1769) av Gerhard Schøning (1722-80), *Om Nordmændenes Herkomst og Folkeslægtskab* (1839) av Rudolf Keyser (1803-64), *Det norske Folks Historie* (1852-63) av Peter Andreas Munch (1810-63) (Grieg 1910, s. 204; SNL ('Keyser, Rudolf' i bd. 8, s. 164; 'Munch, Peter Andreas' i bd. 9, s. 691; 'Schøning, Gerhard' i bd. 12, s. 120); Kjus 2003, s. 13, 49, 111).

var teorien at det var samiske levninger.²⁰ Sytti år etter fastslo forskere at det gjaldt «et stenalderfolk».²¹ James A. Grieg tilrettela de zoologiske resultatene for interesserte sportsjegere i tidsskriftsartikkelen «Jægerliv paa Hardangervidden i forhistorisk tid» (1910), mens hovedpublikasjonen ble kalt *Hardangerviddens ældste befolkning* (1911).²²

Avfallsdungene på boplassene antydte to perioder i Viddas historie – steinalder og jernalder – med ulik utnytting av viltet. «Hardangerviddens ældste befolkning har været renjægere som ved siden av renjagten har de fisket og fanget fugl, medens de senere beboere kun har gjæstet vidden for renjagtens skyld», skriver Grieg.²³ Han antok at 'steinalderfolket' hadde vært bofast før det forsvant. I neste periode dro folk fra Hardanger og Hallingdal til fjells for å jakte. Boplassene ble satt i stand og tatt i bruk. Felægre ble bygget. Ifølge Grieg gled perioden over i moderne tid: «Efter denne indvandring har der helt frem til vor tid færdes folk paa Vidden, jægere og fiskere [...]»²⁴

Sportsjegeren var mer interessert i å få fram de ulike fasene i bruken av Vidda enn nyansene i innvandringsteoriene. For Dahl handlet det om «de første 'nordmænd' i ældgamle tider».²⁵ «Ved Langesjøen bodde det for 4500 år siden folk, som veidet villrein med spyd og økser, kniver og piler av stein», og slik hadde det vært andre steder på Vidda: «Fiskere og veidefolk holdt til ved stykene mellom sjøene, ved eidene og vadene, der villreinen kom, når den vandret mot vinden fra fjell til fjell.»²⁶ Siden fulgte ferdselen langs slepene og «legertiden».²⁷ Blytt tok spranget fra steinalder til nyere tid: «Skinneklædde menn med bue og pil har kanskje hatt sitt årvisse tilhold her og veidet og fisket. Efter dem kom så de hårdføre og fjellvante eidfjordinger med flintelås og svære munnladningsrifler.»²⁸ I overensstemmelse med samtidige teorier kunne sportsjegeren se for seg at fjellbøndene var etterkommere av befolkningen som brukte Vidda i jernalderen, kanskje tidligere.

Den lokale jegeren

«Jeg vil fremholde at Eidfjordingen høist sansynlig, foruten at være landets haardføreste fjeldfolk, ogsaa fra de ældste tider har hørt til vort lands dygtigste og meste drevne

²⁰ Grieg 1910, s. 203.

²¹ Grieg 1910, s. 204. Se også diskusjonen i Asbjørnsen 1852, s. 15-16.

²² Grieg 1910; Neegaard 1911.

²³ Grieg 1910, s. 205-206.

²⁴ Grieg 1910, s. 208.

²⁵ J. Dahl 1910, s. 100.

²⁶ J. Dahl 1944, s. 24, 75.

²⁷ J. Dahl 1953, s. 8, sml. 1944, s. 40, 23-24, 142, 148.

²⁸ J.N.L. Blytt 1935, s. 47.

renjægere», skriver Blytt.²⁹ «Et typisk høifjellsbillede» i samtiden var for han en mann – jeger og reingjeter – med hund og gevær: «Lars [Garen] går med huen på skjeive, og riflen slenger på ryggen. Finnebikkjen dilter i helene på ham».³⁰ Slike lokale jegere kontaktet sportsjegere.

En sportsjeger som ville jakte rein i et nytt område hadde flere grunner til å kontakte lokalbefolkningen. Det gjaldt på Hardangervidda som i andre villreinterreng. Hovedgrunnen er allerede nevnt: Reinjakta fordret detaljkunnskaper om dyret og jaktterrenget som bare lokalkjente kunne bidra med. En annen grunn var ønsket om å «komme godt frem over Vidda», noe «en sikker fører», en som visste «vei og udvei overalt» kunne oppfylle.³¹ Den lokale jegeren var sportsjegerens hjelper og læremester, kanskje også et forbilde.

Alt i alt satte sportsjegere pris på samværet med hjelpsomme, troverdige, 'raske jegere fra fjellbygdene', slik Lumholtz uttrykte det. De innlemmet dem i Viddas jegerfelleskap. De representerte en livsform som hadde tilhørt viddelandskapet i generasjoner.

Viddas liv i blodet

Etter møtet med numedølen Østen Raaen satt Guldberg igjen «med Følelsen af at have truffet en af Fjeldets ægte Sønner».³² Lensmann Knutsson i Rauland «havde Jægerblod i sine Aarer».³³ Lumholtz omtalte eidfjordinger som «fødte fjeldfolk».³⁴ Fjellbøndene framstilles som skapt til jakt og et liv i fjellet ut i fra nedarvete, genuine egenskaper som lå dem i blodet. Til dette hører en bestemt fysiognomi. Lokale menn var 'sterke' og 'utholdende', 'tettbygde', 'bredskuldrete' og 'staute', selv om de ofte var 'små'.³⁵ De beveget seg «spenstig og rask, men med fjellbondens sig i gangen».³⁶ De var resultat av tilpasning til et bestemt sted – fjellet.

Dahl så for seg at jegeren ble formet av oppholdene på Vidda, slik Nordmarka formet skiløperen. «Reinsjegeren hører [...] Vidda til», mente han, «det er Vidda selv som skaper ham».³⁷ «Viddas liv gikk ham i blodet», skriver Dahl om eidfjordingen Gunnar Garathun, «han ble en Viddas mann».³⁸ På «en ekte fjellkar» som uvdølen Andris Varaldsrud preget slitet kroppen.³⁹ Slit i et hardt klima over flere hundre år ga en seig, 'hardfør' befolkning.

²⁹ J.N.L. Blytt 1918a. Sml. J.N.L. Blytt 1935, s. 9.

³⁰ J.N.L. Blytt 1939, s. 12.

³¹ F.O. Guldberg 1891, s. 176, 180.

³² F.O. Guldberg 1883, s. 15 (1891, s. 143).

³³ F.O. Guldberg 1881, s. 186 (1891, s. 61).

³⁴ Lumholtz 1926, s. 57.

³⁵ F.O. Guldberg 1883, s. 15 (1891, s. 143); 1891, s. 176, 180; J.N.L. Blytt 1935, s. 9; 1939, s. 12; J. Dahl 1944, s. 24, 29, 140, 174.

³⁶ J. Dahl 1944, s. 114.

³⁷ J. Dahl 1953, s. 88-89.

³⁸ J. Dahl 1944, s. 55.

³⁹ J. Dahl 1944, s. 43.

Sportsjegeren karakteriserte lokalbefolkning utifra det nære forholdet den hadde til naturen. Til dette hører også naturlighet og opprinnelighet, satt under press. Dahl hevdet at skurdølen hadde «bevart det meste av sitt opprinnelige preg og lynne».⁴⁰ Andre tydde til beskrivelser av urbefolkning. Guldberg brukte oppdagelseslitteraturen: «[...] men saa faar vi takke guderne, vi, som har levet sammen med de 'vilde' og seet deres liv og – 'død' .»⁴¹ Indianerlitteratur var kilde da Blytt skrev at Lars Garen løp «slank og brun som en indianer» i høy fart.⁴² Det lå noe primitivt over den lokale jegerens forhold til fjellet og viltet. Dette kunne sportsjegeren beundre, men også dra nytte av.

Kjentmann og reinjeger

Guldberg fulgte Yngvar Nielsens oppfordring i *Rejsehaandbog over Norge* (1879):

Alene paa Fjeldet bør Ingen gaa, uden han er nødsaget dertil. En Fører vil derimod i Regelen være overflødig for den, som har lidt Øvelse. [...] Hvor der ikke haves gode Karter, bør kun meget øvede Fodgjængere, der ere fortrolige med Fjeldene, gaa uden Fører i Fjeldet. Kompas bør altid medbringes.⁴³

Nielsen advarte mot upresisheter ved amtskartet for Bratsberg.⁴⁴ Guldberg fikk bekreftet dette: «[...] Kortet var falskt. Elvene gik galt og Nuterne havde ingen navne.»⁴⁵ Men sportsjegeren var ikke fortapt, han navigerte lett etter kompasset.⁴⁶ Eller han stolte på fjellføreren og fikk lokalkunnskap på kjøpet.⁴⁷ Etter jakt og gjeting kjente føreren til «en mængde navne» som han gjerne delte med sportsjegeren, som «blot kunde faa de alleralmindeligste og hyppigst nævnte til at gjøre et varigere indtryk».⁴⁸ Etterhvert festet stedsnavnene seg; flottene med navn etter en sjø, nutene «av noget almindelig kjendt i nærheten», slik Lumholtz har forklart det.⁴⁹

Ifølge Nielsen var Torbjørn Maurset «den mest grundkjendte» på Hardangervidda.⁵⁰ Men oppgavene Maurset fikk under fotturen med Guldberg og Waage i 1883, viser at han var noe mer enn en veiviser:

Ved siden af at passe kløven, rede sengen og stelle istand det nødvendige i Hardangerviddens mange merkverdige «hoteller», koge kaffe, naar vi hvilede, og bære os over elvene, forat vi skulde slippe at blive

⁴⁰ J. Dahl 1944, s. 119.

⁴¹ F.O. Guldberg 1891, s. 187.

⁴² J.N.L. Blytt 1935, s. 55.

⁴³ Nielsen 1879, s. XVII. Jf. F.O. Guldberg 1881, s. 179, 181 (1891, s. 52, 54).

⁴⁴ Nielsen 1879, s. 172, 216; 1880, s. 106. Yngvar Nielsen (1843-1916) ledet siden DNT (*SNL*, bd. 10, s. 166).

⁴⁵ F.O. Guldberg 1881, s. 184 (1891, s. 58-59).

⁴⁶ F.O. Guldberg 1881, s. 181, 186, 194 (1891, s. 54, 62, 73-74); J.N.L. Blytt 1935, s. 15, 91; J. Dahl 1944, s. 21.

⁴⁷ F.O. Guldberg 1881, s. 184 (1891, s. 59).

⁴⁸ F.O. Guldberg 1891, s. 180.

⁴⁹ Lumholtz 1926, s. 53.

⁵⁰ F.O. Guldberg 1891, s. 180. Jf. Nielsen 1880, s. 146.

vaade, – foruden alle disse forretninger havde han ogsaa at speide efter ren og andet vildt og – *last but not least* – at fortælle os historier fra sit lange jægerliv paa Vidda.⁵¹

Kort sagt, sportsjegerne ønsket hjælp fra «en Kjendtmænd, helst en Renjæger», en med «stort ry som fjellkar», som la alt til rette og formidlet sider ved jegerlivet.⁵²

Hjelpsomhet er ett stikkord.⁵³ Erfaring, dugelighet, jaktlyst og mot er andre kvaliteter ved lokale jegere som sportsjegeren framhevet. Guldberg trakk fram at Østen Raaen var «en ivrig Renjæger».⁵⁴ Torbjørn Maurset hadde et «egte jægersind og jægermod».⁵⁵ Blytt omtalte Ola Garen som «en framifrå fjellmann og reinsdyrjeger», og sønnen Lars var både «en sjelden dygtig jæger og gjæter».⁵⁶ Heine Sæbø var «en dugelig veidemann», og som fjortenåring var Lars Sæbø allerede «en dugelig jeger» – «det er god to i den gutten», fastslo Blytt.⁵⁷ Lumholtz viste til Sylfest Sæbø som «en høist sympatisk fjeldmand», «en fremragende jæger og elsker av livet paa vidden», «den fortræffelige fjeldmand og passionerte rensjæger».⁵⁸ Ola Sæbø var «en dygtig renjæger» og «paalidelig».⁵⁹ Ivar Lægred var «en intens fjeldmand», en «dyktig» og «ganske dreven renjæger».⁶⁰

Opplært i Viddas skole

Den lokale jegeren ble kjent med Vidda tidlig i livet gjennom gjeting, fangst og jakt. – «En hard skole for en smågutt!», skriver Dahl i en omtale av Gunnar Garathun.⁶¹ Han forteller videre: «Vidda var hans barnsdoms lekeplass og ble hans ungdoms tumlefelt».⁶² Slik fikk Garathun omfattende viten om viltet på Vidda:

Intet på Vidda var ham fremmed. Han leste som i en åpen bok eventyret om rypesteggen, som krabber i mosen ved foten av vieren, om villreinen som streifer over øde, vindharde flyer, om sollyset som brenner i nutenes skar.»⁶³

Å lese noe som en åpen bok betyr å se tvers igjennom det.⁶⁴ Å lese naturens bok har lange røtter i filosofien.⁶⁵ I likhet med enkelte renessansetenkere, knyttet sportsjegeren uttrykket

⁵¹ F.O. Guldberg 1891, s. 180-181. Guldberg var ikke fullt så ubehjelpelig som det her kan virke. Han kunne krysse elver selv. Da beholdt han sokkene på for å få godt feste og beskytte seg mot skarpe steiner og kulde. Slikt kunne til og med være «forfriskende» (Guldberg 1881, s. 184 (1891, s. 59)).

⁵² Guldberg 1881, s. 179 (1891, s. 52); J. Dahl 1944, s. 45.

⁵³ Jf. Guldberg 1883, s. 4, 15 (1891, s. 126, 143); Lumholtz 1926, s. 66, 143; J. Dahl 1944, s. 12, 29, 58.

⁵⁴ F.O. Guldberg 1883, s. 15 (1891, s. 143).

⁵⁵ F.O. Guldberg 1891, s. 180.

⁵⁶ J.N.L. Blytt 1918a; 1935, s. 9. Sml. Lumholtz 1926, s. 57.

⁵⁷ J.N.L. Blytt 1935, s. 28 («en sjelden dygtig veidemann» (1920, s. 177)), 44, 46.

⁵⁸ Lumholtz 1926, s. 60, 146. Sml. sst. s. 57.

⁵⁹ Lumholtz 1926, s. 61, 147. Sml. sst. s. 57.

⁶⁰ Lumholtz 1926, s. 60, 142.

⁶¹ J. Dahl 1944, s. 56.

⁶² J. Dahl 1944, s. 55.

'naturens bok' til erfaringsbasert kunnskap om naturen.⁶⁶ «Jægerlivet er en god skole for den, der vil lære at kjende naturens former og liv», konkluderte Guldberg, slik faren hadde gjort.⁶⁷

Den lokale jegeren opparbeidet erfaringskunnskap. Han visste hvor reintrekkene gikk, og i likhet med samene kjente han reinens «vaner og veie som faa».⁶⁸ Han leste dyreatferden ut fra «utydelige spor med en del sandkorn slengt over».⁶⁹ Engelskmenn nyttiggjorde seg denne kunnskapen hos indiske jegere.⁷⁰ Sportsjegere over hele verden leste at indianere hadde slik kunnskap. – «[...] en rødhud med svagt syn vilde opdage en snog i græsset længe før en europæer, hvis syn var godt. Saadanne ting er nemlig meget mer resultatet av erfaring og hjernebedømmelse end av det ytre syn».⁷¹ Guldberg refererte til «den opmerksomme jægers skarpe blikk».⁷² Likevel fantes ting han ikke la merke til.

Den lokale jegeren levde nærmere naturen enn sportsjegeren og framstod dessuten som en mer erfaren friluftsmann. Han viste sportsjegeren hvordan han kunne stelle seg med mat og overnatting i høyfjellet. Han tok seg av kløvhesten. Maurset ordnet opp for Guldberg og Waage på alle vis. Garathun ble beundret for sitt «praktiske grep», det «var sikkert i alle forhold under utelivet, ikke i noen situasjon sto han fast».⁷³

Viddas harde skole ga kunnskap på flere områder: ressursgrunnlag, dyreatferd, naturbruk og eiendomforhold. Garathun var blant dem som ble rådgiver for andre, også offentlige instanser: «Mange, mange er de, som søkte hans råd og fikk del i hans store erfaring og nøye kjennskap til Vidda og alt som hørte den til», skriver Dahl.⁷⁴ Bruun brukte jegere, driftekarer og reingjetere som informanter om jaktforhold, og Ola Garen var en av dem han 'satte høyest'.⁷⁵

Læremester i jakta

Den lokale jegeren var kunnskapsrik, praktisk og behjelpelig. Han lærte sportsjegeren hvordan villreinjakt kunne drives på Hardangervidda. Det ble «kikring og frysing,

⁶³ J. Dahl 1944, s. 55-56.

⁶⁴ Jf. 'bok' i Landrø og Wangenstein (red). (1986) 1997, s. 57.

⁶⁵ Ett eksempel er det teologiske verket *Liber naturce sive creaturarum* (1436) av spanske Raimundus de Sabunde, der 'naturens bok' og Bibelen representerer to typer kunnskap (*Nordisk Familjebok*, bd. 22, s. 927).

⁶⁶ Jf. 'Naturens bok' i Evensberget og Gundersen 1995, s. 635.

⁶⁷ F.O. Guldberg 1891, s. 262. Jf. C.A. Guldberg 1848, s. III. Se kapittel 2.

⁶⁸ Lumholtz 1926, s. 61.

⁶⁹ J.N.L. Blytt 1939, s. 14.

⁷⁰ Ritvo 1987, s. 261.

⁷¹ Doyne 1911, 130.

⁷² F.O. Guldberg 1891, s. 188.

⁷³ J. Dahl 1944, s. 59.

⁷⁴ J. Dahl 1944, 58. Garathun vitnet for Høifjeldskommissionen da den startet i 1909 (sst. s. 53-54).

kaffekoking og marsjer over myrer og fly, fra nut til nut», som gikk over i stillingsjakt.⁷⁶ Før Dahl jaktet rein selv, fortalte han om venner som beskrev «spenningen og sporten ved å finne, stille innpå, og felle det sky og vare dyret».⁷⁷ Med kikkerten som fremste redskap og nutene som utkikksposter, la jegeren løypa etter vind- og terrengforhold. Det gjaldt å komme på skuddhold, fortrinnsvis 50-100 meter fra dyret, uten at lukt, lyd og bevegelser røpet jegeren. Dette medfører fysiske anstrengelser med lange løp i lave daler, lydløs kravling i kalde myrer og kryping over skarpe steiner. Jaktformen ble da også kalt «Krybskytteri».⁷⁸ Slik jaktet fjellbøndene, og sportsjegerne fant god 'sport' i dette.

Stillingsjakta var kjent fra andre fjellstrøk, men Vidda bød på egne utfordringer. Ett eksempel er Guldberg som møtte problemer fra uventet hold:

Den jævne, tilsyneladende tørre Slette, [...] saa i mine Øine ud som en fast Vei efter en forfriskende Regnskur, og jeg betænkte mig ikke paa at løbe over den, skjønt de dybe Huller efter Renfoden burde holdt mig tilbage. For hvert Skridt, jeg tog, sank jeg dybere og dybere, og tilsidst sad jeg næsten fast; da besluttedes Retiraden.⁷⁹

Knutsson hadde gjort Guldberg oppmerksom på sauren av vann og grus – men «Erfaring er den bedste Læremester og Tossernes eneste».⁸⁰ En annen episode viser at Guldberg trodde han hadde god tid på seg som på «de store Flyer i Gudbrandsdalsfjeldene».⁸¹ Rifla lå i Futteralet, nøkkelen i pengepungen i bukselomma, da han helt uventet stod foran et dyr på det kuperte Sørvidda. Lokale jegere derimot utnyttet bestemte terrengforhold. Læg Reid viste Lumholtz «et knep» der jegerne «skyter over flokken og i bergvæggen bortenfor denne, og hvorved renen bringes til at tro, at faren kommer fra den kant hvor smeldet høres av anslaget mot bakken eller fjeldvæggen og flykter derfra – og imot jægeren».⁸²

Etter en vellykket felling fikk sportsjegeren lære å flå.⁸³ Han lærte å sikre kjøttet mot åtselsdyr, insekter og varme ved å legge det ned i ei ur med stein over, en såkalt 'uring' eller 'fastring'.⁸⁴ Han absorberte teknikk, kunnskap og terminologi. Blant annet adopterte han ord som 'krull', 'dott' og 'hop', benevnelser på flokker av ulike størrelser, i tillegg til andre uttrykk fra jakta.⁸⁵ Han ble ført inn i det lokale jegerfellesskapet.

⁷⁵ Bruun 1897c, s. 180; 1898, s. 141, 144-145; 1910c, s. 224-225; 1911a, s. 101; 1918, s. 111.

⁷⁶ J.N.L. Blytt 1939, s. 122-123.

⁷⁷ J. Dahl 1944, s. 94.

⁷⁸ Asbjørnsen 1852, s. 20. Begrepet krypskytteri må ikke forveksles med ulovlig jakt. Se omtale av jaktformen sst., s. 22-23.

⁷⁹ F.O. Guldberg 1881, s. 191-192 (1891, s. 70).

⁸⁰ F.O. Guldberg 1881, s. 191 (1891, s. 70).

⁸¹ F.O. Guldberg 1881, s. 186 (1891, s. 62).

⁸² Lumholtz 1926, s. 145.

⁸³ Se f.eks. F.O. Guldberg 1881, s. 192 (1891, s. 71); Lumholtz 1926, s. 48; J.N.L. Blytt 1939, s. 68-69.

⁸⁴ F.O. Guldberg 1881, s. 193 (1891, s. 72); Lumholtz 1926, s. 48.

⁸⁵ F.O. Guldberg 1881, s. 187 (1891, s. 64); 1891, s. 183, 187; Bruun 1897a, s. 10; 1899b, s. 125; 1910c, s. 225; 1911c, s. 230; 1913, s. 264; 1918, s. 49; Lumholtz 1918, s. 53; 1926, s. 51; J.N.L. Blytt 1939, s. 66.

Sportsjegeren

Dahl og andre sportsjegere omtalte viddelivet som «det ubundne liv som 'fri mann'», det «primitive, fri liv i fjellet» der de streifet om «som fri fugler».⁸⁶ Dette var «Viddas frie liv», levd «på fri manns vis» i viddelandskapet, «friere grunn» «i guds frie natur», «fri for alle».⁸⁷ «'Vi er frie og kan gjør ka hunen vi vil.'»⁸⁸ Ulike betydninger av ordet fri var i bruk.⁸⁹

Beskrivelsene ligner samtidige tekster om friluftsliv, blant dem Fridtjof Nansens «Friluftsliv» (1921). Nansen ville «komme litt bort fra de mange, bort fra den forvirrede larm hvori vårt liv så altfor meget føres, dette å komme ut i naturen, få nye og store inntrykk fra skog og mark, de vide vidder, fra det store rum [...], dit hvor [vi] oprinnelig hører hjemme: Guds frie store natur».⁹⁰ Til disse tekstene hører også Knut Dahls *Vildmandsliv og friluftsfærder*. «Det er det sunde mandfolks glæde ved vildmarkslivet, ved jagten og fisket, og trang til en gang iblandt at ryste kontorstøvet og civilisationen av sig som danner ledemotivet i boken», skrev Arne Omsted om 1922-utgaven.⁹¹ Vi ser det i «Litt ørretprat omkring Bergen», samt i «Fjellet» fra 1943-utgaven, der forfatteren slo fast at:

[...] mest gir vel Norges fjell den «uvane» [uvande, kravløse] kar, som kan snøre sin sekk og la jernteppe falle mellom seg og verden. Han kan vandre sin egen vei så langt og så lenge han vil, alene eller i selskap. Vinter og sommer gir ham like vilkår. Dag og natt, vær og vind, det er for ham bare fenomener i hans fjelliv. Han finner alltid utvei, han greier seg. Han lever hvor andre vilde dø.⁹²

Det handlet om «dager i frihet og samliv med naturen» og de «små behov» som naturen dekte,⁹³ basert på idealet om sunne, frie menn som fører et enkelt liv i ensomhet i naturen, i kontrast til bylivet og masseturismen. I bakgrunnen høres 'ropet fra villmarka'. Vi skal se nærmere på hvordan noen av disse elementene inngikk i våre fems viddeliv.

En fri mann

Å «leve helt som fri mann» betyr å drive jakt og fiske, slik Johannes Dahl framstiller det.⁹⁴

Blytt har beskrevet typiske trekk ved et slikt liv. «Jeg er alene og min egen herre, og forstyrrer

⁸⁶ J. Dahl 1941; 1944, s. 50, 100. Sml. sst., s. 11.

⁸⁷ Bruun 1899b, s. 126; Reimers 1941; Dahl 1944, s. 43, 1953, s. 52. Sml. Asbjørnsen 1852, s. 25.

⁸⁸ J.N.L. Blytt (1939) 1943, s. 11.

⁸⁹ *Bokmålsordboka* viser til sytten betydninger av 'fri', hvorav noen er knyttet til juss, fysikk og økonomi, mens andre handler om å være frigjort, uavhengig eller rett og slett utendørs (Landrø og Wangensteen (red.) (1986) 1997, s. 157). I eldre ordbøker forklares 'fri' som ubunden, uavhengig, løs, lens, ren for noe, uskyldig, ferdig, klar, ubesværet, blottet, dristig, usjenert, edsvoren, sikker, trygg, ledig, uhindret, tilgjengelig, gratis (Knudsen 1881, s. 241; Aasen (1873) 1918, s. 190).

⁹⁰ Nansen (1922) 1945, bd. 3, s. 585, 586.

⁹¹ Omsted 1922, s. 368.

⁹² K. Dahl 1943, s. 125-126. Sml. sst., s. 111; J. Dahl 1944, s. 177.

⁹³ K. Dahl 1943, s. 126, 135.

⁹⁴ J. Dahl 1944, s. 11.

ingen. Og dessverre liker jeg ensomheten bedre og bedre».⁹⁵ Sportsjegerens forhold til det å være alene i jaktterrenget settes i perspektiv: «Det er god sport dette ensomme viddeliv med jakt og fiske og 15-18 timers arbeidsdag. En får tid til å tenke seg om både en og tre ganger, og lærer å stole på sig selv, for det er ikke alltid nogen som hjelper om det bærer galt avsted.»⁹⁶ Dahl tar opp noe av det samme: «En må fylle de krav Vidda stiller, for å føle seg vel», en må «kunne greie seg selv».⁹⁷ Her tegnes bildet av en som velger ensomheten, fordi han vil styre seg selv og være selvstendig uten innblanding fra andre. Han ønsker å klare seg selv og overleve i naturen med enkle hjelpemidler. For å få det til, må han være snarrådig og hardfør. Når han lykkes vokser selvtilliten.

Idealet var en mann som blant annet kunne vise til «haardførhed, nøisomhed, seighed og godt kameratsligt sindelag», noe Lumholtz mente Nansen eksemplifiserte etter polferden.⁹⁸ Han måtte tåle 'primitive' forhold. For Dahl var dette poenget. – «For enkelt og primitivt må utelivet være, en må frigjøre seg helt fra alle former. Da først blir en fri, og det er hensikten med utelivet.»⁹⁹ Denne frigjøringen krever sin mann, 'den uvane kar', «som ligger under åpen himmel eller i en seterbu, som lager [sin] egen mat ved peisen i en steinbu med øde, åpne vidda rundt [seg]».¹⁰⁰ Han må like å leve enkelt og fordringsløst. «Det hender jeg sliter vondt», skriver Dahl, «– men jeg er fri!»¹⁰¹

Jegerlivet handler om å være fri fra hverdagen. «Hverdagslivet synes så uendelig fjernt», skriver Blytt.¹⁰² For han, Lumholtz og Bruun innebar det å være «fri for alt overhæng», «dagliglivets smaa kjedsommeligheter», «hverdagens småligheter».¹⁰³ I fjellet var Dahl «fullkommen fri for bekymringer», «tankene går en annen vei enn til daglig», de får «fritt felt», «rommet for tanken vider seg ut».¹⁰⁴ Nye tanker og andre gjøremål erstattet hverdagens. Gjøremålene fulgte en annen arbeidsrytme: «Tiden deles ikke opp i små timer og dager eller år», forklarer Dahl.¹⁰⁵ Dessuten: «[...] tiden er ens egen.»¹⁰⁶ Jegerlivet ga avkopling og en form for selvbestemmelse innenfor naturlige rammer, som med sine 'krav' representerte et konstruktivt alternativ til hverdagslivet. Alt dette ga en følelse av å være fri.

⁹⁵ J.N.L. Blytt 1935, s. 42. Sml. Lumholtz 1926, s. 40.

⁹⁶ J.N.L. Blytt 1935, s. 27 (1920, s. 176).

⁹⁷ J. Dahl 1944, s. 123. Sml. J. Dahl 1953, s. 80.

⁹⁸ Lumholtz referert i «Høstmøde» 1896, s. 202.

⁹⁹ J. Dahl 1944, s. 176-177.

¹⁰⁰ J. Dahl 1944, s. 177.

¹⁰¹ J. Dahl 1944, s. 177.

¹⁰² J.N.L. Blytt 1935, s. 25-26 (1920, s. 174).

¹⁰³ Bruun 1911c, s. 229; Lumholtz 1926, s. 40; J.N.L. Blytt 1945, s. 64.

¹⁰⁴ J. Dahl 1944, s. 17, 34, 40, 177. Sml. J. Dahl 1953, s. 102.

¹⁰⁵ J. Dahl 1944, s. 74.

¹⁰⁶ J. Dahl 1944, s. 166.

Ett med naturen

Alle fem mente at jakt førte dem til et 'herlig liv', «dette herlige liv i naturen».¹⁰⁷ Naturen stod for noe 'primitivt' og 'opprinnelig', «noe som er i pakt med fortiden».¹⁰⁸ Motstykket var livet i sivilisasjonen. Brødrene Dahl ville befri seg fra «'sivilisasjonens' bånd og krav», «det siviliserte livs tvang».¹⁰⁹ Naturen ble et tilfluktssted:

Utelivet [...] er en flukt fra sivilisasjonens, de såkalte framskrittets inngrep, til noe mer primitivt og uberørt. Det må være noe opprinnelig over de strøkene en ferdes i [...]. Og en må ha det for seg selv, en må føle seg alene, med varmen, sine venner og sine drømmer som selskap.¹¹⁰

«Jeg byttet det ikke bort mot all verdens storbyer med sitt myldrende kav!», skriver Johannes Dahl.¹¹¹ «Dette bylivet er nu engang unatur», fastslo Nansen.¹¹²

'Flukten' bort er òg beskrevet som å følge 'trangen', 'lysten', 'instinktet' eller 'viddas rop'. Lumholtz viste til «følelsen av at mennesket i grunden er skapt for et liv i naturen» og at det fantes «en sterk trang til at færdes ute i naturen med dens mangeartede og frie liv».¹¹³ «Alle vi som har hørt 'viddens rop' kjenner de følelser som Blytt har gitt et så knapt og malende uttrykk for», skrev anmelderen av *Reinsdyrjakter og Friluftsliv*.¹¹⁴ Det kjentes som å 'skifte ham', en prosess jegeren nærmest ikke kunne kontrollere: «Bymennesket feller jeg av mig som et skall. – Alle de slumrende urinstinker våkner, og det føles som om jeg atter er mig selv, mitt virkelige jeg, det jeg levde for sekler tilbake. Det jeg alltid lenges mot. [...] Jeg drages ut nesten mot min vilje.»¹¹⁵ «En blir mer vår, sansene skjerpes.»¹¹⁶ «Jægeren vaagner i dig», forklarer Guldberg og viser også han til «instinkter» og «gamle vaner» «fra fortidens liv».¹¹⁷ Sportsjegere fokuserte på primitive livsformer og natur så nær urtilstanden som mulig.

Ifølge disse beskrivelsene er mennesket skapt til å jakte. Jakt får fram den egentlige menneskenaturen og leder tilbake til det opprinnelige livet i naturen. Dahl og Blytt følte seg i 'ett med naturen': «I mine egne årer følte jeg slaget av Viddas puls. Jeg var en del av Vidda selv.»¹¹⁸ «I viddens dype, vidunderlige ensomhet føler jeg mig sterk, som ett med naturen».¹¹⁹

¹⁰⁷ F.O. Guldberg 1891, s. 168. Sml. sst. s. 206; Bruun 1899b, s. 126; Lumholtz 1926, s. 40; J.N.L. Blytt 1935, s. 33; (1939) 1943, s. 11; J. Dahl 1944, s. 10, 13, 63.

¹⁰⁸ J. Dahl 1944, s. 155.

¹⁰⁹ K. Dahl 1943, s. 126; J. Dahl 1944, s. 119.

¹¹⁰ J. Dahl 1944, s. 155.

¹¹¹ J. Dahl 1944, s. 107. Sml. sst., s. 25.

¹¹² Nansen (1922) 1945, bd. 3, s. 585.

¹¹³ Lumholtz 1926, s. 7, 120. Sml. Nansen (1922) 1945, bd. 3, s. 588.

¹¹⁴ Platou 1935, s. 489-490.

¹¹⁵ J.N.L. Blytt 1935, s. 107. Sml. sst., s. 27; 1939, s. 65, 124; 1945, s. 63-64; K. Dahl 1943, s. 111, 135.

¹¹⁶ J.N.L. Blytt 1945, s. 64.

¹¹⁷ F.O. Guldberg 1891, s. 277-278.

¹¹⁸ J. Dahl 1953, s. 40. Sml. sst., s. 123.

¹¹⁹ J.N.L. Blytt 1935, s. 107. Sml. J.N.L. Blytt 1945, s. 64; K. Dahl 1943, s. 111, 124.

Opplevelsen av harmoni ga styrke. Dette ligger nær grunnbetydningen av ordet rekreasjon: å komme til krefter.

Sportsjegeren på Vidda fylte sin plass i naturen – på sin måte. På flere områder var det snakk om en gradvis tilvenning til livsforhold og arbeidsprosesser. For eksempel det å få et reinsdyr, var tungt, blodig arbeid som voldt ubehag hos den uvante.¹²⁰ Noen retur til urtiden var det aldri snakk om, heller ikke å leve fjellbondens liv. «Jeg er ikke 'gone native'», skriver Dahl i et tilbakeblikk.¹²¹ Sportsjegeren omfavnet 'primitive' egenskaper og ferdigheter, stor erfaring, utholdenhet og forsiktighet – uten råskap og tøylesløshet. Guldberg forklarer: «Hele hemmeligheden bestaar i at eie lidenskab og tæmme den. [...] Uden lidenskab har man ingen udholdenhet, og uden ro har man ingen sikkerhed. Det gjælder derfor at 'kanalisere' sine kræfter og sin lyst [...]»¹²² Det kunne skje at «vor Jagtlyst var [...] fuldt tilfredsstillet, og vi blev enige om ikke at løsne flere Skud.»¹²³ Dermed stoppet jakta, for måtehold var et prinsipp for sportsjegeren. Guldberg sluttet å fiske, da ørreten hang og råtnet utenfor vinduet på Møsstrand. Han hadde mistet «fornøielsen af denne Sport».¹²⁴ Med bua full av mat, lot Blytt rypa gå i fred.¹²⁵ Dahl felte aldri vilt «som ikke kom til nytte».¹²⁶

«Viddas frie liv»

«Viddas frie liv» er «enkelt og hardt», men «den lever godt, som lever Viddas eget liv», konkluderte Johannes Dahl og definerte det gode viddelivet slik: «Inne fra bua står hyggen mot meg, når jeg går inn. Den friske lukten av briskeveden, varmen fra ovnen, duften av sterk kaffe og stekt fisk, – og gode venners koselige prat.»¹²⁷ Bruun skrev at «de 14 dages fjeldliv bytter vi ikke bort med al verdens guld – selv ikke i disse materialistiske tider».¹²⁸ Hovedpoenget for flere av sportsjegerne var å leve et spartansk, selvstendig friluftsliv i kontrast til mer tilrettelagt turisme og overflodssamfunnet. Slit og savn ga glede:

Det var ikke noe palass vi hadde her inne ved Høljastriken. Men det passet oss godt. Vi var unge og sterke. Ingen av oss ville være «turister» og ha alt tilrettelagt. Vi ville leve Viddas eget liv, og ta den gleden vi kunne skaffe oss selv ved slit og savn.¹²⁹

¹²⁰ F.O. Guldberg 1881, s. 192 (1891, s. 71); Lumholtz 1908, s. 6 (1926, s. 128-129); 1926, s. 48, 169-170; Blytt 1939, s. 15, 68-69; J. Dahl 1953, s. 66.

¹²¹ J. Dahl i *Studenterne fra 1890* (1940, s. 30).

¹²² F.O. Guldberg 1891, s. 241.

¹²³ F.O. Guldberg 1881, s. 193 (1891, s. 72). Sml. Lumholtz 1926, s. 37; J. Dahl 1944, s. 51.

¹²⁴ F.O. Guldberg 1881, s. 179 (1891, s. 52).

¹²⁵ J.N.L. Blytt 1935, s. 35-36.

¹²⁶ J. Dahl (1940) 1943, s. 169. Reiger knytter prinsippet til sportsmenneskets kodeks (Reiger (1975) 2001, s. 7).

¹²⁷ J. Dahl 1944, s. 42; 1953, s. 47, 52. Sml. J. Dahl 1944, s. 157.

¹²⁸ Bruun 1918, s. 42.

¹²⁹ J. Dahl 1944, s. 34.

«Gleden er størst, som en har slitt for», fastslo Dahl.¹³⁰ På samme måte utløste savnet «gleden ved nøisomhet», slik Nansen formulerte det.¹³¹ Slitet handlet om å dekke primærbehov som føde, varme og en viss hygiene. Daglige gjøremål måtte utføres under skiftende værforhold og dagene var lange, særlig for buboeren. Det kunne bli «en stri tørn», ifølge Blytt:

Ved femtiden og helst før skal en op i mørke, og det nattes før en kryper i soveposen. Dyr skal flåes og bæres hjem, garn skal synes og vaskes og henges på tork. Mat må lages, riflen og støvlene pusses og smøres, vieren skal slites og hugges og trekkes i hus til neste år.¹³²

For en som var bedre vant, fulgte savnet i kjølvannet.

Et bilde på det enkle, selvstendige livet er «den fri manns bål», slik Dahl formulerte det.¹³³ Det handlet om «å tenne sitt bål hvor en lyster».¹³⁴ Samtidig muliggjør bålet individets overlevelse i naturen. Det skaper et 'hjem' der ute: «En slik varme plass blir på en måte som et hjem.»¹³⁵ Jegeren gjorde opp ild i friluft og overnattet under åpen himmel. Noen ganger fordi han måtte, andre ganger fordi han ville det. Guldberg sov bedre i reinskinnsposen sin ute «i den friske luft» enn i røykfylte felægge og stølsbuer med lopper.¹³⁶ For Lumholtz derimot «kunde det alltid havt interesse at ha gjennomgaat en slik vildmands nat», men han valgte å sove med tak over hodet.¹³⁷ På dette punktet skimtes skillet mellom dem som foretrakk komfort og dem som praktiserte et enklest mulig friluftsliv. For de sistnevnte gjaldt det i tillegg å være mest mulig selvhjulpen. Dahl lærte seg å bruke kløvhest, og ellers bar han mye selv – «det er en del av livet på Vidda», mente han.¹³⁸

Dahl drev *woodcraft* i norsk natur. Det Turner fant i amerikanske campinghåndbøker, samsvarer med 'det frie jegerlivet': Man skal jakte, lage mat på bål og sove utendørs, alt på enkleste vis, slik det passer en antimaterialistisk, selvhjulpen, viltkyndig, mandig arbeidskar i fritiden.¹³⁹ Som vi vet kjente Dahl til *woodcraft*, men hvordan er usikkert. Han bruker ordet to ganger i *Den fri manns bål*, først om en amerikansk turkamerat, så om friluftslivet han og broren Knut lærte i 1880 av en skogvokter i barndommens Hakadal.¹⁴⁰ Trolig har Dahl blitt introdusert til fenomenet underveis, sett parallellene, og gjort *woodcraft* til det bærende idealet for et friluftsliv som òg inkluderte to av barndomsheltene, Uncas og Falkøye.

¹³⁰ J. Dahl 1944, s. 26. Sml. J. Dahl 1940, s. 63; 1944, s. 157.

¹³¹ Nansen (1922) 1945, bd. 3, s. 588.

¹³² J.N.L. Blytt 1935, s. 33.

¹³³ Dahl 1953, s. 102, sml. sst., s. 47, boktittelen *Fri manns bål* og kapitlet med samme navn (J. Dahl 1940, s. 56-64).

¹³⁴ J. Dahl 1940, s. 104.

¹³⁵ J. Dahl 1944, s. 38, sml. sst., s. 169; 1940, s. 41.

¹³⁶ F.O. Guldberg 1891, s. 190, jf. s. 178, 179.

¹³⁷ Lumholtz 1926, s. 170.

¹³⁸ J. Dahl 1944, s. 40, jf. s. 28, 66, 122-127, 130; 1953, s. 25-27.

¹³⁹ Turner 2002, s. 462, 464-467, 473, 474-475, 476-477. Se kapittel 1.

Et stykke flesk

Å skaffe sin egen mat inngikk i idealet for et selvhjulpent liv i naturen. Buboeren skjøt fugl og fisket på vei til bua og satte garn når han kom fram.¹⁴¹ Men det skulle mer til for å leve godt i fjellet. Det viser tidsskriftsnotiser, annonser, proviantlister og kokebøker.¹⁴² Stikkordene er nytelse og næringsbehov. Spesialprodukter hjalp noe på behovene: kjøttekstrakt, pemmikan og hermetisk oksekjøtt, fiskemel, ertemel og tørkete grønnsaker.¹⁴³ Guldberg kombinerte fugl og fisk med proviant som «Lefse, nogle Ovnsbrød, et Stykke Flesk, en Krukke Liebig, lidt tørrede Grønsager, Kaffe, Sukker og Chokolade».¹⁴⁴ De medbragte basisvarene i turmenyen til Blytt og Dahl var svart kaffe, flesk og brød.¹⁴⁵

Guldbergs tursekk framstår som mer innholdsrik enn de yngres. Kan hende falt det lokale kostholdet ikke i smak med få grønnsaker og mange melkeretter.¹⁴⁶ Guldberg foretrakk fugle- eller fleskesuppe «med grønt i» som turmat.¹⁴⁷ Han hadde dessuten med seg 'Liebig', et kjøttekstrakt av storfekjøtt brukt som styrkedrikk, men òg som tilsetning «for smagens skyld» i kjøtt- og fiskeretter.¹⁴⁸ Slik ville han unngå en «slet» eller «daarlig» middag – han ville «leve nogenlunde civiliseret».¹⁴⁹ Andre var tiltrukket av det tradisjonelle. Blytt levde godt med et enklere kosthold, og han likte «den herlige tradisjonelle rømmegrøten».¹⁵⁰

Ulikheter kommer også til syne i verdsettingen av reinskjøttet i feltkjøkkenet. Kokebokforfatter Hanna Winsnes hevdet at «Vildt smager hæsligt, naar det er raat».¹⁵¹ Guldberg støttet seg gjerne til kokeboka hennes og hadde en lignende tilnærming overfor ferskt, reinskjøtt stekt under åpen himmel: «Kjødet, som endnu ikke var koldt, da det lagdes i gryden, havde en bitter og emmen Smag, Hjertet var og blev haardt; kun Leveren smagte over Forventning godt, men ogsaa den bød snart imod».¹⁵² Lumholtz likte bedre ferskt reinskjøtt

¹⁴⁰ J. Dahl 1940, s. 48, 103, omtalt i kapittel 2.

¹⁴¹ J.N.L. Blytt 1935, s. 91; 1939, s. 12, 13, 120; 1945, s. 60, 62.

¹⁴² Se f.eks. annonsene i DNT 1868, samt C.M. Guldberg 1892, s. 82; Huitfeldt (1894) 1921, s. 35-38 og bilaget *Kogebog for friluftsmænd*, basert på *Kogebog for Turister, Jægere, Fiskere og Skiløbere* (1894).

¹⁴³ «Tørrede og pressede grønnsager» 1887; G. Guldberg 1891; Torup 1891, s. 67; «'Turistkjød'» 1892.

¹⁴⁴ F.O. Guldberg 1881, s. 180 (1891, s. 52).

¹⁴⁵ J.N.L. Blytt 1935, s. 94, 105, 114; 1939, s. 40, 47, 54, 66, 121, 129; J. Dahl 1940, s. 35, 49, 104.

¹⁴⁶ F.O. Guldberg 1881, s. 180, 183, 185, 189 (1891, s. 53, 57, 60, 67); 1883, s. 20 (1891, s. 151).

¹⁴⁷ F.O. Guldberg 1881, s. 187 (1891, s. 64), sml. s. 180 (1891, s. 53); 1883, s. 5 (1891, s. 129).

¹⁴⁸ G. Guldberg 1891, s. 126, jf. Huitfeldt (1894) 1921, bilag, s. 14, 20. Den tyske kjemikeren Justus von Liebig (1803-73) produserte kjøttekstraktet sitt første gang i 1865 (*SNL*, bd. 9, s. 101; Lyngø 2003, s. 16-17). Han inspirerte Asbjørnsen o.a. med sin ernæringssteori (H. Hansen 1932, s. 285, 293).

¹⁴⁹ F.O. Guldberg 1881, s. 176 (1891, s. 47).

¹⁵⁰ J.N.L. Blytt 1935, s. 92, sml. sst. s. 112.

¹⁵¹ H. Winsnes 1845, s. 229. 1800-tallets kokebøker, bl.a. *Lærebog i de forskjellige Grene av Huusholdningen* (1845) av Hanna Olava Winsnes (1789-1872), *Fornuftig Madstel. En tidsmæssig Koge- og Husholdningsbog* (1864) av Peter Christen Asbjørnsen og *Kogebog for Turister, Jægere, Fiskere og Skiløbere* (1894) av Fritz Huitfeldt, uttrykker et ambivalent forhold til vilt og viltsmak (Amundsen 2000). Asbjørnsen hevdet at «Dyrekjød er en ligesaa sund som velsmagende Næring», bl.a. røkt eller speket på fjellbondevis (Asbjørnsen 1852, s. 26).

¹⁵² F.O. Guldberg 1881, s. 193 (1891, s. 73); Frølich 1905, s. 206.

servert som «kjøt og kjøtsuppe» fra et mer utrustet kjøkken.¹⁵³ Blytt stelte seg selv, men hadde mulighet til å henge opp kjøttet i buene, der han også tørket hjerter og tunger.¹⁵⁴ Under oppholdet i fjellet spiste han hjerter og tunger i tillegg til nyrer, og reinskjøttet ble tilberedt som biff eller i gryte med flekk eller brune bønner, som også ble stekt i dyrefettet.¹⁵⁵ Andre spesialiteter hørte også med til jakta. Lumholtz og Dahl rundet av en vellykket reinjakt med stekte margbein. Lumholtz har beskrevet framgangsmåten: «Naar man saa har skudt ren og flaaet, skjærer man løs nederste led av føtterne og lægger dem i gløderne fra kaffevarmen, og efter kort tid er marvbenene stekt, og marven kan spises. Den smaker aldeles fortrinlig».¹⁵⁶ – «En godbit som reinsjegeren nødig gir slipp på», skriver Dahl.¹⁵⁷

Tross Viddas 'godbiter' kunne sportsjegeren ikke leve uten medbragt flekk og brød, kaffe, alkohol og tobakk. Guldberg kalte kaffen «den bedste Jagtdrik».¹⁵⁸ «Den ildvarme drikk stiver utrolig opp», mens «10–20 snaddedrag» «stimulerer livsåndene», ifølge Blytt.¹⁵⁹ Men den viktigste energien kom fra flekk og brød. Inntak av fett og mel hadde vist seg å være vesentlig under anstrengende arbeid.¹⁶⁰ – «Hvem skulde tro, at der kunde blive saa kraftigt kjød af velling og sild», bemerket Guldberg da han så musklene til en husmannsgutt i hjemtraktene.¹⁶¹ Saltet sild ble antatt å være tre ganger billigere enn flekk.¹⁶² Likevel spiste ikke sportsjegeren sild, poteter, grøt og skummet melk som kystfiskere, fjellbønder og husmannssønner.¹⁶³ I stedet valgte han «flekk og brød på skogmannsvis», slik Dahl uttrykte det.¹⁶⁴ Flesket inngår som en del av *woodcraft*. Dette indikerer at praktisk, hensiktsmessig turmat ble tillagt ulike verdier på symbolplan: Én tok med seg et stykke flekk for den siviliserte kokekunstens skyld. En annen fordi flesket hørte det primitive friluftslivet til.

Frie menns forbund

Så langt antyder gjennomgangen at sportsjegerens forhold til Hardangervidda ble bestemt av idealer for natur og menneske. Disse idealene er ikke entydige. De preges av spenningene mellom kulturlandskapet og den 'uberørte', 'opprinnelige' naturen, samt 'primitive' og

¹⁵³ Lumholtz 1926, s. 137.

¹⁵⁴ J.N.L. Blytt 1935, s. 12, 36; 1939, s. 23.

¹⁵⁵ J.N.L. Blytt 1935, s. 17, 27 (1920, s. 176), 43-44, 98; 1939, s. 18, 21, 23, 124, 127; 1945, s. 65.

¹⁵⁶ Lumholtz 1926, s. 156.

¹⁵⁷ J. Dahl 1953, s. 86.

¹⁵⁸ F.O. Guldberg 1881, s. 187 (1891, s. 64).

¹⁵⁹ J.N.L. Blytt 1935, s. 16, 110.

¹⁶⁰ Se f.eks. Torup 1891, s. 66-67.

¹⁶¹ F.O. Guldberg 1891, s. 92.

¹⁶² Helland 1896, s. 78-79.

¹⁶³ Se Helland 1896, s. 81-82.

¹⁶⁴ J. Dahl 1940, s. 37, sml. s. 104.

'siviliserte' livsformer, materielt savn og komfort. Som en ekte romantiker lot sportsjegeren naturen og forgagne tider være rettesnoren. Likevel var det 'siviliserte' målestokken som det 'primitive' ble sammenlignet med. Der naturen framstår som opprinnelig og en kilde til frihet, er dette egentlig resultat av frihet fra sivilisasjonens krav.

Jakt representerte en aktivitet med naturlige rammer' i pakt med fortiden'. Jegeren ble sunn av strabasene i friluft. Han følte seg i harmoni med seg selv og naturen, fordi han fulgte urinstinktet og levde 'fortidens liv'. Her fantes frihet, men også krav. Det krevde sin mann. Det var forskjell på hvor langt den enkelte var villig til å gå. Vi har sett at forholdet til bålet og flesket skiller dem som ville leve 'primitivt' fra dem som ønsket å ha det 'noenlunde sivilisert'. For våre fem går skillet mellom generasjonene født rundt 1850 og 1870.

Tross forskjeller samlet sportsjegerne seg om ett jegerideal. Vi skal avslutte kapittelet med å oppsummere jegeridealet. Som vi har sett handlet sportsjakt blant annet om å innfri lengsler. Det handlet òg om å erverve seg egenskaper og karakter ut i fra et ideal. Utdypes jegeridealet, finne vi et forbund av 'frie menn' som forener fjellbonde og bymann, indianer og hvit. Vidva og reinjakta inngikk i en prosess der sportsjegeren tok illusjonen til hjelp.

Ideal og karakterdanning

Jegeridealet blant sportsjegere på Vidva kan sammenfattes slik: Under oppholdet i høyfjellet må jegeren tåle ensomhet, spartanske forhold, 'slit og savn'. Det forutsetter 'små behov', 'nøysomhet' og overlevelsessevne. For å lykkes som friluftsmann må han være uavhengig, selvstendig, 'snarrådig', 'hardfør', 'seig' og 'uvan', i tillegg til 'kameratslig'. En reinjeger «kan aldri være varsom, dyktig og utholdende nok», mente Blytt.¹⁶⁵ Sportsjegeren fant disse egenskapene hos seg selv og hos lokale jegere. Den lokale jegeren framstår dessuten som erfaren, kunnskapsrik, troverdig, pålitelig, hjelpsom, praktisk, dugelig og modig med stor jaktlyst – egenskaper som sportsjegeren sannsynligvis også verdsatte hos seg selv.

Sentralt står forestillingen om at naturen former den som tilpasser seg naturforholdene. Jakt representerte en mulighet til å bli formet. Slik har jakt et element av karakterdanning ved seg. Dahl mente at jakt skapte mannen om til «'kar', en type, en skarpskåret personlighet».¹⁶⁶ Dette forutsatte handling, helt i tråd med Campbells *character-action*-tilnærming.¹⁶⁷ Nansen ville «finne seg selv» og utvikle «personlighet og karakter», og det gjorde man best i friluft.¹⁶⁸

¹⁶⁵ J.N.L. Blytt 1920, s. 179 (1935, s. 30).

¹⁶⁶ J. Dahl 1953, s. 88-89. Sml. Dahl (1906) 1907. Se kapittel 2 om turningens virkning på karakteren.

¹⁶⁷ Se kapittel 1.

¹⁶⁸ Nansen (1922) 1945, bd. 3, s. 586.

– «[...] den som engang har forsøkt dette frie, ubundne liv uavhengig av alt og alle, han vender ikke lett tilbake til flokken».¹⁶⁹ Nansen fant et eksempel i Jo Gjende, «en av disse viddenaturer, som forakter dallivet» og er «alene, med alle sitt livs fornødenheter på en skikjelke», «seig» og «selvhjulpen».¹⁷⁰ Nansen verdsatte selvhjulpenhet, handlekraft og mot. Idealet kan spores i idrett og filosofi.¹⁷¹ Det går òg en tråd til Coopers *Leatherstocking Tales*.

Indianer og hvit

Under en tur rundt 1910 falt følgende replikk: «'Gamle Chingangook [...], dette er liv'. 'Du burde være indianerhøvding.'»¹⁷² I kapittel 2 så vi Barth beskrive Jo Gjende ved å vise til 'jegeridealet' i 'karakteren og tenkemåten' til Falkøye, Natty Bumpoo. Den amerikanske litteraturhistorikeren George Dekker har sett kompleksiteten i Coopers jegerideal:

Cooper understood that the boastfulness of the hunter might disguise the essential humility of the man who accepted his own limitations and made the most of his talents; that the hunter's dislike of interference and respect for privacy might be an expression, not merely of the 'habits of secluded life' (the explanation given in *The Prairie*), but of a specialist's sense that each man should have his own job and the freedom to get on with it; and that the simple integrity of such a man, in the conformity between what he is and what he possesses, may be the true measure of the just man.¹⁷³

Idealet knyttes til yrkesjegere – rettskafne menn med yrkesstolthet og integritet, som kjente sine begrensinger og gjorde det beste ut av situasjonen i skogene i Delaware-distriktet.¹⁷⁴

Natty Bumpoo hadde disse kvalitetene. Dessuten sluttet han seg til stedets urbefolkning. Han hadde indianske lekekamerater og ble stammemedlem i ungdommen. Han fikk naturkunnskap og erfaring som ingen hvit mann. Cooper-eksperten Wayne Franklin omtaler Natty Bumpoo slik: «[...] he is familiar with hidden places and paths, has a subtle feel for his immediate surroundings and evinces an accumulated depth of experience that he wears like a costume.»¹⁷⁵ Natty tilhørte naturen og naturen tilhørte han.¹⁷⁶ I motsetning til andre hvite kjente han naturen, og i likhet med indianerne representerte han en naturtilstand. Han stod midt mellom to verdener – «mediating between the red world and the white».¹⁷⁷ Dette kan ha vært en av parallellene Barth så mellom Falkøye-figuren og Jo Gjende. Den lokale jegeren

¹⁶⁹ Nansen (1922) 1945, bd. 3, s. 587.

¹⁷⁰ Nansen (1900) 1945, bd. 2, s. 281-282.

¹⁷¹ Nansen viste bl.a. til den britiske historikeren og filosofen Thomas Carlyle (1795-1881) (f.eks. Nansen (1908) 1945, bd. 2, s. 381; (1928) 1945, bd. 3, s. 700). Se òg kapittel 2 om turn.

¹⁷² Einar Olsen i J.N.L. Blytt (1939) 1943, s. 10. Chingachgook, Delaware-høvding, er en av hovedpersonene i J.F. Coopers *Leatherstocking Tales* som far til Uncas og venn av Natty Bumpoo alias Falkøye.

¹⁷³ Dekker 1967, s. 89.

¹⁷⁴ Sml. S.F. Cooper 1876-84, xxiv-xxix.

¹⁷⁵ Franklin 1982, s. 223.

¹⁷⁶ Franklin 1982, s. 223.

¹⁷⁷ Franklin 1982, s. 223.

stod nær naturen og fortiden, slik sportsjegeren håpet å gjøre gjennom sitt eget viddeliv. Husk også Daniel Justin Hermans sammenligning av den jaktende naturvitenskapsmannen og Natty Bumpoo, begge med vitenskapelig og åndelig eiendomsrett til naturen.¹⁷⁸

Med illusjonen til hjelp

Jegerretorikken har fellestrekk med landskapsretorikken i forrige kapittel. Som vi så der, kan en retorisk beskrivelse uttrykke idealer mer enn virkeligheten. Samtidig må vi erkjenne at for sportsjegeren at skulle leve ut sitt jegerideal, måtte han oppleve at han befant seg i et gammelt landskap og vite at jakta hadde forhistoriske røtter. Knut Dahl har formidlet dette med utgangspunkt i lengselen om å leve i pakt med naturen:

Det er denne smerte som ikke kan stilles. Den kan bare lindres. Og få er de som har råd til å lindre den på steder av vår jord som ennå er samtidige med vår fortid. De fleste av oss må søke den stilt nærmere. Derfor blir illusjonen vår hjelp. Uten den var ikke mange av oss indianere.¹⁷⁹

Vidda ble en av arenaene der moderne jegere fikk utløp for lengslene sine. De beskrev det som å komme hjem. Reinjakt ga en følelse av tilhørighet. Ved bålet delte sportsjegeren fjellbondens liv. Men, mens jegerfelleskapet framstilles som et forbund mellom 'frie menn', skilte sportsjegerens frihet seg fra «den opprinnelige villes», først og fremst fordi han hadde «skapt den selv», og dermed blitt «frigjort», slik Knut Dahl forklarer det.¹⁸⁰

Sportsjegerens frihet skyldtes mulighetene i et moderne samfunn, blant annet fritid og individuell handlingsfrihet. Jakt var en livsform han – sett i sivilisasjonshistorisk perspektiv – frivillig gikk tilbake til for å ta ut en annen gevinst enn kjøtt eller penger, nemlig 'god sport', opplevelser, rekreasjon og personlig vekst. Der fjellbondens egenskaper var resultat av årelangt slit for å overleve, var slitet hos sportsjegeren selvvalgt og forankret i dyder som selvhjelpenhet, forsakelse, måtehold og disiplin. Idealet kan tolkes som et politisk standpunkt. Arbeidsmoral mot materialisme. Hver enkelt fikk tøyte grensene for vaner og fordringer. Desto enklere liv, desto mer selvstendig. Dette idealet ser ut til å stå sterkere i 1920 enn i 1880, noe som sammenfaller med *woodcraft*-perioden i amerikansk friluftsliv, 1890-1930. Vi har òg sett Johannes Dahl kalle brødrenes friluftsliv *woodcraft*. Både ideologi og praksis samsvarer med 'det frie jegerlivet', men ytterligere empiriske undersøkelser må til før vi kan slå fast hvilken rolle *woodcraft* har spilt i det norske friluftslivets historie.

¹⁷⁸ Herman 2001, s. 8-10. Se kapittel 1.

¹⁷⁹ K. Dahl (1922) 1943, s. 111.

¹⁸⁰ K. Dahl 1943, s. 126.

Kapittel 8

Reinen på Vidda

«Villreinen hører med i bildet av Vidda», skriver Dahl.¹ Han så den første gang i 1910.² Reinen står sentralt i beskrivelsene til sportsjegere på Hardangervidda, enten de jaktet rein eller ikke. Sportsjegeren ble kjent med dyret gjennom egne observasjoner og andres omtaler. Dette kapitlet tar utgangspunkt i beskrivelser der kunnskap, i tillegg til opplevelsen av reinen, kommer til uttrykk. I likhet med landskapet og jegeren gjaldt det å fange reinens karakter. Beskrivelsene kan deles inn etter fire tendenser. De to første gjelder dyrenaturen, skissert gjennom naturhistoriske og zoologiske opplysninger på den ene siden og antropomorfe trekk på den andre. Den tredje tendensen er sammenligningen mellom ville og tamme reinsdyr og springer ut av situasjonen med tamreindrift i villreinterreng. Den fjerde tendensen kan knyttes til fravær av villrein i enkelte strøk av Vidda.

I «villreinens hjem»

Reinjakta førte Dahl «inn i Viddas, villreinens – og ensomhetens mektige, fargefylte rike».³ Dette 'riket' gikk også under betegnelsen «villreinens hjem».⁴ Reinen levde i områder som «af Naturen er anviist den til Hjem», forklarte Asbjørnsen.⁵ Dens «oprindelige Hjem» hadde vært «Mellemasiens høiste Alper».⁶ I steinalderen vandret så reinen vestover etter hvert som isen smeltet. Etter å ha undersøkt beinmaterialet i avfallsdungene på Vidda, mente Grieg at «bopladsreinen tilhører samme rase som den ren, der i vor tid lever paa Hardangerviddan»⁷ Arten representerer en kontinuitet i Viddas historie. Det ligger i reinens natur å vandre. Blytt nevner flere dyretrekk i området ved Tinnhølen.⁸ Der, i Viddas 'hjerne', hevdet Guldberg at «ingensteds lærer man [...] Hardangerviddens dyreliv bedre at kjende».⁹ Ved å beskrive utseende, kroppsholdning og atferd, tegnet sportsjegeren et nært, detaljert bilde av «det sky og vare dyret».¹⁰ Vi skal se nærmere på disse beskrivelsene.

¹ J. Dahl 1944, s. 170.

² J. Dahl (1940) 1943, s. 176.

³ J. Dahl 1953, s. 95.

⁴ J. Dahl 1944, s. 43. Sml. sst., s. 170. Sml. «Renens Hjem» (F.O. Guldberg 1881, s. 189 (1891, s. 66)); «vildrenens hjem» (Lumholtz 1893a, s. 201, 202).

⁵ Asbjørnsen 1852, s. 11.

⁶ Asbjørnsen 1852, s. 2.

⁷ Grieg 1910, s. 205.

⁸ J.N.L. Blytt 1935, s. 109.

⁹ F.O. Guldberg 1891, s. 186.

¹⁰ J. Dahl 1944, s. 94.

Vakker og veltilpasset

Sportsjegeren observerte bukken og ble imponert over kroppsholdningen og måten den beveget seg på. Dahl beskriver det slik: «Jeg husker ennå hvor vi beundret dens lette, smidige og elastiske bevegelser.»¹¹ For han var reinen «[...] et betagende vakkert innslag i høyfjellets liv. Den passet så godt inn i naturen. Uten den ville ikke fjellet vært det samme.»¹² «Jeg følte stor glede ved å se at dette vakre dyret, som passer så godt inn i Viddas natur, streifet omkring i våre fjell i tusener.»¹³ Dahl omtaler reinen som et viktig estetisk innslag, men det lange tidsperspektivet antyder at det også dreier seg om et miljøtilpasset dyr.

Bruun tok tak i det siste og betegnet reinen som «en meget levedygtig dyreart», tilpasset et liv på Vidda.¹⁴ Lumholtz trakk fram to forhold som fikk reinen til å trives på Vidda: «[...] de store vide sletter, som gir fri utsigt, og at der overalt er mat at finde.»¹⁵ Utsikten ga dyret mulighet til å oppdage farer på avstand. – Dog begrenser reinens synsevne seg til 300 meter, ifølge Blytt.¹⁶ Reinmose og fjellgress ga gode beiteforhold ved Grasnuten, Møruvatn og Skaupsjøen, henholdsvis sommerbeiter for simler og kalver, og høstbeiter, der storbukkene etter hvert sluttet seg til.¹⁷

Livet i flokken

Sportsjegeren lærte å kjenne atferden til flokkdyret under ulike forhold. Blir en mindre flokk skremt, vil den først gå i formasjon for å møte faren: «Der stod Dyr ved Dyr i en lang Række, og en Del vakre Ungbukker i Midten, i alt vel en hundre Ren», forklarer Guldberg.¹⁸ Deretter tar varsimlene over. De er speidere og voktere. Flokken følger alltid varsimlens bevegelser, enten den er i ro eller i bevegelse. Dahl opplevde denne atferden på nært hold:

To varsimler travet lett og spenstig ut til siden, til de kom under vinden og fikk vær av oss. Da ga de et signal, et kort snøft, og i samme øyeblikk strøk flokken avsted med en fart som var nesten utrolig. Den underlige kneppen i fotleddet som følger med reinens fotbevegelser, hørtes som klapping av tusen kastanjetter.¹⁹

Dette møtet gjorde sterkt inntrykk: «Når jeg tenker på flokken, som etter å være støkt, bråstanset i en lang linje og sto der med høyt reiste hoder, sammentrengt og ferdig til sprang, er jeg glad jeg har opplevd å se et så stolt og vakkert syn».²⁰

¹¹ J. Dahl 1944, s. 91.

¹² J. Dahl 1953, s. 63.

¹³ J. Dahl 1944, s. 94.

¹⁴ Bruun 1897c, s. 180.

¹⁵ Lumholtz 1926, s. 56.

¹⁶ J.N.L. Blytt 1935, s. 13.

¹⁷ F.O. Guldberg 1881, s. 189 (1891, s. 66); 1891, s. 194; Bruun 1912, s. 352; J.N.L. Blytt 1939, s. 64.

¹⁸ F.O. Guldberg 1881, s. 191 (1891, s. 69).

¹⁹ J. Dahl 1944, s. 93.

Lumholtz har redegjort for atferden til større flokker i flukt:

Hvis nu flokkene tiltar i antal dyr, blir masseformationen farlig, og da ordner flokkene sig paa formænd, saaledes, at de, med varsimlen foran i passelig avstand, gaar 4, 5 eller 6 i bredden, og placerer endel bra bukke i spidsen som et slags anførere for følget, som nu blir ganske langt. Disse bukke kalder hardingene for «dragare», idet det ser ut som om disse trækker hele det lange tog av simler, smaabukker og kalver efter sig. Da hele denne lange formation [...] følger varsimlens bevægelser i terrænget, [...] vil hele denne formation av dyr [...] paa avstand gi indtryk av en kjæmpemæssig slange [...]. Man forstaar at dyrenes instinkt, eller intelligens, – hvad man vil – tilsiger dem, at denne maate at rykke frem paa er den sikreste for dem, naar de blir saa mange ifølge, og naar man ser denne interessante fremrykning, faar med det bestemte indtryk, at slik har storflokkene paa vidden manøvrert fra Arilds tid.²¹

Atferden – nedfelt i dyrets urgamle instinkt – beskyttet flokken mot farer og sikret overlevelse gjennom tusenårene. Sportsjegeren erfarte at skremte flokker bruker lang tid på å falle til ro, men «slaar en slik flok leir, passer bukkene godt paa at anbringe sig i midten, mens antallet av varsimler forfleres og anbringes utenom», forklarer Lumholtz.²² En flokk i ro kunne få en til å tenke at reinen nøt livet – 'familielivet'. Blytt så en flokk på 50-60 dyr ved et vann: «De hadde roet sig like ved stranden og nød familielivet. Vi krøp inn på dem og gledet oss en halv times tid ved synet.»²³ På et lite nes stod en bukk og spilte seg i vannet. Den «gjorde liketil toalett» og stanget seg til blods for å få mange tagger i geviret – «store sveiver med mange tagger er like ettertraktet av reinen som skjegget av unggutten», sa Ola Garen til Blytt.²⁴

I beskrivelsene blir bukker og varsimler ofte omtalt hver for seg, tilsvarende bestemte roller i flokken. Kjønnene levde atskilt deler av året og samlet seg før paringen startet midt i oktober.²⁵ I mellomtiden tok varsimlene «vakten og hadde ansvaret for simleflokkene med kalvene», mens storbukkene holdt til «i høgste rabbene i Moll- og Kjeldanutene, eller i mosebergene under skåkjene, og oppe i Jøkelen», slik Blytt beskriver det.²⁶ Han forteller om ei varsimle han hadde sett: «Det var et eldre svart dyr, utvilsomt med stor livserfaring.»²⁷ Varsimla er «oftest mørkhårete, eldre dyr», ifølge Blytt.²⁸ Storbukkene er på sin side «nogen enwise karer», ifølge Bruun – «der de faar være iro og liker sig kan de gaa uker efter uke trods al slags vind».²⁹ Nærmere paringstiden forsvarer de simlene med sine «vakre» horn.³⁰ Slik skisserer sportsjegeren et kjønnsrollemønster i reinens hjem, der det fantes kloke, erfarne kvinner og forfengelige, enwise menn.

²⁰ J. Dahl 1944, s. 94. Sml. J. Dahl (1940) 1943, s. 176.

²¹ Lumholtz 1926, s. 56-57.

²² Lumholtz 1926, s. 57. Sml. sst., s. 155; J.N.L. Blytt 1939, s. 20, 67.

²³ J.N.L. Blytt 1935, s. 21.

²⁴ J.N.L. Blytt 1935, s. 21.

²⁵ Se debatt om tiden i Bruun 1911a, s. 103; 1911c, s. 230; 1912, s. 352; 1917; 1918, s. 49, 51-52, 53, 54.

²⁶ J.N.L. Blytt 1939, s. 64.

²⁷ J.N.L. Blytt 1935, s. 99.

²⁸ J.N.L. Blytt 1939, s. 64.

²⁹ Bruun 1911c, s. 230.

Stolt og fri

Vi har nettopp sett eksempler der menneskelige egenskaper er overført til dyret. Dette kommer tydeligst til uttrykk der ordene 'stolt' og 'fri' brukes om reinen. Dahl omtaler villreinen som «Viddas stolte og særegne vilt».³¹ Han så for seg reinsdyr, «stolte og fri i det umåtelige himmelblå riket i kveldssolens bløte, vidunderlige lys.»³² «Jeg ser ennå for meg det stolte, vakre dyret, som dukket opp på rabben ovenfor meg, stanste og reiste hodet med de sterke hornene – og så seg om.»³³ – «[...] saa er ogsaa vildrenbukken vort stolteste vildt», konstaterte Bruun og la til: «Et stoltere syn end vildrenen ser man ikke i Norges fjeld.»³⁴ Lumholtz mente at villreinen var «Norges og Nordens stolteste vildt».³⁵

Ordet 'stolt' har ifølge ordboka to hovedbetydninger.³⁶ Den ene knyttes til følelser og karaktertrekk som kry, hovmodig, ærefull eller ærgjerrig. Den andre betegner et staut, flott eller staselig utseende. Det er særlig siste betydning som kommer fram i beskrivelsene av reinen, men følelser og karaktertrekk ligger nær: Et høyt hevet hode er jo òg tegn på stolthet og selvfølelse.³⁷ Ordet 'fri' har vi alt vært innom. Ordparet 'stolt og fri' dukker opp i andre samtidige beskrivelser, for eksempel om «det *stolte og frie* og republikanske Roma».³⁸ Tar vi for oss beskrivelsene som kontrasterer villrein og tamrein, ligner det ordtaket: «En fri mann skiller sig ut fra trælen endog ved sin gang: den er utvungen, spenstig og rank.»³⁹

Det ville og det tamme dyret

De ville dyrene er ikke bare 'vakre' og 'stolte'. De er 'frie', i motsetning til tamreinen. Det preger òg kroppsholdningen: «Særlig den fri, stolte reisningen av hodet skilte [villreinen] fra de dorske, duknakkete dyrene jeg ofte hadde sett i tamreinflokkene», skriver Dahl.⁴⁰ Den ville reinen holder hodet høyt, tamreinen er 'duknakket'. «Tamren falder saa ynkelig igjennem baade i størrelse, holdningens eleganse og selve kropsbygningen», kommenterte Lumholtz.⁴¹

³⁰ J.N.L. Blytt 1935, s. 12. Sml. sst., s. 64.

³¹ J. Dahl 1953, s. 60.

³² J. Dahl 1953, s. 17.

³³ J. Dahl 1953, s. 68. Sml. Lumholtz 1926, s. 95, 126.

³⁴ Bruun 1918, s. 42. Sml. Asbjørnsen 1852, s. 28.

³⁵ Lumholtz 1926, s. 42.

³⁶ Jf. 'stolt' i Landrø og Wangenstein (red.) (1986) 1997, s. 502. Sml. 'stolt', bl.a. kry, storaktig, kjepphøy, spradende, strunk, staut, grum, storartet, imponerende (Knudsen 1881, s. 788).

³⁷ Jf. 'hode', 'bære hodet høyt' i Landrø og Wangenstein (red.) (1986) 1997, s. 207.

³⁸ Laache 1945, s. 53, min kursivering.

³⁹ Laache 1945, s. 53. Historiker Rolv Laache bruker ordtaket for å beskrive frihetselskende hellenere. Ifølge han mente Henrik Wergeland (1808-45) og hans historielærer Albert Peter Lassen (1788-1857) at Hellas var «enda herligere» enn Roma (sst.).

⁴⁰ J. Dahl 1944, s. 91.

⁴¹ Lumholtz 1926, s. 95.

Guldberg uttrykte samme negative holdning til tamreinen i en parafrase over Cooper-sitatet vi kjenner fra før:

Dog tamreinen stikker allerede sine horn i veiret baade i øst og vest, og *det varer kanskje ikke længe, før Norges største og herligste fjeldvidde atter er befolket* eller «befæet» med tusender af – tamme, lade, paasatte reinsdyr, leiede finner og «sportsmænd» med Baedecker i lommen og en «dreng» med en rifle ved siden. Ja, det er fremtiden [...].⁴²

Ved å bytte ut en 'skjendig bande' tømmerhoggere i Cooper-sitatet med tamreinen, gjeterne deres og såkalte sportsmenn, får Guldberg fram at noe naturgitt er i ferd med å fortrenkes av unaturlige nykommere.

Et spørsmål om eierskap

Tamreinbukken er gjeldet, dermed 'dorsk og lat'. Tamreinsimla er 'på satt'. Disse menneskestyrte, og for så vidt rasjonelle inngrepene i tamreinenens forplantning, er langt fra naturlige. Vill og fri står i motsetning til temmet og kultivert. Den høyreiste villreinen er et bilde på frihet, mens den dukknakkete tamreinen underkues i fangenskap. Kroppsholdningen tilsvarende med andre ord hva slags relasjon dyret hadde til mennesket: Det ville dyret var fritt, mens det tamme dyret var privat eiendom, nærmest som fe å regne. Hver eier hadde sitt merke, innmeldt og godkjent, skåret inn i reinens ører.⁴³ – «Slavemerkerne», kalte Bruun disse øremerkene og tydeliggjorde dermed forskjellen på det frie og det eide dyret.⁴⁴

Fiendskap mellom tamt og vilt

I Cooper-parafrasen ligger også konturene til et annet bilde av tamreinen: en farlig inntrenger, et dyr utenfor kontroll. I Bruuns øyne 'grasserte' tamreinen.⁴⁵ Ordet brukte han ellers om elementer som lignet Coopers 'skjendige bande': rovfugl og tyvskyttre.⁴⁶ Fikk tamreinen sjansen, ville den «utbrede sig» til den hadde «beslaglagt alle fjelde, hvor den bare kan komme til».⁴⁷ I 1898 skrev Bruun at «den forbandede tamren har ødelagt al jagt fra Hallingdal

⁴² F.O. Guldberg 1891, s. 187, min kursivering. Vi kan sammenligne sitatet med 1835-utgaven: «*Det vil ikke vare længe, saa følger en skjendig Bande dem i hælene, for at hugge og fælde Træerne og ødelægge den skønne Skov*, der saa stor og rig strækker sig langs med den vestlige Bred af Mississippi. Lige fra Havets Bred og til Rocky-Mountains bliver da Landet *en befolket Ørken*; befolket, siger jeg, af Afskum og Udsrud af Menneskeslægten, berøvet alle Naturgaver og al den Elskværdighed, hvormed Skaberens Haand prydede den» (J.F. Cooper (1827) 1835, s. 44, min kursivering).

⁴³ Jf. «Cirkulære» 1898, s. 3-5.

⁴⁴ Bruun 1899b, s. 126. Se også Bruun 1899a.

⁴⁵ Bruun 1898, s. 143; 1899a, s. 194.

⁴⁶ Bruun 1910d, s. 149; 1911c, s. 227. Sml. J.N.L. Blytt 1939, s. 10. 'grassere', i betydningen herje, husere, fare voldsomt fram (Landrø og Wangenstein (red). (1986) 1997, s. 180).

⁴⁷ Bruun 1898, s. 143; 1899b, s. 124.

over vidderne til vest mod Sognefjorden», og året etter konstaterte han at: «Tamrenen er herre over alle fjelde – vildrenen er fredløs!»⁴⁸ Også Lumholtz bemerket at tamreinen beveget seg «ind på vildrenens enemerker».⁴⁹ Slik ble tamreinen framstilt som en inntrenger, mens villreinen var den som skulle ha førsteretten til landet og beitemene der – en parallell til et av temaene i *The Prairie*. Bruun snudde også på flisa for å poengtere at villrein og tamrein ikke kunne leve side om side: «Vildrenen er tamrenens værste fiende – og omvendt».⁵⁰

Tamt blir vilt

Mens kontrastene understrekes i noen sammenhenger, tones de ned i andre, for i bunn og grunn har villreinen og tamreinen samme natur. Bruun har beskrevet tamrein «næsten ligesaa vilde som vildrenen», «de streifer om som vildren og er ofte meget skye».⁵¹ Dette oppdaget Blytt våren 1907, da han var med på å føre en tamreinflokk på 400 dyr ned fra fjellet.⁵² Det var ikke uvanlig at villreinen kom inn i tamreinflokkene. Små ulikheter i utseende og atferd skilte dem fra hverandre. Reingjetere og lokale jegere fortalte at villreinen kunne være større, mørkere og ensfarget.⁵³ Men for sportsjegere var det nærmest umulig å se forskjell. Bruun fikk hjelp av en samisk gjeter til å peke ut «det vilde dyr, som laa lidt for sig selv borterst paa bræen».⁵⁴ Omvendt hendte det at tamreinen kom inn i villreinflokkene. Også da lette jegeren etter skillelinjer: Tamreinen ville ikke nødvendigvis flykte til fjells om den ble skremt, hornene røpet gjeldbukken, mens øremerkene var hovedbeviset på det tamme dyret.⁵⁵ Blytt skriver: «Hverken bersynt eller i kikkert kan vi se klipp i ørene [på reinen], og føler oss sikre på at alle er villdyr.»⁵⁶ Det skulle vise seg at ett av dem likevel var tamt.⁵⁷ Over tid gjorde felles natur at tamreinen gikk tilbake til naturtilstanden. Den blandet seg med villreinflokkene, antok ved hjelp av naturens «beskyttelseslikhet» villreinens mørke farge og ble ‘forvillet’, forteller Lumholtz.⁵⁸ Slik hadde ville og tamme dyr «i aarevis [...] blandet blod og den rene vilde type er utvasket», forklarer Bruun.⁵⁹

⁴⁸ Bruun 1898, s. 144; 1899b, s. 124. Sml. Bruun 1897c, s. 181.

⁴⁹ Lumholtz 1893a, s. 201.

⁵⁰ Bruun 1899a, s. 194.

⁵¹ Bruun 1898, s. 144; 1899b, s. 124.

⁵² J.N.L. Blytt 1935, s. 81-90.

⁵³ Lumholtz 1926, s. 45- 46, 147-148; J.N.L. Blytt 1935, s. 37. Slaktevekten av en villreinbukk på 7-8 år lå rundt 100 kg, mens tilsvarende for tamrein var satt til 54 kg (Lumholtz 1926, s. 46; Helland 1896, s. 3).

⁵⁴ Bruun 1899b, s. 125.

⁵⁵ Lumholtz 1926, s. 148, 149, 155.

⁵⁶ J.N.L. Blytt 1939, s. 24. Sml. Bruun 1899b, s. 125.

⁵⁷ J.N.L. Blytt 1939, s. 26.

⁵⁸ Lumholtz 1926: 45-46. Sml. sst., s. 148, 150; J.N.L. Blytt 1935: 54, 62, 82.

⁵⁹ Bruun 1914a, s. 113.

En bestand i nedgang

Blytt hevdet at det hadde vært svingninger i villreinbestanden – «der har været aar hvor den saagodtsom ganske var borte, for saa senere at komme igjen.»⁶⁰ Likevel var nedgangen i bestanden tema blant sportsjegere, selv med tilskudd fra tamreinflokkene. Bruun mente at steinalderboplasser, fangstgraver og vitneutsagn fra eldre jegere tydet på at «der i ældre tider krydde med villrein over alle fjellvidder».⁶¹ Rundt 1880 hørte Guldberg lokale si at Viddas villreinbestand hadde vært større før.⁶² Andre forfattere hadde formidlet det samme. I «Vildrenen» siterte Asbjørnsen en svensk bekjent, jegeren og naturforskeren Sven Nilsson, som fortalte at man i 1826 observerte enorme flokker sørvest for Vidda: «Denne Fortælling erindrer om de uttallige Flokke af Antiloper i Afrikas Hedeegne og om de ligesaa utallige Masser af Bisonoxer paa Amerikas Prærier.»⁶³

I 1876 debatterte Aasdalsjæger-Kompagni antallet rein i Norge. Rasch kom fram til at av ca. 4 000 villrein totalt, befant ca. 2 000 seg på Hardangervidda, men meddebattantene syntes tallene var for lave.⁶⁴ Ti år etter kom klager over at villreinbestanden sør for Hallingskarvet var i nedgang.⁶⁵ Seinere regnet Blytt med 25 000 dyr rundt 1900.⁶⁶ Bruun antok at tallet var 15 000-20 000 for perioden 1910-15.⁶⁷ Et mønster begynte å tre fram: «Det er helst vestover og sydover paa Vidda, man finder stormængden av vildren. Oppe under jøkelen – mellem Krækja og Halne – østover til Bjordalsnuten stæffes dog vildren under gunstige veirforholde», noterte Bruun.⁶⁸ I 1944 skrev Dahl at det manglet villrein nord for Bjornesfjorden, en tendens Blytt merket rundt 1920, da han mente det var 12 000-15 000 dyr tilbake.⁶⁹ Sportsjegerne på Vidda engstet seg for at villreinbestanden skulle minke der som ellers i landet og ligne skjebnen til blant andre den nordamerikanske bisonen, et offer for overbeskatning og i deres øyne mislykket totalfredning i Yellowstone National Park.⁷⁰

⁶⁰ J.N.L. Blytt 1920, s. 172.

⁶¹ Bruun 1918, s. 42. Sml. Bruun 1897c, s. 180; 1911a, s. 100.

⁶² F.O. Guldberg 1881, s. 176, 189 (1891, s. 46, 66), 1891, s. 187.

⁶³ *Skandinavisk Fauna. En handbok för jägare och zoologer (1820-60)* av Sven Nilsson, sitert i Asbjørnsen 1852, s. 3. Nilsson hadde norske informanter, bl.a. i øvre Hallingdal (H. Hansen 1932, s. 223, 311).

⁶⁴ Friis (1876) 1971, s. 211. Beregningen er gjort ved å tidoble antallet antatt skutte dyr (sst.). Se diskusjonen i Lumholtz 1901, s. 117-118.

⁶⁵ «Aarsoversigt» 1886, 304.

⁶⁶ J.N.L. Blytt 1920, s. 172.

⁶⁷ Bruun 1910b, s. 93; 1911a, s. 101; Lumholtz 1926, s. 44.

⁶⁸ Bruun 1911a, s. 100-101.

⁶⁹ J. Dahl 1944, s. 132. Sml. sst., s. 170; J.N.L. Blytt 1918b, s. 302; 1920, s. 172; 1935, 49, motsatt s. 105.

⁷⁰ Lumholtz 1901, s. 117; Bruun 1918, s. 43. Se Søilen 1995, s. 81; Amundsen 2001b, s. 36-37; 2007, s. 118-119. I 1832 var all nordamerikansk bison utryddet øst for elva Mississippi, og sportsmenn, samt indianske og hvite hudseltgere fortsatte jakta i vest, mens det rundt 1870 ble satt i verk ulike tiltak for å redde den utrydningstruete arten (Herman 2001, s. 57, 205, 241, 242). Se også Reiger (1975) 2001, s. 56, 69, 94-95, 103, 132-134, 148, 162-164, 171, 172, 182; Ritvo 1987, s. 283.

DEL 4 REKREASJON OG FORVALTNING

(4) «Viddens Saga» (1914). Foto: A.B. Wilse. Eier: Norsk Folkemuseum (NF.W 16807)

Kapittel 9

Erfaringer fra jakta

Forrige kapittel avsluttet med sportsjegerens bekymring for villreinbestanden på Hardangervidda. I dette kapittelet er temaet hvilket syn de hadde på årsakene til nedgangen i bestanden og hvorfor villreinen forsvant nord på Vidda. Vi har sett at tamreinen ble framstilt som en fiende. Dermed er det nærliggende å tro at reindriften inngikk blant årsakene. Hvilke erfaringer fikk sportsjegere som drev villreinjakt i et tamreindistrikt? Hvilke reaksjoner kom i kjølvannet? Erfaringene og reaksjonene kom til uttrykk i debatter på foreningsmøter, i tidsskriftsspaltene og som bakgrunnsinformasjon i jaktfortellingene. Dette setter oss på sporet av grunnleggende holdninger til vilt og viltforvaltning blant norske sportsjegere rundt 1900.

«Hvad er grunden til vildrenens avtagen?»

Reinen var en levedyktig art i det norske høyfjellet, mente Bruun.¹ I februar 1918 holdt han et foredrag, der han hevdet at nedgangen i villreinbestanden skyldtes at «beskatningen har været for stor».² Det innledet en debatt i tidsskriftet. Under overskriften «Hvad er grunden til vildrenens avtagen?» kom Blytt med sitt første av i alt tre innlegg.³ Hvorfor var bestanden i nedgang? Hvorfor forsvant dyrene nord på Vidda? Sportsjegerne fant både naturlige og menneskeskapte årsaker til forholdene. Blytt nevner to av naturlig art. Viktigste var vind fra sør og øst i jakttiden.⁴ Ettersom reinen går mot vinden, stod de på Sørvidda. Dernest kom snøforholdene. Reinen valgte dem mer snørike Sørvidda, slik at insektplagen ble mindre.⁵

De menneskeskapte årsakene var likevel i overvekt. Økt turisttrafikk i nord gjorde at villreinen holdt seg unna.⁶ I sør var jakta blitt mindre intens og dyrene spredte seg ikke som før.⁷ I stedet ryktes det at i året 1913 lå det 50-60 jegere på strekningen Langsjøen–Bjornesfjorden.⁸ Bruun brukte ordet «krigstilstand».⁹ Antall jegere var ifølge Blytt tjuedoblet i perioden 1900-20: «Hovedparten av disse er [...] mere at betragte som slagtere end som jægere», mente han og kunne fortelle at han hadde «ofte sett 10-20 dyr komme haltende, de

¹ Bruun 1897c, s. 180. Sml. Bruun 1898, s. 143; 1910c, s. 225.

² Bruun 1918, s. 43.

³ J.N.L. Blytt 1918a.

⁴ J.N.L. Blytt 1918b, s. 302. Sml. Bruun 1914b, s. 310.

⁵ J.N.L. Blytt 1918b, s. 303.

⁶ J.N.L. Blytt 1918b, 303. Sml. J.N.L. Blytt 1935, s. 116; Bruun 1911a, s. 100-101.

⁷ J.N.L. Blytt 1918b, 302.

⁸ Bruun 1913, s. 264.

⁹ Bruun 1914b, s. 311. Sml. Bruun 1913, s. 264.

trakk sig skaskutt på slepet efter flokkene, som pøbelen hadde skutt efter på 5-6-700, ja op til tusen meter».¹⁰ Disse skadene skyldtes langtrekkende magasingeværer i hendene på et økende antall ansvarsløse jegere. Lumholtz kalte dette «et vrægebillede av en rensjagt».¹¹ Å avlive et skadeskutt dyr var det verste Dahl visste. Det fikk han til å føle seg som «en brutal morder».¹² Tanken på dyrets lidelser gjorde sportsjegere «ille til mote».¹³

Reingjeterne representerte en annen trussel: De kunne drive ulovlig jakt. De ble beskyldt for å lokke villrein med tamrein, spesielt i parringstiden, eller skyte villrein under dekke av å hindre tamrein i å rømme.¹⁴ Brudd på fredningsbestemmelsene ble bøtelagt om de ble oppdaget, men hvem visste hva som skjedde langt inne på Vidda? «Tyvskytttere» hadde gode sjanser.¹⁵ Reindriften skapte problemer også på andre måter. I 1913 meldte Bruun om overbeiting på vinterbeitene: «Det er skralt med rensmosen derinde omtrent hvor man gaar. Det er snaugnaget og nedtrampet overalt.»¹⁶ Mens de fleste var enige om at reindriften på Vidda burde legges ned, viste Blytt til at et slikt tiltak minsket det positive tilskuddet av dyr til den ville bestanden og var dermed en medvirkende årsak til nedgangen i villreinbestanden.¹⁷

Av to naturlige og sju menneskeskapte årsaker til færre eller fraværende villrein så langt, er to forbundet med negative følger av reindriften. I tillegg var det misnøye med lovbestemmelsene når det gjaldt adgangsregulering, beskatning, våpen og i siste instans myndighetenes kontroll av villreinjakta og tamreinslaktingen.¹⁸

«At skyde merket ren»

I forrige kapittel antydte jeg at Blytt kom i skade for å skyte et rømt tamdyr. Det gjorde han, og han var ikke den eneste.¹⁹ Lumholtz' artikkel «At skyde merket ren» (1893) tok opp et aktuelt tema for den som jaktet rein i et tamreindistrikt. – Først etter at dyret var skutt, kunne jegeren være sikker på om dyret var vilt eller tamt, men da var det for seint. Skillet mellom villrein og tamrein hadde en rettslig side for reinjegeren. Oppslag inne på Vidda minnet han på dette: Skjøt han et merket dyr, hadde eieren krav på erstatning – etter «takst» eller «fuld

¹⁰ J.N.L. Blytt 1920, s. 172; 1935, s. 49. Sml. Bruun 1897c, s. 181; 1914b, s. 310.

¹¹ Lumholtz 1926, s. 143. Sml. Lumholtz 1918, s. 53.

¹² J. Dahl 1944, s. 99.

¹³ J.N.L. Blytt 1935, s. 40. Sml. F.O. Guldberg 1881, s. 191-192 (1891, s. 69-70).

¹⁴ Lumholtz 1893a, s. 201; Bruun 1910c, s. 225; 1918, s. 48. Se også Bruun 1898, s. 142, 144; 1899b, s. 126; 1916, s. 110.

¹⁵ Bruun 1899b, s. 126. Sml. Bruun 1898, s. 142; 1912, s. 352; 1918, s. 44.

¹⁶ Bruun 1913, s. 264.

¹⁷ J.N.L. Blytt 1920, s. 172.

¹⁸ J.N.L. Blytt 1918a. Sml. J.N.L. Blytt 1935, s. 11, 102-103; 1939, s. 10; (1939) 1943, s. 8. Se også Bruun 1916, s. 107-108; 1918, s. 43-46, 48; Lumholtz 1918, s. 53; 1926, s. 41, 44, 141.

¹⁹ J.N.L. Blytt 1939, s. 26. Sml. Lumholtz 1893a, s. 201; 1926, s. 148; Bruun 1898, s. 142-145; 1914a, s. 113.

værdi» av dyret.²⁰ Tamrein var definert som eiendom og hadde dermed en annen juridisk status enn det ville dyret. I artikkelen etterlyste Lumholtz nye lovbestemmelser.

Bruun ville komme problemet i forkjøpet og fikk en same til å peke ut det ville dyret.²¹ – «Men er sligt jagt? Have en lap til pegepind for sig? Nei, heller aldrig mere se efter vildren end drive jagten sligt!»²² Han hadde et annet forslag: «Hvorfor ikke, som en erfaren reneier og do. vildrenjæger forleden slog paa, at alle tamren skulde forsynes med en rødmalet blikklave. Det havde han maattet anskaffe til sine dyr, da merket i ørene ikke foreslog.»²³

«Dyrekjøpt erfaring»

I 1898 mente Bruun at «den forbandede tamren har ødelagt al jagt fra Hallingdal over vidderne til vest mod Sognefjorden!»²⁴ Seinere viste han til «ældre mere erfarne rensjægere» som hadde erfart det samme – en «dyrekjøpt erfaring».²⁵ I flere sammenhenger uttrykte sportsjegere at håpet var ute for reinjakta, slik de kjente den. Én grunn lå i at villreinen forsvant, noe reindriften fikk sin del av skylden for. En annen underliggende årsak var at våpenteknologien påvirket selve jaktmetoden. Jaktas 'vrengelbilde' er det motsatte av den utfordrende stillingsjakta. Den stod i fare for å bli fortrent av at jegere plukket ut ville dyr i en tamrein flokk, eller at de lå på post langs trekket med ei langtrekkende rifle i skytestilling og ventet på at villrein flokken skulle dukke opp, det vil si «posteringsjagt i mere og mindre grad – skyting i flok – skadeskytning og 'uppattskjyting'», slik Bruun forklarer det.²⁶ Slik stod sportsjegerens form for friluftsliv på spill sammen med verdiene i 'det frie jegerlivet'.

I Gudbrandsdalen og Jotunheimen var situasjonen kritisk for villreinbestanden. Barth skrev i 1887 at «der [findes ikke] nogen slags jagt, der i den grad og i løbet av et så kort tidsrum som renjagten er bleven reduceret til en skygge af, hvad den før var».²⁷ For Viddas del spådde Bruun at «vildrenjagten [...] er snart en saga».²⁸ Dahl tok utgangspunkt i tapet av det ville dyret: «Det blir en sår dag for den som er glad i høyfjellet, når fortellingene om villreinen er blitt bare sagn, slik som det alt er på de fleste stedene.»²⁹ «Skam» var ordet sportsjegere brukte om villreinforvaltningen: Staten Norge unndro seg ansvaret å bevare

²⁰ Lumholtz 1893a, s. 203; Bruun 1914a, s. 115. Se også Bruun 1898, s. 142, 144.

²¹ Sml. Frants Andersen som pekte ut tamme dyr i en villrein flokk (Lumholtz 1926, s. 155).

²² Bruun 1899b, s. 126.

²³ Bruun 1899a, s. 194.

²⁴ Bruun 1898, s. 144. Sml. Bruun 1899b, s. 126.

²⁵ Bruun 1910c, s. 225.

²⁶ Bruun 1914b, s. 310. Sml. Bruun 1913, s. 264.

²⁷ J.B. Barth 1887, s. 157.

²⁸ Bruun 1899b, s. 126. Sml. Bruun 1918, s. 42; 1925, s. 36.

²⁹ J. Dahl 1944, s. 170.

villreinen.³⁰ Mens villreinen var totalfredet, solgte forsvaret gamle remingtonrifler (kaliber 12 mm) til skytterlagene.³¹ Få år seinere åpnet Bergensbanen. Midlene for høyere beskatning ble nærmest lagt i hendene på jegerne av staten selv. Sportsjegere hevdet at totalfredning hadde uheldige konsekvenser,³² godt hjulpet av våpenteknologi, reindrift og infrastruktur.

Utbygde kommunikasjoner innledet en ny epoke i høyfjellet, mens en annen så ut til å gå mot slutten. Blytt opplevde det slik: «Utviklingen gikk videre og fjellet blev sikrere å ferdes i. Men eventyrstemningen svant litt efter litt.»³³ Han trøstet seg med minnene: «[...] år efter år hadde jeg gudskjelov hatt anledning til å jakte her før denne invasjonen på vidden. Enkelte høstnetter våkner jeg ennu av drømmer om veiding på disse traktene.»³⁴ Dahl konkluderte: «Så hva jakt og fiske angår, ser det ut til at vi sluttet i riktig tid. Vi slapp å gå derinne i de magre årene og dra triste sammenlikninger med gamle dager, da vi levde i sikker, selvfølgelig overflod.»³⁵ Utsagnene tilsvarer det Reiger har kalt *good-old-days lament*: «Its most common form was nostalgia for the past, when game was still abundant and its habitat unmarred by ‘improvements’ .»³⁶ Inngrep i naturområder og vilt som forsvant opptok sportsjegere på begge sider av Atlanteren og motiverte sportsjegeres vernearbeid.

«Jægeren er Vildtets bedste Beskytter»

Trusselen om å miste villreinen – og dermed måtte gi opp villreinjakta – fikk norske sportsjegere til å handle. Resignerte én, stod andre parat til å bygge på felles erfaringer i kampen for å bevare viltet og jakta for framtiden. I 1897 kom Bruun med følgende appell til tidsskriftsleserne: «[...] alle jagtvenner – lad os samles i enighed om, hver inden sin kreds, af alle kræfter at arbejde for at skaffe vildtet en herre og beskytter.»³⁷ Han bygde på mottoet for en ideologi som forener rekreasjon og forvaltning: «Jægeren er Vildtets bedste Beskytter».³⁸ Egoistiske hensyn ble satt til side og første skritt tatt mot en moderne viltforvaltning.³⁹

Handlende individer med kunnskap og moral var utgangspunktet. I motsetning til uheldig klima og dyresykdommer, var jakta etter Bruuns mening «den faktor som vi burde

³⁰ Bruun 1897c, s. 180; 1918, s. 43; 1919, s. 254; Lumholtz 1918, s. 54. Se også Amundsen 2007, s. 119.

³¹ Salget startet i 1904 og var avsluttet i 1907 (se f.eks. Harstad Tidende, 21.4.1904; Lumholtz 1926, s. 139).

³² Se nærmere omtale i Amundsen 2001b, s. 35-38.

³³ J.N.L. Blytt 1935, s. 9.

³⁴ J.N.L. Blytt 1935, s. 109.

³⁵ J. Dahl 1944, s. 130. Sml. F.O. Guldberg 1891, s. 187; J.N.L. Blytt 1935, s. 116.

³⁶ Reiger (1975) 2001, s. 55.

³⁷ Bruun 1897c, s. 181. Sml. Bruun 1898, s. 143.

³⁸ Mowinckel 1889, s. 114. Se også «Jagten som Næringsgreen» av M.I.W. Lindblad, gjengitt i Barth 1870, s. 4.

³⁹ Sml. J.B. Barth 1887, s. 1-2; Pay 1905, s. 148; Bruun 1924, s. 96.

kunne regulere». ⁴⁰ Han ba hver enkelt jeger ta ansvar og vise fornuft: «Det maa være en viss ansvarsfølelse hos jægere ogsaa likeoverfor vildtet». ⁴¹ Mennesket har «rett» til å jakte, men «vi skal bare beskutte paa en forstandig maate», mente han. ⁴² Lumholtz fastslo at «jægeren har saavel pligter som rettigheter likeoverfor naturens skabninger.» ⁴³ Asbjørnsen hadde hatt samme syn. Mennesket må yte sin «Tjeneste i Naturens Husholdning», akkurat som småfugler og rovvilt: «Menneskets Opgave bliver [...] at understøtte Naturen, at bruge dens Kræfter og nytte dem til Jordbrugets, Havevæsenets og Skovbrugets Vinding», skriver Asbjørnsen. ⁴⁴ Det gjaldt å bringe naturen tilbake til sin «gamle Orden og Ligevægt». ⁴⁵

Sportsjegere så seg velskikket som forvaltere. De mente selv at de drev rasjonell jakt ut i fra zoologiske prinsipper, moderne teknologi, moralske overveielser, og de kontrollerte hverandre. ⁴⁶ De skjøt utvalgte individer til utvalgt tid på en human måte. – «[...] man husholderer med vildtet». ⁴⁷ Av flere grunner var de ute etter de store villreimbukkene. ⁴⁸ Avlivning skulle skje humant ved at «man bemægtiger sig vildtet så fort som mulig, efter at det er opsøgt, og uden at dyret derved pines eller unødigt såres, [...] og de hjælpemidler, som nutidens jagt er i besiddelse af, sætter os istand dertil, når de bare benyttes ret». ⁴⁹ Sportsjegere ønsket å bruke effektive sportsvåpen, noe jegere med dårlig råd vanskelig kunne følge opp, og fra 1908 følte de seg dessuten motarbeidet av en lovpålagt kalibergrense. ⁵⁰ Alt i alt måtte det arbeides målrettet for å bevare viltet. Både statsforvaltningen og den enkelte jeger måtte bevisstgjøres. Det handlet om å adoptere sportsjegerens ideologi og etterleve den i praksis ved å forene rekreasjon og forvaltning. Bruun mente det var håp for framtiden: «Med den stigende opplysning vil nok ogsaa fjeldbønderne forstaa at utnytte vildrenjagten paa rigtig maate.» ⁵¹

⁴⁰ Bruun 1924, s. 91.

⁴¹ Bruun 1918, s. 43.

⁴² Bruun 1924, s. 91.

⁴³ Lumholtz og Gregersen 1909, s. 75, 76.

⁴⁴ Asbjørnsen 1865, s. 3, 6.

⁴⁵ Asbjørnsen 1865, s. 3. Sml. sst., s. 6.

⁴⁶ Sml. Gløersen 1890, s. 150; Lumholtz 1901, s. 117.

⁴⁷ Gløersen 1890, s. 152.

⁴⁸ «De ældste av disse [storbukkene] bør fortrinnsvis skytes, da de i brunsttiden meget hindrer yngre, mere avlskraftige i at komme til simlerne» (J.N.L. Blytt 1918a). Det sparte dessuten de reproduktive simlene (Bruun 1911c, s. 230). I tillegg ga de store bukkene mer kjøtt, og hornene var attraktive trofeer for sportsjegere (jf. Bruun (1910) 1911, s. 103; 1913, s. 264).

⁴⁹ Gløersen 1890, s. 152. Sml. dyregraver omtalt som «dyreplageri» i Lumholtz 1926, s. 55. Blytt forsikret seg om at reinen var død ved å gi den et knivstikk i nakken, noe han anså som en «meget human» avlivningsmåte (J.N.L. Blytt 1935, s. 106).

⁵⁰ Lov av 15.8.1908, § 22, satte kaliberet til 12 mm eller større. Guldberg, Lumholtz, Bruun og Blytt brukte engelske ekspressrifler, Mauser o.l., kalibre mellom 6,5 og 9 mm, mens lokale jegere brukte 12 mm Remington og f.eks. Winchester (F.O. Guldberg 1881, s. 179 (1891, s. 52), 185 (1891, s. 60), 192 (1891, s. 71); Bruun 1897b, s. 258-259; 1899b, s. 125; 1910b, s. 94; Lumholtz 1926, s. 63, 142, 144; J.N.L. Blytt 1935, s. 11). Unggutter hadde tilgang til «skytterlagsrifler» (Bruun 1899a, s. 192), ofte Remington.

⁵¹ Bruun 1911a, s. 102.

Kapittel 10

Store landskaper, store vyer

Denne undersøkelsen viser at erfaringer stod sentralt ved etableringen av villreinforvaltningen i Norge. Hans Olav Bråtå har konstatert at dette vedvarte: «Erfaringene høstet underveis har i større eller mindre grad preget de påfølgende forvaltningsbeslutninger.»¹ Vi skal her se hvordan engasjerte sportsjegere tok del i arbeidet, blant annet med kunnskap og erfaring fra reinjakt på Hardangervidda – Guldberg i årene før 1900, Lumholtz, Bruun, Blytt og Dahl også etterpå. Dette kapittelet skal handle om tiltak som tre av dem, Bruun, Lumholtz og Blytt, foreslo for villreinen med hovedvekt på årene 1900-20.

Forslag til tiltak

Et blick på 1910 gir oss inntrykk av aktiviteten. Landbruksdepartementet arbeidet med atter nye endringer i jaktloven av 1899, og det ble et hektisk år for sportsjegerne, især for Bruun. I april holdt han foredrag om reinjakt og juss for 200 NJFF-medlemmer.² Dahl og Lumholtz deltok i debatten. I juli møttes 101 på «Landsmøtet for sportsjagt og sportsfiske» i Bergen.³ Bruun fulgte opp med nytt innlegg om jaktloven.⁴ Knut Dahl tok ordet, Johannes Dahl hørte på. Lumholtz var ikke der, heller ikke Blytt, men Grieg var med i debatten, mens Reimers, en av arrangørene, fulgte med fra sidelinja. I august befarte Bruun deler av Vidda, i november leverte han innstillingen til Fjeldbeitekomiteen.⁵ Bruun viste til årelang erfaring som jeger og hadde store vyer for reinjakta.⁶ Rasjonell viltforvaltning var målet, her i hans egen forklaring: «Ved *rationel jagthusholdning* forstaar jeg ganske enkel og liketil den ting, at skaffe landet saa stor vildtstamme av stort og smaat vildt som landet kan ernære paa vanlig vis og en fornuftig beskatning av denne vildtstand».⁷ Konklusjonen ble at jaktloven måtte revideres.⁸

I årene framover foreslo Bruun, Lumholtz og Blytt tiltak for reinjakta. De var i hovedsak enige på tre områder:

¹ Bråtå 2005, s. 37.

² Bruun 1910b, «Vaarmøtet» 1910, s. 95.

³ «Landsmøtet for sportsjagt og sportsfiske i Bergen» 1910, s. 170, 179-180. BJFF arrangerte landsmøtet i forbindelse med «Landsutstilling for turistvæsen, sport og husflid» og Den norske Kennelklubbs hundeutstilling (se «Indbydelse til et landsmøte for sportsjagt og sportsfiske i Bergen i 1910» 1910, s. 42; Grieg 1920, s. 37-38).

⁴ Bruun 1910a.

⁵ Bruun 1911a.

⁶ Bruun 1918, s. 47; 1924, s. 96.

⁷ Bruun 1924, s. 89, hans kursivering.

⁸ «Vaarmøtet» 1910, s. 95; «Landsmøtet for sportsjagt og sportsfiske i Bergen» 1910, s. 176.

- Jakttiden utvides fra to til tre uker i tilfelle dårlig vær med tanke på langveisfarende og for å gi fjellbøndene sjanse til å delta etter onnene. Jaktslutt forskyves for å skyte storbukker og bevare kjøttet bedre. Jakttid: 6.-20. eller 5.-25. september.⁹
- For å forhindre skadeskyting må jegeren selv kunne velge våpen og ammunisjon, evt. bruke 9 mm som minste kaliber.¹⁰ Dette som reaksjon på lovbestemmelsen av 1908.¹¹
- Kontrollen må styrkes. Jaktoppsynet trenger bedre vilkår.¹² Myndighetene må overvære tamreinslaktingen eller kontrollere at kjøttet stammer fra merkete dyr.¹³

Ifølge Bruun lå løsningen i et system der jakttid, -metode og kontroll ble supplert med tre tiltak til: beitereregulering, arealbasert beskatning og bortforpaking av jaktretten.

Beitereregulering

Fordelingen av beitene i høyfjellet ble debattert og undersøkt. I 1880-årene så sportsjegere at «større drifter på fjeldbejterne, opdyrking af myrer og vildmarker» ga «en kamp med mange sorter vildt om næringen og en innskærnkning af dets hjemsteder og bejtesmarker».¹⁴ Beiter kunne fint utnyttes av flere arter samtidig, men villrein og tamrein tilhørte samme art og konkurrerte om det samme matfatet. Guldberg antok at Vidda kunne produsere fôr til kyr.¹⁵ Blytt mente sauehold var et alternativ til reindrift.¹⁶ Fjeldbeitekomiteen av 1909 foretrakk husdyr og ønsket ikke å ta stilling i spørsmålet om villrein kontra tamrein.¹⁷

Det gjaldt å finne en balanse. På dette punktet stod tamrein mot villrein. Intensivering i bruken av høyfjellet stod mot naturens egen orden, der villreinen burde ha førsterett til beitene i høyfjellet. Denne beiteretten var det ville dyret i ferd med å miste. Omfanget av reindriften

⁹ Bruun 1910b, s. 94; 1910a, s. 172-173; 1911a, s. 103; 1911b, s. 40.; 1911c, s. 230; 1912, s. 352; 1913, s. 264; 1918, s. 49-50, 103; J.N.L. Blytt 1918a; 1918c, s. 347. NJFFs vårmøte i 1910 bestemte at jakttiden for rein burde være 1.-25.9. («Vaarmøtet» 1910, s. 95). Lumholtz enig i prinsippet, men så seinere at jakttida kolliderte med elgjakta, ga kortere dager og dårligere vær (Lumholtz 1918, s. 53).

¹⁰ Bruun 1910b, s. 94; 1910a, s. 173; 1911a, s. 102-103; 1911b, s. 40; 1911c, s. 230; 1912, s. 352; 1916, s. 110; 1918, s. 48-49. Flertallet på vårmøtet i 1910 ville ha fri kalibergrense, mens mindretallet kun ville sette den ned («Vaarmøtet» 1910, s. 95). Blytt ville forby Krag-Jørgensen med magasin som jaktvåpen og sette kaliberet til 7,5–10 mm, slik at 12 mm Remington-geværer heller ikke kunne benyttes (J.N.L. Blytt 1918a).

¹¹ Jf. lov av 15.8.1908, § 22: «Ved jagt paa vildren maa ikke benyttes skytevaaben med magasinmekanisme og heller ikke med opslagsigte eller mindre kaliber end 12 mm». Se også «Jagtloven» 1908, s. 239.

¹² Bruun 1910a, s. 173; 1911b, s. 40; 1916, s. 109-110; 1918, s. 47-48, 101; J.N.L. Blytt 1918a. Vedtatt på vårmøtet i 1910 («Vaarmøtet» 1910, s. 95). Bruun mente fjellet måtte holdes under oppsyn hele året. Han tok og til orde for å opprette en statlig stilling som jaktinspektør, tilsvarende fiskeriinspektøren (Bruun 1910c, s. 227 (se også red.anm. sst., s. 227-228); 1924, s. 96).

¹³ Bruun 1898, s. 142; 1912, s. 352; 1918, s. 48, 109; J.N.L. Blytt 1918a.

¹⁴ «Gemsens i Norge» 1888, s. 17.

¹⁵ F.O. Guldberg 1891, s. 186-187.

¹⁶ J.N.L. Blytt 1918c, s. 347.

¹⁷ Hirsch, Aasberg og Lægred 1911, s. 57, 68, 78.

økte, og det ble ikke passet godt nok på at tamreinen holdt seg til de private beitene.¹⁸ Bruun mente at villreinen måtte få beiteforhold som «anden buskap paa fjeldbeite».¹⁹ Både han og Lumholtz ønsket sanksjoner mot eiere av dyr som 'beitet ulovlig', Bruun foreslo å anvende loven som forbød tamreinhold i Sør-Norge.²⁰ Til dette hørte òg at beitenes størrelse og kvalitet burde avpasses antall dyr. Det gjaldt også for villreinbestanden. Problemet, slik Bruun så det, var at «man har aldrig spurt efter hvor mange dyr vore vildrenterræng aar om andet kan producere».²¹ Beitet er en variabel i tillegg til artens egen reproduksjonsevne – en nærliggende tanke for en agronom sønn som så tamrein og andre beitedyr på nært hold.

Arealbasert beskatning

I 1901 mente Lumholtz at villreinforvaltningen var på rett vei med jaktloven av 1899, da jakttiden og antall dyr pr. jeger i 'statens høyfjell' ble begrenset og jaktavgift innført.²² Bruun på sin side så en stor feil ved ordningen. Beskatningen var ikke tilpasset produksjonen i villreinterrengene: «[...] vil man hindre vildrenens tilbakegang *maa* man *ikke* fælde flere dyr end hvad dyrestammen aarlig kan beskattes for!»²³ Han illustrerte dette med et bilde fra økonomien: «Vi har tat grundkapitalen i brug og ikke bare holdt os til renterne.»²⁴ En «systemforandring» måtte til der arealet ble utgangspunkt for beregningen.²⁵ Kombinert med et effektivt jaktoppsyn ville et slikt system gjøre fredningstid og kaliberlov overflødige.

I 1899 hadde Bruun antydnet at landet burde deles i villreinterreng.²⁶ Som reaksjon på at Kristians amt ville totalfredre reinen i Jotunheimen, la han i 1916 for første gang fram rammeverket for en villreinforvaltning basert på store, sammenhengende arealer som dekket dyrenes behov. – «[...] dyrene trængter hele terrænget. [...] terrænget saa at si eier dyrene.»²⁷ Beskatningen må beregnes etter individtelling og antatt reproduksjonsevne, delt på arealet i terrenget.²⁸ Slik kan alt storvilt forvaltes, mente Bruun.²⁹

¹⁸ Bruun 1898, s. 142, 144; 1914a, s. 114.

¹⁹ Bruun 1924, s. 92.

²⁰ Bruun 1899b, s. 124, 126; 1914a, s. 114-115; Lumholtz 1918, s. 53. Etter den såkalte lappeloven av 25. juli 1897 ble tamreinhold forbudt i Ullensvang, Røldal og Vinje. Også i Uvdal var tamreinhold forbudt en periode (Hirsch, Aasberg og Læg Reid 1911, s. 10, 19, 22).

²¹ Bruun 1924, s. 92.

²² Lumholtz 1901, s. 116.

²³ Bruun 1916, s. 108, hans kursivering. Sml. Bruun 1910b, s. 93; 1910a, s. 173; 1916, s. 107, 109; 1918, s. 43, 44, 47; 1919, s. 254; 1924, s. 91-92.

²⁴ Bruun 1918, s. 43.

²⁵ Bruun 1918, s. 46.

²⁶ Bruun 1899b, s. 126.

²⁷ Bruun 1916, s. 109. Sml. Bruun 1918, s. 43, 46.

²⁸ Bruun 1916, s. 108; 1918, s. 43, 46-47; 1919, s. 254; 1924, s. 92, 96.

²⁹ Bruun 1919, s. 254.

Ut i fra modellen satte Bruun opp følgende regnestykke: Vidda kunne livnære minst 30 000 rein. Dersom 200 kalver pr. tusende dyr levde opp, kunne bestanden beskattes med 20 %, det vil si 6 000 dyr i året.³⁰ En moderat beskatning (10 %) av de eksisterende 15 000-20 000 dyr ga 1 500-2 000 dyr i året, noe som ville øke til 2 000-3 000 dersom reindriften opphørte.³¹ Etter å ha avklart beskatningen ble neste spørsmål hvem som skulle skyte reinen.

Bortforpakting

Under NJFFs generalforsamling i 1918 luftet Bruun spørsmålet om jaktrett – «et spørsmål som griper [...] dypt ind i hele folkets liv» – og dens rolle i en arealbasert villreinforvaltning, der «det antal, som kan skytes, maa fordeles likt over hele terrænget for alle dem, som har rensdyrterræng i fjeldet».³² Jaktretten skulle altså tilhøre grunneierne (bygdelag, private eller staten), som stod fritt til å leie ut – 'bortforpakte' – retten til høystbydende.³³ Jønsson kaller dette «symbiosen mellom grunneiere og sportsjegere».³⁴

I 1869 hadde Barth, etterfulgt av blant andre Guldberg og NJFF, gått inn for å bortforpakte rypejakt av «nationaløkonomiske grunde» og «hensyn til vildtets bevarelse».³⁵ I 1887 mente Barth at det var reinjaktas tur.³⁶ Det skulle gå tiår før Bruun tok opp tråden. For å lykkes trengtes bedre tilgjengelighet (veier og overnattingssteder), lovendringer og en grenseoppgang i høyfjellet for at bygdelagene skulle få eneretten til offentlig grunn.³⁷ Alt dette synes å stå i kontrast til 'det frie jegerlivet'. Bruun fulgte Barth, som ville innskrenke «den almindelige jagtfrihed» eller «den frie Jagt» til fordel for grunneierne, flesteparten bønder.³⁸ – «Specielt maa 'staten' ikke lægge sin døde haand paa Vidda», advarte Bruun i 1910.³⁹ Han pekte på to argumenter: hevd og nærheten til Vidda. «Bygdelagene – fjeldbønderne – maa få fuld frihet til at utnytte for sig de fjeldvidder, som de fra gammel tid

³⁰ Bruun 1910b, s. 93.

³¹ Jf. Bruun 1911a, s. 101, 103; 1916, s. 108-109.

³² Bruun 1918, s. 45-46.

³³ 1918, s. 47, 102. Bruun nevner bortforpakting første gang i 1899b, s. 126.

³⁴ Jønsson 1999, s. 131. Sml. sst., s. 38-41, 45-46, 49, 62, 71-72, 97.

³⁵ J.B. Barth 1887, s. 147. Jf. J.B. Barth (1869) 1870, s. 6-12, 20; 1887, s. 14, 74-75, 146-149; F.O. Guldberg 1885, s. 262; Elster-Jensen 1906, s. 33. Forstmestere antok at bortforpakting kunne gi inntekter for forstvesenet (J.B. Barth 1887, s. 149-153).

³⁶ J.B. Barth 1887, s. 156-157. Barths tidligere forslag var jaktavgift (J.B. Barth (1869) 1870, s. 25, 53-54).

³⁷ Bruun 1910b, s. 93; 1910a, s. 172, 173; 1911a, s. 100, 102, 103-104; 1911b, s. 40; 1918, s. 110; 1924, s. 96. Sml. J.B. Barth (1869) 1870, s. 30-31; F.O. Guldberg 1885, s. 262-264.

³⁸ J.B. Barth 1881, s. 209 (1887, s. 8), 210; 1887, s. 2. Se også Rasch 1845, s. 1-2, 4-6; J.B. Barth (1869) 1870, s. 7-8; 1887, 13-17; Bruun 1911a, s. 102; 1911b, s. 40.

³⁹ Bruun (1910) 1911, s. 102.

har været alene om at utnytte.»⁴⁰ «Kun bygdelagene, støtende til Vidva eller privat eier, kan med held drive rensjagten op til en stor indtægtskilde.»⁴¹

Bortforpakting vant imidlertid ikke gehør hos Blytt og Lumholtz. Jaktkort ivaretok jaktretten til tilreisende og lokale jegere overfor de rike. Det vekte debatt i 1910 da jaktavgiften for lokale reinjegere ble senket fra kr 10 til kr 2.⁴² Åtte år etter ville Blytt minske beskatningen av ved å øke jaktavgiften til kr 10 for alle og heve jaktalderen til 21 år, han fryktet en privatisert høyfjellsjakt, «umuliggjort for byfolk».⁴³ Lumholtz støttet bygdefolk og ville beholde lavere avgift for dem på kr 2, han så at det nok var rasjonelt å innrømme grunneierne jaktrett, men om «jagten i statsalmenninger ikke lenger skulde være fri, og altså kun komme dem til gode, som hadde råd til at forpagte» var det fare for at både «byjægerne» og «bygdejægerne» kom til å miste sympati for rasjonell viltforvaltning.⁴⁴

Prinsipper og resultater

De tre første tiltakene bygger på ideen om rasjonell viltforvaltning ved å regulere jakttiden og kontrollere at loven blir overholdt, dessuten appellere til moral når det gjelder jaktmetoden. De tre siste tiltakene handler om arealforvaltning og rettigheter. Jaktretten berørte kjernen i sportsjegerens forvaltningsideologi, og på dette punktet var de tre uenige om fordelingen. Uenigheten står i forhold til den enkeltes praksis: Blytt og Lumholtz jaktet i allmenninger. Guldberg, Bruun og Dahl jaktet i perioder i private terreng, blant annet forpaktet de jaktretter.

Bruun støttet beitereregulering, arealbasert beskatning og bortforpaktet jaktrett for at reinjakta skulle bære seg biologisk og lønne seg økonomisk. Et privat villreinterreng i Ryfylke tjente som eksempel.⁴⁵ Retorikken, der begreper fra kapitalforvaltning ble overført til biologiske forhold, hadde Bruun felles med *conservation*-bevegelsen.⁴⁶ Blant agronomer, forstmenn og enkelte jegere var det en kjent tanke å begrense beskatningen pr. terreng, andre sa at modellen var ugjennomførlig.⁴⁷ Men i 1931 ble prinsippet lovfestet: Fellingskvoten beregnes ut i fra antall dyr pr. et minsteareal i et større jaktterreng, maksimalt 1 dyr pr. 20 000 dekar. Jaktretten derimot, reguleres som statlig lisensjakt, ved loddtrekning om nødvendig.⁴⁸

⁴⁰ Bruun 1911a, s. 102. Sml. sst., s. 101.

⁴¹ Bruun 1911a, s. 102.

⁴² Regler av 20.1.1910, § 2; «Vaarmøtet» 1910, s. 95.

⁴³ J.N.L. Blytt 1918c, s. 347. Sml. J.N.L. Blytt 1918a; 1918b. Se òg Jønsson 1999, s. 131.

⁴⁴ Lumholtz i debatten i Ingstad 1893, s. 16. Sml. Lumholtz 1893b, s. 67; 1918, s. 53. Se Søilen 1995, s. 82-83.

⁴⁵ Bruun 1918, s. 47-48. I 1907 startet kjemiker Thorvald Meyer Heiberg (1875-1965), Kristiania, kommersiell jakt basert på utleie og eget jaktoppsyn i terrenget han hadde kjøpt i Lyseheiene (Heiberg 1916, s. 167).

⁴⁶ Sml. Reiger (1975) 2001, s. 1, 112.

⁴⁷ Se Bruun 1911a, s. 103 og debatten i Bruun 1918, s. 54-55, 98, 99.

⁴⁸ Jf. kgl.res.av 27.6.1930, § 2, I. Se også «Renjakten» 1930, s. 322; NOU 1974:21, s. 12; Bråtå 2005, s. 41.

Kapittel 11

Drømmer om Vidda

Fortellingen om forholdet fem norske sportsjegere fikk til Hardangervidda handler om hvorfor de oppsøkte nettopp dette jaktterrenget og knyttet seg til det. Dette er òg en fortelling om forholdet de hadde til natur og samfunn. Den handler om opplevelser av viddelandskapet, reinsdyret og jegerlivet. Den handler om erfaringer av tapte jaktmuligheter som følge av dårlig forvaltning. Lovbestemt praksis ble stadig viktigere i 'det frie jegerlivet'. Ses forslagene til tiltak i villreinforvaltningen i sammenheng med forrige del, 'Viddas eget liv', blir det mulig å utdype koplingene mellom rekreasjon og viltforvaltning, der reindrift kontra reinjakt har en plass. Slik kan vi til slutt avdekke om de fem delte samme drøm om Vidda.

Friluftsliv og viltforvaltning

Gjennomgangen viser at i bunnen for sportsjakta lå en ideologi som forente 'det frie jegerlivet' og 'husholdningen med viltet', rekreasjon og viltforvaltning, men det var rom for ulike samfunnssyn og forvaltningsstrategier. Bruun og Lumholtz ville regulere eller avvikle reindriften i villreinterrengene. – Ellers ville den før så tallrike bestanden gå til grunne som følge av matmangel og ulovlig jakt.¹ Bruun ville dessuten gjøre reinjakt mer lønnsom for bygdene. Blytt ønsket bedre vilkår og kontroll for både reinjakt og reindrift. Erfaringene og kontakten med fjellbøndene formet altså flere drømmer om Vidda.

Økonomisk lønnsomhet var ett argument for bortforpakting. Inspirasjonskilden er nasjonaløkonomisk teori. – «[...] jo fuldstændigere et lands næringskilder bliver benyttede, jo raskere stiger dets civilisation».² Ifølge den samtidige økonomen Charles Gide var målet et samfunnsliv som utvikler materiell velstand.³ I tråd med et borgerlig ideal, hadde rasjonelle, moralske individer et ansvar for nasjonen.⁴ I et slikt perspektiv stod sportsjegeren med et helt bestemt ansvar: han foredlet viltet, seg selv og samfunnet. Han så jakt som næringskilde og gikk til verket på sin måte: rekreasjon koplet til ressursforvaltning og næringsutnyttelse. For Barth var det viktig å 'knytte bånd' til landets «naturforholde» og «naturpoesi».⁵ Gjennom jakt og friluftsliv lærte han land og folk å kjenne, ikke minst potensialet i naturressursene.

¹ Bruun 1924, s. 92.

² Gløersen 1890, s. 153.

³ Gide (1884) 1902, s. 3.

⁴ Jf. Löfgren 1985, s. 198.

⁵ J.B. Barth 1887, s. 157-158.

Dette kunnskapsløftet, i tillegg til fysisk fostring og reinjaktas karakterdannende egenskaper, skikket den enkelte til å føre nasjonen på rett kurs.

Sportsjegere vurderte jaktas økonomiske verdi på flere måter, både som sport og nytte.⁶ Kjøttet hadde verdi – «kjøttverdi»/«matverdi» – enten som matauk eller som markedspris ved videresalg, fratrukket driftsomkostningene.⁷ Dette er synonymt med «nyttejagt» knyttet til «bygdejegerne».⁸ Sporten hadde høyere verdi – «sportsverdi» – tilvarende de utgiftene til reise, opphold, jaktavgift og praktisk hjelp en sportsjeger var villig til å betale for å jakte.⁹ I 1910 beregnet Bruun 'kjøttverdien' til kr 25 pr. reinsdyr, mens 'sportsverdien' var minst kr 100 pr. dyr. Slik kunne avkastningen blitt kr 150 000-200 000 med 10 % beskatning på Vidda. I begge tilfeller kom inntektene bygdelagene til gode.¹⁰

Jaktnæringen skulle bygges på jaktglede. Jønsson peker på at i tiden like før 1900 var tettstedenes «allmuejegere» verken veidemenn eller sportsjegere. 'Nytteverdien' motiverte, men også «opplevelsesverdi, jaktens estetiske og emosjonelle sider», noe Jønsson knytter til sportsjaktas påvirkning.¹¹ Sportsjegeren hadde imidlertid lenge anerkjent bygdejegerens jaktglede.¹² De fems forfatterskap vitner òg om at sportsjeger og bygdejeger påvirket hverandre gjensidig. Sportsmenn ble knyttet til bygdene rundt Vidda, enkelte som fastboende.

Guldberg ville overlate høyfjellet til «Eiendomsbesidderne og den almindelige norske Jagtret, samt overlade Bortforpaktningen av Bygdealmendingerne og Udbyttet av disse til de respektive Kommuner selv».¹³ Han mente bortforpaktning kunne gjøre sportsjakt lønnsom for landet, men som vi har sett vakte ordningen misnøye hos enkelte. Utspill som «jagten skal være en luksusgjenstand, ikke et allemands tidsfordriv»,¹⁴ har politiske undertoner. 'Sportsverdien' burde ha forrang, mente Bruun i 1910.¹⁵ Åtte år seinere understreket han derimot at sportsjegere ikke måtte motarbeide 'nyttejakta' til 'bygdejegerne'.¹⁶ Også Blytt var opptatt av å sikre 'bygdejegerne' inntekter av 'kjøttverdien', samtidig som 'byjegerne' måtte få jakte i høyfjellet.¹⁷ I likhet med Lumholtz støttet de den lokale jegeren, samtidig som de

⁶ Se kapittel 1 og 5.

⁷ Bruun 1910a, s. 173; 1911a, s. 102. Se også Jønsson 1999, s. 28, 61.

⁸ Bruun 1918, s. 103.

⁹ Bruun 1911a, s. 102. Sml. «Erklæring fra Norsk Jæger- og Fiske-Forenings bestyrelse i anledning af forslag til lov om vildrenens fredning, og den i henhold hertil emanerede lov af 29 Juni 1889» 1889, s. 117; Bruun 1910a, s. 173. Se også Jønsson 1999, s. 28, 61-62, 131.

¹⁰ Bruun 1910b, s. 93; 1911a, s. 102, 103.

¹¹ Jønsson 1999, s. 81. Sml. sst., s. 19-20.

¹² Asbjørnsen 1852, s. 20; J.B. Barth 1856, s. 108; (1869) 1870, s. 53; Omsted 1921, s. 28, 97. Se kapittel 7.

¹³ F.O. Guldberg 1885, s. 264.

¹⁴ Bruun 1910a, s. 173. Sml. J.B. Barth (1869) 1870, s. 9-10, 12; Bruun 1897c, s. 181; 1911b, s. 40. Jf. kapittel 1.

¹⁵ Bruun 1910a, s. 173.

¹⁶ Bruun 1918, s. 103. Sml. sst., s. 49, 50.

¹⁷ J.N.L. Blytt 1918c, s. 347.

håpet å tilføre verdier ved å jakte selv. En slik strategi kan ha flere årsaker. Noen er å finne i forholdet mellom tilreisende og lokal jeger. For det første ønsket sportsjegere å dele forvaltningsideologien med lokale jegere. For det andre delte de jaktgleden. For det tredje stod de i et avhengighetsforhold til hverandre. Sportsjegere trengte praktisk hjelp, som lokale jegere kunne tjene på. Gide har omtalt en solidaritetsfølelse som oppstår når man oppdager at «hvarje nytt behof bildar en länk till i den kedja som förenar människorna» – gjennom tjenester – «personliga handlingar som äro i stånd att tillfredsställa våra behof».¹⁸ Kanskje fantes både sympati og solidaritet i jegerfellesskapet.

Lovarbeid stod i kontrast til 'det frie jegerlivet', men det innebar ingen motsetning. Sportsjegeren ønsket å fortsette reinjakta. Den var blitt en naturlig del av livet. Slik forsvarte Bruun sitt engasjement: «Som jeg har levet mine gladeste stunder i skogen og paa fjeldet, saaledes skulde jeg ønske dem, som kommer efter mig, at leve de samme stunder. Men det sker kun hvis vi holder vort vildt i agt og ære.»¹⁹ Ifølge Gide vil vekke behov spres gjennom imitasjon og nedfelle seg i vaner, som «inrotar sig och kan sedan icke mer utan smärta uppryckas».²⁰ Ved å nedfelle slike vaner i et lovverk, kunne heller andres enn egne vaner endres. Og ettersom sportsjegerne var overbevist om at de satt med den riktige løsningen på hvordan villreinbestanden skulle bevares, hadde de også et ansvar for å få det til. Bare slik ville reinjakta bli et *perpetuum mobile*, der vedlikeholdet skjer nettopp gjennom jakta, som bærekraftig bruk eller *conservation*.²¹ Forutsetningene var biologiske prinsipper kombinert med den rette jaktgleden og tålmodighet. Dette var et langsiktig prosjekt som krevde enhetlig praksis, dermed også bevisstgjøring og et lovverk.

«Naar de vilde dyr bliver som lam»

Sportsjegere gjorde viltforvaltning til et spørsmål om når dyret skulle beskattes og på hvilken måte det skulle skje. I villreinterreng med reindrift ble spørsmålet om dyret skulle falle for rifleskudd i spranget eller avlives på slakteplassen. Kan sportsjegerens forhold til tamrein og villrein utdypes? Først skal vi merke oss at to av de fem var mer positive til tamreinhold enn de andre. I 1890-årene foreslo Lumholtz at tamrein i en kort periode kunne brukes til å

¹⁸ Gide (1884) 1902, s. 55, 60.

¹⁹ Bruun 1924, s. 96.

²⁰ Gide (1884) 1902, s. 54.

²¹ Sml. Reiger (1975) 2001, s. 1, 6, 7.

opprettholde villreinbestanden.²² Blytt delte hans syn. Reinjakt kunne drives, enten reinen var vill eller 'forvillet'. Slik jakt hadde imidlertid liten appell blant andre sportsjegere. I kapittel 5 kom det fram at Dahl først manglet interesse for reinjakt, kanskje fordi det fantes så mange tamme rein på Vidda. I forrige kapittel så vi at det medførte erstatningsansvar å skyte tamrein. I kapittel 8 kunne vi spore antipati mot tamreinen. Det later til å være en ideologisk kopling mellom det ville dyret og jegeridealet. Slik kan vi tolke et av Guldbergs utsagn: «Naar de vilde dyr bliver som lam i menneskets haand; da er jægeren død, og slagteren begynder.»²³

Tidligere har vi sett slaktermetaforen brukt om jegere som skadeskjøt reinsdyr. De var 'mer slaktere enn jegere', ifølge Blytt. Avlivningsmåten avgjorde. Guldbergs utsagn peker derimot på forbindelsen mellom mennesket og dyret det dreper: slakter–tamdyr, jeger–villdyr. Dyrets tamme eller ville tilstand avgjorde. For å beskrive erfaringer fra totalfredning av villreinen, kombinerte sportsjegere de to innfallsvinklene: Totalfredning fører til «ubegrænset nedslagtning», for «dyrene blir tamme» i den lange fredningstiden.²⁴ Det er ingen tvil om at sportsjegere flest mente at byttet burde oppføre seg som et vilt dyr.

Löfgren har hevdet at ville dyr fascinerte borgerskapet, de gjenspeiler drømmen om et 'ekte', 'naturlig' liv i et idealsamfunn, i kontrast til et oversivilisert samfunn.²⁵ Dette var langt på vei sportsjegerers drøm, og de går ett skritt videre: Jegeren hører sammen med det ville dyret, og jaktterrenget tilhører dem begge. Sportsjegere identifiserte seg med villmark mer enn åkerland, konstaterer Herman.²⁶ Det innebærer en rangering der jakt/villmark har forrang framfor jordbruk/kultivert land. Kontrasten gjenspeiles i verdiene som kom til uttrykk i omtalen av villreinen (vill/naturgitt/fri) og tamreinen (temmet/kultivert/eid) i kapittel 8, akkurat som i dikotomien 'det frie jegerlivet' (primitivt/slitsomt/ensomt/uregulert) og dagliglivet (sivilisert/lettvint/overbefolket/kontrollert) i kapittel 7.

Vidda, villreinen og jegeren utgjør en ideologisk enhet for den som ville leve ut jegeridealet ved å skyte ville dyr i noe som kunne minne om villmark. Dette var nøkkelen til frihetsfølelsen hos sportsjegeren. Samtidig var villmarkspreget nødvendig for villreinens overlevelse. Det som truet villreinen og dets habitat, truet 'det frie jegerlivet' – og omvendt. Derfor var jegeren 'viltets beste beskytter'.²⁷

²² Lumholtz 1901, s. 119-120. Sportsjegere hadde hatt prosjekter andre steder for å forbedre viltilgangen ved å hjelpe fram eksisterende arter eller innføre nye. «Blodfornyelse» kaltes tilskuddet av gotlandske harer i et område ved Hurdalssjøen i 1903 (P.F. Hansen 1917, s. 66).

²³ F.O. Guldberg 1891, s. 277.

²⁴ Bruun 1924, s. 92. Sml. Asbjørnsen 1852, s 11, 25; Lumholtz 1901, s. 116; Bruun 1910a, s. 173.

²⁵ Löfgren 1985, s. 211.

²⁶ Herman 2001, s. 10. Sml. Søilen i kapittel 1.

²⁷ Jf. kapittel 9.

Hovedfiendene for villreinen og -jegeren var reindrift, utbygging, turisme, urasjonell jakt, ignoranse og manglende pasjon. Slik sett er biografiene om 'det frie jegerlivet' sivilisasjonskritikk. I kapittel 8 så vi Guldberg parafrasere over Coopers *The Prairie* når fiendebildet skulle tegnes.²⁸ Sportsjegerne opplevde det moderne framskrittet negativt når det kom i konflikt med viltet. På den andre siden lå det muligheter i framskrittet, for eksempel at jakt ble rasjonelt organisert og institusjonalisert. Denne tosidigheten i forholdet mellom sivilisasjon og natur kommer òg fram i *The Prairie*. Sivilisasjonen vanhelliger naturen; sivilisasjonen bringer sosialt framskritt.²⁹ Litteraturviter Orm Øverland ser de to posisjonene som motsatte verdiskalaer, den første 'rød', den andre 'hvit'. Utenfor skjemaet står Natty Bumppo. Han forsøkte å forene de to verdiskalaene.³⁰ Mye tyder på at sportsjegere identifiserte seg med denne tredje posisjonen.

Dette utelukker ikke *frontier spirit* og at mennesket ved å mestre naturen framstår som dens «herre, Guds och nationens kämpande tjänare», slik Karin Johannisson forklarer det.³¹ Klaus Mortensen mener «erobringen af den ydre natur gennem teknik, opdagelsesrejser og imperialisme er dybest set en tøjling og kanalisering af naturen som lav destruktiv drift, naturen som det andet køn, der truer den mandlige integritet».³² I kapittel 6 så vi jaktterrenget bli omtalt som 'jomfruelig'. 'Det annet kjønn' representerer i denne sammenhengen ingen trussel, heller noe å verne om for å sikre seg potensialet. Slik skiller sportsjegeren seg fra romantikerne, som så egenverdi ved det urørte landskapet i motsetning til det nyttige, menneskerørte landskapet. Etter sportsjegerens syn hadde mennesket et 'ansvar' og en 'oppgave', basert på 'plikter og rettigheter overfor naturens skapninger'.³³ Plikten fulgte dem fra de avfyrte skuddet til de foreslo lovteksten som skuddet burde rette seg etter.

Sportsjegeres forhold til natur er langt fra entydig. Guldberg forener jødisk-kristen med en hinduistisk forestilling og viser til «menneskets trang til at være herre i naturen», men mennesket må forstå at «døden og livet har den samme moder».³⁴ Andre, som for eksempel Blytt, brukte antimaterialistiske, religiøse bilder med røtter i renessansen: «Kjærligheten til naturen og fedrelandet vokser år for år. Den opveier all verdens gull. Jeg ser Allmakten i vår

²⁸ Se originalitetet i kapittel 6.

²⁹ Henry Nash Smith pekte på dette i introduksjonen til 1963-utgaven av *The Prairie* (jf. Øverland 1973, s. 153). Se også Amundsen 2007, s. 126.

³⁰ Øverland 1973, s. 153. Sml. Franklin 1982, s. 223. Jf. kapittel 7.

³¹ Jf. Johannisson 1984, s. 20-21.

³² Mortensen 1993, s. 231. Se også Sörlin 1991, s. 77, 79.

³³ Jf. kapittel 9.

³⁴ F.O. Guldberg 1891, s. 277. Guldberg viser til Shiva og Vishnu som to sjeler i naturen (sst. s. 288). Se en kort innføring i hinduismens natursyn i Pedersen 1995, s. 262-263.

storslagne natur og lærer å kjenne min egen litenhet».³⁵ Dahl opplevde «en vill og hard romantikk av veldige, halvt ufattelige dimensjoner».³⁶

Viddelandskapet overvældet. Det samme gjorde villreinen på sin måte. I likhet med de fysiske strukturene i landskapet representerte villreinen det evige i naturen. Villreinen og kulturminnene på Vidda var en påminnelse om urtilstand og kontinuitet, representert ved den lokale reinjegeren. Med en opplevelse av kontinuitet la sportsjegeren ut på reise mot opprinnelsesstedet, et sted utenfor tiden, bortenfor moderne livsformer.

I kapittel 7 så vi Guldberg fantasere om 'smilende villaer' på Vidda, men han delte Natty Bumpoos kulturpessimisme: «[...] det er næsten med smerte, jeg tænker tanken – én gang skal maaske et brusende tog ile henover sletten og dampen og lokomotivpipen skabe liv i denne ørken og forandre hele billedet; da er Viddas tid forbi.»³⁷ Blytt hadde en forutanelse i 1907: «Kommer jeg nogensinne til å jakte her igjen? Bergensbanen vil vel bringe alskens jegere op i disse ensomme og lite kjente fjellvidder! Og da farvel med dyreflokkene.»³⁸ To bekymringer kan leses ut av utsagnene: Villreinbestanden stod i fare. Det ville, ekte var truet.

Noe forsvant da Vidda måtte deles med andre. Dette har likhetstrekk med det den tyske litteraturkritikeren Walter Benjamin trakk fram ved opplevelsen av kunstverket i sportsjegerens samtid – den tekniske reproduksjonsalderen.³⁹ Originalen representerer det ekte, «alt ved den som kan traderes fra dens opprinnelse, fra dens materielle varighet til dens historiske vitnesbyrd».⁴⁰ Akkurat som originalen mister sin *aura* i reproduksjonen, kunstverkets 'her-og-nå' og den historiske dybden, gikk noe tapt ved viddelandskapet da turister og nye jegere kom til. Det ensomme, slitsomme viddelivet var et alternativ til det siviliserte livet, som etter hvert gjorde sitt inntog, godt hjulpet av Bergensbanen. Turister og nye jegere forstyrret både villreinen og viddelivet, som sportsjegerne knyttet så positive verdier til. Det er ingen tvil om at Dahl og Blytt foretrakk de minst tilrettelagte og mest individuelle alternativene. Guldberg fulgte reisehåndbøkene, men var samtidig opptatt av individuelle løsninger, akkurat som Bruun, mens Lumholtz foretrakk turisthyttene. Det var ikke til å unngå at sportsjegerne nøt godt av tilretteleggingen av friluftslivet, men kanskje ble et alminneliggjort friluftsliv både tamt og truende.

³⁵ J.N.L. Blytt 1935, s. 41. Sml. J. Dahl 1944, s. 159. Se Johannisson 1984, s. 21.

³⁶ J. Dahl 1944, s. 74. Sml. kapittel 6.

³⁷ F.O. Guldberg 1891, s. 192. De første tankene om Bergensbanen ble framlagt i 1871 (*SNL*, bd, 2, s. 233).

³⁸ J.N.L. Blytt 1939, s. 26.

³⁹ Benjamin beskriver den tekniske reproduksjonsalderen slik: «Omkring 1900 hadde den tekniske reproduksjon nådd så langt at den ikke bare gjorde alle eksisterende kunstverker til sitt objekt og medførte at deres virkning ble endret på det mest dyptgripende, den erobret seg også en egen plass blant de kunstneriske prosesser» (Benjamin (1936) 1975, s. 37).

⁴⁰ Benjamin (1936) 1975, s. 39.

Konklusjon

Målet for denne undersøkelsen har vært å belyse sider ved forholdet norske sportsjegere fikk til Hardangervidda i perioden 1870-1920. Jeg har vist at Oscar Guldberg, Ludvig Lumholtz, Hans Bruun, Johan Blytt og Johannes Dahl i tur og orden kom til å se Hardangervidda med reinjegerens øyne. Individfokuset gjør det mulig å slå fast at tilnærmingen de fem hadde til viddelandskapet, reinsdyret og jegerrollen sprang ut av verdier og handlingsidealer innenfor sportsjegermiljøet. Verdier og idealer preget motivasjon, ideologi og praksis, tematikk og retorikk i møte med Vidda, både før og etter de ankom.

Jegeridealet kunne ikke oppfylles uten hjelp fra andre. Fritid og grei økonomi, åpne juridiske forhold, utbygde kommunikasjoner og velvillige fjellbønder gjorde det mulig for sportsjegere å omsette verdier og idealer i handling. Vel framme ble verdiene og idealene brynt mot spesifikke erfaringer. Reinjakt ga opplevelser og utfordringer som ingen annen jakt. Utbyttet var kjøtt, men først og fremst sport, karakter, tilhørighet, kameratskap, opplevelser, erfaringer og en følelse av frihet. De fem var delt i synet på privatiseringen av jaktretten. Prosessen var alt i gang, godt hjulpet av sportsjegere. Før 1920 var statsallmenningen siste skanse for allmennheten, og fjelloven som var under arbeid tegnet ikke bra.⁴¹ Inntil lisensjakt ble innført mente sportsjegere at «nu har ogsaa fjeldloven praktisk talt stængt adgangen til at jage i statens høifjeld for andre end de tilstøtende bygders indvaanere.»⁴²

Hver enkelt sportsjeger bar på sin drøm om Vidda. På det praktiske planet kommer forskjellene til syne i ulike preferanser for deres eget jegerliv og for den offentlige forvaltningen av villreinjakt og tamreindrift. Men de hadde en felles drøm om høyfjellsjakt. De ønsket å formidle gleder og sorger i jegerlivet. De oppsøkte landets største villreinbestand, men opplevde nedgang og fravær av villrein, der som andre steder i landet. De ønsket å verne villreinen for seg selv og framtidige generasjoner av rekreasjonelle, estetiske og etiske grunner. Og de ønsket å gjøre jakt mer lønnsom for bygdene rundt Vidda.

Jakttoppholdene på Vidda og kontakten med lokale jegere ga dem kunnskaper og erfaringer å vise til. Vi finner alt dette igjen i forslag til tiltak og beskrivelser formet som mementoer, monumenter, manifeste og testamenter. Tross ulikheter var drømmene deres en personlig variasjon over de sammensatte temaene romantikk–rasjonalisme, antimaterialisme–nasjonaløkonomi, nostalgi–framtidstro, frihet–kontroll, rekreasjon–forvaltning. Gjennom sportsjakt og organisert idrett deltok de fem i en prosess som førte til ensretting av friluftslivet og viltforvaltningen. Jeg har antydnet hvordan den enkelte reinjegeren bidro i denne prosessen,

⁴¹ Se f.eks. J.N.L. Blytt 1918c, s. 347.

⁴² Omsted 1921, s. 97.

blant annet ved å bygge på erfaringene fra Vidda i overensstemmelse med ideologi og praksis blant sportsjegere. Bruun opplevde å få gjennomslag for arealbasert beskatning. Målet for et nytt årtusen er å inkludere landskapsopplevelse og arealforvaltning i villreinforvaltningen.⁴³

Analysen avdekker sammenhenger som kan utdypes både teoretisk og empirisk, synkront og diakront. Jeg vil peke på fire felt. Det første er forholdet mellom opplevelse og retorikk i dyre- og landskapsbeskrivelser. Det andre gjelder erfaringskunnskap i vitenskap og forvaltning. De to siste dreier seg om endringsprosesser i tid og rom: modernisering og globalisering. Sportsjakt har alle kjennetegn på modernitet.⁴⁴ Videre er sportsjakt et eksempel på det den danske antropologen Poul Pedersen har kalt «the global ideology of nature».⁴⁵

Forholdet de fem fikk til Vidda illustrerer hvordan datidens tilreisende jegere knyttet seg til jaktterrenget de oppsøkte. Vidda ble for dem hva skog- og fjellområdene i Adirondacks eller våtmarka i Currituck Sound var for sportsmenn på den amerikanske østkysten:

While most other Americans, including farmers and ranchers, seemed to see land only as a commodity of capitalism, sportsmen viewed it as the necessary context of their sport. Every hunter and angler had his own favorite microcosm composed of woodlots, swamps, ponds, and other topographical features. On a larger scale the little world of the sportsman might be a whole geographical entity like the Adirondacks in New York State or Currituck Sound in North Carolina. But whatever and wherever his “territory”, it was part of the fiber of every sportsman’s existence. While in its midst, he watched the change of seasons, shared the joys of friends, made discoveries about nature and himself, and experienced other sensations too mystical to put into words.⁴⁶

Alt John Reiger her peker på kan vi finne igjen hos dem som kom til Vidda år etter år. De tilegnet seg lokalkunnskap og identifiserte seg med jakta og jaktterrenget. Vidda ble et sted der de følte seg hjemme, hygget seg med venner og gledet seg over naturens mysterier.

Dette var ikke det eneste norske sportsjegere hadde felles med de amerikanske. Da jeg fulgte tre amerikanske ledetråder i det norske materialet, fant jeg felles kulturelle verdier og handlingsidealer blant sportsmennene som utdyper forholdet mellom jegeren, landskapet og det ville dyret. Den ene gjelder tematikken og retorikken i Coopers *Leatherstocking Tales*, som forbindes med villmarksromantikk og sivilisasjonskritikk. Dahl trakk en tråd derfra til *woodcraft*, det enkle friluftslivet med karakterdannende og frigjørende effekt. Den tredje ledetråden er ikke uttalt *conservation*, men tilsvarer ’husholdering’, ofte oppfattet som et rasjonalistisk forvaltningsideal. Jegeridealet forente de tre: Jegeren er en del av naturen og han har ansvar for viltet. Med sitt viltterreng og sin lange jakthistorie ble Vidda stedet der idealet kunne realiseres. – «For Viddens charm er evig», konkluderte Dahl.⁴⁷

⁴³ Andersen og Hustad (red.) 2004, s. 9, 42, 77. Se en sammenligning i Amundsen 2007, s. 128-139.

⁴⁴ Sml. internasjonalisering, dualisme og endret syn på fortid og framtid (Berman (1982) 1988, s. 17).

⁴⁵ Pedersen 1995, s. 269. Pedersen etterlyser studier som tar for seg bl.a. *conservation* i praksis (sst.).

⁴⁶ Reiger (1975) 2001, s. 54.

⁴⁷ J. Dahl (1940) 1943, s. 169.

Sammendrag

En gang rundt 1870 begynte jegere i norske byer og tettsteder å reise til Hardangervidda for å drive sportsjakt. De fulgte en felles drøm om høvfjellsjakt. Samtidig var de med på å legge grunnlaget for dagens villreinforvaltning. Den tradisjonelle stillingsjakta på reinsdyr ble for dem en praksis med ideologiske føringer som annen sportsjakt. Det preget forholdet de fikk til Vidda. Målet for oppgaven har vært å belyse dette forholdet.

Her analyseres fem sportsjegeres motiver, relasjoner og erfaringer i konteksten av kulturelle verdier, handlingsidealer og -vilkår i miljøet rundt Norsk Jæger- og Fisker-Forening (NJFF) (1872-). Vi følger jegerne og skribentene Oscar Guldberg (1848-1905), Ludvig Lumholtz (1853-1928), Hans Bruun (1865-1941), Johan Blytt (1871-1953) og Johannes Dahl (1872-1960), som jaktet på Vidda første gang mellom 1879 og 1915. I analysen legges det vekt på orienteringer, aktiviteter, oppholdssteder, kontakter, opplevelser og erfaringer. Da jegerne så at villreinen forsvant fra områdene nord på Vidda, ble tamreindrift trukket fram som én av årsakene. Tiltakene som tre av de fem foreslo i perioden 1900-20 viser imidlertid at bildet var sammensatt. Analysen tar utgangspunkt i fellestrekk og forskjeller i de fems tilnærming til Vidda. Kildene er sakprosa, først og fremst hentet fra tidsskriftet til NJFF og monografier. Sjangerdiskusjonen har så langt manglet i norsk jaktlitteratur. Dette er ett bidrag.

Motivene for sportsjegerens valg av Vidda og reinjakt viser at viddelandskapet, jegeren og reinsdyret fengslet. Det innbyr til en analyse av forholdet mellom jeger, dyr og landskap. Jegerlivet omfattet en helhet av romantiske og mer rasjonalistiske motiver: nærhet til naturen og forhistorien, kombinert med kunnskapsformidling og ressursforvaltning. Karakterdanning var et ideal i tiden. Jakt skapte mannen og knyttet kamerater sammen.

Mens tidligere forskning i stor grad har fokusert på britisk sports innflytelse i norsk jakt og friluftsliv, viser denne undersøkelsen at generasjonene født rundt 1850 og 1870 lot seg fenge av jegeridealet og retorikken i amerikanske villmarksbøker, især *Leatherstocking Tales* (1823-41) av James Fenimore Cooper (1789-1851). Flere av de norske sportsjegerne fant glede i et enkelt friluftsliv, tilsvarende amerikanske sportsmenns *woodcraft*, og alle bygde på en ideologi der jegeren var viltets beste beskytter som i *conservation*-bevegelsen. Vidda ble stedet der idealet kunne realiseres. Med dette avdekker undersøkelsen et behov for nye innfallsvinkler som gir et tilsvar til etablerte historiske framstillinger. Individfokus, retorikk, erfaringskunnskap, modernitet og globalisering kan være veier videre i studiet av menneskers forhold til natur.

Biografiske opplysninger

«Drømmen om Vidda». Villreinjakt på Hardangervidda som rekreasjon og viltforvaltning 1870-1920 inneholder navn på en rekke personer, organisasjoner eller sammenslutninger. Noen av dem får nærmere omtale i dette vedlegget. Det gjelder først og fremst de fem hovedpersonene. De står oppført med liste over publikasjoner, som i denne sammenhengen for det meste dreier seg om jakt og viltforvaltning. De aktuelle publikasjonene er behandlet i kapittel 3. Organisasjoner og andre personer har fått enklere omtaler. Her inngår nær slekt, venner, kontakter, forfattere, fotografer eller kjente jegere som de fem har omtalt i tekstene sine, eller personer i sportsjegermiljøet som på andre måter har vært tilknyttet villreinjakt på Hardangervidda. Kildehenvisningene er knyttet til opplysningene i vedlegget. De er oppstilt i felles referanseliste bak.

Blytt, Johan (1871-1953), agent

Fullt navn: Johan Nicolay Lieske Blytt. Født i Bergen. Sønn av «Havanna-Plytt», kjøpmann Albert Blytt (1843-1927), Bergen, og Anne Margrethe Stichve Lieske (1847-1922), Bindal og Hosanger. Gift 1898 med Sigrid Hanssen (1876-1958), datter av lege Klaus Hanssen (ndf.) og Ida Christine Johannessen, Bergen. Seks barn.

Oppvekst i bygård på Nygård, Bergen. Utgått fra Bergen katedralskole 1880-85, handelsskole. Opphold i Nord-Norge, Tyskland og Frankrike, forretningsreiser til England, Spania, Italia, Sverige og Russland. Agentur 1893, handelsborgerskap 1899. Handlet med fisk, siden margarin, og forsikringer 1895-1939. Bosted 1875: bygård under nedre Berge. 1885: Herman Fossgade 4. 1900: Wolffs gate 1.

Samfunnsengasjert og tidlig idrettsinteressert. Ledet buekorpset Nygaards Compagnie (Nygaards Bataljon) 1882-88 og innførte idrett i korpset. Medlem av Bergens Turnforening siden 1884, fortuner og overturner. Innførte ulike idrettsgreiner også her. Hadde kontakt med Johannes Dahl (ndf.) i turnsammenheng. Kom inn i Idrettsutvalget i Norges Gymnastikk- og Turnforbund første gang i 1907. Var blant stifterne av Bergens Svømmeclub 1908, første president i Norges Svømmeforbund 1910-11. Pådriver for å anlegge lekeplasser, idrettsplasser, turnhall, svømmehall, hytter, turveier, skiløyper og skibakker i Bergensområdet. Engasjert i livredning og forsvarssak. Stiftet Bergens Samfundshjelp, som han ledet 1920-1926. Foredragsholder og skribent innen sine saksfelt. Skal ha hatt et konservativt samfunnssyn. Ridder av 1. klasse av St. Olavs Orden 1921 for sitt arbeid innen idrett og samfunnsliv.

Jaktet utenlands og innenlands, ved fjord og i fjell. Fra rundt 1900 på Hardangervidda sammen med bl.a. John Milne Grieg, Einar Olsen og Egill Reimers i følge med Ola Garen, sønnen Lars Garen eller Olmod Sæbø, og hadde ellers kontakt med bl.a. Ola Aaker, brødrene Heine og Oddmund Sæbø (alle ndf). Overtok i 1910 svigerfarens del i Hestoslægret, ei steinbu ved Tinnhølen. Sønnene Bjørn, Finn og Andres var med på turer dit. I 1929 overtok Bjørn og Finn «Blyttsbu», mens Klaus S. Hanssen hadde vært medeier siden 1918. Kjøpte i 1929 gården Einstapevoll i Valevåg, Sunnhordland, som den yngste sønnen drev. Skrev jaktfortellinger og debatterte villreinforvaltning.

(5) Johan Blytt. Ukjent fotograf (Kilde: Ulriken 1941, s. 70)

Publikasjoner

Monografier:

- *Reinsdyrjakter og friluftsliv* (1935, anmeldt 1935)
- *Fra Vidde og Hav* (1939): Reinsdyrjakt; Snøstorm i høifjellet; Efter reinsdyr; Fra Lofoten; På båttur; Viddeliv og jakt; «Bjørnejakten», eller «Eventyr på fottur»

Bidrag til Norsk Jæger- og Fisker-Forening:

- «Hvad er grunden til vildrenens avtagen?» (1918)
- «Hvorfor forsvinder renen fra den nordlige del av Hardangerviddan?» (1918)
- «Hvorfor forsvinder renen fra den nordlige Hardangervidde?» (1918)
- «Hvor stor fisk er der fanget på Hardangerviddan?» (1927)

Bidrag i antologier:

- «Viddeliv og renjagt (Hardangerviddan)», i: *Festskrift utgit av Bergens Jæger- og Fiskerforenings 25-aars jubilæum den 11. januar 1920*
- «Høst- og reinsdyrjakt», i: *Friluftsliv fra fjell og skog, fra sjø og land* (1939-40, 1943)
- «Fra mitt viddeliv», i: Ingebrigt Lilleheim (red.): *Bergens Jæger- og Fiskeforening 1895-1945* (1945)

Kilder

Folketellingene for 1875, 1885, 1900; Steffens 1915, s. 65; J.N.L. Blytt 1935, s. 48; 1939, s. 76, 85-87, 140; J. Dahl 1941; Flood 1941a; Flood 1941b; Flood 1941c; B. Blytt 1984, s. 204-208, 211-225; Goksøyr 1991, s. 194, 197, 242, 270, 27, 292; Elevar ved Bergen katedralskole 1860-1929.

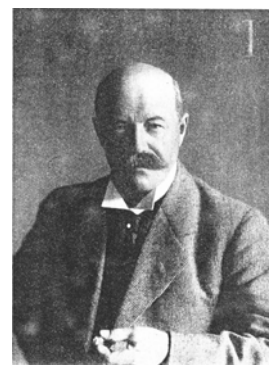
Bruun, Hans (1865-1941), lege

Født i Vestre Aker. Sønn av agronom Helge Olsen (1829-1900), Rygge, og Anne Margrethe Bruun (f. 1831), Drammen. Bror til kaptein Carl Peter Bruun (ndf.). Brødrene skiftet etternavn fra Olsen til Bruun i 1896. Gift 1892 med Kaja, Karen Christine Poppe (1873-1957), Nes i Hallingdal, datter av overrettssakfører Hartvig Christoffer Poppe (1835-84), Løyten, og Dina, Georgine Randine Ytteborg Torgersen (1846-83), Buksnes i Lofoten. Fem barn.

Oppvekst ved farens arbeidsplass, Gaustad Asyl, Vestre Aker. Utgått fra Gjertsens Skole for den høiere Almenuddannelse 1884. Student fra 1884, cand.med. 1891. Studerte samtidig med Johannes Guldberg (ndf.). Opphold i Valdres, lege ved Gaustad Asyl 1892, kommunelege Aurskog og Øvre Høland 1892-96, jernbanelege ved Bergensbanen på strekningen Voss-Taugevatn 1896-1903, distriktslege Ål og Hol 1902-35. Bosted 1896: Upsete, 1900: Stasjonsmesterboligen, Myrdal, 1904: «Fjeldheim», Ål, eide denne.

Aktiv debattant og foredragsholder. Kommunestyremedlem for Venstre 1914-19, ordfører i Ål 1917-18. Drev skisport og skyting. Formann i Ål Idrettslag 1905-10. Engasjert i målsak og frilynt ungdomsarbeid. Kongens fortjenestemedalje i gull 1926.

Jaktet hare, rype og rein. Holdt jakthunder. Eide hytte. Faren var harejeger og medlem av NJFF. Selv aktivt medlem fra ca. 1892. Venn av Fridtjof Nansen (ndf.), jaktet sammen med han på Hardangervidda. Hadde også kontakt med Ola Garen, Sylfest Sæbø og Ola Aaker (alle ndf.). Oppholdt seg på Sandhaug samtidig med Ludvig Lumholtz (ndf.). Kom med opplysninger til Oscar Guldberg (ndf.) 1895 om ringvandring hos hare. Brukt som sakkynning av bl.a. Fjeldbeitekomiteen. Fremmet prinsippet om arealbasert beskatning som dagens villreinforvaltning bygger på.

(6) Hans Bruun. Ukjent fotograf (Kilde: NJFF 1941, s. 37)

Publikasjoner

Utredning:

- «Indberetning til Fjeldbeitekomiteen» (1910), i Hirsch, Aasberg og Læg Reid, *Indstilling fra Fjeldbeitekomiteen om Harangviddens utnyttelse* (1911)

Bidrag til Norsk Jæger- og Fisker-Forening:

- «En vaarjagt» (1892)
- «Etpar rævehistorier» (1893)
- «Elgjagten før og nu» (1894)
- «Brev fra en høifjelds-jæger» (1897)
- «Dyregrave i høifjeldet» (1897)
- «Brev fra Vossefjeldene» (1897)
- «Vildtaaret. Vosse- Sogne- Hardangerfjeldene» (1898)
- «Vildrenjagten paa Hardangervidden» (1899)
- «Tamrenkompagnierne og vildrenen» (1899)
- «Fra elven» (1900)
- «Rovdyrjagt» (1900)
- «Laue-leik» (1901)
- «Renjagten og lovgivningen» (1910) (forelesning)
- «'Tyvskytter'» (1910)
- «Tamrenskompanierne og vildrenen» (1910)
- «Om revision av jagtloven» (1911)
- «Aarsoversigt for 1910 for øverste del av Buskeruds amt» (1911)
- «Vildtaaret i Aal og Hol» (1911)
- «Vældige rypeflokker» (1912)
- «Vildtaaret i Øvre Hallingdal. Aarsoversigt 1912» (1912)
- «Smaaplukk fra fjeldet» (1913)
- «Aarsoversigt over vildtaaret i øvre Hallingdal 1913» (1913)

- «Rypevandring» (1913, 1914)
- «Strømberg og tiuren» (1914)
- «Rens-sak» (1914)
- «Vildtaaret i Øvre Hallingdal. Aarsoversigt» (1914)
- «Det var mykje til katte det!» (1914)
- «Øvre Hallingdal» (1915)
- «Kommer rypene tilbake?» (1916)
- «Vildrenjagten» (1916)
- «'Hvitt på sort'» (1916)
- «Parringstiden for ren» (1917)
- «Vildrensjagten» (1918) (forelesning)
- «Hvad vi maatte ofre – og hvad vi fik igjen» (1918)
- «Rypevandring» (1918)
- «Norges viltbestand minker. Rationering» (1919)
- «Retningslinjer i rationel jagthusholdning» (1924) (forelesning)
- «Hvem vil ta initiativet?» (1925)
- «Fra Ål» (1927)
- «Dahl, Knut: Laks og laksefiske» (1929, anmeldt 1929) (bokmelding)
- «Et lettvint fiske» (1932)
- «Garnfiske» (1932)
- «Kloster, Robert: Badstubadet. En gammel og god norsk folkeskikk» (1934, anmeldt 1934) (bokmelding)
- «Bogfink midtvinters» (1935)
- «Tiur på karvekål likevel» (1935)
- «Røyskatten» (1935)
- «Rødreven i Ål» (1939)

Kilder

Folketellingene for 1865 og 1900; *Studenterne fra 1884* (1909, s. 55-56, 111-112; 1934, s. 14); «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings medlemmer 1892» 1892, s. 61; Botten-Hansen 1893, s. 218; Guldberg 1897a, s. 23-24 (1897b, s. 212-213); *NM* 1905, s. 184; Omsted 1921, s. 110; Heber 1924, s. 38-39; Svarteberg 1955, s. 313, 328; Reinton og Reinton 1938-82, bd. 2, s. 480; Søilen 1995, s. 42, 113; Larsen (red.) 1996, bd. 1, s. 473; Lappegard 1997, s. 6-14.

Dahl, Johannes (1872-1960), major

Fullt navn: Johannes Prætorius Dahl. Født på gården Kyken i Ullensaker, daværende landbruksskole i Akershus amt. Sønn av agronom og bruksforvalter Eyvind K. Dahl (1841-1929), Veø i Møre og Romsdal, og Rebekka Fredrikke Elisabeth Prætorius (1845-1932), Christiania. Bror til zoolog og fiskeribiolog Knut Dahl (1871-1951). Gift 1899 med Malvina Due (f. 1873), Vestre Aker, datter av oberstløytnant Hans Christian Smith Due (1839-1901), Aremark, og Agnes Jakobine Wiel (1843-1920), Fredrikshald. Fem barn.

Oppvekst på gården Hytten under Hakedals Verk, Hakadal. Privatundervisning. Opphold på Lillehammer og i Kristiania. Student fra 1890. Studerte samtidig med Michael Haffner (ndf.). Den kongelige norske Krigsskole 1890-94. Løytnant 1894, kaptein 1903, major 1918, avskjed 1930. Landmåler i Transvaal, Sør-Afrika 1895-97, avbrutt av 8 måneder som frivillig soldat i Matabeleland Relief Force, støttet av Cecil Rhodes' British South Africa Company, under 2. matabelekrig 1896.

Mottok medalje for krigsinnsatsen. Ansatt ved underoffiserskolen 1915. Bosted 1918: Kongsberg. 1900: Frognerveien 31, Kristiania. Ca. 1915: «Knutshagen», Vettakollen. Nærmest fastboende i Skurdalen, Hol, etter 1930.

Aktiv i turn og skiidrett. Eksamener fra Den Gymnastiske Centralskole 1899 og Gymnastiska Centralinstitutet i Stockholm 1900. Studietur til Sveits, Tyskland og Danmark. Hjelpelærereksamen ved Den Gymnastiske Centralskole 1902, underviste der 1911. Turninspektør for Norge 1900-11, ledet den norske turntroppen og var dommer ved flere internasjonale stevner: Athen 1906, London 1908, Stockholm 1912. Styremedlem i Norges Gymnastikk- og Turnforbund fra 1911. Hadde kontakt med Johan Blytt (ovf.) i turnsammenheng. Styremedlem i Foreningen til Ski-Idrættens Fremme 1906-11, formann i Norges Skiforbund 1911-14, første formann i Den Internationale Skikommission. Formann i offiserens gymnastikk- og fekteforening fra 1909. Redaktør for idrettsmiljøets tidsskrift *Sport* i perioden 1909-10.

Jaktet hare, rype, siden også rein. Medlem og aktiv i NJFF. Hundedommer. Jaktet sammen med broren, samt venner og kolleger, bl.a. Haffner, Karl Roll (ndf.) og Finn Qvale (ndf.). Påsken 1899 var han på Sørkje i Rollag, stedet Fridtjof Nansen (ndf.) holdt til ni somre 1899-1908. Venn av Gunnar Garathun (ndf.) som formidlet en rekke fjelleiendommer. Leide Høljabu på Hardangervidda 1908-27 sammen med Roll, Fredrik Hirsch, Hjalmar Schilling og Sigmund Smitt (alle ndf.). Eierne var Halvor Brøsterud (ndf.). Delte jaktrett med Hans Bruun (ovf.) i Geitvassdalen. Hadde ellers kontakt med bl.a. Ola Tandberg, Tore Viersjorden, Ola Liverud, Magnus Åsberg med familier (alle ndf.), trolig også Andres Veraldrud (ndf.). Hytte i Skurdalen fra 1918. Reinjeger etter 2. verdenskrig sammen med Einar Poulsson (ndf.), skrev om villrein før det. Dediserte *Drømmen om Vidda. Fortellinger om fiske og jakt på Hardangervidda* (1953) til Aagot Poulsson, *Den fri manns bål* (1940) til Roll.

Publikasjoner

Lærebok:

- *Den norske turner* (1906)

Monografier:

- *Den fri manns bål* (1940): Når jøtne smiler; Min første tur på Vidda; Brev til en venn; Indian summer; Norsk vinter; Min første posetur; På langtur med sovepose; Den fri manns bål; Påskeferie; Suwak og Bjørn; Vår i fjellbygda; Tiuren; En jakttur i pinsen (i NJFF 1928); En tur i Nordmarka i 1880; Guri Skinskat og Oslo; Iver Kjøpsta'n
- *Nordmarka. Eventyr og Eldorado* (1942): Hakedals verk; Fjellsjøen; Smågutter; Pipra; Greveveien; Skoggangsmann; Sankt-Hans leik; Hakloa; På kjente stier; Nordmarka sett fra Oslo

(7) Johannes Dahl. Ukjent fotograf. (Kilde: Studentene fra 1890 (1915, s. 46). Kopi: Nasjonalbiblioteket)

- *Hardangervidda. Viddas eget liv* (1944): Forord; Lågeliberget; Høljabu; Rypejaktens gullalder; Langesjøen; Villrein; Sommerfiske på Høljabu; Skurdalen; Geitvassdalen–Saure; Skarbu–Kringlesjø; Viddas granne
- *Sør-Afrika. Solskinnets land* (1947): I. Transvaal; Cape Town og videre; Johannesburg–Pretoria; Rustenburg; Blant boere; Landmålerliv; Zeerust–Malami; Tilbake til Zwarttruggens; Omkring Jamesons Raid; II. Matabeleland; Mafeking; Marsjen til Bulawayo; Macfarlanes Patrol; Thabas Imamba; Matoppos; Filabusi Patrol–M’Limo Camp; Down country
- *Drømmen om Vidda. Fortellinger om fiske og jakt på Hardangervidda* (1953): Drømmen om Vidda; Ossjøen; Gjensyn med Høljabu; Småturer etter krigen; Min første reinsjakt; Liset; Liset–Skarbu; Tjuvskytter; Sparsomt med rein; Sollyse dager; Skarbuåsen og Skarbu

Bidrag til Norsk Jæger- og Fisker-Forening:

- «En jakttur i pinsen» (1928)
- «Løs – trang» (1932)

Bidrag til Den Norske Turistforening:

- «Laagelidberget» (1910)

Bidrag i antologier:

- «Høljabu», i *Friluftsliv fra fjell og skog, fra sjø og land* (1939-40, 1943)
- «Små minner fra harehundprøven», i Ferdinand Aars (red.), *16 mann på jakt og fiske* (1944)
- «Etter tiuren i Bukollen», i Per Hohle (red.), *Trollelgen i Svefjellet. Gaupe-Juell og andre storjegere forteller* (1970)
- «Fjellsjøen» (i Dahl 1942), i *Livet på skauen* (1977)
- «Fjellsjøen» (i Dahl 1942), i Ottar Julsrud (red.), *I hjertet av Nordmarka* (2003)
- «Fjellsjøen» (i Dahl 1942), i Bjørn Gabrielsen (red.), *Marka. På tur i Norges mest berømte skog* (2005)

Kilder

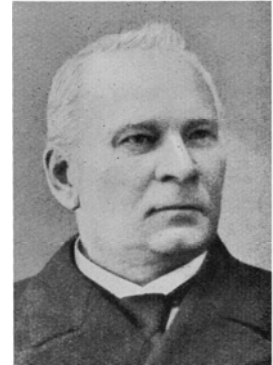
Folketellingene for 1865, 1875 og 1900; Botten-Hansen 1893, s. 267; *Studenterne fra 1890* (1915, s. 46-48; 1940, s. 29-31); J. Dahl 1942, s. 15, 124, 144; 1944, s. 111, 128; 1947; B.K. Barth 1930, 106; Fangø 1930, s. 143-145; Goksøyr 1991, s. 187; With 1916, s. 186 (fotografi); Bjørnsrud 1961, s. 25; Kirkeby 1965-68, bd. 2, s. 165; Søylen 1995, s. 129.

Guldberg, Oscar (1848-1905), skoledirektør

Fullt navn: Fredrik Oscar Guldberg. Født i Holter, Nannestad. Sønn av prest og forlagsmann Carl August Guldberg (1812-92), Strømstad, og Hanna Sophie Theresia Bull (1810-54), Fredrikstad. Bror til bl.a. matematikerne Axel Guldberg (ndf.) og Cato Guldberg (ndf.), anatomen Gustav Guldberg (ndf.) og legen Johannes Guldberg (ndf.). Ugift.

Oppvekst delt mellom gårdene vestre Austad 1848-54 og Løken 1854-59 («Prestegarden») i Nannestad, i tillegg til Lauten 1859-69 i Ullensaker. Student fra 1866, cand.theol. 1874. Studerte samtidig med Axel Huitfeldt (ndf.). Arbeidet i skolevesenet i Kristiania og Akershus 1874-1890, bl.a. som amtskolebestyrer i Akershus, bosatt i Gjerdrum. Skoledirektør i Trondheim 1890-97. Direktør for abnormskolevesenet i Kristiania fra 1897. Bosted 1875: Osterhausgate 1, Kristiania. 1886: Melby, Nannestad. 1900: St. Olavs gate 17, Kristiania.

Ivrig jeger, fisker og skribent. Medlem av NJFF, sekretær og redaktør 1884-90, æresmedlem. Formann i Trondhjems Jæger- og Fisker-Forening 1892-96. Holdt jakthunder. Skrev om turer på og ved Hardangervidda rundt 1880. Jaktet sammen med familie, særlig brødrene, svogeren Peter Waage (ndf.), trolig også Ragnvald Henrichsen (ndf.). Hadde ellers kontakt med bl.a. Svein Knutsson, Torbjørn Maurset, Gullik Megaarden, Hermund Aasberg og Østen Raaen (alle ndf.). Eide en liten gård ved Hurdalssjøen, «Tømte». Hadde mange kontakter i sportsjegermiljøet og baserte en avhandling om den såkalte ekstremitetsasymmetrien (om ringvandring hos dyr og mennesker) på informasjon fra blant andre Carl og Hans Olsen (se Bruun). Samarbeidet med broren Gustav Guldberg om studiet.

(8) Oscar Guldberg. Ukjent fotograf (Kilde: NJFF 1921, s. 19)

Publikasjoner

Skjønnlitteratur:

- *Digte* (1869)

Oppslagsbok, håndbøker:

- *Kanarifuglens Behandling og Pleie* (1869, ny utg. 1891: *Kanarifuglen. Dens naturhistorie, liv og pleie*)
- *Udvalgte Burfugle. Handbok for Fuglevenner* (1879)
- forord i Halfdan Cock-Jensens *Fra Dyrenes Verden. Naturhistoriske skisser* (1894)

Vitenskapsprosa, oversettelse:

- Payer, Julius (1876), *Den østerrigsk-ungarske Nordpol-expedition i aarene 1872-1874. Tilligemed en skitse af den anden tyske Nordpol-expedition 1869-70 og af polar-expeditionen i 1871* (1877)

Vitenskapelig avhandling:

- *Über die Zirkularbewegung als tierische Grundbewegung, ihre Ursache, Phänomenalität und Bedeutung* (1896, no. utg. 1897: *Circularbevægelsen som dyrisk grundbevægelse, dens aarsag, fænomenalitet og betydning*)

Monografier:

- *Fra fuglenes verden. Naturhistoriske skisser* (1880, sv. utg. 1881, 2. utg. 1900)
- *Skildringer fra Virkeligheden* (1881)
- *Kringom Peisen. Jagtminder fra det søndenfeldske Norge* (1891, i utvalg 1948): De første læreaar; Andejagter ved Atna (Norsk Idrettsblad 1885); Renjagt paa Hardangervidda (i NJFF 1881); Paa gamle tomter; Aarfugljagt i september 1880 (i NJFF 1882); Pionerarbeide sommeren 1881 (i NJFF 1883); En tylvt raphøns, to aarhøner og en bekkasin (i NJFF 1889); Til sjøs, tilfjelds og paa jagt sommeren 1883; Tre jægere hos en gammel fjerdemand; Fuglesang og rugdetræk

Signerte bidrag til Norsk Jæger- og Fisker-Forening:

- «En Renjagt paa Hardangervidda, Sommeren 1879» (1881)
- «En Orfugljagt i September» (1882)
- «Pionerarbejde Sommeren 1881» (1883)
- «Tam orfugl» (1884)
- «Lidt af røskattens liv» (1885)
- «En tylft raphøns, 2 aarhøner og en bekkasin» (1889)

- «Rugdertræk i oktober» (1890)
- «Jagtaaret nordenfjelds» (1891-93)
- «J.B. Barth» (1892) (nekrolog)
- «Dr. philos. Johan Wilhelm Lindblad» (1894) (nekrolog)
- «Formandens foredrag i anledning af foretagne undersøgelser for køb eller leie af terreng (øer) til udlæggelse som harepark» (i: Fra Trondhjems Jæger- og Fisker-Forening) (1894)
- «Hoffotograf Ludwik Szacinski de Rawicz» (1894) (nekrolog)
- «Det jagtbare vildts 'ture' og menneskets uvilkaarlige ringvandringer, deres aarsag og betydning» (1897)
- «Hareøerne udenfor Trondhjem» (1898)
- «Vaarjagt i Hadelands almenning» (1903)

Bidrag i antologi:

- «En tylft raphøns, to orrhøner og en bekkasin» (i NJFF 1889), i Per Hohle (red.), *Trollelgen i Sveffellet. Gaupe-Juell og andre storjegere forteller* (1970) (i NJFF 1889)

Kilder

Folketellingene for 1875 og 1900; «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings generalforsamling» 1891, s. 38; Botten-Hansen 1893, s.118; «Trondhjems Jæger- og Fisker-Forenings aarsberetning for 1896» 1897, s. 56; Meinhardt 1928, motstående s. 2 (fotografi), 12, vedlegg; Torup 1931b; Halvorsen 1888, bd. 2, s. 451-452; «F.O. Guldberg» 1905; Frølich 1905; *Studenterne fra 1866* (1916, s. 34-37); Torgersen 1921, s. 19 (fotografi), 26; Andresen 1939, s. 121; Kirkeby 1962-71, bd. 2 s. 162, 555; bd. 4, s. 674-676; Søilen 1995, s. 44-45, 56. Gårdsmatrikkelen for 1886.

Lumholtz, Ludvig (1853-1928), høyesterettsadvokat

Født på gården Baardseng i Fåberg. Sønn av premierløytnant, seinere kaptein, Paul Nicolai Lumholtz (1812-92), Hvaler, og Inger Elise Grundseth (1825-1914), Elverum. Bror til bl.a. zoolog og etnograf Carl Lumholtz (ndf.). Gift 1882 med Rikke, Henrikke Catharine Wiese (1857-1923), Øksnes i Nordland, datter av gårdbruker og handelsmann Ludvig Wiese (1828-85), Bergen, og Christine Elisabeth Holst (1832-98), Trondheim. Ett barn.

Oppvekst i Sundgaten 72, nær Lillehammer sentrum. Utgått fra Lillehammers lærde skole. Student fra 1870, cand.jur. 1875. Studerte samtidig med Fritz Huitfeldt (ndf.). Overrettsakfører 1880, høyesterettsadvokat fra 1889. Arbeidet ved sorenskriverkontorene i Salten 1876-78 og Lofoten og Vesterålen 1879-80, egen sakførerforretning på Stokmarknes 1880-89, fiskedommer under lofotfisket 1882-83, forsvarer i Christiania og Akers meddomsretter fra 1889. Hadde Sigmund Smitt (ndf.), en venn av Johannes Dahl (ovf.), som ansatt rundt 1895. Oppdrag for gruveselskaper i Nordland og Troms 1917-28. Bosted 1900: villaen «Skogsbo», Bestum i Aker. 1916: villaen «Vangen», Slemdal i Aker.

Interessert i næringsliv og drev humanitært arbeid. Grunnla Vesteraalske Dampskibsselskab 1881 i samarbeid med Richard With, i direksjonen fram til 1888. Ordfører i Hadsel fattigkommisjon 1880-82. Stiftet Hadsel grunnlovsforening 1882, formann til 1889. Styremedlem i Yngre Konservative Forening for Christiania og omegns første år 1892-94. Formann i Det Norske Studentersamfund 1892-93. Startet sammen med Axel Heiberg (1848-1932) Det norske Pengelotteri 1912 til inntekt for skogsaken og tuberkulosesaken. Politisk debattant. Konservativ.

Friluftsmann og DNT-medlem. Jaktet i fastlands-Norge og Spitsbergen. I Jotunheimen hadde han base ved Gjendesheim. Fra 1915 foretrakk han Hardangervidda, der han holdt til på Sandhaug. Oppholdt seg der samtidig med Hans Bruun (ovf.). Hadde kontakt med bl.a. Sylfest Sæbø, Ola Sæbø, Ivar Lægred, Peder Garen, Frantz Andersson og Nils Burgström (alle ndf.). Begynte å jakte i Hadsel, NJFF-medlem fra ca. 1880, styremedlem 1893-1900, viseformann. Representerte foreningen i utlandet i 1897. Skrev jaktfortellinger og engasjerte seg i spørsmål om viltforvaltning. Brukte sin juridiske kompetanse også på jaktfeltet.

(9) Ludvig Lumholtz.
Ukjent fotograf (Kilde:
DNT 1929, s. 242)

Publikasjoner

Monografi:

- *Jægerliv* (1926, anmeldt 1926): Fortale; Fra Nordlandske jagtmarker, I og II (1879-89); Min bedste rypejagt i Nordland (1886); Vildrenen; Høifjeldet og vildrenjagten; Jotunheimen; Hardangerviddan; Mine førere under rensjagt; Min første ren (1891); Fra Spitsbergen (I) (1896); Fra Spitsbergen (II) (1896); Gjende og Gjendesheim; Storbukkene i Leirungsdalen (1897); En dag paa Skarflyen; Hinaataakjønn (1899); Paa harejagt i Dagali; En harejæger; Paa rugdepost i Aker (1902); Ogsaa en harejagt; En spiljagt; Storjagt ved Gjende (1907); Min sidste rensbuk i Jotunheimen (1910); En heldig rensjagt paa viddan (1915); Storflokken paa Storemyr (1916); Frants (1917); Saa nær var det; En uheldig dag (1922); Ved Kvænna med Vetle-Nils (1922)

Bidrag til Norsk Jæger- og Fisker-Forening:

- «Jagtnotiser fra Nordland» (1880)
- «Et og andet fra Vesteraalen» (1884)
- «Jagtskisser fra Nordland» (1890, 1891, 1894)
- «Om grundeiernes eneret til jagt» (1893) (foredrag)
- «At skyde merket ren» (1893)
- «Fra Spitsbergen» (1896, 1900)
- «Forfølgingsretten efter norsk lov» (1895) (foredrag)
- «Et besøg i h.m. kongens jagtklubs og svensk jægerforbunds udstilling i Stockholm» (1897)
- «Den første nordiske jægerkongres» (1897)

- «Renjagten i østre Jotunheimen» (1900)
- «Etpar jagtspørgsmaal» (1901)
- «Jagtloven og Forfølgningsretten» (1903)
- «Bodøhunden» (1905)
- «Storbukkene i Leirungsdalen» (1905)
- «På rypejakt» (1907)
- «Renjagt i 1907» (1908)
- «Åpent brev til norske jægere» (1909) (sammen med Nils Jørgen Gregersen)
- «Harens teft» (1920)
- «Rypens og storfuglens flyktninger» (1922)
- «To jægere fra 1860 aarene» (1927)
- Bidrag i antologi:
- «Fjellrypejakt på Langøya i Vesterålen», i Per Hohle (red.), *Trollelgen i Sveffjellet. Gaupe-Juell og andre storjegere forteller* (1970)

Kilder

Folketellingene for 1865, 1875 og 1900; Botten-Hansen 1893, s. 140; *Studenterne fra 1870* (1895, s. 112-113, 1920, s. 49-48); Lumholtz 1897a; 1897b; With 1916, s. 556-557 (fotografi); Omsted 1921, s. 105; Torgersen 1921, s. 22, 25; Thomle 1924, s. 229-230; «Advokat Ludv. Lumholtz» 1928; Olafson 1929, s. 241-242; Finne-Grønn 1940, s. 137-138; Bødtker 1988, s. 37-38, 40, 43-50; Søylen 1995, s. 82-83.

Øvrige personer og sammenslutninger

A-C

Andersson Törna, Frantz Gustav (1888-1968):

Reingjeter og hyttebestyrer. Født i Vesterbotten, Sverige. Gift første gang 1918 med Synneva Larsdotter Sæbø (1888-1937), Eidfjord, datter av gårdbruker, handelskar og hotelleier Lars Sylfestson Sæbø (1848-1930) og Gjertrud Larsdotter Garen (1851-1940). Gift andre gang 1948 med Gjertina Olavsdotter Vareide (1895-1983), Evanger. Svoger av Ola Sæbø (ndf.) og Sylfest Sæbø (ndf.).

Drev Sæbø (gnr. 8, bnr. 5) i Eidfjord. Tilknyttet DNT (ndf.). Hyttebestyrer Litlos turisthytte 1928. Bygde turisthytte i Hadle. Fører for Ludvig Lumholtz (ovf.) i 1917.

Kilder: Lumholtz 1926, s. 60-61, 152 (fotografi), 153-156, 158-159; Læg Reid og Læg Reid 1992, s. 196, 200, 202-203; Lauritzen 1998, s. 44.

Asbjørnsen, Peter Christen (1812-85):

Eventyrsamler, forfatter, zoolog, forstmann. Født i Christiania. Sønn av glassmester Anders Asbjørnsen (1776-1849) og Thurine Elisabeth Bruun (1789-1845). Ugift.

Oppvekst i Dronningens gate, Christiania. Utgått fra Borgerskolen, Chistoffer Størens artiumkurs, Norderhov. Student fra 1833. Hadde i likhet med Michael Sars (1805-69) Jens Rathke (1759-1855) som lærer. Studerte *Forstwissenschaft*, inkl. skogskjøtsel, *Waldbau*, i Tharandt og Aschaffenburg, Sachsen, 1856-58. Forstmester i Trøndelag 1860, leder av Statens torvdriftsundersøkelser 1864-76. Flere opphold i utlandet. Bosted 1865: «Frydenlund», Vestre Aker (sml. Fritz Huitfeldt ndf.).

Arbeidet fra 1836 for Carl August Guldberg (ndf.) i *Skillings-Magazin* og var på denne tiden bosatt på samme adresse i Christiania. Hans første eventyr kom på trykk i den nasjonalt anlagte *Nor. En Billedbog for den norske Ungdom* (1837), om «store og gode Handlinger af Nordmænd, norske Folkesagn og Eventyr», utgitt av Guldberg & Dzwonkowski. Firmaet var det første som i 1838 fikk tilbud om å trykke eventyrene til Asbjørnsen og Moe, men takket nei. Skrev såkalte huldreeventyr, «Kvernsagn» (1845) og «Rensdyrjagt ved Ronderne» (1848).

Den første til å beskrive *Brisinga endecacnemos*, en slags sjøstjerne funnet i Hardangerfjorden 1853. Venn av Sars og andre zoologer i miljøet rundt Bergens museum, samt i utlandet, blant dem Sven Nilsson (ndf.). Presenterte utviklingslæren til Charles Darwin (1809-92). Opptatt av ernæring, bl.a. teoriene til Justus von Liebig (1803-73). Skrev naturvitenskapelige tekster som *Naturhistorie for Ungdommen* (1838-48), «Vildrenen» (1852), *Fornuftig Madstel. En tidsmessig Koge- og Husholdningsbog* (1864) og «Fuglenes Fredning» (1865). Hadde kontakt med den amerikanske forstmannen Franklin Benjamin Hough (1822-85) og ble referert til i amerikansk faglitteratur, f.eks. *Om Skovene og om et ordnet Skovbrug i Norge* (1855) i *Man and Nature; or, Physichal Geography as Modified by Human Action* (1864) av Georg Perkins Marsh (1801-82).

Omtalt som friluftsmenneske. Venn av Bernhard Herre (ndf.). Jaktet på Romerike, i Gudbrandsdalen og Østerdalen. Opptatt av jaktspørsmål og brukt som rådgiver. Støttet stiftelsen av NJFF (ndf.). Æresmedlem av DNT (ndf.). Medlem av foreningen Småfoglarnes vänner, Göteborg.

Kilder: Asbjørnsen 1852; Marsh (1864) 1965, s. 156, 163-164; Folketellingen for 1865; Botten-Hansen 1893, s. 33; Broch 1918, s. 113-117; Huitfeldt 1921, s. 118; *NBL*, bd. 1, s. 264-273 (Nye *NBL*, bd. 1, s. 140-142); H. Hansen 1932, bl.a. s. 13-14, 15, 32-33, 50, 60, 94, 106-110, 122-131, 142, 144-148, 166, 180, 190-209, 211-215, 222-231, 285, 293, 305, 311, 336, 341, 342, 354, 377, 401; Sakshaug (red.) 1976, s. 213; Sörlin 1991, s. 118; Søylen 1995, s. 16, 40; T. Lie 1998b; Skjøsberg 1998, s. 283-285.

Backer, Andreas Cathrinus (1895-1975):

Journalist og DNT-mann. Født i Mo, Telemark. Sønn av prost Hans Backer (1858-1940) og Johanne Offenbergs (1859-1954). Gift 1924 med Else Heiberg (1902-96).

Aktiv i DNT (ndf.) som sekretær 1927, redaktør for årboka 1929-45 og generalsekretær 1945. Utga flere bøker på egen hånd, bl.a. *Til fjells* (1944) om Stormarka, Hardangervidda, Sogn og

Fjordane, Finnmarksvidda, Dovrefjell, Rondane og Jotunheimen. Fotograferte. Over halvparten av bildene i *Hardangervidda* (1944) av Johannes Dahl (ovf.) er hans.

Kilder: Dahl 1944; Nye *NBL*, bd. 1, s. 188.

Barth, Jacob Bøckmann (1822-92):

Forstmann, naturforsker, forfatter. Født i Drangedal. Sønn av løytnant Nicolai Bøckmann Barth (1797-1846) og Elisabeth Charlotte Bruun (1796-1873), av kjøpmannsfamilie fra Kragerø. Gift 1855 med Adelaide Magdalene Lange (1828-97), Hadsel.

Oppvekst på Sørlandet og i Hadsel, Nordland. Student fra 1841, cand.jur. 1846. Studerte zoologi under Halvor Rasch (ndf.). En av Norges første forstmestere, utdannet forstmann i Sachsen 1852-54 sammen med Thorvald Mejdell (1824-1908), etterfulgt av bl.a. Peter Christen Asbjørnsen (ovf.). Underviste i zoologi og botanikk ved Christiania borgerskole. Fullmektig i Gauldal, Lofoten og Vesterålen 1848-52, forstmester 1860-92 i Kristians amt, dvs. Gudbrandsdalen og Valdres (i nåværende Oppland fylke). Bosted 1865: Storgaden, Lillehammer, 1875: Lillehammer.

En rekke publikasjoner om skogforvaltning. *Om Skovene i deres Forhold til Nationaloekonomien* (1857) ble referert i *Man and Nature; or, Physical Geography as Modified by Human Action* (1864) av Georg Perkins Marsh (1801-82). Blant dem som hjalp Halvor Heyerdahl Rasch (ndf.) med forslag til ny jaktlov i 1845. Lovarbeid i 1863 og 1870-årene. Skrev «Forestilling om Høifjeldsjagternes Bortforpaktning og om Forandringer i Jagtlovgivningen» (1869) (*Forslag til en bedre Huusholdning med Jagten i Norge* (1870)) og *Erfaringer fra Jagten paa det mindre Vildt i Norge* (1874).

Har blitt kalt landets første jeger. En av de første i Skandinavia til å jakte fugl med stående hund, men lærermesteren var Rasch. Jaktet hare i studenttiden med eldre kjente jegere som Fredrik Otto Juell (1803-88). Hadde flere jakthunder. Med i Aasdalsjæger-Kompagni (ndf.). Støttet stiftelsen av NJFF (ndf.). Bidro i tidsskriftet, bl.a. med artikkel om Jo Gjende (ndf.) og «Om de principer, på hvilke en hensigtsmæssig ordning af jagten alene kan bygges» (1887), og han anmeldte *Kringom Peisen* (1891) av Oscar Guldberg (ovf.). Utga også *Den norske Natur skildret i Billeder fra Jagtlivet* (1856), *Optegnelser fra mit Jægerliv* (1865), og *Naturskildringer og Optegnelser fra mit Jæger- og Reiseliv* (1877).

Kilder: Marsh (1864) 1965, s. 163; Folketellingene for 1865 og 1875; Barth 1877, s. 312-313; F.O. Guldberg 1892; Frølich 1906; Botten-Hansen 1893, s. 53; Steffens 1912, s. 40; *NBL*, bd. 1, s. 383-387 (Nye *NBL*, bd. 1, s. 219-220); Broch 1918, s. 118-124; H. Hansen 1932, s. 233, 449; Skinnemoen 1979; Gjems 1986, s. 8-34, 37, 54; Søylen 1995, s. 19, 21-22, 40-41, 46, 48, 58-59, 70-72, 79-82.

Bergens Jagtklub (1874-85):

Stiftet sommeren 1874 med 15 medlemmer. Hadde 18 aktive og 19 passive medlemmer ved nedleggelsen i 1885. Formålet var å skaffe jaktterreng for medlemmene, samt innføre og frede jaktbart vilt i Bergensområdet. I 1881 stoppet forsøkene med utenlandske arter, og arbeidet ble konsentrert om å sette ut harer og utrydde rovdyr, i tillegg til fredningsbestemmelser. Fremmet i 1881 forslag om å utvide fredningstiden for villrein, noe som ble vedtatt i 1881. Fridtjof Nansen (ndf.) ble medlem mens han var konservator ved Bergens Museum. Etter nedleggelsen og før stiftelsen av BJFF (ndf.) samlet interesserte jegere seg hos kjøpmann og zoolog Herman Friele (1838-1921) for å drøfte spørsmål om jakt og fiske. Andre i miljøet var James A. Grieg og Søren Lorentz Grieg (begge ndf.).

Kilder: Grieg 1920, s. 28-30; Lilleheim (red.) 1945, s. 15; Solli 2002, s. 43, bilde nr. 12.

Bergens Jæger- og Fiskerforening (1895-) (BJFF):

Stiftet 11. januar 1895 med 60 medlemmer. Ved utgangen av året var medlemstallet 94. 126 medlemmer i 1906, 277 i 1920. Arbeidet i hovedsak med lovgivning for jakt og fiske, i tillegg til å utrydde rovdyr. Fulgte opp arbeidet til Bergens Jagtklub (ovf.) med å utvikle harebestanden på øyene rundt Bergen. Drev fisketiltak, bl.a. i samarbeid med Knut Dahl (ndf.). Hundeutstillinger. Var først ikke direkte tilsluttet NJFF (ndf.), men samarbeidet. I 1896 var brødrene John og James A. Grieg og slektningen Søren Lorentz Grieg blant medlemmene (alle ndf.).

Kilder: «Bergens Jæger- & Fisker-Forenings medlemmer» 1896, s. 80; Grieg 1920, s. 30-42; Søilen 1995, s. 96, 115.

Blytt, Albert – se under Johan Blytt

The Boone and Crocket Club (1887-):

Amerikansk jeger- og fiskerorganisasjon, oppkalt etter jegerne Daniel Boone (1734-1820) og David Crocket (1786-1836). Grunnlagt av historiker og naturforsker Theodore Roosevelt (1858-1919), fagfellen George Bird Grinnell (1849-1938), m.fl. Den første private organisasjonen som ga *conservation* nasjonal betydning, bl.a. ved å arbeide for nasjonalparker, skog- og viltreservater. La grunnlaget for Roosevelts *wise use*-regime da han ble president i 1901.

Kilder: Reiger (1975) 2001, s. 4, 146-174; Herman 2001, s. 240-241.

Burgström, Nils:

Reingjeter. Født i Sverige. Oppholdt seg i Eidfjord. Fører for Ludvig Lumholtz (ovf.) i 1922.

Kilder: Lumholtz 1926, s. 60-61, 165-171.

Boone, Daniel – se under Boone and Crocket Club

Bruun, Carl Peter (1862-1913):

Offiser. Het Carl Olsen inntil 1896. Født i Vestre Aker. Sønn av agronom Helge Olsen og Anne Margrethe Bruun. Bror til Hans Bruun (ovf.). Gift 1890 med Jørga Louise Bull (f. 1864), Kristiania.

Oppvekst på Gaustad, Vestre Aker. Student fra 1882. Studerte samtidig med James A. Grieg (ndf.). Krigsskolen 1883-86. Underviste i tegning og skrivning ved Gjertsens skole. Ved Norges geografiske oppmåling 1893-1900. Fra 1902 kompanisjef i Norske jægerkorps. Ved sin død sjef for Telemarkens landvernsbataljon. Opphold i Nord-Norge. Bosted 1900: Dalsbergstien 21, Kristiania. 1913: Kongsberg.

Medlem av NJFF fra ca. 1895, varamedlem av styret 1905-1911. Kom med opplysninger til Oscar Guldbergs (ovf.) 1895 om ringvandring hos hare.

Kilder: Folketellingene for 1865 og 1900; Botten-Hansen 1893, s. 198; Guldberg 1897a, s. 23-24; «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings medlemmer 1ste Januar 1896» 1896, s. 72; «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings 33te årsberetning» 1906, s. 45; *Studenterne fra 1882* (1907, s. 54-55; 1932, s. 30).

Brøsterud, Halvor Reiarson (1854-1942):

Gårdbruker og stasjonsholder. Født i Uvdal. Bror til Anne Aasberg, gift med Magnus Aasberg (ndf.). Gift 1887 med Sigrig Gundersdotter Viersjorden (1859-1940), søsteren til Tore Viersjorden (ndf.).

Drev nordre Brøstrud (gnr. 11, bnr. 1), skysstasjon. Eide i tillegg Heigeitlen (gnr. 2, bnr. 5), Langevatn og Hølen, Løengard (gnr. 34, bnr. 1), Lysthus (gnr. 52, bnr. 2) i Uvdal. Andel i Opdal Renkompani. Eide Høljabu som Johannes Dahl (ovf.) leide.

Kilder: Folketellingen for 1900, *NM* 1905, s. 505, 507, 509; Kollandsrud 1939, s. 11 (fotografi), J. Dahl (1940) 1943, s. 168; 1944, s. 34-35, 61; Solhjell 1992-2000, bd. 2, s. 204, 252 (fotografi); Sønsterud 1997-2001, bd. 1, s. 280-284.

Bumppo, Natty (romanfigur) – se under James Fenimore Cooper

Buskerud Amts Landhusholdningsselskab:

Tilsvarende Buskerud Landbrukselskap. Kjøpte havnestrekningen Geitvassdalen i 1883. Eiendommen er gnr. 114, bnr. 1 i Dagali, Opdal herred, Buskeruds amt. Hans Bruun og Johannes Dahl m.fl. (begge ovf.) delte henholdsvis villreinjakta og rypejakta seg i mellom.

Kilder: *NM* 1905, s. 515; J. Dahl 1944, s. 70, 107.

Collett, Robert (1842-1913):

Zoolog. Født i Kristiania. Sønn av jussprofessor Peter Jonas Collett (1813-51) og forfatter Jakobine Camilla Wergeland (1813-95). Ugift.

Oppvekst i Kristiania og på Lillehammer. Skolegang begge steder, avsluttet på Nissens skole. Student fra 1861. Studerte juss og zoologi. Ansatt ved Zoologisk museum fra 1870, der vennen og læreren Halvor Rasch (ndf.) hadde vært før han. I sin tur hjalp han Fridtjof Nansen (ndf.) og Knut Dahl (ndf.) i oppstarten av karrierene deres. Professor fra 1885. Publiserte en rekke verk om dyrelivet i Norge. Bygde på et nettverk av kontakter og egne observasjoner i felt.

Blant «de mange fremragende naturvenner og forskere» fra Lillehammer, ifølge Ludvig Lumholtz (ndf.). Venn og skolekamerat av seinere fiskeriinspektør Anton Landmark (1842-1931). Styremedlem NJFF 1877-82, æresmedlem 1909. I redaksjonskomiteen for NJFFs *Meddelelser*. Representerte på mange måter bindeleddet mellom organisasjonen og det zoologiske miljøet.

Kilder: *NBL*, bd. 3, s. 121-124 (Nye *NBL*, bd. 2, s. 244-245); *Studenterne fra 1861* (1911, s. 7); Lumholtz 1926, s. [5]; Botten-Hansen 1893, s. 100; Sakshaug (red.) 1976, s. 216; Søylen 1995, s. 46, 55, 120, 121; Solli 2002, s. 42; Pethon [2005].

Cooper, James Fenimore (1789-1851):

Forfatter. Tok slektsnavnet Fenimore som mellomnavn i 1826. Født i Burlington, New Jersey, oppvekst i Cooperstown, New York. Sønn av eiendomsutvikler, dommer og kongressmedlem William Cooper (1754-1809) og Elizabeth Fenimore (1752-1817). Gift 1811 med Susan Augusts DeLancey (1792-1852). 7 barn.

Skrev reiseskildringer, historiske verk, romaner og et skuespill. Utga i årene 1823-41 fem romaner, ofte kalt *Leatherstocking Tales*, om livet til Nathaniel «Natty» Bumppo ved hans ulike alias (oversettelse av navnet i parentes):

- Deerslayer (Hjortedreperen) i *The Deerslayer; or, The First War-Path* (1841)
- Hawkeye, La Longue Carabine (Falkøye) i *The Last of the Mohicans; or, A Narrative of 1757* (1826)
- Pathfinder (Stifinneren) i *The Pathfinder; or, The Inland Sea* (1840)
- Leatherstocking (Lærstrømpe) i *The Pioneers; or, The Sources of the Susquehanna. A Descriptive Tale* (1823)
- «the trapper» (viltfangeren, fellejegeren) i *The Prairie. A Tale* (1827)

The Last of the Mohicans kom i dansk utg. i 1827-28, *Den sidste Mohicaner*. Denne og seinere utg. ble importert til Norge. En norsk utg. utkom i 1830-31. I 1877 og 1884 ble ungdomsutg. utgitt i det norske markedet. Boka spredtes gjennom salg, leseselskaper, leiebiblioteker og folkeboksamlingene, noe Eilert Sundt (1817-75) anbefalte i 1861. *The Prairie* finnes i flere danske og norske utg., bl.a. *Steppen* (1835) og *Prærien* (1884). Samtlige fem bøker utkom i seriene *Cooper's Samlede Skrifter* (1831-35) og *J.F. Coopers amerikanske Fortællinger* (1879-91). Direkte og indirekte referanser i norske sportsjegeres jakthistorier, bl.a. hos Oscar Guldborg (ovf.), Johan Blytt (ovf.) og Johannes Dahl (ovf.).

Kilder: *SNL*, bd. 3, s. 395; *ANB*, bd. 5, s. 443-445; Nøding 2001, s. 24, 25, 30, 38-39, appendiks 1.

Cumming, Roualeyn George Gordon (1820-66):

Militær og jeger. Født i Skottland. Sønn av Sir William Gordon-Cumming of Altyre and Gordonstoun.

Utdannet ved Eton. Tjenestegjorde ved East India Companys Madras Cavalry 1838-40. Med i Cape Mounted Rifles 1843. Mest kjent som løvejeger i Afrika, noe som bl.a. resulterte i boka *Five Years of a Hunter's Life in the Far Interior of South Africa* (1850). Omtalt av Johannes Dahl (ovf.).

Kilder: J. Dahl 1947, s. 20, 21, 24, 48, 126, 141, 145; Ritvo 1987, s. 249-252; *Concise DNF*, bd. 1, s. 709.

D-G**Dahl, Knut (1871-1951):**

Fiskeribiolog. Født i Ullensaker. Sønn av agronom og bruksforvalter Eyvind K. Dahl (1841-1929), Veø i Møre og Romsdal, og Rebekka Fredrikke Elisabeth Prætorius (1845-1932), Christiania. Bror til Johannes Dahl (ovf.). Gift med Maja, Marie Astrup (1874-1947), Gloppen. To barn.

Oppvekst i Hakadal. Privatundervisning, fra 1888 elev ved Lillehammer latinskole. Student fra 1889, dr.philos. 1911. Studerte zoologi 1890-93. Huslærer i Ytre Nordfjord. Ekspedisjoner til Sør-Afrika og Nord-Australia 1893-96. Ledet Biologisk stasjon i Trondheim 1900-03, deretter ved Fiskeristyrelsen i Bergen. Leder for Statens forsøksarbeide for ferskvannsfiskeriene fra 1912, professor ved Landbrukshøyskolen 1921. Bosted 1900: Møllehaugens hovedgård, Trondheim, 1939: Smestad, Vestre Aker.

Med i offentlige kommisjoner om jakt og fiske. Skrev en rekke vitenskapelige verk om fisk, i tillegg til reiseskildringer og fortellinger om jakt og fiske. Jaktet rype og skogsfugl og fisket. Hundedommer. Medlem av BJFF, æresmedlem 1920. Medlem av NJFF, styremedlem fra 1921, viseformann 1925-1932, formann 1933-34, æresmedlem 1949. Sentral i NJFFs fiskeundersøkelse på Hardangervidda. Festet i 1913 tomt av Ola Guttormson Flatåker (1877-1948) under gnr. 82 i Skurdalen, Hol, sammen med kollegaen Paul Bjerkan (1874-1968).

Kilder: Botten-Hansen 1893, s. 260; Folketellingen for 1900; *Studenterne fra 1889* (1914, s. 56-57; 1939, s. 23); With 1916, s. 187; «Bergens Jæger- og Fiskerforenings 25-aars jubilæum» 1920, s. 56; *NBL*, bd. 3, s. 227-228 (Nye *NBL*, bd. 2, s. 271-272); Tillisch 1945; Omsted 1946, s. 7-8; Sakshaug (red.) 1976, s. 219; Reinton og Reinton 1938-82, bd. 7, s. 614; Søylen 1995, s. 114, 119-123, 125, 131, 137-140, 142, 151-155, 158; Pethon [2005].

Den Norske Turistforening (1868-) (DNT):

Helt fra starten av var det koplinger mellom sportsjegere og fotvandrere. Før stiftelsen av NJFF (ndf.) skrev Jacob Bøckmann Barth (ovf.) at DNT «blandt Andet har gjort sig det til Opgave at udbrede Kjendskab til vore Jagttrakter». Bidro til å bygge ut hyttenettet på Hardangervidda som sportsjegere også hadde nytte av.

Kilder: Barth 1870, s. 20.

Fjeldbeitekomiteen:

Opprettet i 1909 av Landsbruksdepartementet for å vurdere utnyttelsen av beite-, vilt- og fiskeressurser på Hardangervidda. Bestod av formann Johan Leuthäuser Hirsch (1843-1923), utdannet fra Ås og medlem av Høifjeldskommissionen, Ola E. Læg Reid og G. Aasberg.

Kilder: Hirsch, Aasberg og Læg Reid 1911.

Friis, Jens Andreas (1821-96):

Språkforsker og forfatter. Født i Sogndal. Sønn av presten Søren Hjelm Friis (1781-1856) og Charlotte Lovise Cammermeyer (1789-1869). Ugift.

Student fra 1840, cand.theol. 1844. Stipendiat i samisk og finsk 1847-49. Ekstraordinær professor 1866, professor 1874. Opphold i Finnmark og Finland.

Fjellvandrer, fisker og jeger. Forfattet *Tilfjelds i Ferierne; eller Jæger- og Fiskerliv i høifjeldene* (1876), om Aasdalsjæger-Kompagni (ndf.). Friisbuene i Skjåk og Ringebu. Blant initiativtakerne til NJFF, styremedlem. Venn av Cato Guldberg (ovf.). Lærte Oscar Guldberg (ovf.) å jakte rype. Inspirerte Johannes Dahl (ovf.).

Kilder: «Professor J.A. Friis» 1896; Botten-Hansen 1893, s. 51; «Professor Cato Maximilian Guldberg» 1902, s. 59; F.O. Guldberg 1903, s. 71; Broch 1918, s. 118-120, 122-125; *NBL*, bd. 4, s. 282-285 (Nye *NBL*, bd. 3, s. 202-203); J. Dahl 1944, s. 17, 93; Gjems 1986, s. 16, 19, 34-53, 58; Søylen 1995, 22, 40, 41, 70.

Garathun, Gunnar Eilivson (1862-1930):

Handels- og industrimann. Født i Eidfjord. Sønn av gårdbruker og fehandler Eiliv Larsson Sæ (1835-1914) og Herborg Hallsteinsdotter Garatun (1837-1901). Gift med Martine Timandsen (f. 1858), Kongsberg.

Startet Kongsberg Bryggeri. Driftsbestyrer ved Kongsberg Elektrisitetsverk. Bystyremedlem fra 1892. I 1908 innkalt som vitne til Høyfjeldskommissionen. Handlet med fjelleiendommer, jakt- og fiskeretter. Var med da Fridtjof Nansen (ndf.) kjøpte Sørkje i Rollag 1899. Eide i 1904 fiskeretter i Bjornesfjorden (gnr. 28, bnr. 2 og gnr. 79, bnr. 4), samt jakt- og fiskerett under Røysland (gnr. 35, bnr.

4), alt i Uvdal. Skal ha leid jaktrett i Dagali og hadde Lågeligberget «på hånden» i 1907. Venn av Johannes Dahl (ovf.).

Kilder: Folketellingen for 1900; *NM* 1905, s. 507, 512; J. Dahl 1944, s. 11, 20, 54-59, 84; Bjørnsrud 1961, s. 27-30; Læg Reid og Læg Reid 1992, s. 269; Enerstvedt 1993, s. 12, 15-30, 158-160.

Garen, Lars Olson (1886-1975):

Gårdbruker. Født i Eidfjord. Sønn av Ola Garen (ndf.). Gift 1913 med Anna Oddmundsdotter Sæbø (1892-1992), søsteren til Olmod Sæbø (ndf.).

Overtok Garen (gnr. 18, bnr. 1) med stølene Storlien og Krossdalen i 1909. Drev pensjonat på gården. Interessert i tamreindrift. Kløvkar, jaktkamerat av Johan Blytt (ovf.).

Kilder: J.N.L. Blytt 1935, s. 9, 55, 95, 113-114, 121; 1939, s. 11-27; Læg Reid og Læg Reid 1992, s. 194, 343.

Garen, Ola Larsson (1857-1915):

Gårdbruker og hotelleier. Født i Eidfjord. Gift 1880 med Maria Olsdotter Garatun (1858-1939).

Overtok Garen (gnr. 18, bnr. 1) i 1885. Åpnet Fossli Hotel i 1897 etter samarbeid med Klaus Hanssen (ndf). Fulgte opp tamreinholdet som familien hadde startet i 1779, men la ned i 1913. Innkalt som sakkyndig ved et møte som den parlamentariske landbrukskommisjonen avholdt i Bergen høsten 1896 under arbeidet med forslag til ny jaktlov som skulle fremmes i Stortinget i 1897. Solgte samme år Hestoslægret til Søren Lorentz Grieg (ndf.) og Hanssen, Johan Blytts (ovf.) svigerfar. Jaktkamerat av Blytt. Hadde òg kontakt med Hans Bruun (ovf.).

Kilder: «Jagtlovens revision» 1896, s. 204; Folketellingen for 1900; Bruun 1918, s. 111; Heber 1924, s. 26; J.N.L. Blytt 1935, s. 9, 47-48; Wilse 1943, s. 93 (fotografi), 100; Læg Reid og Læg Reid 1992, s. 124, 241-343, 377; Enerstvedt 1993, s. 7, 13, 14.

Garen, Peder Johannesson (1901-57):

Gårdbruker. Sønn av Johannes Larsson Garen (1864-1902) og Anna Gunnarsdotter Hus (1863-1903). Nevø av Ola Garen (ovf.). Fører for Ludvig Lumholtz (ovf.) og Anders Beer Wilse (ndf.) i 1917.

Kilder: Lumholtz 1926, s. 152; Læg Reid og Læg Reid 1992, s. 343, 345, 358.

Gjende, Jo Tjøstelsson (1794-1883):

Jeger. Født i Vågå. Sønn av gårdbruker Tjøstel Olsson Kleppe (ca. 1750-1797) og Marit Pedersdotter Horgen (ca. 1750-1798). Ugift.

Oppvekst i Heidal. Handelskar, men satset etter hvert på jakt, særlig villreinjakt, og var fører for sportsjegere. Jaktet i Jotunheimen, særlig ved Gjende, og bodde der året rundt en del av sitt liv. Bygde bu ved Gjendeosen ca. 1940, siden en til på vestsiden av vannet, og kjøpte bruket Brurusten, Heidal. Filosofisk interessert. Venn av Jacob Bøckmann Barth (ovf.). Omtalt av han og andre sportsjegere, blant dem Fridtjof Nansen (ndf.).

Kilder: J.B. Barth 1873, s. 34-35 (1899, s. 138); Nansen (1900) 1945, bd. 2, s. 281-282; Skinnemoen 1979, s. 266-275.; Nye *NBL*, bd. 3, s. 298.

Grieg, James Alexanderssøn (1861-1936):

Zoolog. Født i Bergen. Sønn av kjøpmann Alexander Behrens Grieg (1835-1917) og Birgitte Friele (1840-1908). Bror til John M. Grieg (ndf.). Gift 1898 med Divert Henrikke Vedeler (1861-1900), Kristiania. Ingen barn.

Utgått fra Frøknene Holwechs elementærskole, Bergens katedralskole, Arnebergs artiumkurs. Student fra 1882, stud.med. i 1880-årene, zoologi fra 1885. Studerte samtidig med Carl Peter Bruun (ovf.). Konservator ved Bergens Museum 1886-1931, de første årene samtidig med Fridtjof Nansen (ndf.). Flere utenlandsopphold, også i Jena 1890-91, der han arbeidet under bl.a. biologen Ernst Haeckel (1834-1919), som òg påvirket Fridtjof Nansen (ndf.) og var venn av Gustav Guldberg (ndf.). Rundt 75 vitenskapelige arbeider, over 100 populærvitenskapelige artikler.

Fluefisker. Medlem av BJFF (ovf.), Turistforeningen for Bergens by og stift, Bergens skilag, Landsforeningen for naturfredning i Norge (ndf.).

Kilder: Folketellingene for 1875, 1885 og 1900; Botten-Hansen 1893, s. 193; Brunchorst 1900, s. 232; *Studenterne fra 1882* (1907, s. 131-134; 1932, s. 55-57); With 1916, s. 295 (fotografi); Bergens Museum 1925, s. 20, 105, 514-515; *NBL*, bd. 4, s. 613 (Nye *NBL*, bd. 3, s. 366-367).

Grieg, John Milne (1869-1918):

Kjøpmann. Født i Bergen. Sønn av kjøpmann Alexander Behrens Grieg (1835-1917) og Birgitte Friele (1840-1908). Gift med Anna (f. 1872), Bergen.

Drev sportsbutikk i Bergen fra 1894. Idrettsmann og sportsjeger. Aktiv i Bergens skilag. Medlem av BJFF (ovf.). Jaktkamerat av Johan Blytt (ovf.). De hadde vært sammen i militæret (jf. fotografi i *Nygårdsnytt* 1951, nr. 1, s. 7).

Kilder: Folketellingene for 1875, 1885 og 1900; Bechholm 1918, s. 14; Grieg 1920, s. 27-28; J.N.L. Blytt 1939, s. 65; Goksøyr 1991, s. 193, 265-266, 374.

Grieg, Søren Lorentz (1861-1900):

Lege. Født i Bergen. Sønn av konsul John Grieg (1819-87) og Jutta Camilla Lous (1825-1901). Ugift.

Utgått fra Bergens katedralskole. Student fra 1880, cand.med. 1888. Flere utenlandsopphold. Arbeidet bl.a. under Klaus Hanssen (ndf.), Johan Blytts (ovf.) svigerfar.

Friluftsmann. Venn av Fridtjof Nansen (ndf.), de studerte samtidig. Kjøpte Hestoslægret sammen med Hanssen 1896. Aktiv i Bergens skilag. Medlem av BJFF (ovf.).

Kilder: Botten-Hansen 1893, s. 181; *Studenterne fra 1880* (1905, s. 113); Bechholm 1918, s. 9-10, 11, 13, 16; J.N.L. Blytt 1935, s. 47-48; Larsen (red.) 1996, bd. 2, s. 329; Solli 2002, s. 43.

Guldberg, Axel Sophus (1838-1912):

Matematiker. Født i Kristiania. Sønn av Carl August Guldberg (ndf.) og Hanna Sophie Theresia Bull. Bror til bl.a. Oscar (ovf.), Cato (ndf.), Gustav (ndf.) og Johannes (ndf.). Gift 1864 med Kathinka Frederikke Marie Borchsenius (1834-85). 2 barn, blant dem sønnen Alf Viktor Emanuel Guldberg (1866-1936).

Oppvekst i Christiania og Nannestad. Privatundervisning, skoleopphold i Fredrikstad, eksamen ved Nissens Skole. Student fra 1856, cand.real. 1863, dr. philos. 1867. Studerte matematikk i Tyskland og Frankrike 1864-65. Adjunkt i Drammen 1863. Overlærer i Stavanger 1865. Matematikklærer ved Krigsskolen 1867-99, Nissens Pigeskole 1873-74, forstander for Kunst- og Tegneskolen 1874-84. Medlem av Videnskabselskabet i Kristiania og Trondheim. Bosted 1905: Nordre Skøyen gård, Vestre Aker.

Interessert i friluftsliv, jakt og fiske. Kjøpte trolig «Bjørnlia» (gnr. 125, bnr. 8) under Megaren i Nore sammen med Peter Waage (ndf.). I Matrikelutkastet av 1950 kommer det fram at to Guldberg eide hver sin fjerdedel av eiendommen, sannsynligvis datter og svigerdatter, Sigrid Guldberg (1869-1959) og Elisabeth Guldberg (1877-1967), f. Dalhoff, gift med Alf Viktor Emanuel Guldberg.

Kilder: Folketellingen for 1875; *Studenterne fra 1856* (1906, s. 14); Botten-Hansen 1893, s. 87; *NBL*, bd. 5, s. 71-71 (Nye *NBL*, bd. 3, s. 418-419); *NM* 1950, Buskerud, Nore.

Guldberg, Carl August (1812-92):

Forlagsmann og prest. Født Strömstad, Sverige. Sønn av kjøpmann og offiserskorpsøkonom Andreas Stillaugsen Guldberg (d. 1834) og Katharina Margaritha Ljungberg (d. 1854). Gift første gang 1835 med Hanna Sophie Theresia Bull (1810-1854). Gift andre gang 1857 med Kaja Sophie Nicolea Stenersen (1834-1861). Gift tredje gang 1864 med Dorothea Marie Margareta Heidenreich (1829-1907). Seks sønner i første ekteskap: Cato (ndf.), Axel (ovf.), Hans Riddervold (1843-96), Carl Johan (1846-1906), Oscar (ovf.), Gustav (ndf.). Blant andre barn: Cathinka (1840-1919), Ansgar (1868-1924), Johannes Dorotheus (ndf.).

Andre kone var søskenbarn av Carl (ndf.) og Ludvig Lumholtz (ovf.). Med tredje ekteskap ble det familiebånd mellom Guldberg-familien og kjente sportsjegere i Michelet-familien. Svigermoren Johanne Christine Augusta Holst Michelet (1791-1832) var tante til Wilhelm Michael Michelet (se Aasdalsjæger-Kompagni ndf.) og grandtante til Emil Michelet (1834-1909).

Oppvekst i Strömstad og Fredrikstad. Student fra 1829, cand.theol. 1833. Redaktør av *Skillsings-Magazin. Til Udbredelse af almenyttige Kundskaber* 1835-56. Drev trykkeriet og bokhandlerfirmaet Guldberg & Dzwonkowski (1835-44) sammen polske Adam Alexander Dzwonkowski (1815-85), som han møtte under et opphold i København. Folkeopplyser. Skrev læreverket *Indledning til Naturvidenskab* (1848). Res. kapellan i Nannestad 1847, res. kapellan i Ullensaker 1858, sogneprest i Onsøy 1869-80. Flyttet så til Kristiania, der han døde.

Kilder: Folketellingen for 1865; *NBL*, bd. 5, s. 72-74 (Nye *NBL*, bd. 3, s. 419); Botten-Hansen 1893, s. 21; *Studenterne fra 1873* (1898, s. 108); Thomle 1924, s. 231; Larsen (red.) 1996, bd. 3, s. 373, 378.

Guldberg, Cato Maximilian (1836-1902):

Matematiker. Født i Kristiania. Sønn av Carl August Guldberg (ovf.) og Hanna Sophie Theresia Bull. Bror til bl.a. Oscar (ovf.), Axel (ovf.), Gustav (ndf.) og Johannes (ndf.). Gift 1863 med kusinen Bodil Mathea Riddervold (1830-1905), Fredrikstad.

Oppvekt i Christiania og Nannestad. Privatundervisning, skoleopphold i Fredrikstad, eksamen ved Aug. Holths private latinskele, Christiania. Student fra 1854, cand.real. 1859. Studieopphold i Tyskland, Sveits og Frankrike 1861-62. Samarbeidet med Peter Waage (ndf.) om den såkalte massevirkningsloven. Lærer i matematikk ved Krigsskolen og Den militære Høiskole fra 1860-årene. Professor i anvendt matematikk ved universitetet fra 1869.

Friluftsmann og jeger. Eide et sted ved Atnasjøen: «Der på nordsiden ligger det vakre Nesset, hvor han bodde en av Norges få stormenn, matematikeren Cato Guldberg. Så likt han å slå sig ned netop her; den lignet ham, denne enkle men storslåtte naturen», skriver Fridtjof Nansen (ndf.). Medlem av DNT (ndf.).

Kilder: Folketellingene for 1875 og 1900; Botten-Hansen 1893, s. 82; *NBL*, bd. 5, s. 76-81 (Nye *NBL*, b. 3, s. 421-422; Nansen (1916) 1945, bd. 3, s. 525.

Guldberg, Gustav Adolf (1854-1908):

Anatom. Født i Nannestad. Sønn av Carl August Guldberg (ovf.) og Hanna Sophie Theresia Bull. Bror til bl.a. Oscar (ovf.), Axel (ovf.), Cato (ndf.) og Johannes (ndf.). 1889 med Dagmar Koller (1869-1932), Vardal. Fire barn.

Oppvekst i Nannestad og Ullensaker. Skolegang ved Fredrikstads kommunale skole 1864-73. Student fra 1873, cand.med. 1881, dr.med. 1887. Konservator ved Zoologisk museum fra 1879. Professor i anatomi ved universitetet 1888-1908. Skrev lærebok i anatomi og «Om Darwinismen og dens rækkevidde» (1890). Venn av den tyske biologen Ernst Haeckel (1834-1919), som James A. Grieg (ovf.) arbeidet under en kort periode og som påvirket Fridtjof Nansen (ndf.). Samarbeidet med Nansen (ndf.) om avhandlingen «On the Structure and Development of the Whale» (1894). Opptatt av havbølger i likhet med han. Drev anatomisk-antropologisk undersøkelse av gravfunn fra vikingtid og middelalder. Flere utenlandsopphold. Medlem av videnskapsselskapet i Kristiania fra 1885. Livsvarig medlem i museumsforeningen ved Bergens Museum fra 1896. Samarbeidet med Oscar Guldberg (ovf.) i studiet av den såkalte ekstremitetsasymmetrien. Leverte en rekke bidrag til tidsskrift, deriblant *NJFFs*.

Kilder: Folketellingene for 1875 og 1900; Botten-Hansen 1893, s. 154; Torup 1931a (= *NBL*; Nye *NBL*, bd. 3, s. 422-423); *Studenterne fra 1873* (1898, s. 108-115); Brunchorst 1900, tillegg (s. [82]); Sakshaug (red.) 1976, s. 214, 219, 223. Larsen (red.) 1996, bd. 3, s. 374.

Guldberg, Johannes Dorotheus (1866-1900):

Lege. Født i Ullensaker. Sønn av Carl August Guldberg (ovf.) og Dorothea Marie Margrethe Heidenreich. Halvbror til Oscar (ovf.), Axel (ovf.), Cato (ovf.) og Gustav Guldberg (ovf.). Gift 1896 med Karen Helene Laüpardt Nielsen (f. 1875), Røros. En sønn.

Oppvekst i Ullensaker og Onsøy. Utgått fra Arnebergs gymnasium. Student fra 1884, cand.med. 1891. Studerte samtidig med Hans Bruun (ovf.). Arbeidet som lege i Lillestrøm og på Røros 1895-1900. Interessert i bl.a. jakt og botanikk. Jaktet trolig sammen med de eldre brødrene.

Kilder: Botten-Hansen 1893, s. 217; *Studenterne fra 1884* (1909, s. 111-112); Larsen (red.) 1996, bd. 2, s. 378.

H-M

Haffner, Michael Sverdrup (1872-1931):

Offiser og journalist. Født i Kristiania. Sønn av premierløytnant, seinere oberst og sjef for Norges Geografiske Opmåling, Johan Fredrik Wilhelm Haffner (1835-1901), Fredriksvern, og Sopfie Sverdrup (1843-1907), Kristiania. Gift 1915 med Bitta Cappelen, f. Skridshol. To barn.

Gjertsens skole. Student fra 1890. Studerte samtidig med Johannes Dahl (ovf.).

Offiserseksamen 1895, den militære høiskole 1898, generalstabseksamen 1910. Premiærlyøntnant 1895, kaptein 1904, major 1927, avskjed samme år. Utga *Generalstaben 1814-1914* (1914) og var medarbeider i *Salomonsens Konversationsleksikon*, *Nordisk Familjebok* og *Aftenposten*. Bosted Kristiania. Flere utenlandsreiser. Jaktet med sine venner og kolleger Johannes Dahl (ovf.), Karl Roll (ndf.) og Finn Qvale (ndf.).

Kilder: Folketellingene for 1875 og 1900; Botten-Hansen 1893, s. 272, 278; Steffens 1912, s. 146; *Studenterne fra 1890* (1915, s. 76; 1940, s. 48); B.K. Barth 1930, s. 200; J.Dahl 1944, 10.

Hanssen, Klaus (1844-1914):

Lege. Født i Bergen. Sønn av kjøpmann og bankkasserer Claus Hansen (1800-85) og Lise, Elisabeth Concordia Schram (1812-83). Bror til lege og zoolog Gerhard Henrik Armauer Hansen (1841-1912). Gift første gang med Ida Christine Johannessen (1847-79). Gift andre gang med Thea, Dorothea Marstrander Serck (1857-1953), Bergen. Ni barn.

Oppvekst i Bergen. Utgått fra Bergens skole. Student fra 1865, cand.med. 1872. Lege i Bergen 1873, amtslege 1891, overlege ved sykehuset fra 1894. Kommunestyremedlem, ordfører 1894.

Medlem av Videnskabselskabet i Kristiania. Styremedlem Bergens Museum fra 1893. Samarbeidet med Ola Garen (ovf.) om byggingen av Fossli Hotel.

Friluftsmann. Aktiv i Bergens skilag. Kjøpte i 1896 Hestoslægret av Garen sammen med Søren Lorentz Grieg (ovf.). Svigerfar til Johan Blytt (ovf.), som siden overtok del i bua.

Kilder: Botten-Hansen 1893, s. 113; Folketellingen for 1900; Steffens 1915, s. 65; Bechholm 1918, s. 9-11, 13, 18 (fotografi); Heber 1924, s. 26; *Studenterne fra 1865* (1943, s. 23); *NBL*, bd. 5, s. 411-415 (Nye *NBL*, bd. 4, s. 90-91); J.N.L. Blytt 1935, s. 47-48; Goksøyr 1991, 243, 296, 328.

Hansteen, Christopher (1784-1873):

Astronom og fysiker. Født i Christiania. Sønn av konsumsjonsinspektør Johannes Mathias Hansteen og Anne Cathrine Treschow. Gift 1814 med Johanne Cathrine Andrea Borch (1787-1840), Sorø.

Oppvekst i Christiania. Utgått fra Christiania Katedralskole. Student fra 1802. Studerte juss i København. Professor i anvendt matematikk ved universitetet 1816-61. Fremtredende vitenskapsmann med et bredt internasjonalt nettverk gjennom sin forskning på jordmagnetismen.

Flere forskerferder i inn- og utland. «Bemærkninger og Iagttagelser paa en Reise fra Christiania til Bergen og tilbage i Sommeren 1821» ble utgitt som første del av *Reiseerindringer* i 1859, og var tidligere trykket i *Norsk Folkekalender* i tidsrommet 1849-1856. Hans skildring av Hardangervidda er omtalt av Johannes Dahl (ovf.).

Kilder: Hansteen (1859) 1969 (merknad på tittelbladet, samt note s. 17); *NBL*, bd. 5, s. 433-448 (Nye *NBL*, bd. 4, s. 100-102); J. Dahl 1944, s. 15; 1953, s. 8, 10-11).

Henrichsen, Ragnvald (f. 1860):

Journalist og litterat. Født i Kristiania. Sønn av agent Hagbart Henrichsen (1835-65) og Henriette Marie Hansen (1836-74), Vågan, datter av fyrforvalter Jens Løfting Hansen og Louise Johanne Sundt. Seks år da moren 1866 giftet seg med Oscar Guldbergs (ovf.) fetter, presten Julius Riddervold (1842-1921), Fredrikshald, sønn av stortingsmann og statsråd Hans Riddervold (1795-1876) og Anne Marie Bull (1803-1870), søster av Hanna Sophie Theresia Bull, gift med Carl August Guldberg (ovf.). Gift 1885 med musikk lærerinne Signe Dahl (f. 1863), Grue i Solør, datter av sogneprest Jens Dahl, Nes i Hallingdal, og Henriette Ulrikke Rolsdorph. To barn.

Aars og Voss' skole. Opphold i Danmark, Tyskland, Sveits, Frankrike og Italia. Student fra 1877, stud.jur. 1880-årene, cand.philol. Bosted Nes i Hallingdal 1885-90. Opphold i Amerika 1891-92. Stipendiat innen kanin- og hønsseavl. Redaktør.

Medlem av Den Norske Turistforening (ndf.) 1876, medlem av NJFF fra ca. 1880. Holdt jakthunder. Trolig jaktkamerat av Oscar Guldberg (ovf.). Selv skriver han i Nanna Withs biografiske leksikon: «Har alltid været et friluftsmenneske, ivrig jæger, fisker og skiløper. Har skutt ren, hare og ryper – ja til og med en stor bjørn 1907 i Hallingdal». Bosted 1902: Høvik, Aker.

Kilder: Folketellingene for 1875 og 1900; DNT 1876, s. 210; *Studenterne fra 1877* (1902, s. 78-79); «Medlemsfortegnelse» 1880, s. 109, Henrichsen 1885; 1908, s. 429; «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings 3die hundestilling» 1887, s. 126; 'Riddervold, Julius' i *NBL*, bd. 11, s. 445-447; Botten-Hansen 1893, s. 171; With 1916, s. 358-359 (s. 358 sitert ovf.) (fotografi). Se også Amundsen 1999.

Herre, Bernhard Mogens (1812-49):

Kopist og forfatter. Født i København. Sønn av kjøpmann Christian Friedrich Gottlieb Herre (1769-1843) og Marie Christine Haagensen. Ugift.

Oppvekst i Christiania. Jeger og hundeeier. En av hundene het Falkøie (sml. James Fenimore Cooper ovf.). Døde av et vådeskudd under jakt. Venn av Peter Christen Asbjørnsen (ovf.), Johan Sebastian Welhaven (1807-73) og familien Wergeland. Utga i 1841 tre anonyme føljetonger med jaktfortellinger i *Den Constitutionelle*. Etterlatte skrifter ble samlet av Asbjørnsen og Welhaven og utgitt som *En Jægers Erindringer* i 1849. – Ikke nasjonalromantikk, men poetisk realisme, ifølge Rolf Nyboe Nettum i nyeste utg, av *NBL*.

Kilder: *NBL*, bd. 6, s. 40-42 (Nye *NBL*, bd. 4, s. 246-247); Broch 1918, s. 117-118; Bull 1966; Skinnemoen 1979, s. 257-258, 377.

Hirsch, Fredrik (f. 1865):

Agent i melbransjen. Bosted 1900: Industrigaten 22, Kristiania (sml. Karl Roll ndf.). Jaktkamerat av Johannes Dahl (ovf.). Leide Høljabu 1908-27 sammen med Dahl, Roll, Hjalmar Schilling (ndf.) og Sigmund Smitt (ndf.).

Kilder: Folketellingen for 1900; J. Dahl 1940, s. 14-20; (1940) 1943, s. 168; 1944, s. 9, 28.

Huitfeldt, Axel (1847-1900):

Overrettsassessor. Født i Fredrikstad. Sønn av byfogd Hans Jørgen Hansen Huitfeldt (1806-57) og Fredrikke Ambjørnsen (1820-1842). Bror til Fritz Huitfeldt (ndf.). Gift 1875 med Ida Bølling (f. 1849), Nansen-brødrenes halvsøster (se Fridtjof Nansen ndf.).

Oppvekst i Ålesund og Fredrikstad. Student fra 1866, cand.jur. 1873. Studerte samtidig med Oscar Guldberg (ovf.). Fullmektig hos Nansen-brødrenes far, overtok advokatfirmaet og gikk siden i kompaniskap med Alexander Nansen (ndf.). Opptatt av vannforsyning. Bosted Kristiania.

Allsidig jeger og idrettsmann. Medlem av NJFF ca. 1875, varamedlem av styret i 1880-årene, formann 1894-1899.

Kilder: «Medlemsfortegnelse» 1876, s. 228; «Foreningens Medlemmer» 1880, s. 106; Botten-Hansen 1893, s. 118; Folketellingen for 1900; «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings 28de aarsberetning» 1900, s. 44, 48; «Axel Huitfeldt» 1900; Steffens 1915, s. 102-103; *Studenterne fra 1866* (1916, s. 53-54); Stabell 1940, s. 292 (fotografi); Søilen 1995, s. 97, 98; Solli 2002, s. 18.

Huitfeldt, Nicolai Fritz Reichwein (1851-1938):

Forretningsmann. Født i Ålesund. Sønn av byfogd Hans Jørgen Hansen Huitfeldt (1806-57) og Fredrikke Ambjørnsen (1820-1842). Bror til Axel Huitfeldt (ovf.). Gift første gang 1894 med Marie Gløersen (f. 1868), skilt 1900. Gift andre gang 1906 med Asta Marie Andersen (f. 1877). Tre barn.

Oppvekst i Ålesund, Fredrikstad og Christiania. Skole i Fredriksstad 1857-64, Aars og Voss' skole fram til 1870. Student fra 1870, cand.philos 1872. Studerte samtidig med Ludvig Lumholtz (ovf.). Bestyrer av skifabrikken Ull. Drev egen sportsbutikk. Utviklet Huitfeldt-bindingen 1894-97. Bosted 1865: «Frydenlund», Vestre Aker (sml. Peter Christen Asbjørnsen ovf.), 1873-77 Drammen, 1877-81 Skien, Kristiania fra 1881.

Idrettsmann. Medlem av NJFF. Hadde fuglehunder. Jaktet bl.a. i Hallingdal. Skrev om jakt, hundehold og matlaging i friluft.

Kilder: Folketellingen for 1865; Botten-Hansen 1893, s. 139; Huitfeldt 1896; *Studenterne fra 1870* (1895, s. 83-84; 1920, s. 38); Steffens 1915, s. 102-103; With 1916, s. 407 (fotografi); *NBL*, bd. 379-380 (Nye *NBL*, bd. 4, s. 409-410 (fotografi)); Søilen 1995, s. 107.

Knutsson, Svein (1837-1908):

Lenmann. Født i Rauland. Sønn av lensmann K. Svendsen, Knut Sveinsson Baklien (1803-65), Tinn, og Saave Olavsdotter (f. 1812), Rauland. Gift med Margit Bjørnsdotter (f. 1844), Rauland.

Eide i 1889 Midgarden med Englandsmoen (gnr. 35, bnr. 1), Gjuvstøl med Listøl (gnr. 45, bnr. 1) i Rauland. I bygda også kalt Nigar, etter at han i 1870 bosatte seg på Nigard Midgarden. Lærer, lensmann i Rauland 1865 etter faren. Politisk engasjert.

På jakttur med Oscar Guldberg (ovf.) i 1879. Omtalt av bygdebokforfatter Rikard Berge som «'ein fjøllets mann'», «ein elsker av fisking og veiding, ein framhjelpar av turistferdsla, ein vert for alle som kom anten det var bygdefolk som søkte heimen, eller turistar, som søkte hotellet på Midgarden». Hadde «sans for god bondekultur, i ei tid daa fjøllbonden vyrde denne lite». Guldberg lot han sitere Peder Claussøns *Norges Beskrivelse* (1632) idet de ankom Bitdalen – «'en skjøn og angennem Dal'». Eide en boksamling.

Kilder: Guldberg 1881, s. 179 (1891, s. 52), 182 (1891, s. 56) (sitert ovf.); *NM* 1889a, s. 7; Folketellingene for 1865 og 1900; Berge 1940-75, bd. 4, s. 28 (fotografi), 28-30, 208 (s. 29, 30 sitert ovf.).

Landsforeningen for Naturfredning i Norge (1914-):

Tilsvarende Norges Naturvernforbund.

Liverud, Ola Petterson Bøckmann (1845-1923):

Gårdbruker. Født i Nore. Gift med Barbro Goesdotter Flåta (1850-1923), Nore.

Drev mellom Liverud (gnr. 77, bnr. 1), fra 1888 skystasjon i Uvdal. Satt med Lågeliberget og Lassegård (gnr. 60, bnr. 1) i den første tiden Johannes Dahl (ovf.) var på Hardangervidda.

Kilder: Folketellingen for 1900; *NM* 1887; 1905, s. 510, 511; J. Dahl 1910, s. 100-101; 1944, s. 14, 28-32; Solhjell 1992-2000, bd. 2, s. 204; Sønsterud 1997-2001, bd. 4, s. 2418, 2419.

London, Jack (1876-1916):

Forfatter. Født i San Francisco som John Griffith Chaney. Fikk etternavnet London da moren, Flora Wellmenn, giftet seg med John London 1876. Skrev bl.a. *The Call of the wild* (1903) om sledehunden Buck som ble leder av en ulveflokk.

Kilder: *SNL*, 9, bd. 177-178; *ANB*, bd. 13, s. 860-863.

Lumholtz, Carl Sofus (1851-1822):

Zoolog og etnograf. Født i Fåberg, gravlagt utenfor New York. Sønn av premierløytnant, seinere kaptein, Paul Nicolai Lumholtz (1812-92), Hvaler, og Inger Elise Grundseth (1825-1914), Elverum. Bror til Ludvig Lumholtz (ovf.). Ugift.

Utgått fra Lillehammer Latin- og Realskole. Student fra 1869, cand.theol. 1876. Bosatt i utlandet det meste av livet. Ekspedisjoner til Australia 1880, Mexico 1890-1910, Borneo 1913-17. Opphold i Norge 1912-13. Arbeidet for museer i Norge, Australia og Nord-Amerika. God fotograf og formidler, noe som vises i en rekke utgivelser. Medlem av Videnskabselskabet i Kristiania fra 1886. Friluftsmann og skiløpentalent.

Kilder: Folketellingene for 1865 og 1875; Botten-Hansen 1893, s. 134; With 1916 (fotografi), s. 556; *NBL*, bd. 8, s. 465-468 (Nye *NBL*, bd. 6, s. 125-126); *Studenterne fra 1869* (1894, s. 88-89; 1919, s. 79); Thomle 1924, s. 229; Skinnemoen 1979, s. 404; Bødtker 1988, s. 37, 40-42; Eek 1999.

Læg Reid, Ivar Person (1880-1969):

Skredder og gårdbruker. Født på øvre Læg Reid, Eidfjord. Gift 1903 med Ingebjørg Aslesdotter Istad Nesheim (1873-1959), Granvin. Drev Prestegardstræet (gnr. 1, bnr. 30) 1909-16, deretter Nesheim i Granvin. Fører for Ludvig Lumholtz (ovf.) i 1915.

Kilder: Folketellingen for 1900; Lumholtz 1926, s. 59 (fotografi), 60, 142; Læg Reid og Læg Reid 1992, s. 144.

Maurset, Torbjørn Helgeson (1844-1932):

Gårdbruker og fjellfører. Født på gården Slåttun, Hol. Gift 1836 med Gunner Olsdatter (f. 1836), Hol. Kom til Ulvik med familien rundt 1865, der han etter hvert drev Tverlien (gnr. 72, bnr. 65) under Maurset. Utvandret med familien til Nord-Dakota i 1885.

Fjellfører for Oscar Guldberg (ovf.) og Peter Waage (ndf.) på strekningen Røldal–Dagali i 1883. Geografen Yngvar Nielsen har omtalt han som «en snil, villig og fordringsløs mand». Tilgang på fiskerett i Skaupssjøen. Guldberg og Waage kunne få leie fiskeretten og rettene til å jakte rype og rein derfra til Hein.

Kilder: Folketellingene for 1865 og 1875; Nielsen 1880, s. 146; Guldberg 1891, s. 176, 180 194; Reinton og Reinton 1938-82, bd. 5, s. 368-369, 374; Læg Reid og Læg Reid 1992, s. 324-325.

Megaarden, Gullik Helligson (1835-95):

Gårdbruker. Født på Grevsgardokken, Nore. Gift 1859 med Margit Larsdotter Dokken (1827-1918), Skurdalen. Sønnen Hellig (1860-1944).

Kjøpte 1867 Megaarden (gnr. 125, bnr. 1) i Tunhovd, Dagali sogn, Nore. Eide i 1887 Megaarden og nabogårdene Rotegaard (gnr. 124, bnr. 1 og 4) og Sønstegard (gnr. 126, bnr. 1). Hadde støl og skog i Fjølabilia og Storneset (gnr. 202, bnr. 2 og 4, gnr. 205, bnr. 2 og 3, gnr. 206, bnr. 4, gnr. 213, bnr. 2) i Nore sogn, Nore. Kommunepolitiker, aktuell som stortingsmann. Vert for Oscar Guldberg (ovf.) med følge i 1881.

Kilder: F.O. Guldberg 1883, s. 4 (1891, s. 126); NM 1887, s. 15, 24-25; Kollandsrud 1939, s. 195; Loftsgard 1973, bd. 1, s. 45-47, 67-68, 182; Reinton og Reinton 1938-82, bd. 7, s. 561.

N-R**Nansen, Alexander Christinus (1862-1945):**

Høyesterettsadvokat. Født i Vestre Aker. Sønn av Baldur Fridtjof Nansen (1817-85) og Adelaide Johanne Thekla Isidore Nansen (1821-77), f. Wedel-Jarlsberg. Bror til Fridtjof Nansen (ndf.). Svoger av Axel Huitfeldt (ovf.). Gift 1891 med Eily, Lilian Emma Peyton (1862-1935), datter av fabrikkeier Edward Peyton og Charlotte Phelps. Tre barn.

Oppvekst på Frøen. Utgått fra Aars og Voss's skole 1869-81. Student fra 1881, cand.jur. 1886. Jobbet i Namdalen 1887-88. Opphold i England. Fra 1890 ansatt hos Axel Huitfeldt i sakførerfirmaet faren startet, fra 1895 alene, fra 1908 med J.K. Delphin.

Jeger og friluftsmann. Formann i Foreningen til Skiidrettens fremme. Formann i NJFF 1900-1916, æresmedlem 1916. Kjøpte i 1897 jaktretten i et kvadratmil stort område ved Valhøvd i Gol, dit han hvert år hadde med seg 2-4 venner, siste gang i 1939.

Kilder: Botten-Hansen 1893, s. 191; Folketellingen for 1900; *Studenterne fra 1881* (1906, s. 316); Steffens 1912, s. 208; With 1916, s. 648 (fotografi); Torgersen 1921, s. 11 (fotografi), 24; Finne-Grønn 1940, s. 163-164; Omsted 1945; Omsted 1946, s. 8; Søilen 1995, s. 45, 95-97.

Nansen, Fridtjof (1861-1930):

Zoolog og fysisk oseanograf. Født i Vestre Aker. Sønn av overrettssakfører Baldur Fridtjof Nansen (1817-85) og Adelaide Johanne Thekla Isidore Nansen (1821-77), f. Wedel-Jarlsberg. Bror til Alexander Nansen (ovf.). Gift første gang 1889 med Eva Helene Sars (1858-1907), datter av prest, zoolog og havforsker Michael Sars (1805-69), Bergen og Maren Cathrine Welhaven (1811-98), Bergen. Fem barn. Gift andre gang 1919 med Sigrun Munthe (1869-1957), f. Sandberg.

Oppvekst på Frøen. Utgått fra Aars og Voss' skole. Student fra 1880, dr. philos. 1888. Studerte samtidig med Søren Lorentz Grieg (ovf.). Selfanger 1882. Konservator ved Bergens Museum 1882-88. Konservator ved universitetet, en stilling Gustav Guldberg (ovf.) hadde før han. Samarbeidet med Guldberg om avhandlingen «On the Structure and Development of the Whale» (1894). Studieopphold i Tyskland og Italia. Forskningsferder til Grønland 1888-89, Nordpolen 1893-96. Professor i zoologi 1897, oseanografi 1908. Æresmedlem Bergens Museum. Politisk og humanitært arbeid. Nobels fredspris 1922. Bosted 1890: «Godthåb», Lysaker. 1901: «Polhøgda», Fornebu.

Medlem av Landsforeningen for naturfredning i Norge (ovf.). Bygde ifølge historiker Bodil Stenseth sin naturfilosofi på naturdyrkelsen i monismen til den tyske biologen Ernst Haeckel (1834-1919), transcendentalismen til den amerikanske dikteren og filosofen Ralph Waldo Emerson (1803-82) og sannsynligvis den britiske forfatteren John Ruskins (1819-1900) «tanker om naturen som moralsk læremester». Stor vitenskapelig produksjon, deriblant reiseskildringer, og kjent for fortellinger fra sitt friluftsliv. Aktiv i NJFF, æresmedlem 1896. Kjøpte Sørkje i Rollag med Gunnar Garathun (ovf.) som mellommann. Ferierte der ni somre 1899-1908.

Kilder: Botten-Hansen 1893, s. 184; «Høstmøde» 1896; «Dr. Fridtjof Nansen» 1896; Brunchorst 1900, s. 223-227, 231, tillegg (s. [82], 98); *Studenterne fra 1880* (1905, s. 221-224); Steffens 1912, s. 208; With 1916, s. 648-649 (fotografi); Bergens Museum 1925, s. 20; NBL, bd. 9, s. 599-640 (Nye NBL, bd. 6, s. 452-458; Bjørnsrud 1961, s. 27-30; Sakshaug (red.) 1976, s. 214, 219, 223; Goksøyr 1991, s. 240-241; Stenseth 1993, s. 116-117; Søilen 1995, s. 45, 95-96.

Nilsson, Sven (1787-1883):

Naturforsker. Født i Sverige. Jaktinteressert. Skrev bl.a. *Skandinavisk Fauna. En handbok för jägare och zoologer* (1820-60). Hadde kontakt med Peter Christen Asbjørnsen (ovf.) og ble lest av andre norske naturforskere, bl.a. Jacob Bøckmann Barth (ovf.).

Kilder: Asbjørnsen 1852, s. 3; H. Hansen 1932, s. 180, 215, 222-223, 311; Skinnemoen 1979, s. 220, 388.

Norsk Jæger- og Fisker-Forening (NJFF):

Tilsvarer Norges Jeger- og Fiskerforbund. Landets største interesseorganisasjon for fritidsjegere- og fiskere, en posisjon den har hatt siden starten. Stiftet 10. februar 1871, en markedshelg i Kristiania, med formål å «fremme en fornuftig Husholdning med de fredede Vildtsorter samt Fiskearter i vort Land». 463 medlemmer i 1872. Lokale lag sluttet seg til underveis. 2006: rundt 110 000 medlemmer. I *Sportsmenn i veideland* (1995) beskriver historiker Espen Søilen NJFFs første 125 år i lys av politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle endringer i samfunnet.

Kilder: Torgersen 1921, s. 6; «Love for Norsk Jæger- og Fisker-Forening» 1872, § 1, s. vi; «Medlemsfortegnelse» 1872, s. 156-166; Norges Jeger- og Fiskerforbund.

Olsen, Carl Peter – se Carl Peter Bruun

Olsen, Hans – se Hans Bruun

Olsen, Einar (f. 1881):

Kommuneansatt, bl.a. som borgermester. Født i Bergen. Sønn av assurancekasserer Søren Andreas Olsen (1853-96), Bergen, og Margrethe Elisabeth von Mehren Sivertsen (f. 1854), Bergen. Gift 1908 med Borghild O. Langlo (f. 1884). Tre barn.

Oppvekst i Bergen. Utgått fra Bergens katedralskole. Krigsskolens nederste avdeling. Student fra 1899, cand.jur. 1904. Fullmektig ved Bergens magistrats finansavdeling, kontorsjef ved Bergens kommunale folkeregister og statistiske kontor 1911-14, sekretær for finansborgermesteren, 1914-18, borgermester 1918-35, finansrådmann (finansborgermester) fra 1936. En rekke styreverv. Flere utenlandsreiser.

Idrettsmann, jeger og fisker. Styremedlem i Bergens turnforening, formann 1911-17, æresmedlem. Var med å stifte Norges svømmeforbund. Styremedlem Norges riksforbund for idræt. Styremedlem Bergens Jæger- og Fiskerforening, sekretær 1917-19, æresmedlem. Arbeidet aktivt for at NJFF skulle gå over til forbundsmodellen. Turkamerat av Johan Blytt (ovf.).

Kilder: *Studentene fra 1899* (1924, s. 232; 1949, s. 149-151); Grieg 1920, s. 34, 41; I. Lie 1940, s. 180; J.N.L. Blytt (1939) 1943, s. 3; 1939, s. 28-62; Søylen 1995, s. 128, 130, 136, 139, 142-144, 148.

Payer, Julius von (1842-1915):

Offiser og polarforsker. Født i Østerrike. Dro på ekspedisjoner med Karl Weyprecht (1838-83). I 1873, under deres andre ekspedisjon, oppdaget de Frans Josef Land (Semlja Frantsa Iosifa). Resultatene fra ferden ble utgitt i *Die österreichisch-ungarische Nordpol-Expedition in den Jahren 1872-1874: nebst einer Skizze der zweiten deutschen Nordpol-Expedition 1869-1870 und der Polar-Expedition von 1871* (1876). Oscar Guldbergs (ovf.) oversettelse fikk tittelen *Den østerrigsk-ungarske Nordpol-expedition i aarene 1872-1874. Tilligemed en skitse af den anden tydske Nordpol-expedition 1869-70 og af polar-expeditionen i 1871* (1877).

Kilder: *SNL*, bd 11, s. 32; Payer (1876) 1877.

Poulsson, Einar (1884-1948):

Forsikringsmann. Født i Drammen. Sønn av administrerende direktør i Assuranceforeningen Skuld, Anton Poulsson (1847-1939), Drammen, og Ina Bolette Jørgensen (1851-1922). Bosted 1900: Thomas Heftyes gate 47, sammen med foreldre og søsken. Siden gift med Aagot.

Sekretær i Skuld 1908, assisterende direktør 1917 og overtok eneansvaret etter faren 1934.

Sønnen Annar Poulsson (1911-1996) og barnebarnet Håvar Poulsson fortsatte arbeidet.

Jaktkamerat av Johannes Dahl (ovf.), som dediserte *Drømmen om Vidde. Fortellinger om fiske og jakt på Hardangervidda* (1953) til Aagot Poulsson. Medlem i NJFF. En bror, Jens Poulsson, var aktiv i Tinn Jeger- og Fisker-Forening. Tilgang til fjelleiendommer i Telemark.

Kilder: Folketellingen for 1900. 'Poulsson, Anton' i With 1916, s. 727; Søylen 1995, s. 148; Lund 1997, s. 16-18, 35, 62-63, 94-95.

Qvale, Finn (f. 1873):

Offiser, landmåler og kartograf. Født i på Vinoren sølvverk, Flesberg. Sønn av direktør ved Vinoren sølvverk, seinere inspektør i Storebrand & Idun, Paul Fredrik Heltzen Qvale (1839-93), Kvæfjord, og Marie Seriane Lammers (1844-1924), Modum. Gift 1930 med Kirsten Müller (f. 1883), f. Prebensen, Kristiania.

Kristiania katedralskole 1879-91. Student fra 1891. Krigsskolen 1891-94, den militære høiskole 1894-97. Premiærløytnant 1894, kaptein 1903, major 1918. Opphold i Ålesund 1896. Var bl.a. ved Norges Geografiske Opmåling fra 1894, kartograf for Høifjeldskommissionen 1909-29, den norsk-svenske reinbeitedelegasjonen i Stockholm 1917. Landmålingsarbeid over store deler av landet. Bosted Kristiania.

Sentral i skiidretten. Drev jakt og fiske. Sekretær i Foreningen til Skiidrettens Fremme 1907-10, formann 1924-37, rådsformann, æresmedlem fra 1937. Styremedlem i NJFF og DNT. Venn og kollega av Johannes Dahl (ovf.), Michael Haffner (ovf.) og Karl Roll (ovf.).

Kilder: Botten-Hansen 1893, s. 279; Folketellingen for 1900; *Studenterne fra 1891* (1916, s. 141; 1941, s. 101-102); With 1916, s. 734-735; B.K. Barth 1930, s. 479; J. Dahl 1944, s. 10; *NBL*, bd. 11, s. 233-234.

Rasch, Halvor Heyerdahl (1805-83):

Zoolog. Født i Eidsberg. Sønn av rittmester Michael Rasch (1769-1849) og Edle Valentine Heyerdahl (1783-1878). Ugift.

Student fra 1821. Studerte først botanikk, siden zoologi. Ansatt ved Zoologisk museum ved universitetet under Jens Rathke (1759-1855) 1825. Professor emeritus i zoologi 1852-74. Hadde bl.a. Jacob Bøckmann Barth (ovf.) og Robert Collett (ovf.) som elever. Skrev lærebøker og avhandlinger i zoologi, i tillegg til *Jagten i Norge* (1845). Omtalt som skaperen av en rasjonell jaktlovgivning med lovene i 1845 og 1863. Hadde hjelp av bl.a. Barth i dette arbeidet. Bosted Kristiania.

Jeger og idrettsmann. Var med og stiftet Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug 1861, samt Den Norske Turistforening (ovf.). «Halvor» i Aasdalsjæger-Kompagni (ndf.). Ivret for å innføre gemse i Norge i 1860-årene. En av initiativtakerne til NJFF. Formann i Foreningen til Dyrenes Beskyttelse 1882-83.

Det var familieband mellom Rasch-familien og de jaktinteresserte Michelet- og Guldberg-familiene. Søsteren Edle Michaeline (1804-1892) giftet seg med Christian Frederik Michelet (1792-1874). Sønnen Wilhelm Michael Michelet (1823-1910) var også han i Aasdalsjæger-Kompagni. I tillegg ble Edle svigerinne med Johanne og Carl Fredrik Heidenreich, foreldrene til Carl August Guldbergs (ovf.) 3. kone, Dorothea.

Kilder: Folketellingen for 1875; «Halvor Heyerdahl Rasch» 1883; Botten-Hansen 1893, s. 6; Broch 1918, s. 123; NBL, bd. 11, s. 310 (Nye NBL, bd. 7, s. 315); Torgersen 1921, s. 3, 6, 8 (fotografi), 9, 25; H. Hansen 1932, s. 167, 449; Sakshaug (red.) 1976, s. 218-219; Skinnemoen 1979, bl.a. s. 23-25; Søylen 1995, s. 19, 21-25, 30, 35, 37-38, 40-41, 46, 48, 57, 70, 88, 113, 120.

Reimers, Egill (1878-1946):

Arkitekt. Født i Bergen. Sønn av bakermester Bastian Reimer (1838-1929) og Maren Jahn (1844-1924). Gift første gang 1906 med Signe de Lange (1879-1921). Gift andre gang med 1925 med Ester Thiis Gundersen (1899-1903).

Utdannet ved Bergen tekniske skole. Studieopphold i Tyskland. Egen praksis 1904. Tegnet privatboliger og offentlige bygg, deriblant Bergen Tinghus. Drev restaureringsarbeid. Studiereiser til bl.a. Sveits, Italia og USA.

Friluftsmann, jeger og hundeeier. En av Johan Blytts (ovf.) turkamerater som òg gjerne ble med på skiturer. Medlem i BJFF samtidig med John Milne Grieg (ovf.) og Knut Dahl (ovf.). Hytte i Skurdalen.

Kilder: Folketellingen for 1900; «Bergens Jæger- og Fiskerforenings Aarsberetning for 1912» 1913, s. 157; J.N.L. Blytt 1935, s. 49, 114; 1939, s. 28-62, billedtekst mellom s. 112-113; Reimers 1941; NBL, bd. 11, s. 365-366 (Nye NBL, bd. 7, s. 331-332).

Roll, Karl Nikolai (1868-1958):

Offiser og idrettsmann. Født i Trondheim. Sønn av prest Karl Jakob Roll (1829-87) og Anna Johanne Parelius (1839-1908). Fetter av Nini Anker, f. Roll, gift første gang med Peder Martin Anker (1863-1939), andre gang med fetteren hans, Johan Anker (1871-1941). Gift 1908 med Marie Marthe Auché (f. 1881). Barn.

Oppvekst i Kristiania. Utgått fra Aars og Voss's skole. Student fra 1886. Studerte samtidig med Ingjald Eriksen (ovf.) og Hjalmar Schilling (ndf.). Avgangseksamen ved krigsskolen 1889, den militære høyskole 1893, gymnastiske centralskole 1897. Premiærløytnant 1891, kaptein 1900, major 1914, oberstløytnant 1916, oberst 1919, avskjed 1920. Kong Haakons første adjutant 1905-07, sjef for H.M. Kongens garde fra 1908, idrettsadministrator. Bosted 1900: Industrigaten 22, Kristiania (sml. Fredrik Hirsch (ovf.)). Flere utenlandsopphold. Medlem av geografisk selskap i Kristiania.

Drev med fjellskiløping, jakt og fiske. Damenes pokal Husebybakken 1889, 1. premie i Holmenkollrennet 1892. Grunnleggeren av Norges Skiforbund (1908), Ski-Idrettens Fremme formann 1908-11, Norges Riksforbund for Idrett (Norges Idrettsforbund) og initiativtaker til det internasjonale skiforbund, FIS. Medlem av NJFF. Venn og kollega av Johannes Dahl (ovf.), Michael Haffner (ovf.) og Finn Qvale (ovf.). Leide Høljabu på Hardangervidda 1908-27 sammen med Dahl, Hirsch, Hjalmar Schilling (ndf.) og Sigmund Smitt (ndf.). Dahl dediserte *Den fri manns bål* (1940) til han.

Kilder: Botten-Hansen 1893, s. 235; Folketellingen for 1900; «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings medlemmer 1ste Januar 1902», 1902, s. 147; *Studenterne fra 1886* (1911, s. 312-313; 1926, s. 57); Steffens 1912, s. 218; With 1916, s. 761-762; J. Dahl (1940) 1943, s. 168; 1944, s. 10; J. Dahl i NBL, bd. 11, s. 526-529 (Nye NBL, bd. 7, s. 404); B.K. Barth 1930, s. 496-497; Søylen 1995, s. 58, 97, 99.

Roosevelt, Theodore – se Boone and Crocket Club

Rundall, Lionel Bickersteth (1890-1914):

Løytnant. Født i Storbritannia. Døde i kamp i 1. verdenskrig. Tilknyttet Gurkha Rifles og forfattet *The Ibex of Shâ-Ping and Other Himalayan Studies* (1915) og jakt og naturopplevelser som bl.a. Ludvig Lumholtz (ovf.) leste og siterte.

Kilder: Rundall 1915; Lumholtz 1926, s. [5].

Raaen, Østen Larson (f. 1844):

Gårdbruker. Født i Nore. Sønn av gårdbruker Lars Larsen Råen og Gunhild Nilsdotter Mejordet eller Sporan. Gift 1871 med Bergit Hansdotter øvre Halland. 10 barn.

Drev nedre Raaen (gnr. 206, bnr. 1) og Braaflaat (gnr. 215, bnr. 1) i Nore sogn, Nore. Står òg oppført med Hansrud (gnr. 211, bnr. 1) og skog i Storneset (gnr. 204, bnr. 3). Kommunepolitiker. Hallingdanser og skiløper. Vert for Oscar Guldberg (ovf.) med følge i 1881.

Kilder: Folketellingen for 1865; F.O. Guldberg 1883, s. 15 (1891, s. 143); *NM*, s. 24-25; Loftsgard 1973, bd. 5, s. 2656-2659.

S-Å**Schilling, Hjalmar (1867-1946):**

Lege og sanitetsløytnant. Født i Tana. Sønn av forstassistent Jacob Fredrik Schilling (1832-72), Stange, og Amalie Judithe Schanche (1831-1902), Tana. Faren var forstassistent i Lesja under Jacob Bøckmann Barth (ovf.) 1869-73.

Oppvekst i Tana og Fåberg. Artium ved Lillehammer skole 1886. Student fra 1886, cand.med. 1893. Studerte samtidig med Johannes Dahls (ovf.) venner Ingjald Eriksen (1868-1946) og Karl Roll (ovf.). Arbeidet bl.a. ved Tonsaasen sanatorium, i Hammerfest, ved Rikshospitalet og Ullevaal sykehus. Fra 1896 bosatt i Kristiania. 1900: Pilestredet 71. Flere utenlandsopphold. Leide Høljabu 1908-27 sammen med Dahl, Roll, Fredrik Hirsch (ovf.) og Sigmund Smitt (ndf.).

Kilder: Folketellingene for 1865, 1875 og 1900; Botten-Hansen 1893, s. 236; *Studenterne fra 1886* (1911, s. 323-324;); J. Dahl (1940) 1943, s. 168; 1944, s. 20; Skinnemoen 1979, s. 109-110; Larsen (red.) 1996, bd. 4, s. 665.

Selous, Frederick Courteney (1851-1917):

Oppdagelsesreisende og jeger. Født i London. Utdannet i England og Tyskland. Jaktet elefanter og handlet med elfenben i Sør-Afrika 1871-81. Deltok i South Africa Company, mellommann for Cecil Rhodes (1853-1902) og matabelehøvding Lobengula 1890. Var med på å sikre britisk herredømme over Mashonaland. Kontakter i Boone and Crocket Club (ovf.). Selous Game Reserve, Tanzania, oppkalt etter han.

Kilder: J. Dahl 1947, s. 149; Ritvo 1987, s. 249, 251-252; *Concise DNB*, bd. 3, s. 2693.

Service, Robert William (1874-1958):

Forfatter. Først i Skottland. Utdannet ved Hillhead High School, Glasgow. Emigrerte til British Colombia 1895. Oppholdt seg bl.a. i Yukon 1904-12. Bosted 1945: Frankrike. Skrev dikt og romaner. Blant diktene, «The Call of the Wild» (1907), der 4. vers avsluttes slik:

Have you seen God in His splendors, heard the text that nature renders?
(You'll never hear it in the family pew.)
The simple things, the true things, the silent men who do things –
Then listen to the Wild – it's calling you.

Fridtjof Nansen (ovf.) oversatte verset og brukte det i minnetalen over Roald Amundsen (1872-1928). Nansen siterte også dette diktet og «To Sunnydale» fra *Rhymes of a Rolling Stone* (1912) i andre taler.

Kilder: Service 1907; Nansen (1926) 1945, s. 683, 684; (1928) 1945, s. 699; *Concise DNB*, bd. 3, s. 2697; Solli 2002, s. 221.

Smitt, Sigmund (1870-1910):

Advokat. Født i Florø. Sønn av byfogd Livius Smitt og Martha Oline Olsen. Ugift.

Utgått fra Kristiania katedralskole. Student fra 1888, cand.jur. 1893. Hos byfogden på Kongsberg 1894. Tilbake i Kristiania som fullmektig hos Ludvig Lumholz (ovf.) 1895. Overrettssakfører 1896. Fullmektig hos Johnny Ramm. Høyesterettsadvokat 1900. Bosted 1900: Gabels gate 48, Kristiania. Opphold i Storbritannia 1890, 1901. Interessert i jakt og sport. Leide Høljabu

sammen med Johannes Dahl, Karl Roll, Fredrik Hirsch og Hjalmar Schilling (alle ovf.) fra 1908 fram til han døde.

Kilder: Botten-Hansen 1893, s. 259; Folketellingen for 1900; *Studenterne fra 1888* (1913, s. 120; 1938, s. 121); Finne-Grønn 1940, s. 214-215 (fotografi); J. Dahl (1940) 1943, s. 168; 1944, s. 20.

Sæbø, Heine (1874 el. 1877-1962):

Gårdbruker. Født i Eidfjord. Sønn av Lars Bårdson Sæbø (1832-1912) og Anna Oddmundsdotter Sæbø (1837 el. 1838-1917). Bror til Oddmund Sæbø (ndf.). Gift 1904 med Maria Gunnarsdotter Myklatun (1883-1929). 3 barn.

Var jeger og fisker før han giftet seg og overtok Sæbø (gnr. 8, bnr. 1) etter broren i 1905. Hadde støl i Bjoreidalen. Omtalt av Johan Blytt (ovf.) som nabo i fjellet.

Kilder: Folketellingen for 1900; J.N.L. Blytt 1920, s. 177 (1935, s. 28); Læg Reid og Læg Reid 1992, s. 188-189.

Sæbø, Lars – se under Oddmund Sæbø

Sæbø, Ola Larsson (1886-1952):

Gårdbruker. Født i Eidfjord. Sønn av gårdbruker, handelskar og hotelleier Lars Sylfestson Sæbø (1848-1930) og Gjertrud Larsdotter Garen (1851-1940). Bror til Sylfest Sæbø (ndf.). Nevø av Ola Garen (ovf.). Svoger av Frantz Andersson (ovf.). Gift 1920 med Margrete Gunnarsdotter Selland (1895-1962), Granvin. Drev Fylgjingshaugen (gnr. 8, bnr. 30) fra 1923. Bygde Besså turisthytte 1933. Fører for Ludvig Lumholtz (ovf.) før giftermålet.

Kilder: Folketellingen for 1900; Lumholtz 1926, s. 61, 147-150; Læg Reid og Læg Reid 1992, s. 200, 206, 261; Lauritzen 1998, s. 41.

Sæbø, Olmod Oddmundson (1896-1959):

Gårdbruker. Født i Eidfjord. Sønn av Oddmund Larsson Sæbø (ndf.) og Inga Olmodsdotter Garathun. Svoger av Lars Garen (ovf.). Gift 1922 med Anna Torbjørnsdotter Engjadal (1890-1945), Ullensvang. 4 barn. Overtok Sæbø (gnr. 8, bnr. 4) i 1933. Jaktkamerat av Johan Blytt (ovf.).

Kilder: J.N.L. Blytt 1935, s. 35-46, 92-196 (fotografier motstående s. 49, 105); Læg Reid og Læg Reid 1992, s. 194.

Sæbø, Oddmund Larsson (1871-1957):

Gårdbruker. Født i Eidfjord. Sønn av Lars Bårdson Sæbø (1832-1912) og Anna Oddmundsdotter Sæbø (1837 el. 1838-1917). Bror til Heine Sæbø (ovf.). Gift 1892 med Inga Olmodsdotter Garatun (1872-1947). 7 barn, blant dem Olmod (ovf.) og Lars Sæbø (f. 1902), til USA. Lars Garens svigerfar (ovf.).

Overtok Sæbø (gnr. 8, bnr. 4) i 1902. Hadde stølen Rinden, der Johan Blytt (ovf.) gjerne stakk innom. Drev jakt og fiske fra Heinebu.

Kilder: J.N.L. Blytt 1935, s. 44-46, 92; Læg Reid og Læg Reid 1992, s. 194, 343.

Sæbø, Sylfest Larson (1873-1918):

Gårdbruker. Født i Eidfjord. Sønn av gårdbruker, handelskar og hotelleier Lars Sylfestson Sæbø (1848-1930) og Gjertrud Larsdotter Garen (1851-1940). Bror til Ola Sæbø (ovf.). Nevø av Ola Garen (ovf.). Svoger av Frantz Andersson (ovf.). Gift 1906 med Johanne Larsdotter Høl (1886-1922).

Drev Sæbø (gnr. 8, bnr. 8). Hyttebestyrer på Sandhaug 1904-18. Bygde turisthytte i Bjoreidalen, som åpnet i 1912. Hadde dermed kontakt med tilreisende jegere, blant dem Bruun og Lumholtz (begge ovf.)

Kilder: Folketellingen for 1900; Bruun 1914b, s. 311; Lumholtz 1926, s. 57, 60, 146; Læg Reid og Læg Reid 1992, s. 200, 201; Lauritzen 1998, s. 34, 41.

Tandberg, Ola Vilhelmson Sønstebo (1858-1933):

Gårdbruker. Født i Uvdal. Sønn av Vilhelm Larsson Sønstebo (1825-81) og Ragnhild Olsdotter (1828-88). Gift med Guri Larsdotter Tandberg (1863-1934). I 1904 hadde han nordre Tandberg (gnr. 30, bnr. 1), Vikstul (gnr. 17, bnr. 3) og Storhegna (gnr. 18, bnr. 2), alt i Opdal sogn (Uvdal). Hjalp Johannes Dahl og Fredrik Hirsch (begge ovf.) til rette i 1904.

Kilder: Folketellingen for 1900; *NM* 1905, s. 506, 507; J. Dahl 1940, s. 14, 19; Sønsterud 1997-2001, bd. 1, s. 427, bd. 2, s. 819, 821-823.

Veraldrud, Andres Gregarson (1838 el. 1843-1922):

Skredder. Født i Uvdal. Sønn av Gregar Gullikson (1787-1866), Uvdal, og Kari Guttormsdotter (ca. 1895-1886), Ustedalen. Ugift. Kan ha vært en Johannes Dahl (ovf.) omtalte som drev fiske, bl.a. i Langevatn og Hølen ved Høljabu.

Kilder: Folketellingen for 1900; J. Dahl 1944, s. 43-44, 93-94; Sønsterud 1997-2001, bd. 1, s. 37, 39-40.

Viersjorden, Tore Gunderson (1863-1934):

Gårdbruker. Født i Nore. Gift 1895 med Sigrid Olsdotter Nørstebo (1869-1926). Svoger av Halvor Brøsterud (ovf.).

Drev Viersjorden (gnr. 6, bnr. 1) og Solheimstulen. Han eide Geitsjøen og hadde skog under nordre Imingan (gnr. 25, bnr. 5), alt i Opdal sogn (Uvdal). I 1893 gikk han inn i Opdal Renkompani, der Gunnar Garathun (ovf.) var med fram til 1895. Patentfører for DNT. Bygde Høljabu som Johannes Dahl (ovf.) m.fl. leide.

Kilder: Folketellingen for 1900, *NM* 1905, s. 505, 506; J. Dahl 1910, s. 105-107; 1944, s. 9, 84, 88-91; Enerstvedt 1993, s. 25-28; Sønsterud 1997-2001, bd. 1, s. 169-172.

Wilse, Anders Beer (1865-1949):

Fotograf. Født i Flekkefjord. Sønn av infanterikaptein og stadsingeniør Lauritz Marius Wilse (f. 1831) og Caroline Dortha Beer (f. 1834). Gift 1892 med Helen Marie Hutchinson (1868-1941).

Oppvekst i Kragerø. Til sjøs. Utdannet ved Horten tekniske skole. Opphold i USA 1884-1900. Arbeidet for jernbane- og kartverk. Drev fotovirksomhet, først i Seattle, så i Kristiania. Holdt lysbildeforedrag i reiselivssammenheng, også i USA.

Interessert i jakt og friluftsliv. Aktiv i DNT. Slo seg sammen med Ludvig Lumholtz (ovf.) på Hardangervidda i 1917 for å fotografere jakt og dyreliv, særlig villreinen.

Kilder: Lumholtz 1926, s. 152; Nye *NBL*, bd. 10, s. 29-30 (fotografi).

Waage, Peter (1833-1900):

Kjemiker. Født på Hydra i Flekkefjord. Sønn av skipper og gårdbruker Peter Pedersen Waage (1796-1872) og Regine Lovise Wathne (1802-72). Gift første gang 1862 med Johanne Christiane Tandberg Riddervold (1838-1869), Fredrikshald, datter av biskop og statsråd Hans Riddervold og Anne Marie Bull, søster av Cato Maximilian Guldbergs (ovf.) kone og kusine. Gift andre gang 1870 med Mathilde Sofie Guldberg (1845-1907), søster av Guldberg-brødrene (se Oscar Guldberg ovf.). Eldste sønn, Hans Riddervold Waage (1864-1915).

Oppvekst på gården Våge på øya Hydra. Privatundervisning, borger- og realskolen i Flekkefjord, Bergens katedralskole. Student fra 1854, cand.real. 1859. Studerte medisin, men gikk over til kjemi og mineralogi. Studieopphold i Frankrike og Tyskland. Professor fra 1866. Kollega av Cato Guldberg (ovf.) og formulerte sammen med han Guldberg og Waages massevirkningslov om stoffers reaksjonshastighet i 1860-årene. Konsulent for Nitedals Krudtværk. Drev eksperimenter for næringsmiddelindustrien, bl.a. fiskemel i forbindelse med Nansen-ekspedisjonen 1892-96. Bosatt ved universitetet i Karl Johans gate 47, Kristiania.

Jaktet sammen med Guldberg-brødrene. Skaffet seg hytte ved Rødungen, Nore, i begynnelsen av 1880-årene og Oscar Guldberg har skrevet om hvordan det skjedde. Matrikkelen viser at Waages enke og dr. Guldberg (trolig Axel Guldberg ovf.) i 1904 eide deler av vannet Rødungen sammen. Alt tyder på at de også var sammen om hytta. I Matrikelutkastet av 1950 kommer det fram at «Bjørnlia» (gnr. 125, bnr. 8) under Megaren i Nore fortsatt var i familienes eie. Waage fortsatte oppkjøpene fram

mot 1900. I 1904 eide familien Øvre Sundbreis jakt- og fiskerett på Veståsen i Ål (gnr. 125, bnr. 13), Helgesettjønn, Langetjønn og Lilletjønn (gnr. 110, bnr. 60), Helgesetlien m.m. (gnr. 111, bnr. 15), fiskerett i Rødungen (gnr. 110, bnr. 72, 73 og 74, gnr. 112, bnr. 22, gnr. 114, bnr. 14) og jaktrett i Vieren (gnr. 122, bnr. 8, gnr. 123, bnr. 63), Fekjene (gnr. 123, bnr. 64) og Store-Nyset (gnr. 122, bnr. 9), samt i Saaten (gnr. 61, bnr. 27) i Nes.

Kilder: Folketellingen for 1875; G. Guldberg 1891; Botten-Hansen 1893, s. 83; *NM* 1905, s. 102, 184-187, 189-191; *NBL*, bd. 18, s. 255-268 (Nye *NBL*, bd. 9, s. 71-72); *NM* 1950, Buskerud, Nore; Opsata 1969, s. 348, 362, 386.

Aaker, Ola Larson (1851-1939):

Gårdbruker, ljasmed og hyttebestyrer. Født i Hallsteinsgardbakkane, Ustedalen i Hol. Sønn av Lars Sanderson nordre Slettemoen (1809-64) og Ambjørg Olsdotter Hallsteinsgardbakkane (1810-1889). Gift med Kirsti Embrikksdotter Verpe (1869-1938). To barn.

Drev søre Øygarden i Lio. Patentfører for DNT, bestyrer av Krækkjahytta 1880-1924. Hadde dermed kontakt med tilreisende jegere, blant dem Johan Blytt og Hans Bruun (begge ovf.).

Kilder: «Årsberetning» 1880, s. 126-127; Bruun (1910) 1911a, s. 99; 1913, s. 263; 1914b, s. 311; J.N.L. Blytt 1935, s. 90; 1939, s. 12; 1945; Reinton og Reinton 1938-82, bd. 2, s. 87, 186, 188, 222, 320, 719, 722; bd. 3, s. 138; bd. 6, s. 588 (fotografi), 591; bd. 7, s. 265; Lauritzen 1998, s. 71.

Aasberg, Hermund Knutson (1821-85):

Gårdbruker. Født på Odden eller Kleiven i Nord-Skurdalen, Hol. Gift. Drev nordre (øvre) Aasberg (gnr. 101, bnr. 1) i Dagali sogn, Nore – ikke egentlig et skysskifte, men overnattingssted for Oscar Guldberg (ovf.) med følge i 1881. Overformynder. Medlem av skylddelingskommisjonen 1867-68.

Kilder: Folketellingen for 1865; F.O. Guldberg 1883, s. 9, 15-16 (1891, s. 134, 144-145); *NM* 1887, s. 13; Kollandsrud 1939, s. 195 (fotografi); Reinton og Reinton 1938-82, bd. 7, s. 503; Solhjell 1992-2000, bd. 2, s. 204; Sønsterud 1997-2001, bd. 5, s. 3107-3108.

Aasberg, Magnus Syverson (1853-1925):

Gårdbruker. Født i Nore. Gift 1880 med Anne Reiarsson Brøstrud (1856-1949), søster til Halvor Brøsterud (ovf.). Drev søndre (nedre) Aasberg (gnr. 102, bnr. 1) i Dagali sogn, Nore. Etter hvert ble det skysstasjon og pensjonatdrift på gården, som sønnen Reiar Åsberg (1892-1968) og kona Dagmar (1883-1973) overtok i 1917. Fast stoppested for Johannes Dahl (ovf.).

Kilder: Folketellingen for 1900; *NM* 1905, s. 514; Kollandsrud 1939, s. 190, 192 (fotografi av Reiar Åsberg); J. Dahl 1944, 61, 126, 128; Sønsterud 1997-2001, bd. 1, s. 280, bd. 5, s. 3139-3144; Solhjell 2000, s. 127, 150, 253.

Aasdalsjæger-Kompagni:

Jaktkompani i Kristians amt fra 1854 og nærmere 30 år. Hadde jakthytter i Ringebufjellet: Åsdalen og Gunstad. Omtalt i *Til fjelds i ferierne* (1876) av Jens Andreas Friis (ovf.), samt «En Aften paa Aasdalsæteren» (1865) av Jacob Bøckmann Barth (ovf.). Bestod av «Halvor» (Halvor Rasch (ovf.)), «Harald» («Økonomen», «Kloppman») forstander Henning Jacob Kierulf Kloumann (1810-76)), «Herman» («Diplomaten») fogd Wilhelm Michael Michelet (1823-1910), nevø av Rasch), i tillegg til Friis. To til regnes med til kompaniet: Barth og fabrikkeier Valdermar Drewsen (1829-92). Sprang delvis ut av Det norske Jægerforbund og hadde nær forbindelse med NJFF (ovf.). Friis og Rasch satt i NJFFs første styret, mens Barth, Michelet og Drewsen var medlemmer.

Kilder: «Forstander Henning Klouman» 1877, s. 4-5; Barth 1865, s. 83-111; 1877, s. 84; Friis (1876) 1971, s. 10-11, 230; Broch 1918, s. 122-123; Omsted 1921, s. 96, 106; Skinnemoen 1979, s. 24, 334-337; Gjems 1986, s. 16, 34-37, 49; Søilen 1995, s. 22, 41, 70; Jønsson 1999, s. 40-41.

Referanser

Forkortelser:

DNT *Den Norske Turistforenings årbog* (1868-)
NJFF *Meddelelser fra Norsk Jæger- og Fisker-Forening* (1872-81)
Norsk Jæger- og Fisker-Forenings Tidsskrift (1882-1936)
Norges Jeger- og Fisker-Forbunds Tidsskrift (1937-51)
(*Jeger og Fisker* 1952-59, *Jakt-Fiske-Frilevning* 1960-82, *Jakt og Fiske* 1983-)

«Advokat Ludv. Lumholtz» [nekrolog], NJFF 1928, årg. 57, s. 333-334.

Amundsen, Elisabet Sveingar 1999. «'15de August'. En jusstudents høstjakt», *Stud.Jur.*, årg. 64, 4-1999, s. 23-28.

Amundsen, Elisabet Sveingar 2000. «Nature – a pantry for the bourgeoisie? Hunting policies in Norway 1850–1900», i Patricia Lysaght (red.), *Food From Nature. Attitudes, Strategies and Culinary Practices*, s. 43-52. Uppsala: The Royal Gustavus Adolphus Academy for Swedish Folk Culture.

Amundsen, Elisabet Sveingar 2001a. «Krypskytteri i 'Rypejægerens Ager'. Om å gripe ideologier gjennom tekst», *Dugnad. Tidsskrift for etnologi*, årg. 27, 3/4-2001, s. 65-86.

Amundsen, Elisabet Sveingar 2001b. «Vilt fjell – fritt vilt? Paradokser i debattene om den landsomfattende totalfredningen av villreinen 1902-06», i Arne Kalland og Tarjei Rønnow (red.), *Miljøkonflikter: om bruk og vern av naturressurser*, s. 27-45. Oslo: Unipub.

Amundsen, Elisabet Sveingar 2007. «Wild Animals in a Free Man's World? North American References in Norwegian Sportsmen's Descriptions of Reindeer, 1850-1950», i Dave Aftandilian, Marion W. Copeland og David Scofield Wilson (red.), *What Are the Animals to Us? Approaches from Science, Religion, Folklore, Literature, and Art*. Knoxville: The University of Tennessee Press.

[ANB] John A. Garraty og Mark C. Carnes (red.) 1999. *American National Biography*. New York: Oxford University Press.

Andersen, Reidar og Håkon Hustad (red.) 2004. *Villrein & Samfunn. En veiledning til bevaring og bruk av Europas siste villrein*, i NINA temahefte, nr. 27. Trondheim: Norsk institutt for naturforskning.

Andresen, Harald 1939. «Norsk jaktlitteratur inntil 1939», i *Vern vårt vilt. Katalog for Jakt- og fiskeutstillingen* [Skien 6.-14.5.1939], s. 117-130.

Asbjørnsen, Peter Christen 1852. «Vildrenen», *Illustreret Nyhetsblad* 1852. Særtrykk.

Asbjørnsen, Peter Christen 1865. «Fuglenes Fredning», *Norsk Landmandsbog* 1865. Særtrykk.

Avleveringer fra Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk, tilgangsnr. 106/1981, jaktsaker, eske 80, legg j-18-k. Riksarkivet.

«Axel Huitfeldt» [nekrolog], NJFF 1900, årg. 29, s. 267-270.

- Bain, J. Arthur [1897]. *Life and Explorations of Fridtjof Nansen*. London: Walter Scott.
- Backer, Andreas 1944. *Til fjells*. Oslo: Halvorsen & Larsen.
- Bakke, Øivin 1984. «Dyregravene på Hardangervidda. En skisse av deres forekomst og bakgrunn», i *Norsk skogbruksmuseum årbok*, nr. 10, s. 129-198. Elverum: Norsk Skogbruksmuseum.
- Barth, B. Keyser 1930. *Norges militære embedsmenn 1929*. Oslo: Hanche.
- Barth, Fredrik (1993) 1994. «Er verdier virkelige? Naturalisme som utfordring i antropologisk verditilskrivelse», i Fredrik Barth, *Manifestasjon og prosess*, s. 129-144. Oslo: Universitetsforlaget. Tidligere publisert i Michael Hecter, Lynn Nadel og Richard E. Michod (red.) 1993, *The Origin of Values*. New York: Aldine de Gruyter.
- Barth, Fredrik (1989) 1994. «Analysen av kultur i komplekse samfunn», i Fredrik Barth, *Manifestasjon og prosess*, s. 106-127. Oslo: Universitetsforlaget. [Tidligere publisert i *Ethnos* 54 (3-4) 1989.]
- Barth, Jacob Bøckmann 1865. *Optegnelser fra mit Jægerliv*. Christiania: Feilberg & Landmark.
- Barth, Jacob Bøckmann (1869) 1870. *Forslag til en bedre Huusholdning med Jagten i Norge*. Lillehammer: Selmer. [Levert som manuskriptet «Forestilling om Høifjeldsjagternes Bortforpagtning og om Forandringer i Jagtlovgivningen» (1869) til Departementet for det Indre.]
- Barth, Jacob Bøckmann 1873. «John Gjendin (En biographisk Skisse.)», NJFF 1873, årg. 2, s. 33-51. [Også publisert i *Svenska Jägareförbundets nya Tidskrift*, samt Jacob Bøckmann Barth 1877, *Naturskildringer og Optegnelser fra mit Jæger- og Reiseliv*, s. 344-380, utdrag i NJFF 1899, årg. 28, s. 136-143].
- Barth, Jacob Bøckmann 1874. *Erfaringer fra Jagten paa det mindre Vildt i Norge*. Christiania: Feilber & Landmark.
- Barth, J.B. 1877. *Naturskildringer og Optegnelser fra mit Jæger- og Reiseliv*. Kristiania: Cammermeyer.
- Barth, Jacob Bøckmann 1881. «Lidt af Hvert om og med Foranledning af Jagtforholdene i Gudbrandsdalen og Valdres i 1881», NJFF 1881, årg. 10, s. 204-217.
- Barth, Jacob Bøckmann 1887. «Om de principer, på hvilke en hensigtsmæssig ordning af jagten alene kan bygges», NJFF 1887, 16. årg., s. 1-18, 69-79, 144-158.
- Barth, Jacob Bøckmann 1892. «Kringom Peisen. Jagtminder fra det søndenfjeldske Norge af F.O. Guldberg» [bokmelding], NJFF 1892, 21. årg., s. 48-49.
- Bechholm, Johan 1918. «Fra Bergens skilags første tid», i *Bergens skilag i 25 aar*, s. 7-18. Bergen: Bergens skilag.
- Benjamin, Walter (1936) 1975. «Kunstverket i reproduksjonsalderen», i Walter Benjamin, *Kunstverket i reproduksjonsalderen og andre essays. Essays om kultur, litteratur, politikk*. Utvalg, innledning og oversettelse ved Torodd Karlsten, s. 35-64. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. [Originaltittel: «L'œuvre d'art à l'époque de sa reproduction mécanisée» («Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit»), 1. utg, i *Zeitschrift für Sozialforschung* 1936.]

- Berge, Kjell Lars 2001. «Carolyn Miller: Genre som sosial handling. Introduksjon», i *Rhetorica Scandinavica. Tidskrift för skandinavisk retorikforskning*, nr. 18-2001, s. 17-18. Åstorp: Retorikförlaget.
- Berge, Rikard 1940-75. *Vinje og Rauland*. Stavanger: Dreyer.
- Bergensbanen med de nærmeste omgivelser. Hardangerviddan*, i *Norske Reiseruter*, bd. 6. Kristiania 1916: Statsbanerne.
- «Bergens Jæger- og Fisker-Forening», NJFF 1895, årg. 24, s. 56.
- «Bergens Jæger- og Fiskerforenings 25-aars jubilæum», NJFF 1920, årg. 49, s. 56-57.
- «Bergens Jæger- & Fisker-Forenings medlemmer», NJFF 1896, årg. 25, s. 79-80.
- «Bergens Jæger- og Fiskerforenings Aarsberetning for 1912», NJFF 1913, s. 154-157.
- Bergens Museum 1925. *Bergens Museum 1925*. En historisk fremstilling redigert av professorkollegiet. Bergen: Bergens museum.
- Berman, Marshall (1982) 1988. *All That Is Solid Melts Into Air. The Experience of Modernity*. New York: Penguin.
- Berntsen, Bredo 1977. *Naturvernets historie i Norge. Fra klassisk naturvern til økopolitikk*. Oslo: Grøndahl og Norges Naturvernforbund.
- Berntsen, Bredo 1994. *Grønne linjer. Natur- og miljøvernets historie i Norge*, [utv., rev. utg. av Berntsen 1977]. Oslo: Grøndahl Dreyer og Norges Naturvernforbund.
- Berulfsen, Bjarne 1940. *Fremmedordbok*, i *De tusen hjemms bibliotek*, bd. 17. Oslo: Gyldendal.
- BIBSYS [Internett] Tilgjengelig fra: <http://www.bibsys.no> [siste lesedato 10.5.2007].
- Biersack, Aletta 1989. «Local Knowledge, Local History: Geertz and Beyond», i Lynn Hunt (red.), *The New Cultural History*, s. 72-96. Berkeley University of California Press.
- Bjørnsrud, Halvor H. 1961. *Fridtjof Nansens kongerike. Ni somrar på Sørkje i Rollag 1899-1908*. Redigert av Lars Reinton. Oslo: Noregs Boklag.
- Blytt, Bjørn 1984. *Blydt - Blytt. Slegtens historie ca. 1640-1980*. Bergen: Eget forlag.
- Blytt, Johan N.L. 1918a. «Hvad er grunden til vildrenens avtagen? Hvad bør gøres for at bevare dem for utryddelse fra vore fjeld?», NJFF 1918, årg. 47, s. 185.
- Blytt, Johan N.L. 1918b. «Hvorfor forsvinder renen fra den nordlige del av Hardangerviddan?», NJFF 1918, årg. 47, s. 302-303.
- Blytt, Johan N.L. 1918c. «Hvorfor forsvinder renen fra den nordlige Hardangervidde?», NJFF 1918, årg. 47, s. 346-347.
- Blytt, Johan N.L. 1920. «Viddeliv og renjagt (Hardangerviddan)», i *Bergens Jæger- og Fiskerforening 1895-1920*, s. 169-182. Bergen: Bergens Jæger- og Fiskerforening.
- Blytt, Johan N.L. 1935. *Reinsdyrjakter og friluftsliv*. Oslo: Gyldendal.
- Blytt, Johan N.L. 1939. *Fra Vidde og Hav*. Bergen: Grieg.

- Blytt, Johan N.L. (1939) 1943. «Høst- og reinsdyrjakt», i *Friluftsliv. Fra fjell og skog. Fra sjø og land*, bd. 1, s. 1-23. Oslo: Blix.
- Blytt, Johan N.L. 1945. «Fra mitt viddeliv», i Ingebrigt Lilleheim (red.), *Bergens Jæger- og Fiskeforening 1895-1945*, s. 59-68. Bergen: Eide.
- Bomann-Larsen, Tor 1996. «Sporet fra ødemarken», i Olav Christensen og Audhild Skoglund (red.), *Nansen ved to århundreskifter*, s. 76-81. Oslo: Aschehoug og Norsk Folkemuseum.
- Botten-Hansen, Paul 1893. *Norsk Studenter der har absolvert Examen Artium ved Christiania Universitet eller de artiumsberettigede Skoler*. Oplysninger om Karaktererne til Artium, anden Examen og Embedsexamen samt Livsstilling samlede ved Cand. Mag. P. Botten-Hansen. Kristiania: Cammermeyer.
- Bringéus, N.-A. (1976) 1990. *Människan som kulturvarelse. En introduktion till etnologin*. 4. rev. opplag. Stockholm: Carlsson.
- Broch, Hjalmar 1918. «Om nogen pionerer i norsk sportsjagt i det nittende aarhundrede», NJFF 1918, årg. 47, s. 113-125.
- Brun, Johan 1985. «Da Ola løp fra Nansen», i Edvard K. Barth (red.), *Hardangervidda*, s. 163, i *Norges Nasjonalparker*, bd. 11, Oslo: Luther.
- Brunchorst, Jørgen 1900. *Bergens Museum 1825-1900. En historisk fremstilling*. Bergen: Bergens Museum.
- Bruun, Hans 1897a. «Brev fra en høifjelds-jeger», NJFF 1897, 26. årg., s. 8-10.
- Bruun, Hans 1897b. «Brev fra Vossefjeldene», NJFF 1897, 26. årg., s. 258-260.
- Bruun, Hans 1897c. «Dyregrave i høifjeldet», NJFF 1897, 26. årg., s. 179-181.
- Bruun, Hans 1898. «Vildtaaret. Vosse- Sogne- Hardangerfjeldene», NJFF 1898, 27. årg., s. 140-145.
- Bruun, Hans 1899a. «Tamrenkompagnierne og vildrenen», NJFF 1899, årg. 28, s. 191-194.
- Bruun, Hans 1899b. «Vildrenjagten paa Hardangervidden», NJFF 1899, årg. 28, s. 124-126.
- Bruun, Hans 1910a. «Om revision av jaktloven» [referat fra foredrag på Landsmøtet for sportsjagt og sportsfiske i Bergen, 1.6.1910], NJFF 1910, årg. 39, s. 172-173 [debatt, s. 173-176; resolusjon, s. 176].
- Bruun, Hans 1910b. «Renjagten og lovgivningen» [referat fra foredrag på NJFFs vårmøte, 18.4.1910], NJFF 1910, årg. 39, s. 93-94 [debatt, s. 94-95; resolusjon, s. 95].
- Bruun, Hans 1910c. «Tamrenskompanierne og vildrenen», NJFF 1910, årg. 39, s. 224-228.
- Bruun, Hans 1910d. «'Tyvskytter'», NJFF 1910, årg. 39, s. 149-150.
- Bruun, Hans 1911a. «Indberetning til Fjeldbeitekomiteen fra H. Bruun» [datert 4.11.1910], i Hirsch, J.L., G. Aasberg, Ola E. Læg Reid 1911. *Indstilling fra Fjeldbeitekomiteen om Harangviddens utnyttelse*, s. 99-104. Kristiania: Landbruksdepartementet.
- Bruun, Hans 1911b. «Revision av jagtloven», NJFF 1911, årg. 40, s. 40.
- Bruun, Hans 1911c. «Vildtaaret i Aal og Hol», NJFF 1911, årg. 40, s. 226-230.

- Bruun, Hans. 1912. «Vildtaaret i Øvre Hallingdal. Aarsoversigt 1912», NJFF 1912, årg. 41, s. 349-354.
- Bruun, Hans 1913. «Aarsoversigt over vildtaaret i øvre Hallingdal 1913», NJFF 1913, årg. 42, s. 260-264.
- Bruun, Hans 1914a. «Rens-sak», NJFF 1914, årg. 43, s. 112-115.
- Bruun, Hans 1914b. «Vildtaaret i Øvre Hallingdal. Aarsoversigt», NJFF 1914, årg. 43, s. 308-311.
- Bruun, Hans 1916. «Vildrenjagten», NJFF 1916, årg. 45, s. 107-110.
- Bruun, Hans 1918. «Vildrensjagten» [foredrag på NJFFs generalforsamling, 13.2.1918], NJFF 1918, årg. 47, s. 42-50 [foredrag], 50-55, 97-113 [diskusjon].
- Bruun, Hans 1919. «Norges vildtbestand minker. Rationering», NJFF 1919, årg. 48, s. 252-256.
- Bruun, Hans 1924. «Retningslinjer i rationel jagthusholdning» [foredrag på NJFFs generalforsamling 26.3.1924, omarbeidet], NJFF 1924, årg. 53, s. 89-96.
- Bruun, Hans 1925. «Hvem vil ta initiativet?», NJFF 1925, årg. 54, s. 35-36.
- Bråtå, Hans Olav 2005. *Kriterier for en bærekraftig villreinforvaltning – et samfunnsvitenskaplig perspektiv på forvaltning av bestander og arealer*, i ØF-rapport nr. 13/2005. Lillehammer: Østlandsforskning [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://www.ostforsk.no/rapport/pdf/132005.pdf> [lesedato: 25.7.2006].
- Bull, Francis 1966. «Innledning», i Bernhard Herre, *En jegers erindringer*, 6. utg. Oslo: Gyldendal.
- Bødtker, Marit Lund 1988. *Litt om Lumholtzene. Fra 1600-tallet til vår tid*. Småtrykk.
- Campbell, Colin 1990. «Character and Consumption. An Historical Action Theory Approach to the Understanding of Consumer Behaviour», i Orvar Löfgren (red.), *Culture & History 7*. Århus: Akademisk Forlag, s. 37-47.
- Campbell, Colin (1987) 1995. *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism*. Oxford: Blackwell.
- Campbell, Colin 1996. «Detraditionalization, Character and the Limits to Agency», i Paul Heelas, Scott Lash & Paul Morris (red.), *Detraditionalization. Critical Reflections on Authority and Identity*. Oxford: Blackwell.
- «Cirkulære fra Den Kongelige Norske Regjerings Departement for det Indre», 24.6.1898 [regler om tamreindrift]. Arkivet etter Fylkesmannen i Hordaland, fiske og jakt (xi), protokoller (A 5 1899-1912), jaktkort og registrering av reinmerke. Statsarkivet i Bergen.
- [*Concise DNF*] *The Concise Dictionary of National Biography. From earliest times to 1985* (1992) 1997. Oxford: Oxford University Press.
- Cooper, James Fenimore (1827) 1835. *Steppen*. Oversatt av J. Riise, i James Fenimore Cooper 1831-61, *Cooper's Samlede Skrifter*, bd. 56. København: Trier.
- Cooper, James Fenimore (1827) 1999. *The Prairie*. Redigert og introdusert av Donald A. Ringe, i *Oxford World's Classics*. New York: Oxford University Press.

- Cooper, Susan Fenimore 1876-84. Introductions to *Household Edition of the Works of J. Fenimore Cooper* [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://external.oneonta.edu/cooper> [siste lesedato: 10.5.2007].
- Dahl, Johannes (1906) 1907. *Den norske turner*. Udgivet af Norges Turn- og Idrætsforbund som led i «Landsplanen» af 14/1 1906. Udarbeidet for forbundet af kaptejn Johannes Dahl, turninspektør, i *Norsk Illustreret Idrætsbibliotek*, Haandbogserie nr. 2. Kristiania: Jacob Dybwads forlag.
- Dahl, Johannes 1910. «Laagelidberget» [datert 1908], DNT 1910, årg. 43, s. 100-107.
- Dahl, Johannes 1940. *Den fri manns bål*. Oslo: Tanum.
- Dahl, Johannes 1941. «En hilsen», i *Ulriken. Medlemsblad for Bergens Turnforening* 23, nr. 5 1941, s. 73.
- Dahl, Johannes 1942. *Nordmarka. Eventyr og Eldorado*, 2. opplag. Oslo: Tanum.
- Dahl, Johannes (1940) 1943. «Høljabu», i *Friluftsliv. Fra fjell og skog. Fra sjø og land*, bd. 2, s. 167-183. Oslo: Blix.
- Dahl, Johannes 1944. *Hardangervidda. Viddas eget liv*. Oslo: Tanum.
- Dahl, Johannes 1947. *Sør-Afrika. Solskinnets land*. Oslo: Tanum.
- Dahl, Johannes 1953. *Drømmen om Vidda. Fortellinger om fiske og jakt på Hardangervidda*. Oslo: Tanum.
- Dahl, Knut (1922) 1943. *Villmarksliv og friluftsfærd*, 3. opplag. Oslo: J.W. Cappelens forlag.
- Dekker, George 1967. *James Fenimore Cooper. The American Scott*. New York: Barnes & Noble.
- «Den parlamentariske landbrugskommissions udkast til ny jagtlov», NJFF 1898, årg. 27, s. 38-54.
- Det Kongelige norske Frederiks Universitet 1911. *Det kongelige Frederiks Universitet 1811-1911. Festskrift*, bd. 1. Kristiania: Aschehoug.
- [DNT 1968] *Den Norske Turistforenings Aarbog for 1868*. Christiania: Den Norske Turistforening.
- Doyne, Robert W. 1911. «'Øiet' i sport» [foredrag holdt i Oxford av Mr. Doyne, gjengitt i *The Field*, oversatt og kommentert], NJFF 1911, årg. 40, s. 129-134.
- «Dr. Fridtjof Nansen», NJFF 1896, årg. 25, s. 204.
- Eek, Ann Christine 1999. «Carl Lumholtz (1851-1922). Fotograf i felten ved århundreskiftet», i Anne Aune, Vegard Skuseth Halvorsen og Kristin Halaas (red.), *Bildet lever! Bidrag til norsk fotohistorie*, bd. 7, s. 33-55. Oslo: Norsk Fotohistorisk Forening.
- Ehn, Billy og Orvar Löfgren 1982. *Kulturanalys. En etnologisk perspektiv*. Malmö: Gleerup.
- Ellingsgard, Ola 1941. [Distriktslækjar H. Bruun], NJFF 1941, årg. 70, s. 37-38. [nekrolog]
- Elevar ved Bergen katedralskole 1860-1929 [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://digitalarkivet.uib.no> [siste lesedato 10.5.2007].

- Elster-Jensen, F. 1906. «Rationel Jagt» [foredrag på Østerdalens Jagt og Fiskeriforenings årsmøte, 20.1.1906], NJFF 1906, årg. 35, s. 33-39.
- Enerstvedt, Lars 1993. *Opdal Renkompani 100 år 1890-1990*. Drammen: Saturn Trykk.
- «Erklæring fra Norsk Jæger- og Fiske-Forenings bestyrelse i anledning af forslag til lov om vildrenens fredning, og den i henhold hertil emanerede lov af 29 Juni 1889», NJFF 1889, årg. 18, s. 114-118.
- Evensberget, Snorre og Dag Gundersen 1995. *Bevingede ord*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Fangø, Olaus J. 1930. *Familien Due i Aremark. En slektshistorie samt endel små begivenheter fra fortiden*. Larvik: Hansen.
- Finne-Grønn, Stian Herlofsen 1940. *Advokater 1861-1905 og sakførere 1848-1905*, i S.H. Finne-Grønn og Magnus Mardal 1926-, *Norges Prokuratorer, Sakførere og Advokater 1660-1905*, bd. 3. Oslo: Den Norske Sakførerforening.
- Flood, Einar 1941a. «Manndomsårene», i *Ulriken*, september 1941, s. 65-71. Bergen: Bergens Turnforening.
- Flood, Einar 1941b. «Mellom linjene», i *Ulriken*, september 1941, s. 75-77. Bergen: Bergens Turnforening.
- Flood, Einar 1941c. «Ungdomsårene fram til 1900», i *Ulriken*, september 1941, s. 47-54. Bergen: Bergens Turnforening.
- «F.O. Guldberg» [nekrolog], NJFF 1905, årg. 34, s. 159-160.
- [Folketellingen for 1865] Folketeljninga frå 1865 [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://digitalarkivet.uib.no> [siste lesedato 10.5.2007].
- [Folketellingen for 1875] Folketeljninga frå 1875 [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://digitalarkivet.uib.no> [siste lesedato 10.5.2007].
- [Folketellingen for 1885] 1885-teljninga for Bergen [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://digitalarkivet.uib.no> [siste lesedato 10.5.2007].
- [Folketellingen for 1900] Folketeljninga frå 1900 [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://digitalarkivet.uib.no> [siste lesedato 10.5.2007].
- «Foreningens Medlemmer», NJFF 1880, årg. 9, s. 106-112.
- «Forord», NJFF 1872, årg. 1, s. 1.
- «Forstander Henning Klouman» [nekrolog], NJFF 1877, årg. 6, s. 1-5.
- «Fortegnelse over Turistforeningens Medlemmer 1ste December 1869», DNT 1869, årg. 2, s. 121-129.
- «Fortegnelse over turistforeningens medlemmer for året 1876», DNT 1876, årg. 9, s. 201-224.
- «Fortegnelse over turistforeningens medlemmer for året 1879», DNT 1879, årg. 12, s. 129-158.
- «Fra Dyrenes Verden, af H. Cock-Jensen. Olaf Norlies forlag, Kristiania» [bokmelding], NJFF 1894, årg. 23, s. 129.

- Franklin, Wayne 1982. *The New World of James Fenimore Cooper*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fridtjof Nansen bildearkiv, Nasjonalbiblioteket [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://www.nb.no/baser/nansen> [siste lesedato 10.5.2007].
- Friis, Jens Andreas (1876) 1971. *Til fjells i feriene eller Jeger og fiskerliv i høyfellene*, 5. utg. Oslo: Gyldendal. [Bygger på utvidet 2. utgave (1887). 1.utg. (1876) *Tilfelds i Ferierne, eller Jæger- og Fiskerliv i Høifjeldene*. Christiania: Cammermeyer.]
- Frykman, Jonas 1992. «Biografi och kulturanalys», i Christoffer Tigerstedt, J.P. Roos og Anni Vilkkö (red.), *Självbiografi, kultur, liv. Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap*, s. 241-265. Stockholm: Brutus Symposion. [Bearbejdet utgave av innlegg på seminaret «Självbiografi, kultur och livsform», Esbo, Finland 10.-12.3.1989.]
- Frykman, Jonas og Orvar Löfgren (1979) 1988. *Den kultiverade människan*. Uppsala: Liber. Norsk utg.: Frykman, Jonas og Orvar Löfgren 1994, *Det kultiverte mennesket*. Oversatt av Kari Bolstad. Oslo: Pax Forlag.
- Frølich, Thorbjørn 1905. «F.O. Guldberg. In memoriam» [nekrolog], NJFF 1905, årg. 34, s. 204-206.
- Frølich, Thorbjørn 1906. «Forstmester Barth. In memoriam» [nekrolog], NJFF 1906, årg. 35, s. 29-32.
- Galleri NOR [Internett] Tilgjengelig fra <http://www.nb.no/gallerinor> [siste lesedato: 10.5.2007].
- «Gemsen i Norge (Et fortidigt og fremtidigt akklimatiseringsforsøg.)», NJFF 1888, årg. 17, s. 1-20.
- Gide, Charles (1884) 1902. *Nationalekonomins grunddrag*, 2. rev. opplag. Oversatt av Georg Schauman og Axel v. Christieson. Stockholm: Bonnier.
- Gjems, Sven R. 1986. *Storjegere i Østerdalene*. [Kirkenær]: Steensballe.
- Gløersen, P. 1890. «Nogle ord om jagtens berettigelse», NJFF 1890, årg. 19, s. 148-155.
- Goksøyr, Matti 1988. *Sivilisering, modernisering, sportifisering. Fruktbare begreper i idrettshistorisk forskning?*, i *Notater og rapporter fra Norges idrettshøgskole*, bd. 90. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Goksøyr, Matti 1991. *Idrettsliv i borgerskapets by. En historisk undersøkelse av idrettens utvikling og organisering i Bergen på 1800-tallet*. Avhandling for dr.scient.graden, Norges idrettshøgskole.
- Goksøyr, Matti 1999. «Det lille klunk i sækken», i Bjarne Rogan (red.), *Norge anno 1900. Kulturhistoriske glimt fra et århundreskifte*. Oslo: Pax.
- Grepstad, Ottar 1997. *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk*. Oslo: Samlaget.
- Grieg, James A. 1910. «Jægerliv paa Hardangervidden i forhistorisk tid», NJFF 1910, årg. 39, s. 202-211.
- Grieg, James A. 1920. «Bergens Jæger- og Fiskerforening, en historisk oversigt», i *Bergens Jæger- og Fiskerforening 1895-1920*, s. 1-42. Bergen: Bergens Jæger- og Fiskerforening.
- Guldberg, Carl August 1848. *Indledning til Naturvidenskabene*. Udarbejdet til Skolebrug og Selvundervisning av C.A. Guldberg, Residerende Kapellan til Nannestad. Christiania: Dybwad.

- Guldberg, Cato Maximillian 1892. «Proviandliste for jægere og fiskere. Efter optegnelser af C.M.G.», NJFF 1892, årg. 21, s. 82-83.
- [Guldberg, Fredrik Oscar] Stillaug, Oscar 1869. *Digte*. Christiania: Cappelen.
- Guldberg, Fredrik Oscar 1881. «En Renjagt paa Hardangervidden, Sommeren 1879», NJFF 1881, årg. 10, s. 175-197.
- Guldberg, Fredrik Oscar 1883. «Pionerarbejde Sommeren 1881», NJFF 1883, årg. 12, s. 1-22.
- Guldberg, Fredrik Oscar 1885. «Jagtforpagtning i Skotland» [usignert], NJFF 1885, årg. 14, s. 257-265.
- Guldberg, Fredrik Oscar 1891. *Kringom Peisen. Jagtminder fra det søndenfjeldske Norge*. Kristiania: Jacob Dybwad.
- Guldberg, Fredrik Oscar 1892. «Jakob Bøckmann Barth» [nekrolog], NJFF 1892, årg. 21, s. 65-67.
- Guldberg, Fredrik Oscar. 1897a. *Circulærbevægelsen som dyrisk grundbevægelse, dens aarsag, fænomenalitet og betydning*, i *Videnskabselskabets Skrifter*, Matematisk-naturv., klasse nr. 4. Kristiania: Jacob Dybwad.
- Guldberg, Fredrik Oscar 1897b. «Det jagtbare vildts 'ture' og menneskets uvilkaarlige ringvandringer, deres aarsag og betydning», NJFF 1897, årg. 26, s. 197-220.
- Guldberg, Fredrik Oscar 1903. «Vaarjagt i Hadelands almenning», NJFF 1903, årg. 32, s. 65-75.
- Guldberg, Gustav 1891. «Professor Waages fiskemel», NJFF 1891, årg. 20, s. 125-126.
- Gundersen, Frode 1991. «Utviklingstrekk ved miljøbevegelsen i Norge», i *Sosiologi i dag*, nr. 2 1991, s. 12-35.
- Gårdsmatrikkelen for 1886 [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://www.rhd.uit.no/matrikkel/matrikkel.aspx> [siste lesedato 10.5.2007]
- «Halvor Heyerdahl Rasch» [nekrolog], NJFF 1883, årg. 12, s. 129-130.
- Halvorsen, J.B. 1888. *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*. Paa Grundlag af J.E. Krafts og Chr. Langes *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1856*. Kristiania: Den norske Forlagsforening.
- Halvorsen, Birger 1949. *Katalog over bøker om jakt, hunder, sportsfiske*. Oslo: Opplysningskontoret for den norske bokhandel.
- Hammer, S.C. 1923. *Kristianias historie*, bd. 5. Kristiania: J.W. Cappelen.
- Hansen, Hans 1932. *P.Chr. Asbjørnsen. Biografi og karakteristikk med supplerende opplysninger om hans samtidige*. Oslo: Aschehoug.
- Hansen, Paul Fr. 1917. «Hvad rationel jagtpleie kan utrette», NJFF 1917, årg. 46, s. 65-69.
- Hansteen, Christopher (1859) 1969. *Til fots til Bergen Anno 1821*. Oslo: Aschehoug.
- Harstad Tidende, 21.4.1904. [Internett] Tilgjengelig fra: <http://www.nb.no> (Tiden, oaitiden.nb.no: no-nb_digavisside_320450) [siste lesedato: 10.5.2007].
- Hartvedt, Gunnar Hagen 1994. *Bergen byleksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget.

- Haugen, Morten 1992. «Drømmen om vidda». *En annotert litteraturliste om jakt, fiske, friluftsliv, med et avsnitt om kniver*. Oslo: Biblioteksentralen.
- Haugen, Morgen 1996. *Norsk jaktlitteratur 1939-1990. En bibliografi*. Brekstad: Revir.
- Heber, Sigvard 1924. *Da Bergensbanen blev til. Fem aars ingeniørliv paa høifjeldet*. Kristiania: Gyldendal.
- Heiberg, Thorvald 1916. «Renjagten», NJFF 1916, årg. 45, s. 167-168.
- Helland, Amund 1896. *Hvad vi spiser i Norge og hvad der spises i Paris. Forsøg paa en norsk ernæringsstatistik*. Tillegg til *Statsøkonomisk tidsskrift*, 2. hefte 1896. Kristiania: Aschehoug.
- [Henrichsen, Ragnvald] 1885. «'15de August'. Jagtskisse af R.H. 1885», NJFF, årg. 14, s. 23-37.
- Henrichsen, Ragnvald 1908. «Lidt fra en stipendiereise i Frankrige. Paris i den døde sæson», Urd 5.9.1908.
- Herman, Daniel Justin 2001. *Hunting and the American Imagination*. Washington: Smithsonian.
- Hernes, Gudmund (1975) 1983. «Per-Capita-ideologi og koplingsgevinster», i Gudmund Hernes (1978) 1983 (red.), *Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon*, s. 113-121. Bergen, Oslo, Tromsø: Universitetsforlaget.
- Hirsch, J.L., G. Aasberg og Ola E. Læg Reid 1911. *Indstilling fra Fjeldbeitekomiteen om Harangviddens utnyttelse*. Kristiania: Landbruksdepartementet.
- Historical Timeline 1904-2005, Fort Collins: Warner College of Natural Resources, Colorado State University [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://www.warnercnr.colostate.edu/warner/shorthistory.html#1920> [lesedato: 17.4.2007].
- Honko, Lauri 1991. «Forskningsmetoderna inom prosatraditionen och deras framtid», i Gun Herranen (red.), *Folkloristikens aktuella paradigm*, s. 15-54. Åbo: Nordiska institutet för folkdiktning. [Innlegg ved Nordiska folkloristiska ämneskonferens 3, Åbo 1980.]
- [Hovedregister 1872-1906] *Hovedregister over samtlige artikler og notiser i Norsk Jæger- og Fisker-Forenings «Meddelelser» og «Tidsskrift» 1872-1906*. Kristiania: Norsk Jæger- og Fisker-Forening.
- [Hovedregister 1906-41] *Hovedregister over samtlige artikler og notiser i Norsk Jæger- og Fisker-Forenings Tidsskrift 1907-1941*. Oslo: Norges Jeger- og Fisker-Forbund.
- Huitfeldt, Fritz (1894) 1921. *Jæger- og Fiskerliv*. Kristiania: Dybwad. [Med billaget *Kogebog for friluftsmænd. Jægere, Fiskere, Seilere og Skiløbere*.]
- Huitfeldt, Fritz 1896. «Rypejagt i Hallingdalen 1895», NJFF 1896, årg. 25, s. 102-117.
- Huitfeldt, Fritz. 1952. «Med Fridtjof og Alexander Nansen på ørretfiske i Nordmarka», i *Oslo-Marka*, bd. 2, s. 55-58. Oslo: Halvorsen & Larsen.
- «Høstmøde» [referat fra høstmøte og ekstraordinær generalforsamling NJFF, 3.12.1896], NJFF 1896, årg. 25, s. 202-203.
- Ibsen, Hilde 1997. *Menneskets fotavtrykk. En økologisk verdenshistorie*. Oslo: Tano Aschehoug.

- Ingstad, Hans 1893. «Om grundejerens eneret til jagt» [foredrag på NJFFs generalforsamling, 11.2.1893], NJFF 1893, årg. 22, s. 1-8, 8-17 [debatt].
- «Jagtloven. Forandringer vedtagne i Stortinget 1908, dateret 15de august», NJFF 1908, årg. 37, s. 238-240.
- «Jagtlovens revision», NJFF 1896, årg. 25, s. 203-204.
- Johannisson, Karin 1984. «Det sköna i det vilda. En aspekt på naturen som mänsklig resurs», i Tore Frängsmyr (red.), *Paradiset och vildmarken. Studier kring synen på naturen och naturressurserna*, s. 15-81. Stockholm: Liber.
- Johansen, Jan, Marius Nygaard og Emil Schreiner (1887) 1965. *Latinsk ordbok*. 3. rev. opplag ved Henning Mørland. Oslo: Cappelen.
- Jønsson, Alf-Petter 1999. *Jaktloven av 1899*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Kirkeby, Birger 1962-71. *Nannestad bygdebok*. [Nannestad]: Nannestad kommune.
- Kirkeby, Birger 1965-68. *Bygdebok for Hakadal og Nittedal*. [Nittedal]: Nittedal kommune.
- Kjus, Audun 2003. *Sitt fedrelands Herodot. P.A. Munch og det norske folks historie*. Oslo: Norsk Folkeminnelag og Aschehoug.
- «Kjøbmann Joh. N.L. Blytt», i *Norges vern. Norsk Folkeblad* 24, nr. 7 1941, s. 2.
- Kjølstad, S. 1941. «Distriktslege Hans Bruun død», i *Drammens Tidende*, nr. 52, årg. 110, 3.3.1941, s. 3. Mikrofilm 1941 mars-april, Buskerud fylkesbibliotek.
- Klepp, Ingun Grimstad 1998. *På stier mellom natur og kultur. Turgåeres opplevelser av kulturlandskapet og deres synspunkter på vern*, i *Acta humaniora*, bd. 24. Oslo: Universitetsforlaget. Avhandling for dr.art.graden 1995, Universitetet i Oslo.
- Knudsen, Knud 1881. *Unorsk og norsk, eller Fremmedords avløsning*. Kristiania: Cammermeyer.
- Kollandsrud, Gro 1939. *Øvre Numedal – Fædreheimen*. Trekk fra Nore, Uvdal og Dagali's bygdesaga i de siste 150 år og til vår tid. Drammen: Lyche.
- Kongelig resolusjon i medhold av midlertidig lov om innskrenkings av jakttiden for småvilt samt jakt på bever og rådyr av 7 juli 1927 § 2, jfr. lov av 6 juni 1930, i *Norsk Lovtidende*, 2. avd. 1930, s. 491-492. Oslo: Hofgaard.
- «Kringom Peisen, Jagtminder fra det søndenfjeldske Norge af F.O. Guldberg» [bokmelding], NJFF 1891, årg. 20s. 248.
- Landrø, Marit Ingebjørg og Boye Wangensteen (red.) (1986) 1997. *Bokmålsordboka. Definisjons- og rettskrivningsordbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- «Landsmøtet for sportsjagt og sportsfiske i Bergen 1.-4. juli 1910», NJFF 1910, årg. 39, s. 173-180.
- Lappegard, Øystein 1997. *«Det var so laga...». Om helse og utvikling i Øvre Hallingdal fyrst på 1900-talet*. Ål: Eget forlag.
- Larsen, Øivind (red.) 1996. *Norges leger*. Oslo: Den Norske Lægeforening.

- Larsen, Øivind og Magne Nylenna 1998. «Medisinsk sakprosa som samfunnsbygger», i Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen (red.), *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*, bd. 1, s. 302-313. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lauritzen, Per Roger 1998. *Hyttene på Hardangervidda og i Skarvheimen*. Oslo: Boksenteret og Den Norske Turistforening.
- Lie, Ingeborg 1940. *Norske studenter 1895-1914*. Oslo: Deichmanske bibliotek.
- Lie, Thore 1998a. «'At læse Naturens Bog'», i Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen (red.), *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*, bd. 1, s. 328-340. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lie, Thore 1998b. «Pontoppidans etterfølger», i Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen (red.), *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*, bd. 1, s. 237-239. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lie, Thore 1998c. «Tradisjon og fornyelse», i Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen (red.), *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*, bd. 1, s. 194-207. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lier-Hansen, Stein 1994. *Villrein & villreinjakt*. Oslo: Landbruksforlaget.
- Lilleheim, Ingebrigt (red.) 1945. *Bergens Jæger- og Fiskerforening 1895-1945*. Bergen: Eide.
- Loftsgard, Torstein K. 1973. *Gards- og ættesoge for Nore*, i Torstein K. Loftsgard og Kåre Sønsterud (1973-2001), *Nore – Uvdal i forn og nye*, del 1. Nore: Nore og Uvdal kommune.
- Lov angaaende Jagt og Fangst [20.5.1899, nr. 2], i Norsk Lovtidende, 2. avd. 1899, s. 291-303. Kristiania: Bætzmann.
- Lov indeholdende forandring i lov angaaende jagt og fangst av 20 mai 1899 [15.8.1908, nr. 10], i Norsk Lovtidende, 2. avd. 1908, s. 348-350. Kristiania: Salicath.
- «Love for Norsk Jæger- og Fisker-Forening», NJFF 1872, årg. 1, s. VI.
- Lumholtz, Ludvig 1893a. «At skyde merket ren», NJFF 1893, årg. 22, s. 201-203.
- Lumholtz, Ludvig 1893b «Om grundejerens eneret til jagt» [foredrag på møte NJFF, 14.4.1893], NJFF 1893, årg. 22, s. 65-69, 69-77 [debatt].
- Lumholtz, Ludvig 1895. «Foreningsmøderne» [referat], NJFF 1895, årg. 24, s. 118-119.
- Lumholtz, Ludvig 1897a. «Den første nordiske jægerkongress» [referat fra kongress, Stockholm 2.-4.6.1897], NJFF 1897, årg.26, s. 157-165.
- Lumholtz, Ludvig 1897b. «Et besøg i h.m. kongens jagtklubs og svensk jægerforbunds udstilling i Stockholm», NJFF 1897, årg. 26, s. 137-141.
- Lumholtz, Ludvig 1901. «Et par jagtspørsmål. Om totalfredning af vildren», NJFF 1901, årg. 30, s. 115-120.
- Lumholtz, Ludvig 1903. «Jagtloven og Forfølgningsretten», NJFF 1903, årg. 42, s. 119-122.
- Lumholtz, Ludvig 1908. «Renjagt i 1907», NJFF 1908, årg. 37, s. 1-14.
- Lumholtz, Ludvig 1918. «Vildrenjagten» [innlegg til Hans Bruuns foredrag på NJFFs generalmøte, 13.2.1918], NJFF 1918, årg. 47, s. 53-54.

- Lumholtz, Ludvig 1926. *Jægerliv*. Oslo: Bjørnstad.
- Lumholtz, Ludvig 1927. «To jægere fra 1860 aarene», NJFF 1927, årg. 56, s. 172-173.
- Lumholtz, Ludvig og N.I. Gregersen 1909. «Aapent brev til norske jægere», NJFF 1909, årg. 38, s. 75-76.
- Lund, Jann T. 1997. *Skuld 100 år*. Oslo: Assuranceforeningen Skuld.
- Lyngø, Inger Johanne 1993. «'Dit indre öie må oplades, för det ydre kan se'. Trekk fra fjellturismens historie – mentalitet og ideologi», i *Dugnad. Tidsskrift for etnologi*, årg. 19, 4-1993, s. 29-41.
- Lyngø, Inger Johanne 2003. *Vitaminer! Kultur og vitenskap i mellomkrigstidens kostholdspropaganda*, i *Acta humaniora*, bd. 162. Oslo: Unipub. Avhandling for dr.art.graden, Universitetet i Oslo.
- Lægreid, Tobias og Agnes Lægreid 1992. *Gards- og ættesoge for Eidfjord*. [Eidfjord]: Eidfjord kommune.
- Löfgren, Orvar 1981. «On the Anatomy of Culture», i *Ethnologia Europea*, vol. XII, s. 26-46. Göttingen: Schwartz.
- Löfgren, Orvar 1985. «Our Friends in Nature. Class and Animal Symbolism», i *Ethnos*, nr. 3/4 1985, s. 184-213.
- Løvland, Helge 1943. «Friluftslivets betydning for våre idrettsfolk», i *Friluftsliv. Fra fjell og skog. Fra sjø og land*, bd. 1, s. 392-403. Oslo: Blix.
- Laache, Rolv 1945: *Henrik Wergeland og hans historielærer*. Oslo: Brøgger.
- Marsh, George Perkins (1864) 1965. *Man and Nature; or, Physical Geography as Modified by Human Action*. Redigert av David Lowenthal. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Meinhardt, Birger 1928. «Trondhjems Jæger- og Fiskerforening 1871 – 26. februar 1928. Litt om jakt og fiske i Trøndelagen», NJFF 1928, årg. 57, s. 1-27.
- Miller, Carolyn R. (1984) 1994a. «Genre as Social Action», i Aviva Freedman og Peter Medway (red.), *Genre and the New Rhetoric*, s. 23-42. London: Tylor & Francis. [Først publisert i *Quarterly Journal of Speech* 70 1984, s. 151-167. Oversatt til norsk av Kjell Lars Berge og publisert i *Rhetorica Scandinavica. Tidsskrift för skandinavisk retorikforskning*, nr. 18-2001, s. 17-18. Åstorp: Retorikförlaget.]
- Miller, Carolyn R. 1994b. «Rhetorical Community: The Cultural Basis of Genre», i Aviva Freedman og Peter Medway (red.), *Genre and the New Rhetoric*, s. 23-42. London: Tylor & Francis.
- «Medlemsfortegnelse», NJFF 1872, årg. 1, s. 156-166.
- «Medlemsfortegnelse», NJFF 1876, årg. 5, s. 223-237.
- «Medlemsfortegnelse», NJFF 1880, årg. 9, s. 106-112.
- «Mere om Sport paa Statens Grund» (H.), NJFF 1875, årg. 4, s. 169-181.
- «Midtsommerskistevnet paa Finse», i *Bergens skilag i 25 aar 1918*, s. 31-38. Bergen: Bergens skilag.

- Mortensen, Klaus P. 1993. *Himmelstormerne. En linje i dansk naturdigtning*. København: Gyldendal.
- Mowinckel, Hugo 1889. «Forslag til lov om forandring i lov af 22 juni 1863 § 4 om vildrenens fredning» [gjengitt i «Erklæring fra Norsk Jæger- og Fisker-Forenings bestyrelse i anledning til lov om vildrenens fredning, og den i henhold hertil emanerede lov af 19 Juni 1889»], NJFF 1889, årg. 18, s. 114-115.
- «Mr. J.H. Walsh», NJFF 1888, årg. 17, s. 57.
- Mørkhagen, Sverre 1997. *Peer Gynt. Historie, sagn og «forbandet Digt»*. Oslo: Cappelen.
- Nansen, Fridtjof (1893) 1945. «Fra barneårene», i Fridtjof Nansen, *Nansens røst*, bd. 1, s. 219-222. Oslo: Dybwad. [Tidligere publisert i *Illustreret Tidende for Børn* 1893.]
- Nansen, Fridtjof (1900) 1945. «Fjellhilder», i Fridtjof Nansen, *Nansens røst*, bd. 2, s. 281-294. Oslo: Dybwad. [Tidligere utgitt i *Norge i det 19de Aarhundrede*, bd. 2.]
- Nansen, Fridtjof (1905) 1945. «Ved 25 års-studentenes jubileum», i Fridtjof Nansen, *Nansens røst*, bd. 2, s. 353-354. Oslo: Dybwad.
- Nansen, Fridtjof (1908) 1945. «Videnskap og moral» [foredrag for The Social and Political Education League, London 26.6. 1907], i Fridtjof Nansen, *Nansens røst*, bd. 2, s. 370-384. Oslo: J Dybwad. [Publisert i *Samtiden*, januar 1908, og *Hibbert Journal* juli 1908.]
- Nansen, Fridtjof (1909) 1945. «I dagens spørsmål», i Fridtjof Nansen, *Nansens røst*, bd. 2, s. 384-406. Oslo: Dybwad. [Først publisert i *Verdens Gang*, utgitt som særtrykk, «Dagens spørsmål» (1909).
- Nansen, Fridtjof (1916) 1945. «Ved Rondane og Sølenfjell», i Fridtjof Nansen, *Nansens røst*, bd. 3, s. 516-544. Oslo: Dybwad. [Tidligere utgitt i *Friluftsliv* (1916).]
- Nansen, Fridtjof (1921) 1945. «Personlighet og arbeidsglede» [tale på Stadion, 17.5. 1921], i Fridtjof Nansen, *Nansens røst*, bd. 3, s. 579-584. Oslo: Dybwad. [Først publisert i *Tidens Tegn*, 19.5. 1921.]
- Nansen, Fridtjof (1922) 1945. «Friluftsliv» [tale på Den Norske Turistforenings møte for skoleungdommen, juni 1921], i Fridtjof Nansen, *Nansens røst*, bd. 3, s. 584-588. Oslo: Dybwad. [Tidligere utgitt i *DNT* 1922.]
- Nansen, Fridtjof 1955. *Dagbok fra 1905*. Med innledning av Jacob S. Worm-Müller. Oslo: Aschehoug.
- [*NBF* 1814-47] Nissen, Mart. (red.) 1848. *Norsk Bog-Fortegnelse 1814-1847*. Christiania: Feilberg & Landmark.
- [*NBF* 1883-90] Feilberg, M.W. (red.) 1892. *Norsk Bokfortegnelse 1883-1890*. Kristiania: Den norske boghandlerforenings forlag.
- [*NBL*] Bull, Edvard, Anders Krogvig, Gerhard Gran (red.) 1923-83. *Norsk biografisk leksikon*. Oslo Aschehoug.
- Neegaard, H. 1911. *Hardangerviddens ældste befolkning. Undersøkelser og fund*, i *Bergens Museum Aarsbok* 1911, nr. 4. Bergen: Bergens Museum.
- Nielsen, Yngvar 1879. *Rejsehaandbog over Norge*. Kristiania: Cammermeyer.

- Nielsen, Yngvar 1880. *Reisebreve og Folkelivs-Studier*. Kristiania: Malling.
- [NM 1887] *Fortegnelse over matrikulerede Eiendomme og deres Skyld i Buskeruds Amt. Affattet i Henhold til Kgl. Resolution af 29de Mai og 6te December 1886*. Kristiania.
- [NM 1889] *Fortegnelse over matrikulerede Eiendomme og deres Skyld i Bratsbergs Amt. Affattet i Henhold til Kgl. Resolution af 29de Mai og 6te December 1886*. Kristiania.
- [NM 1905] *Norges Matrikel. Matrikulerede eiendomme og deres skyld den 1 juli 1904 i Buskeruds Amt*. Utgitt av Finans- og Tolddepartementet 1905. Kristiania: Stenersen.
- [NM 1950] Matrikelutkastet av 1950 [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/stad/matr50> [siste lesedato: 10.5.2007].
- Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*, 2. utg., V. Lerche (et al.) 1904-26. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag.
- Norges Jeger- og Fiskerforbund [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://www.njff.no> [lesedato: 10.5.2007].
- [Norper] Norsk periodikafortegnelse [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://www.nb.no/baser/norper> [siste lesedato 10.5.2007].
- «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings 3die hundeutstilling», NJFF 1887, årg. 16, s. 107-134.
- «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings 28de aarsberetning», NJFF 1900, årg. 29, s. 43-49.
- «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings 33te aarsberetning», NJFF 1906, årg. 35, s. 45-50.
- «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings generalforsamling», NJFF 1888, årg. 17, s. 48-50.
- «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings generalforsamling», NJFF 1891, årg. 20, s. 36-38.
- «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings medlemmer 1892», NJFF 1892, årg. 21, s. 57-62.
- «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings medlemmer 1ste Januar 1896», NJFF 1896, årg. 25, s. 71-77.
- «Norsk Jæger- og Fisker-Forenings medlemmer 1ste Januar 1902», 1902, årg. 31, s. 142-149.
- «Norsk Jæger og Fisker-Forenings medlemsfortegnelse», NJFF 1898, årg. 27, s. 86-92.
- NOU 1974:21. *Viltstellet, jakt og fangst*, i *Norges offentlige utredninger*. Oslo: Universitetsforlaget.
- NOU 1974:30B. *Hardangervidda. Natur – kulturhistorie – samfunnsliv*, i *Norges offentlige utredninger*. Oslo: Universitetsforlaget.
- [Nye NBL] Arntzen, Jon Gunnar (red.) 1999-2005. *Norsk biografisk leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Nygårdsnytt* 1951, nr. 1.
- Nøding, Aina 2001. *Den siste mohikaner er ennå ikke død. Bokhistoriske premisser for lesningen av James Fenimore Coopers roman Den siste mohikaner i Norge 1826-1998*. Hovedoppgave i allmenn litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Olafson, Asbjørn 1929. «Advokat Ludvig Lumholtz», DNT 1929, årg. 62, s. 241-242.

- Omsted, Arne 1921. «Træk av jagten i Norge i de sidste hundrede aar», NJFF 1921, årg. 50, s. 28-110.
- Omsted, Arne 1922. «Knut Dahl: Vildmandsliv og friluftsfærd. (J.W. Cappelen, 1922)» [bokmelding], NJFF 1922, årg. 51, s. 367-368.
- Omsted, Arne 1935. «J.A. Friis: Tilfjells i feriene. Gyldendal norsk Forlag» [bokmelding], NJFF 1935, årg. 64, s. 457.
- Omsted, Arne 1945. «Alexander Nansen» [nekrolog], NJFF 1945, årg. 74, s. 1-3.
- Omsted, Arne 1946. «N.J. & F.F. 75 år – 1871-1946», NJFF 1946, årg. 75, hefte 2-3, s. 7-17.
- Opsata, Lars. *Aal bygdesoge*, bd. 4. Ål: Ål Sparebank.
- [*Compact OED*] *The Compact Edition of the Oxford English Dictionary* 1971. New York: Oxford University Press.
- Pay, Jens 1905. «Vildtbestanden. Kan jægere gjøre noget for at forbedre den?», NJFF 1905, årg. 34, s. 147-151.
- Payer, Julius (1876) 1877: *Den østerrigsk-ungarske Nordpol-expedition i aarene 1872-1874. Tilligemed en skitse af den anden tyske Nordpol-expedition 1869-70 og af polar-expeditionen i 1871*. Oversatt av Fredrik Oscar Guldberg. Kristiania: Den norske Forlagsforening. [Originaltittel: *Die österreichisch-ungarische Nordpol-Expedition in den Jahren 1872-1874, nebst einer Skizze der zweiten deutschen Nordpol-Expedition 1869-1870 und der Polar-Expedition von 1871* (1876).]
- Pedersen, Poul 1995. «Nature, Religion and Cultural Identity. The Religious Environmentalist Paradigm», i Ole Bruun og Arne Kalland (red.), *Asian Perceptions of Nature. A Critical Approach*, s. 258-276, i *Studies in Asian Topics*, nr. 18. Richmond, Surrey: Curzon Press og Nordic Institute of Asian studies.
- «Peter Christen Asbjørnsen» [nekrolog], NJFF 1885, årg. 14, s. 1-2.
- Pethon, Per [2005]. «Eventyreren og krokodillene ved verdens ende. Knut Dahls ekspedisjon til Afrika og Australia», i: På jakt etter viten. Utstilling ved Zoologisk museum, Oslo 30. juni 2005- 30. april 2006. [Internett] Tilgjengelig fra: <http://www.nhm.uio.no/ekspedisjoner/Dahl.html> [lesedato 15.5.2006].
- [Platou, Harald] H.P. 1935. «Joh. N.L. Blytt: Reinsdyrjakter og Friluftsliv. Gyldendal Norsk Forlag» [bokmelding], NJFF 1935, årg. 64, s. 489-490.
- «Professor Cato Maximilian Guldberg» [nekrolog], NJFF 1902, årg. 31, s. 58-60.
- «Professor J.A. Friis» [nekrolog], NJFF 1896, årg. 25, s. 81-84.
- Rasch, Halvor H. 1845. *Jagten i Norge*. Indeholdende en Skildring af den nuværende Tilstand, samt Motiver og Forslag til Lovbestemmelser sigtende til at fremme dens hensigtsmæssige Udøvelse. Christiania: Abelsted.
- Regler om Størrelsen af den i Lov angaaende Jagt og Fangst af 10de Mai 1899 § 6 paabudte Afgift samt for Jagt efter Vildren paa de i samme Lovs § 7 omhandlede Fjeldstrækninger [14.7.1900], Norsk Lovtidende, 2. avd. 1900, s. 553. Kristiania: Bætzmann.

- Regler om størrelsen av den i lov angaaende jagt og fangst av 20 mai 1899 § 6 paabudte avgift samt for jagt efter vildren paa de i samme lovs § 7 omhandlede fjeldstrækninger [20.1.1910], i Norsk Lovtidende, 2. avd. 1910, s. 22-23. Kristiania: Salicath.
- Reiakvam, Oddlaug 1997. *Bilderøyndom – røyndomsbilde. Fotografi som kulturelle tidsuttrykk*. Oslo: Samlaget.
- Reiger, John F. (1975) 2001. *American Sportsmen and the Origins of Conservation*. 3. rev. utg. Corvallis: Oregon State University Press.
- Reimers, Egill 1941. [hilsen til Johan N.L. Blytts 70-årsdag], i *Ulriken*, september 1941, s. 72. Bergen: Bergens Turnforening.
- Reinton, Lars og Sigurd S. Reinton 1938-82. *Folk og fortid i Hol*. Oslo: Hol Sparebank.
- «Renjakten», NJFF 1930, årg. 59, s. 321-322.
- Reusch, Hans 1897. «Dyregrave i høifjeldet», NJFF 1897, årg. 26, s. 1-3.
- Richardson, Heidi 1993. «'Norway the northern Playground'. Et kulturanalytisk blikk på fjellfriluftslivet», i *Dugnad. Tidsskrift for etnologi*, årg. 19, 4-1993, s. 15-28.
- Richardson, Heidi 1994. *Kraftanstrengelse og ensomhet. En analyse av det norske friluftslivets kulturelle konstruksjon*. Hovedoppgave i etnologi, Universitetet i Bergen.
- Risa, Gunvor 1998. «Barnelitteratur – i fedrelandets teneste», i Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen (red.), *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*, bd. 1, s. 610-620. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ritvo, Harriet 1987. *The Animal Estate. The English and Other Creatures In The Victorian Age*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Rundall, Lionel Bickersteth 1915. *The Ibex of Shâ-Ping and Other Himalayan Studies*. London: Macmillan [utgitt posthumt] [Internett]. Tilgjengelig fra: <http://www.openlibrary.org/details/ibexofshapingoth00rundrich> [siste lesedato: 10.5.2007].
- «Rundskrivelse fra Landbruksdepartementet», 20.6.1902 [konsept]. Avleveringer fra Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk, tilgangsnr. 106/1981, jaksaker, eske 80, legg j-18-k. Riksarkivet.
- Sakshaug, Egil (red.) 1976. *Norsk oseanografi. Status og perspektiver*. Oslo: Norsk oseanografisk komite og Norges almenvitenskapelige forskningsråd.
- Service, Robert William 1907. «The Call of the Wild», i Robert William Service, *The Spell of the Yukon and Other Verses* [Internett]. Tilgjengelig fra: http://en.wikisource.org/wiki/The_Spell_of_the_Yukon_and_Other_Verses [siste lesedato: 10.5.2007].
- Skinemoen, Knut A. 1979. *Forstmester J.B. Barth. Mannen og livsverket*, i *Norsk Skogbruksmuseums særpublikasjon*, nr. 4. Elverum: Norsk Skogbruksmuseum.
- Skjønberg, Kari 1998. «'At skrive for Børn er en vanskelig Opgave'», i Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen (red.), *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*, bd. 1, s. 277-286. Oslo: Universitetsforlaget.
- Solhjell, Kåre Olav 1992-2000. *Bygdehistorie for Nore og Uvdal*. Nore: Nore og Uvdal kommune.

- Solhjell, Kåre Olav 2000. *Jernbanen og fjellbygda 1900-1950*, i *Hol i hundre år. Historia om Hol i Hallingdal på 1900-talet*, bd. 1. Hol: Hol kommune.
- Solli, Svein 2002. *Jegeren Fridtjof Nansen*. Oslo: Gyldendal.
- «Sport», NJFF 1910, årg. 39, s. 199.
- «Sporten», NJFF 1889, årg. 18, s. 58.
- Stabell, Carl 1940. «Vann- og kloakkvesen», i *Aker 1837-1937. Kommunens styre og forvaltning gjennom hundre år*, bd. 3, s. 288-342. Oslo: Aker kommune.
- Stang, Cæcilie 1984. «Forklaringsverdien av analyse på mikronivå» [prøveforelesning til magistergraden i etnologi høsten 1983], i *Dugnad. Tidsskrift for etnologi*, årg. 10, 1-84, s. 3-12.
- Steffens, Haagen Krog 1912. *Norske Slægter 1912*. Kristiania: Gyldendal.
- Steffens, Haagen Krog 1915. *Norske Slægter 1915*. Kristiania: Gyldendal.
- Stenseth, Bodil 1993. *En norsk elite. Nasjonsbyggerne på Lysaker 1890-1940*. Oslo: Aschehoug.
- [SNL] *Aschehoug og Gyldendals Store norske leksikon* 1991-93, 2. utg., 4. rev. opplag. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Stryken Arne Christian 1994. *Er fjellene våre – om naturens egenverdi i historisk, politisk og etisk perspektiv*. Fagernes: Valdres Forlag.
- Stryken, Arne Christian 1996. «Livs- og samfunnsyn», i Olav Christensen og Audhild Skoglund (red.), *Nansen ved to århundreskifter*, s. 210-215. Oslo: Aschehoug og Norsk Folkemuseum.
- Studenterne [/ Studentene] fra... [1831-1950]*. Biografiske meddelelser samlet i forbindelse med jubileer for immatrikuleringen av studenter ved Det Kongelige norske Frederiks Universitet / Universitetet i Oslo. [Trykt som manuskript.]
- Synnestvedt, Kari Ellen 1994. *Skolefaget kroppsøving. Fagets bakgrunn og utvikling 1848-1925. En lære- og fagplanhistorisk studie i norsk allmueskole og folkeskole*. Hovedoppgave i pedagogikk, Universitetet i Oslo.
- Svartheberg, Kristen 1955. *Aal bygdesoge*, bd. 2. Ål: Ål Sparebank.
- Søilen, Espen 1995. *Sportsmenn i veideland. Norges Jeger- og Fiskerforbund 1871-1996*. Billingstad: Norges Jeger- og Fiskerforbund.
- Sønsterud, Kåre (1997-2001). *Gards- og ættesoge for Uvdal*, i Torstein K. Loftsgard og Kåre Sønsterud (1973-2001), *Nore – Uvdal i forn og nye*, del 2. Nore: Nore og Uvdal kommune.
- Sörilin, Sverker 1991. *Naturkontraktet. Om naturomgängets idéhistoria*. Stockholm: Carlsson.
- Sørum, Arve 1998. «Et maskulint prosjekt: norske reiseskildringer», i Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen (red.), *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*, bd. 1, s. 226-237. Oslo: Universitetsforlaget.
- Thomle, E.A. 1924. «Familien Lumholtz i Norge», i *Personalhistorisk Tidsskrift*, rekke 8, bd. 3, årg. 45, s. 219-234. København: Samfundet for dansk-norsk genealogi og personalhistorie.

- Thorsen, Liv Emma 1991. «Historien i våre hoder», i *Norveg*, årg. 34, s. 7-17.
- Tillisch, Albert 1945. «Knut Dahl» [tale 7.11.1940 ved pokaloverrekkelse], NJFF 1945, årg. 74, s. 40-44.
- Torgersen, Halvard 1921. «N.J. & F.F. gjennom 50 aar. 10. februar 1871–10. februar 1921», NJFF 1921, årg. 50, s. 3-27.
- Torup, Sophus 1891. «Nogle bemerkninger om proviantering for jagt på fjeldet. Et foredrag holdt i N.J. & F.F.», NJFF 1891, årg. 20, s. 65-67.
- Torup, Sophus 1931a. «Guldberg, Cato Maximilian», i Edvard Bull, Anders Krogvig og Gerhard Gran (red.), 1923-83. *Norsk biografisk leksikon*, bd. 5, s. 76-81. Oslo: Aschehoug.
- Torup, Sophus 1931b. «Guldberg, Fredrik Oscar», i Edvard Bull, Anders Krogvig og Gerhard Gran (red.), 1923-83. *Norsk biografisk leksikon*, bd. 5, s. 85-86. Oslo: Aschehoug.
- «Trondhjems Jæger- og Fisker-Forenings aarsberetning for 1896», NJFF 1897, årg. 26, s. 56-59.
- Tunold, Solveig 1943. *Johan Grundt Tanum og Marius Lunds Forlag. 10 års forlagsvirksomhet*. En katalog utarbeidet av Solveig Tunold. Oslo: Tanum.
- «'Turistkjød'», NJFF 1892, årg. 21, s. 50.
- Turner, James Morton 2002. «From Woodcraft to 'Leave No Trace'. Wilderness, Consumerism, and Environmentalism in Twentieth Century America», i *Environmental History*, Juli 2002 (7:3), s. 462-484. Durham, N.C.: American Society for Environmental History and Forest History Society.
- Tvedt, Knut Are (red.) 2000. *Oslo byleksikon*, 4. utg. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- «Tørrede og pressede grønnsager», NJFF 1887, årg. 16, s. 68.
- Ulriken. Medlemsblad for Bergens Turnforening* 23, nr. 5 1941.
- Vasaasen, Jan Ove 2006. «Vær ekte sportsmann i alt og ett!» *En analyse av sportsfiskereliten i Norge fra ca. 1930 til ca. 1960*. Hovedoppgave i etnologi, Universitetet i Oslo.
- «Vaarmøtet», NJFF 1910, årg. 39, s. 93-95.
- Winsnes, Andreas Hofgaard 1961. *Norges litteratur fra 1880-årene til første verdenskrig*, i Francis Bull (et.al.) 1953-63, *Norsk litteraturhistorie*, bd. 5. Oslo: Aschehoug.
- Winsnes, Hanna 1845. *Lærebog i de forskjellige Grene af Huusholdningen*. Christiania: Wulfsberg.
- With, Nanna (red.) 1916. *Illustrert biografisk leksikon over kjendte norske mænd og kvinder*. Kristiania: With.
- Yttergren, Leif. 1996. *Täflan er livvet. Idrottens organisering och sportifisering i Stockholm 1860-1898*. Stockholm: Stockholmia förlag.
- Øverland, Orm 1973. *The making and meaning of an American classis James Fenimore Cooper's The Prairie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- «Årsberetning», DNT 1878, årg. 11, s. 107-112.

«Årsberetning», DNT 1879, årg. 12, s. 107-113.

«Årsberetning», DNT 1880, årg. 13, s. 125-129.

«Aarsoversigt», NJFF 1886, årg. 15, s. 303-308.

Aasen, Ivar (1873) 1918. *Norsk Ordbog*. Med dansk Forklaring, 4. uforandrede utg. Kristiania: Vestmannalaget.

Aasen, Ivar (1863) 1998. «Dei gamle Fjelli», i Ivar Havnevik (red.), *Den store lyrikkboken*, s. 202. [Oslo]: De norske Bokklubbene. [Tidligere utgitt i Aasen, Ivar 1863. *Symra. Tvo Tylfter med nya Visor*. Christiania: Mallings.]

Illustrasjoner

(1) «Ved Brakarnuten» (1917). Ludvig Lumholtz (t.v.). Foto: A.B. Wilse. Eier: Norsk Folkemuseum (NF.W 19642).....	8
(2) Kart over Hardangervidda. Tegning: Berg. (Kilde: Backer 1944, s. 63)	51
(3) «Bjoreidalshytten gamle og nye» (1914). Foto: A.B. Wilse. Eier: Norsk Folkemuseum (NF.W 16799)	73
(4) «Viddens Saga» (1914). Foto: A.B. Wilse. Eier: Norsk Folkemuseum (NF.W 16807) ..	111
(5) Johan Blytt. Ukjent fotograf (Kilde: Ulriken 1941, s. 70).....	132
(6) Hans Bruun. Ukjent fotograf (Kilde: NJFF 1941, s. 37)	133
(7) Johannes Dahl. Ukjent fotograf. (Kilde: Studentene fra 1890 (1915, s. 46). Kopi: Nasjonalbiblioteket)	135
(8) Oscar Guldberg. Ukjent fotograf (Kilde: NJFF 1921, s. 19).....	137
(9) Ludvig Lumholtz. Ukjent fotograf (Kilde: DNT 1929, s. 242).....	139